

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE GÖZETİM, CEZALANDIRMA
VE İSTİSNA HÂLİ:
SİYASİ TUTUKLU ÖĞRENCİLER**

Seda CAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2014

TÜRKİYE’DE GÖZETİM, CEZALANDIRMA VE İSTİSNA HÂLİ:

SİYASİ TUTUKLU ÖĞRENCİLER

Seda CAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

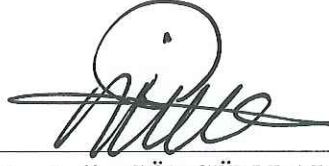
Ankara, 2014

KABUL VE ONAY

Seda CAN tarafından hazırlanan “Türkiye’de Gözetim, Cezalandırma ve İstisna Hâli: Siyasi Tutuklu Öğrenciler” başlıklı bu çalışma, 20.06.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Canan KOCA ARITAN (Başkan)

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN (Danışman)

Prof. Dr. M. Demet ULUSOY

Yrd. Doç. Dr. Nilüfer ÖZCAN DEMİR

Yrd. Doç. Dr. Ayça GELGEÇ BAKACAK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

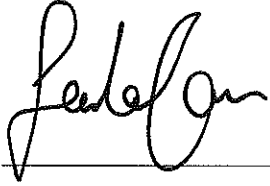
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin **3** yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

20.06.2014

Seda CAN

TEŞEKKÜR

Çalışmak istediğim konuyla ilgili beni sınırlandırmayan; bana duyduğu güven ve inançla, desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Aylin Görgün Baran'a ve üzerimde emeği olan tüm hocalarıma teşekkür borçluyum.

Bu çalışmaya daha başlarken beni cesaretlendiren ve özellikle çalışmanın kuramsal çerçevesinin oluşmasına düşünce ve tavsiyeleriyle büyük katkı sunan hocam Onur Kartal'a gösterdiği ilgi için çok teşekkür ederim.

Çalışmanın her aşamasında yapıcı eleştirilerini, yorumlarını ve düşüncelerini benimle paylaşan değerli arkadaşım Ece Köse'ye dikkatli okumaları, içten ilgisi ve yardımları için sonsuz teşekkür ederim.

Her türlü destekleri, özverileri ve emekleri için anneme ve babama; bana duyduğu güveni her an hissettiren kardeşim Bilge Can'a; çalışmanın her aşamasında yorumlarını ve tavsiyelerini benimle paylaşan sevgili Andaç Topkan'a çok teşekkür ederim.

Başta Esra Çolak ve Ebru Sevgili olmak üzere, bölümdeki tüm araştırma görevlisi arkadaşlarıma, tezime yoğunlaşmama imkân yarattıkları için çok teşekkür borçluyum.

Tahliye olmuş öğrencilere ulaşmamı sağlayan, onlarla aramızda güven ve samimiyete dayalı ilişkiler kurulmasına aracı olan herkese ve bu konuda önemli yardımları olan Ahmet Saymadi'ye çok teşekkür ederim.

Son olarak, tabii ki bu çalışma kapsamında görüştüğüm 22 kişiye çok ama çok teşekkür ederim. Tüm duygularını, düşüncelerini, deneyimlerini ellerinden geldiğince anlatmaya çalıştılar. Verdikleri önem, gösterdikleri ilgi ve hassasiyet; ama en çok da geleceğe dair sahip oldukları umut, bu çalışmanın temel motivasyon kaynağını oluşturdu.

Dellaloğlu (2007, s. 13), “Çalışma, bulunduracağı olası eksikliklere karşı kendisini, sahip olduğu iyi niyetle savunur” diyor. Ancak tabii ki, çalışmadaki eksikliklerin ve yanlışlıkların bütün sorumluluğu yalnızca bana aittir.

ÖZET

CAN, Seda. *Türkiye’de Gözetim, Cezalandırma ve İstisna Hâli: Siyasi Tutuklu Öğrenciler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Bu çalışma nitel veri toplama ve analiz tekniklerinin kullanıldığı, betimsel ve kuramsal bir araştırmadır. Çalışma kapsamında; siyasi düşünceleri, ifadeleri veya eylemleri sebebiyle tutuklanan ve görüşme yapılan tarihlerde tamamı tahliye olmuş olan toplam 7 kadın ve 15 erkekle yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeciler, tutuklandığı dönemde üniversite öğrencisi olan bireylerdir. Tüm görüşmelerde, görüşmecilerin de onayıyla ses kaydı yapılmış, daha sonra bu ses kayıtları deşifre edilmiş ve toplanan veriler kategorilendirilerek analiz edilmiştir.

Görüşmecilerin siyasi düşüncelerine ve eylemlerine dair kapsamlı veriler elde edilmiş; onları ortaklaştıran unsurlar çok yönlü bir şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşmecilerin tutukluluk öncesi, tutukluluk süreci ve tahliye sonrası olmak üzere üç farklı dönemde neler yaşadıkları ve bu dönemlere dair düşünceleri öğrenilmiş; gözetim ve cezalandırmanın tutuklanan öğrenciler üzerinde nasıl gerçekleştiği, iktidar uygulamalarının etkilerinin ve amaçlarının neler olduğu sorularına cevap aranmıştır.

Çalışmada, devlet erkinin uygulanışı olarak hukukun işleyiş biçimleri ve polis uygulamaları sorunsallaştırılmış; keyfi uygulamalara ve hak ihlallerine odaklanılarak, farklı iktidar biçimlerinin Türkiye’de nasıl iç içe geçtiği ve bir arada uygulandığı ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, devlet merkezli iktidar kavrayışını tamamen terk etmenin yanlışlığına dikkat çekilmiş; hukukun fetişleştirilmesi eleştirilerek tutuklamaların sadece kanunun uygulanması değil, yönetmenin bir biçimi ve bireyleri mevcut toplumsal sisteme uyumlu hâle getirmenin bir aracı olduğu göz önüne serilmiştir. Ayrıca görüşmecilerin hem cezaevlerinde hem de cezaevleri dışında nasıl direniş imkânları yarattıkları ve içinde buldukları toplumsal ve siyasi mücadeleleri nasıl sürdürdükleri ortaya konmuş, iktidar uygulamalarının mutlak bir başarıya ulaşamayacağı gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Gözetim, cezalandırma, istisna hâli, polis, siyasi tutuklu, üniversite öğrencileri.

ABSTRACT

CAN, Seda. *Surveillance, Punishment and State of Exception in Turkey: Students Who Are Political Prisoners*. Master Thesis, Ankara, 2014.

This is a descriptive and hypothetical study which uses qualitative data gathering and analysis techniques. Within the context of the study, semi-structured in-depth interviews with 7 women and 15 men in total, who were arrested because of their political views, remarks or actions and were already released at the times of the interviews, were conducted. The interviewees are individuals who were university students when they were arrested. In all the interviews, the interviewees' voices were recorded and then the voice recordings were deciphered and analyzed upon being categorized.

Comprehensive data regarding the political views and actions of the interviewees were obtained and the criteria that commonize them were tried to be detected. What the interviewees did and what they thought about the three different periods of their life (pre-imprisonment, imprisonment and post-imprisonment) was investigated and the answer to the questions of how surveillance and punishment were realized on the arrested students and what the effects and goals of power applications are.

In the study, the ways in which law operates as an application of government power and police applications were problematized and, in light of arbitrary applications and violations of law, how different forms of power intertwine and are applied at the same time in Turkey was presented. It was emphasized that the complete abandonment of the notion of government-assisted power is wrong, all the while criticizing the fetishizing of law and showing that arresting is not only application of law, but also a form of ruling and a means of adapting individuals to the existing social system. Additionally, it was also revealed how the interviewees create ways of resistance both in and outside the prison and how they maintain the social and political struggles in which they find themselves, showing that applications of power will not result in absolute success.

Keywords:

Surveillance, punishment, state of exception, police, political prisoner, university students.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	4
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	4
1.2. Araştırmanın Amacı	12
1.3. Araştırmanın Yöntemi	12
1.3.1. Araştırmanın Örneklemi ve Veri Toplama Teknikleri.....	13
1.3.2. Araştırmanın Güçlükleri ve Sınırlılıkları	16
1.3.3. Araştırmanın Uygulanması	23
2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	25
2.1. Michel Foucault: İktidar Mekanizmaları	25
2.1.1. Yasa, Disiplin ve Güvenlik	25
2.1.2. Gözetim Mekanizmaları	31
2.1.3. Yönetim ve Yönetimsellik	35
2.1.4. Hakikat Siyaseti.....	39
2.1.5. Devlet Kavramı	40

2.2. Giorgio Agamben: Egemenlik Paradigması	44
2.2.1. İstisna Hâli ve Çıplak Hayat.....	44
2.2.2. Egemen İktidar ve Modern Totalitarizm.....	49
2.3. Mark Neocleous: Polis, Devlet ve Hukuk	52
2.3.1. Polis ve Devlet İlişkisi.....	52
2.3.2. Keyfi Uygulamalar ve Kanun Hâkimiyeti	55
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ	57
3.1. Görüşmecilerin Sosyo-Demografik Özellikleri	57
3.2. Siyasi Düşünceler ve Eylemler	64
3.2.1. “Siyasi Suç” ve “Siyasi Tutuklu” Kavramları.....	64
3.2.2. Görüşmecilerin Siyasi Düşünceleri.....	74
3.2.3. Görüşmecilerin Siyasi Eylem ve Etkinlikleri.....	98
3.2.4. Görüşmecilerin Tutuklamalar Hakkındaki Düşünceleri	106
3.2.5. Görüşmecilerin Bireysel ve Toplumsal Beklentileri.....	121
3.3. Cezaevi Koşulları ve Uygulamaları	128
3.3.1. Fiziki ve Diğer Koşullar.....	128
3.3.2. Keyfi Uygulamalar ve Hak İhlalleri.....	141
3.4. Gözetim ve Cezalandırmanın Etkileri	163
3.4.1. Tutukluluk Öncesinde ve Sonrasında Gözetim.....	163
3.4.2. Tutuklanmanın Yaşam Şartlarına Etkileri.....	176
3.4.3. Tutuklanmanın Siyasi Eylemliliklere Etkileri.....	185
3.4.4. Cinsiyet Temelinde Ortaya Çıkan Farklılaşmalar.....	187
3.4.4.1. Tutukluluk Sürecinde Ortaya Çıkan Farklılaşmalar.....	189
3.4.4.2. Tahliye Sonrasında Ortaya Çıkan Farklılaşmalar.....	193
3.4.5. Üniversite Yönetimleri ve Polis İlişkisi	202

4. BÖLÜM: TARTIŞMA VE SONUÇ	211
KAYNAKÇA	216
EK 1: GÖRÜŞME FORMU ÖRNEĞİ	229

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AIHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

ANF: Ajansa Nûçeyan a Fıratê (Fırat Haber Ajansı)

APA: American Psychological Association (Amerikan Psikologlar Derneği)

BDP: Barış ve Demokrasi Partisi

BİA: Bağımsız İletişim Ağı

bk.: Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CMK: Ceza Muhakemesi Kanunu

CNN: Cable News Network (Kablolu Haberler Ağı)

CPT: European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi)

ÇHD: Çağdaş Hukukçular Derneği

DEHAP: Demokratik Halk Partisi

DEV-GENÇ: Devrimci Gençlik

DEV-LİS: Devrimci Liseliler

DEV-YOL: Devrimci Yol

DGH: Demokratik Gençlik Hareketi

DHF: Demokratik Haklar Federasyonu

DHKP-C: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi Cephesi

DSP: Demokratik Sol Parti

DYG: Demokratik Yurtsever Gençlik

ETHA: Etkin Haber Ajansı

GENÇ-SEN: Öğrenci Gençlik Sendikası

GITTürkiye: Türkiye’de Araştırma ve Öğretim Özgürlüğü Uluslararası Çalışma Grubu

GPS: Global Positioning System (Küresel Konumlama Sistemi)

HADEP: Halkın Demokrasi Partisi

HDP: Halkların Demokratik Partisi

HDK: Halkların Demokratik Kongresi

HES: Hidroelektrik santral

KCK: Koma Civakên Kurdistan (Kürdistan Topluluklar Birliği)

KESK: Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu

KONGRA-GEL: Kongreya Gelê Kurdistanê (Kürdistan Halk Kongresi)

KYK: Kredi ve Yurtlar Kurumu

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MKP: Maoist Komünist Parti

NTV: Nergis Televizyonu

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

ÖDP: Özgürlük ve Dayanışma Partisi

ör.: Örnek

ÖYM: Özel Yetkili Mahkeme

PKK: Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)

s.: Sayfa

SES: Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası

SDP: Sosyalist Demokrasi Partisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TDK: Türk Dil Kurumu

TEM: Terörle Mücadele

THKP-C: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi

TKP: Türkiye Komünist Partisi

TMK: Terörle Mücadele Kanunu

TMMOB: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TÖDİ: Tutuklu Öğrencilerle Dayanışma İnisyatifi

TTB: Türk Tabipleri Birliği

vb.: Ve benzeri

vs.: Vesaire

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Görüşmecilerin Doğum Yılları, Cinsiyetleri ve Etnik Kimlikleri	59
Tablo 2: Görüşmecilerin Ailelerine İlişkin Bazı Demografik Bilgiler	60
Tablo 3: Görüşmecilerin Üyesi Oldukları/Destekledikleri Siyasi Partiler ve Örgütler .	82

TÜRKİYE’DE GÖZETİM, CEZALANDIRMA VE İSTİSNA HÂLİ: SİYASİ TUTUKLU ÖĞRENCİLER

GİRİŞ

Tutuklu öğrenciler konusu, Türkiye’de son dönemlerde sıkça gündeme gelen ve özellikle sol siyaset çevrelerinin yıllardır aşına olduğu bir toplumsal sorundur. Bu sorun hukuki, siyasi, sosyolojik boyutlarıyla ele alınabilecek; oldukça karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Türkiye’de çok sayıda öğrenci çeşitli davalar kapsamında tutuklanmakta; cezaevlerinde bir süre kaldıktan sonra genellikle tahliye¹, nadiren de beraat² etmekte; cezaevi tecrübesi hayatlarında çeşitli etkiler bırakmaktadır.

Bu çalışmaya başlarken, Türkiye’de tutuklu öğrencilerin sayısı devlet tarafından net olarak açıklanmamakta, gönüllü oluşumların çabasıyla cezaevlerindeki öğrencilerin sayısı ve buldukları iller öğrenilmeye çalışılmaktaydı. Canetti (2010, s. 288), bu durumu açıklayacak biçimde “gizlilik, iktidarın özünde yatar” demektedir. İktidar sahibi herkesten ketum olmalıdır, niyetlerini ve fikirlerini hiç kimse bilmemelidir (Canetti, 2010, s. 291). Bu çerçevede Türkiye’de tutuklu öğrencilerle ilgili bilgiler kamuoyuna bir süre açıkça sunulmamış, konuyla ilgili sıkça dezenformasyon yaratılmıştır.

Foucault (2012a, s. 70), iktidarın bir kurum ya da bir yapı olmadığını söylemektedir. Ona göre iktidar hep vardır ve her yeredir. Bu sebeple Foucault, iktidarın ne olduğunu ortaya koymaktansa, onun etkileri üzerine yoğunlaşmak gerektiğini söylemekte, bu çerçevede üç farklı iktidar kavramsallaştırması ortaya koymaktadır: yasa (mutlak ya da egemen iktidar), disiplin (disipline edici iktidar) ve güvenlik (biyoiktidar).

Agamben (2001, s. 13-14), Foucault’nun iktidar sorununu hukuksal-kurumsal modeller üzerinden ele alan yaklaşımı terk ettiğini söylemekte ve “yasa ile güvenlik”, başka bir deyişle “egemenlik ile biyoiktidar” arasındaki ayrıma itiraz etmektedir. Bunu da “istisna hâli” kavramı ile yapmaktadır. Schmitt’in (2010, s. 13) egemenin “istisna hâline karar veren” olduğunu söylemesinden yola çıkarak, artık istisnanın kural hâline geldiğini

¹ Tahliye: Boşaltma; salıverme; serbest bırakma. (Yılmaz, 1996, s. 771)

² Beraat: Sanığın suçlu olmadığını anlaşılacak serbest bırakılması; aklama; aklanma. (Yılmaz, 1996, s. 116)

ifade etmekte ve bu istisna hâlinin düzensizlik değil, düzenin askıya alınması olduğunu söylemektedir.

Demokratik denilen çağdaş devletlerin temel uygulamalarından birinin “modern totalitarizm” olduğunu söyleyen Agamben (2008, s. 8, 9), bu uygulamayı siyasi sistemle bütünleştirilemeyecek kimselerin bedenlen ortadan kaldırıldığı yasal bir iç savaş olarak tanımlamaktadır.

Neocleous da (2013, s. 23), devlet hakkındaki tartışmanın Foucaultcu çalışmalarda eksik bırakıldığını, polis ve devlet erki arasındaki ilişkilerin oldukça soyut biçimde ele alındığını belirtmekte; Agamben’i destekleyerek hukukun işleyiş biçimlerinin sorunsallaştırılması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre (2013, s. 210, 211) yasanın uygulanması, kendi içinde bir neden değil; başka nedenlere ulaşmak için kullanılan bir araçtır. Bu yüzden de, aslında bir yönetim tekniğidir.

Türkiye’de gözetim ve cezalandırma politikalarının nasıl işlediğini, amaçlarını ve etkilerini kapsamlı biçimde ortaya koyabilmek açısından; bu konuların anlaşılması önem arz etmektedir. Böylelikle neden mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal düzene uyum göstermeyi reddeden; devletin iç ve dış politikalarını eleştirel biçimde sorgulayan; yanlış buldukları noktalarda bu politikalara tepki gösteren; devleti, hükümeti, üniversite yönetimlerini ve polisi eleştiren ifade ve eylemlerde bulunan bireylerin tutuklandığı daha iyi anlaşılabilir.

Foucault (2013b, s. 367) suçlunun, yasa ihlalcisinden şu noktada ayrıldığını belirtmektedir: “O yalnızca eyleminin faili olmakla kalmamakta, aynı zamanda suçuna koskoca bir karmaşık ipler ağıyla bağlı olmaktadır (içgüdüler, itkiler, eğilimler, karakterler).”

Foucault, Agamben ve Neocleous’un düşünceleri çerçevesinde devletin, bu bireylerin eylemlerini neden “maliyetli” (Read, 2012, s. 86) hâle getirmeye çalıştığı ve bu amaçla hangi yöntemleri uyguladığı ortaya konulabilecektir. Bu çerçevede, tutuklanan bireylerin cezaevi öncesi, cezaevi süreci ve cezaevi sonrası olmak üzere üç farklı dönemde neler yaşadıklarının kapsamlı ve derinlikli biçimde bilinmesi gerekmektedir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmanın konusu, amacı ve önemi ortaya konmuş, araştırmada kullanılan veri toplama ve analiz teknikleri ile araştırmanın güçlükleri ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. Araştırmanın örnekleme dair bilgiler de bu bölümde sunulmuştur.

İkinci bölümde, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Michel Foucault, Giorgio Agamben ve Mark Neocleous'un düşünceleri ele alınmış; araştırma verilerinin analizinde kullanılacak olan çeşitli kavramlar ve yaklaşımlar irdelenmiştir.

Üçüncü bölüm, araştırmada elde edilen verilerin analizine ayrılmıştır. Bu bölümde öncelikle, araştırma kapsamında görüşme yapılan bireylerin neden "siyasi tutuklu" olarak nitelendiği ortaya konmuş, görüşmecilerin siyasi düşüncelerine ve eylemlerine yönelik kapsamlı veriler elde edilerek, onları ortaklaştıran bazı unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca cezaevi koşullarına ve uygulamalarına yer verilmiş, keyfi uygulamalar ve hak ihlalleri göz önüne serilmiştir. Daha sonra ise, tutuklanma tecrübesinin etkilerini görüşmecilerin nasıl anlamlandırdığı ortaya konmuştur.

Dördüncü bölümde ise, kuramsal çerçeve dâhilinde genel bir değerlendirme yapılmış ve çalışma sonuca bağlanmıştır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın konusu, Türkiye’de siyasi düşünceleri, ifadeleri ve eylemleri sebebiyle tutuklanan ve/veya hüküm giyen üniversite öğrencileridir. Türkiye’de tutuklu öğrenciler konusu, özellikle üniversite öğrencilerinin yargılandığı bazı davaların yazılı ve görsel medyada kendine daha çok yer bulabilmesi ve kamuoyu tarafından daha bilinir hâle gelmesiyle sıkça tartışılmaya başlanmıştır. Bu davalarda genel olarak devlete ve/veya hükümete muhalif olan öğrenciler, katıldıkları ya da düzenledikleri çeşitli eylem ve etkinlikler sebebiyle yargılanmakta; gündelik hayatta herkesin kullanabileceği sıradan eşyalardan, herhangi bir siyasi anlam ya da amaç taşımayan davranışlara kadar tartışmalı birçok şey de kriminalize edilmektedir. Suç delili olarak iddianamelere³ dâhil edilen birçok şey, kanunların sahip olduğu belirsizliklerden ve esneklikten yararlanılarak yorumlanmaktadır.

Çoban’ın (2008, s. 128) da ifade ettiği gibi iktidar kendi güvenliğini ve devamlılığını sağlamayı amaçlamakta, toplumsal yaşam alanlarını gözetleyerek kendisine karşı mücadele eden muhalifleri kriminalize etmekte ve marjinalleştirerek etkisiz kılmaya çalışmaktadır.

Ancak bu çalışmada öğrencilerin hukuk karşısında “suçlu” olup olmadıkları tartışılmamakta; gözetim ve cezalandırmanın onlar üzerinde neden ve nasıl gerçekleştiği; iktidar uygulamalarının nasıl işlediği ve bunların etkileri kapsamlı biçimde ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede Michel Foucault, Giorgio Agamben ve Mark Neocleous’un düşüncelerinden yararlanılmıştır.

Türkiye’de siyasi tutuklular ve hükümlüler konusunu daha çok siyasi partiler ve oluşumlar, sivil toplum örgütleri, gönüllü inisiyatifler, hatta gazeteciler ve köşe yazarları ele almakta ve gündeme getirmektedir. Cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlüler

³ İddianame: Ceza işlerinde, yapılan hazırlık soruşturması sonucunda savcının kamu davası açılmasını gerekli görürse, davayı açmak için verdiği istem belgesi; iddianamede sanığa yüklenen suçun neden ibaret olduğu, suçun yasal unsurları ve uygulanması gereken (istenilen) ceza maddesi, ispat araçları ve duruşmanın yapılacağı mahkeme gösterilir. İddianame, hukuk davalarındaki dava dilekçesinin karşılığıdır. (Yılmaz, 1996, s. 357)

üzerine yapılan akademik çalışmalara bakıldığında ise, büyük çoğunluğunun adli suçlar ve bu suçlardan yargılanan bireyler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Türkiye’de, siyasi tutuklular ve hükümlülerle ilgili şimdiye kadar yapılan çalışmalar içinde, doğrudan öğrencilere yönelik kapsamlı ve uygulamalı bir akademik çalışma bulunmaması önemli bir eksikliklerdir. Toplumsal sorunlara dair bilgilerin, amaçlı ve sistemli bir şekilde ve bizzat öznelerin kendilerinden toplanması; bunların sosyolojik bir perspektifle ve mümkün olduğunca çok yönlü biçimde ele alınıp analiz edilmesi, yorumlanıp değerlendirilmesi; sonuç olarak da anlamlı bir bütünlük ortaya konulması ile bu sorunlar daha nitelikli ve kapsamlı bir biçimde anlaşılabilir, bunlara çözüm üretmek de derinlikli bir kavrayış sayesinde kolaylaşabilecektir.

Ancak “siyasi suç” konusunu ele alan ya da içeren çalışmalar daha çok kuramsal ve betimsel (ör. Can, 2010; Şenbel, 2009) ya da tarihsel çalışmalardır (ör. Okka, 1997; Gülen, 2010). Bazı çalışmalarda ise konu, siyasi suçluların ülkelerine geri verilmesi bağlamında ele alınmıştır (ör. Ulugöl, 1999; Övet, 2003; Çevik, 2009; Güler, 2010; Turan, 2010; Ulutaş, 2010; Savaş, 2013).

Bu çalışma aynı zamanda, siyasi düşünceleri veya eylemleri sebebiyle tutuklanıp tahliye olan bireylerle yapılan görüşmelere dayanan uygulamalı bir çalışma olarak, literatürde var olan eksikliği kısmen de olsa gidermeyi amaçlamaktadır.

Türkiye’de şu anda cezaevlerinde bulunan öğrenci sayısı net olarak bilinmemektedir. Konuyla ilgili olarak çeşitli dernek ve inisiyatiflerin raporları ile bakanların açıkladığı bazı veriler mevcuttur. Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) 04.11.2011 tarihinde, YÖK’ün kuruluşunun 30. yıl dönümünde açıkladığı raporda⁴, Türkiye genelinde tutuklu bulunan öğrenci sayısının 500’e yakın olduğunu belirtmiş, ancak bu öğrencilerin tamamına ilişkin bilgilere ulaşmanın çok güç olduğunu belirterek, kendi imkân ve çabalarıyla ulaştıkları 281 öğrencinin isimlerini, öğrencisi oldukları üniversiteleri ve tutuklu buldukları süreleri, raporda listelemiştir. Eski Adalet Bakanı Sadullah Ergin ise, CHP milletvekili Veli Ağbaba’nın tutuklu bulunan lise ve üniversite öğrencilerine ilişkin olarak 08.12.2011 tarihinde verdiği yazılı soru önermesine⁵, 11.04.2012 tarihinde

⁴ Raporun tamamı için bk.: “ÇHD Kasım Ayı Tutuklu Öğrenciler Raporunu Açıkladı”, 2011.

⁵ Ağbaba (2011, Aralık 8).

verdiği cevapta⁶, cezaevlerinde, örgün yükseköğretim programlarına devam eden 291 öğrenci olduğunu ifade etmiştir. Tutuklu Öğrencilerle Dayanışma İnisiyatifi'nin (TÖDİ) 27.06.2012 tarihinde açıkladığı raporda ise 771 öğrencinin tutuklu olduğu belirtilmekte ve bunlara ilişkin bazı bilgiler listelenmektedir.⁷

Öncelikle neden üniversite öğrencileri konusunun ele alındığına cevap vermek gerekmektedir. Çünkü Türkiye’de siyasi düşünceleri, ifadeleri ve eylemleri sebebiyle devletin gözetim ve cezalandırma politikalarına hedef olan bireyler, sadece üniversite öğrencileri değildir. Akademisyenler, avukatlar, gazeteciler, işçiler, sanatçılar gibi birçok meslek grubundan muhalif bireyler ile isimleri ya da meslekleri kamuoyu tarafından çoğu zaman bilinmeyen, davaları sıkça gündeme gelmeyen veya ilgiyle takip edil(e)meyen, toplumun her kesiminden ve her yaştan çok sayıda birey de devletin gözetim ve cezalandırma politikalarının hedefi olmakta, cezaevlerinde uzun sürelerle tutuklu kalmaktadır. Bu çalışma, bu tür farklı bireyler veya gruplar arasında herhangi bir önem karşılaştırmasına girmeksizin, tutuklu üniversite öğrencileri konusunu ve bu öğrencilerin yaşadıklarını kendi içerisinde anlama ve açıklama çabasına dayanmaktadır.

Hem araştırma kapsamında görüşülen tahliye olmuş öğrenciler, hem de cezaevlerinden mektup gönderen siyasi tutuklu ve hükümlü öğrenciler; toplumsal ve siyasi bir mücadele içerisinde yer aldıklarını sıklıkla ve açıklıkla ifade etmektedir. Öğrencilerin, özellikle de üniversite öğrencilerinin, toplumsal ve siyasi mücadeleler içerisindeki diğer bireylerden ve gruplardan bazı niteliksel farklılıkları bulunmaktadır. Bunları ortaya koymak, üniversite öğrencilerinin toplumsal ve siyasi süreçlerin inşasındaki rollerini göz ardı etmemek açısından önemli ve gereklidir.

Parsa (2004, s. 142), üniversite öğrencilerinin bu tür mücadelelerdeki konumunu ve sahip oldukları potansiyeli şöyle ifade etmektedir:

Yüksekokullarda ve üniversitelerde yoğunlaşmış olan öğrenciler, kolektif eylemlerini kolaylaştıran geniş iletişim ağlarına sahiptirler. Yükseköğretimdeki öğrencilerin var oldukları yerlerde çoğunlukla, onlara devlet baskısı karşısında en azından teoride dokunulmazlık ve yalıtım sağlayan üniversitelerin görelisi

⁶ Ergin (2012, Nisan 11).

⁷ TÖDİ (2012, s. 7), açıkladıkları raporda, ilköğretim ve lise öğrencilerine ilişkin bilgilerin yok denecek kadar az olduğunu ifade etmiş, ayrıca bakanlıkların yaptığı açıklamalarda “öğrencilik” statüsünün oldukça dar biçimde ele alındığını; açık öğretim, meslek yüksekokulu ve dersane öğrencilerinin es geçildiğini vurgulamıştır.

özerkliğinden ve akademik özgürlükten yararlanırlar. (...) Toplum içinde öğrencilerin ve üniversitelerin sahip olduğu kayda değer itibar ve saygı veri alındığında, öğrenciler sadece birkaç büyük şehirde yoğunlaşmış olsalar dahi, öğrenci hareketlenmesi, çatışmaları ülkenin geri kalanına yayma potansiyeline sahiptir.

Türkiye’de de üniversite öğrencileri kampüslerde, öğrenci yurtlarında veya üniversite dışında düşüncelerini ve eylemlerini duyurmak, yaygınlaştırmak ve örgütlenmek için geniş iletişim ağları içerisinde olmanın avantajına sahiptir. Ayrıca öğrenciler, devletin ve hükümetin baskılarına karşı Parsa’nın da dediği gibi, üniversitelerin görece özerkliğinden ve Türkiye’de oldukça sınırlı da olsa⁸ var olan akademik özgürlüklerden yararlanabilmektedir. Bunlara ek olarak öğrenciler, toplumsal ve siyasi olaylar söz konusu olduğunda akademisyenlerin veya üniversite yönetimlerinin desteğini alabilmekte; bu doğrultuda çeşitli eylemler ve etkinlikler gerçekleştirebilmektedir.⁹ Her ne kadar bu örnekler sayıca fazla olmasa da, toplumsal ve siyasi mücadele içerisindeki öğrenciler, üniversitelerin -teoride de olsa- sahip olduğu dokunulmazlığı ve özerkliği korumaya ve bundan mümkün olduğunca yararlanmaya çalışmaktadırlar.

Türkiye’de Parsa’nın (2004, s. 142) ifade ettiğinden farklı olarak öğrenciler birkaç büyük şehirde yoğunlaşmamaktadır. Bu durum sıklıkla eleştirilse de, 2008 yılından beri Türkiye’nin bütün illerinde üniversite bulunmaktadır.¹⁰ Ancak üniversitelerin ve tabii öğrencilerin, büyük şehirlerde sayıca daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Üniversiteler, buldukları illerin toplumsal ve kültürel dokusunu değiştirmekte; muhalif eylemleri, toplumsal ve siyasi mücadeleleri tüm illere yayma potansiyeli taşımaktadır. Örneğin 29.05.2013 tarihinde Taksim Gezi Parkı’ndaki ağaçların kesilmemesi için başlayan protestoların, tüm ülkeye yayılan bir mücadeleye dönüşmesinde ve farklı illerde de çeşitli muhalif eylemler yapılmasında üniversite öğrencilerinin büyük etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

⁸ Konuyla ilgili olarak 01.08.2013 tarihinde *International Human Rights Network of Academies and Scholarly Societies* (2013) üyeleri tarafından Türkiye’de akademik özgürlüklere dair yayınlanan rapora ve GITTürkiye (2012) tarafından hazırlanan “Akademide Hak İhlalleri Dosyası”na bakılabilir.

⁹ Örneğin 18.12.2012 tarihinde ODTÜ’de öğrencilerin, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ı protesto etmesi üzerine çıkan olaylardan sonra üniversite rektörlüğünden yapılan ve polis şiddetini kınayan açıklamayla ilgili habere bakılabilir: “ODTÜ Rektörlüğünden Polise Kınama”, 2012. Akademisyenlerin başlattığı "ODTÜ’ye Sahip Çık: Öğrencime Dokunma" başlıklı imza kampanyasında da muhalif protestoların özgürlük ortamının bir parçası olarak görüldüğü vurgulanmıştır: “Öğretim Görevlilerinden: ‘ODTÜ’ye Sahip Çık: Öğrencime Dokunma’”, 2012.

¹⁰ “Türkiye’de üniversitesi olmayan il kalmadı”, 2012.

Emniyet Genel Müdürlüğü 25.11.2013 tarihinde yaptığı açıklamada, ellerindeki verilere göre Türkiye genelinde toplam 80 ilde “Gezi Parkı” eylemleri yapıldığını ve gözaltına alınanların yüzde 36’sının üniversite öğrencisi olduğunu belirtmiştir.¹¹ Bu konuda yapılan istatistikî araştırmalar da, eylemlere katılanların çoğunlukla genç yaştaki bireyler olduğunu göstermektedir.¹²

Gençler ve özellikle öğrenciler, çoğunlukla aile kurmamış ve henüz bir meslekleri olmayan bireyler oldukları için bu tür “sorumluluk”ları da yetişkinlere göre daha azdır ve bunların getirdiği bağlayıcı ilişkilerden azadedirler. Bu durumun da etkisiyle toplumsal mücadeleler içerisinde daha etkin ve dinamiktirler.

Parsa (2004, s. 142, 143) öğrencilerin ayrıca, geçmişten kopmaya kararlı bir eğilim göstermeleri ve tüm toplumsal düzenin yeniden inşasına yönelmeleriyle, ideolojik mücadelelerin de öncüleri olduklarını belirtmekte; öğrencilerin genellikle ne için ve nasıl eylemlilik içerisine girdiğini de şöyle ifade etmektedir:

(Öğrenciler) dışlayıcı yönetimlere ve devlet iktidarının merkezileşmesine, otoriter ve baskıcı rejimlere ve devletin kalkınma stratejilerinin ürettiği, giderek yükselen toplumsal eşitsizliğe sürekli muhalefet etmişlerdir. (...) Yükseköğretimin yaygınlaşması ve üniversitelerin çeşitli çevrelerden öğrenci kabul etmeleriyle birlikte ideolojik tartışmalar daha da canlanır. Üniversiteler ve yüksekokullar, genellikle devrimci ve solcu siyasi örgütlenmelerin ana merkezleri olmuşlardır. Bunlara ek olarak, öğrenciler işçilerle birlikte devlete ve üst sınıflara karşı radikal ittifaklar kurmaya yönelmişlerdir. Dolayısıyla, muhalif aydınlarla beraber öğrenciler, çoğunlukla devrimci hareketin öncüleridir. Öğrenciler teorideki dokunulmazlıklarına rağmen siyasi ve ideolojik mücadelelerinden dolayı hükümet baskısının ana hedeflerinden olmuşlardır.

Her ne kadar Türkiye’de siyasi mücadeleler içerisinde yer alan öğrenciler, tamamen sol siyasi görüşe sahip bireylerden oluşan homojen bir grup değilse de; tutuklu ve hükümlü üniversite öğrencileri söz konusu olduğunda heterojenliğin çok büyük ölçüde azaldığını söylemek mümkündür. Talepler, eylemler ve düşünceler sol gruplar arasında da farklılaşabilmektedir; ancak genel olarak Türkiye’deki tutuklu ve hükümlü öğrencilerin, Parsa’nın (2004, s. 143, 144) da ifade ettiği gibi; kapitalist stratejilerin yol açtığı yükselen eşitsizliğe tepki gösterdiğini, eşitlikçi ve alternatif toplumsal düzenlerin

¹¹ “Gezi eylemlerine katılmayan tek il”, 2013.

¹² Örneğin KONDA Araştırma ve Danışmanlık Şirketi’nin 6-7 Haziran 2013 tarihlerinde toplam 4411 kişiyle görüşerek yaptığı araştırma sonucunda Gezi Parkı’na gidenlerin yaş ortalaması 28 olarak ortaya konmuştur. Araştırmaya katılanların yarısı da 21-30 yaş aralığındaki bireylerdir. Konuyla ilgili olarak bk.: “Gezi Parkı direnişçilerinin yarısı polis şiddeti olduğu için eyleme katıldı”, 2013.

inşasını ve radikal dönüşümleri savunduğunu; devleti ve toplumsal düzeni yeniden yapılandırma ile ilgilendiğini ve bu amaçlarla örgütlendiğini ya da çeşitli toplumsal eylemlere katıldığını ifade etmek mümkündür.

Son zamanlarda devletlerin politikalarında büyük değişimler gözlemlenmektedir. Dünyanın birçok yerinde, örneğin gerek Avrupa’da gerekse Orta Doğu’da, yönetimlerin giderek totaliterleştiği ve muhafazakârlaştığı; bu durumun dünya genelinde yaygınlık kazandığı görülmektedir. Devletler iktidarlarını sıkılaştırmak ve güçlendirmek için polisi, “yönetme”nin bir aracı olarak kullanmakta; böylece egemenlik oluşturmaktadır.

Devletler ya da hükümetler “iktidarı/egemenliği kaybetme” korkusuyla yeni iktidar taktikleri ve stratejileri geliştirmekte ve polis gibi zor aygıtlarıyla, kendilerini tehdit eden muhalif örgütlenmeleri, toplumsal hareketleri bastırma ve engelleme yoluna gitmektedirler. İşte Foucault, Agamben ve Neocleous’un düşünceleri tam da bu noktada kesişmektedir.

Foucault’ya (2011d, s. 38) göre, hangi toplumda olursa olsun, iktidar ilişkileri toplumsal kitleyi nüfuzu altına alır, onu belirler ve oluşturur. İktidar, hakikat biçimleri üretir ve hakikat söyleminin bir birikmesi bir dolaşımı, bir işleyişi olmadan iktidar ilişkileri ne işleyebilir, ne de yerleşebilir. Gambetti’nin (2012, s. 25) de belirttiği gibi; iktidarı toplumsallık üzerine hâkim kılmayı hedefleyen, yasalara itaati sağlamaya çalışan ve yasaklarla, cezalarla işleyen iktidar paradigması, egemenliktir.

Butler’ın (2005, s. 73, 74) ifadesiyle egemen iktidar, hukuk karşısında dokunulmazlık taşıyan bir istisna durumu oluşturmakta; bu türden bir iktidar aracılığıyla, devletler tarafından hukuk olmayan bir hukuk, mahkeme olmayan bir mahkeme ve yasal işlem olmayan bir yasal işlem üretilmektedir. Agamben’e göre istisnai durum, hukukun üstünlüğünün askıya alınmasıdır ve yasal olmayan bir şeyin yasal hâle gelmesidir.

Neocleous (2012, s. 195, 196) bu noktada, “hukukun üstünlüğü”nün de sorunsuz bir kavram olmadığını, istisna durumu yaratan uygulamaların zaten hukukun *yanında* ve *içinden* işlediğini söylemektedir. Ona göre “devletin güvenliği” ya da “ulusal güvenlik” adı altında devlet iktidarı meşru kılınır, polis tarafından istisna durumları yaratılır. Taşçier (2009, s. 56) de, hukukun siyasal kaynaktan bağımsız olmadığını ifade etmektedir. Ona göre hukukun özde siyaset olmasının en kesin kanıtını istisna ile olan

ilişkisi göstermektedir ve hukukun yapısı siyasete açık ve içkindir. Polis de baskıcı uygulamaları sadece yasayı uygulamak için değil, yönetimin egemenliğini sağlamak, devlet erkini güçlendirmek için yapar. Böylece güvenliğe dair bir talep, Neocleous'un (2013, s. 130) ifade ettiği gibi devlete adeta *istediği gibi kullanabileceği* güçler ihsan eder.

Bu durumlar halkın, demokratik haklarını kullanarak düşünce ve eylemlerini ortaya koyma amacıyla iktidara karşı direnmesini ve bu tepkinin toplumsal protestolara dönüşmesini gündeme getirir. İktidar, bu eylemlilik hâlini bastırmak için polisi devreye sokar, hem insan haklarını tehdit edip çığner hem de istisnai durumun kendine özgü kurallarının uygulanmasına yol açarak yurttaşlık haklarının erozyona uğratılmasına neden olur.

Böylece muhalif eylemler ve toplumsal hareketler baskıcı uygulamalarla ve devlet şiddetiyle karşılık bulurken, bunların toplumsal güvenliği sağlamak için yapıldığı ifade edilir ve üretilen bu sözde hakikat, hayata sokularak dolaşımı ve işleyişi sağlanır, insanlar buna inandırılmaya çalışılır. Böylece egemenlik, iktidarın, kendi çıkarlarını korumak için belirleyip ortaya koyduğu yasalara uymayanların çeşitli şekillerde cezalandırılması ile kendini var eder.

Bu bağlamda Türkiye'de demokratik haklar çerçevesinde, insan haklarının ihlal edilmesine karşı gelmek, egemenin koyduğu kurallara karşı gelmek ile eş anlamlıdır. Çünkü olağanüstü hâl, Neocleous'un (2012, s. 196) da belirttiği gibi hukukun ve modern devletin "olağan" yasal koşulları içine işlemiş vaziyettedir.

Ratip (2008, s. 13) halkın, egemen iktidarın suçları karşısında "masum" kalabilmesinin siyasal alanın etkinliği bakımından tercih edilir bir durum olmadığını; egemenin suçlarına karşı sessiz kalan halkın ölgünleşmeye, siyasal eylemin açıklığından ve olanaklarından mahrum kalmaya mahkûm olduğunu dile getirmekte ve halkın masumiyetini yitirmesinin, halkın egemen iktidarın baskısına ve şiddetine karşı koyabilmesinin ön koşulu olduğunu söylemektedir.

Toplumsal yaşamın risk ve tehdit altında olmasını protesto eden, adaletsizliklere karşı çıkan, genel anlamda mevcut düzene uyum göstermeyi çeşitli yönleriyle reddeden halka, egemenin tahammülü yoktur. İktidar hem egemenlik biçiminde, hem de disiplin

ve güvenlik mekanizmaları biçiminde ve çok farklı kanallardan işleyecek şekilde kurulur ve böylece yaşamın her alanı kuşatılır.

Bu durumda araştırma kapsamında görüşülen siyasi tutuklu öğrencilerin yaşadıkları tecrübeler, neden cezaevinde oldukları ve uzun süre tutuklu kaldıkları, cezaevinden çıktuktan sonra ne tür durumlarla karşılaştıkları, polislerin veya cezaevi personellerinin insan onuruna aykırı davranışları, tüm bunların tutuklanan öğrenciler için nasıl bir tecrübe oluşturduğu ve bunları kendilerinin nasıl algılayıp anlamlandığına araştırılması büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada genel olarak, Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmaları çerçevesinde gözetim ve cezalandırmanın nasıl ve ne amaçlarla gerçekleştirildiği ve üç tip iktidarın (yasa, disiplin ve güvenlik) gözetim ve cezalandırma süreçlerinde işleme konulan hangi uygulamalara denk düştüğü sorularına siyasi tutuklu öğrenciler konusu bağlamında cevap aranmakta; iktidarın artık yaşam sorumluluğunu üstlendiği düşüncesine itiraz eden ve egemenliğin çağdaş demokrasilerde de hukukun askıya alınması suretiyle uygulandığını ifade eden Agamben'in düşüncelerinden ve "istisna hâli" kavramından yararlanılarak iktidar tartışmasında devleti bir kenara atmamak gerektiği ortaya konulmakta ve Neocleous'un düşünceleri çerçevesinde polis ve devlet arasındaki ilişkilere dikkat çekilerek, hukukun da bir yönetim aracı olduğu savunulmaktadır.

Mayring (2011, s. 75), önemli bir toplumsal sorun üzerine görüşme yapılıyorsa ve görüşmeler eşit ve açık ilişkiler üzerine kurulmuşsa görüşülen kimselerin de araştırma sürecinden yarar sağlayacağını belirtmektedir. Bu çalışmayı önemli kılan bir nokta da budur. Görüşme yapılan tahliye olmuş bireyler, çalışmaya genellikle büyük önem atfetmiş; bu tür toplumsal sorunlar üzerine eğilen akademik çalışmaların gerekliliğine dikkat çekmiştir.¹³ Bu açıdan da çalışmanın, önemli bir boşluğu dolduracağı umulmaktadır.

¹³ Örneğin Görüşmeci 5 (16.01.2013), görüşme sonunda, kendisine ifade etmek istediği herhangi bir konu olup olmadığı sorulduğunda "Öncelikle şunu söyleyeyim yani, bu çalışma gerçekten benim önemseydiğim bir çalışma. Yani çünkü bizim normalde akademik çalışmalarımız bile ısmarlama olduğu için böyle şeyleri araştırın ya da bunları gündemleştiren insanların sayısı hayli az. (...) Dolayısıyla akademik çalışmaların ya da işte öğrencilerin bugün bunları bir şekilde ifade etmeye çalışıyor olması önemli. Mesele bunu yoğunlaştırmak, bunu arttırmak diye düşünüyorum yani." demıştır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışma siyasi tutuklu üniversite öğrencileri üzerinde gözetim ve cezalandırma uygulamalarının nasıl ve neden gerçekleştiğini, bunların amaçlarının ve etkilerinin neler olduğunu, iktidar uygulamalarının ne şekilde ve hangi yollardan işlediğini kapsamlı biçimde ortaya koymak amaçındadır. Bu çerçevede, öncelikle tutuklanan bireylerin siyasi düşüncelerini ve eylemlerini derinlikli biçimde anlamak ve onları ortaklaştıran bazı unsurları belirlemek amaçlanmıştır.

Ayrıca devlet merkezli iktidar kavrayışını tamamen terk etmenin ve iktidara olumlu işlevler yüklemenin ne derece doğru olduğunu sorgulamak ve hukukun işleyiş biçimleri ile polis uygulamalarının, aslında devlet erkinin uygulanış biçimleri olduğunu siyasi tutuklu öğrencilerin tecrübeleri üzerinden göz önüne sermek amaçlanmıştır.

Tutuklanan bireylerin yaşadıkları deneyimler hakkında neler düşündüklerini, bunları nasıl yorumladıklarını gösterebilmek ve maruz kaldıkları keyfi uygulamaları, hak ihlallerini, cezaevi koşullarını, iktidar uygulamalarına karşı geliştirdikleri direniş biçimlerini kuramsal ve betimsel bir çerçevede dâhilinde ortaya koymak da bu çalışmanın amaçlarından biridir.

1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Sosyal bilimlerde farklı metodolojik yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlar, ontolojik ve epistemolojik kabullerine göre farklılaşmaktadır.

Pozitivist paradigma, kapalı bir dünya düzeni olduğunu kabul etmektedir. Kümbetoğlu'nun (2012, s. 17) da ifade ettiği gibi, bu yaklaşımda sosyal dünya bizim dışımızda, gözlemlenebilir, düzenli bir yapısı olan ve bu düzenlilikleri keşfedilebilir bir dünyadır. Pozitivist paradigma, bugünü ve geleceği tahmin etme çabası üzerine kuruludur. Amacı sosyal dünyayı "açıklamak" için olgu toplamak ve genellemelere varmaktır (Kümbetoğlu, 2012, s. 24).

Yorumlayıcı paradigmada ise daha çok, anlam önemlidir. Yine Kümbetoğlu'nun (2012, s. 22) ifade ettiği gibi, bu yaklaşıma göre, anlamlarla inşa ettiğimiz, içinde de var olduğumuz sosyal ve doğal dünya bireylerce inşa edilmiştir; dolayısıyla bu dünya, genel kanun benzeri düzenliliklerden çok, bireylerin deneyimleri ile anlaşılabilir ve bu deneyimler ile kurgulanır. Yorumlayıcı paradigma birçok yönüyle, pozitivist paradigmanın boş ya da eksik bıraktığı yerleri doldurmaktadır. Bireyin sosyal dünyada hangi koşullar içinde nasıl davrandığını anlamak, biçimsel bir kurallar dizisi içinden bakan pozitivist yaklaşımdan çok daha ayrıntılı ve derinlemesine bir kavrayışla mümkün olabilecektir (Kümbetoğlu, 2012, s. 28).

Ayrıca pozitivist paradigmada; nesnelere ve aktörler tarih, toplum, kimlik gibi çeşitli bağlamlarından koparılmaktadır. Ancak sosyal varlıkların ve ilişkilerin anlamları değişken olduğundan amaç, bu tür bağlamları ve bütünlükleri muhafaza ederek söz üretmek, bilgiye ya da sonuca ulaşmak olmalıdır.

Bu çalışma, nitel veri toplama ve analiz tekniklerinin kullanıldığı kuramsal ve ampirik bir araştırmadır. Çalışmada keşfedici ve betimsel bir yöntem benimsenmiştir.

Araştırmada konu, amaçlar ve yöntem gereği; pozitivist ve yorumcu paradigmalardan birini kabul edip diğerini reddetmenin yarattığı sıkıntıları mümkün olduğunca aşmak amaçlanmıştır. Ayrıca Foucault, Agamben ve Neocleous'un düşünceleri çerçevesinde, eleştirel bir yaklaşım ortaya konmuştur. Sayer'in (1992, s. 6) de belirttiği gibi sosyal bilim, kendi nesnesi hakkında eleştirel olmalı; toplumsal olguları açıklamak ve anlamak için, onları eleştirel olarak değerlendirmelidir.

1.3.1. Araştırmanın Örnekleme ve Veri Toplama Teknikleri

Araştırma kapsamında; tutuklandığında üniversite öğrencisi olan ve görüşmelerin yapıldığı tarihlerde yargılamaları tutuksuz devam eden toplam 22 bireyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin tamamında, görüşmecilerin de onayıyla ses kayıt cihazı kullanılmıştır.

Cezaevlerindeki siyasi tutuklu ve hükümlü üniversite öğrencilerinin gazetelere, meslek örgütlerine, sendikalara, köşe yazarlarına, sivil toplum örgütlerine ve gönüllü oluşumlara gönderdikleri mektuplardan¹⁴ da, gerek duyulduğunda doküman olarak yararlanılmıştır. Böylece tutuklanan öğrencilerin düşüncelerinin, eylemlerinin, cezaevi tecrübelerinin benzerlikleri vurgulanarak; bunların sadece araştırma kapsamında görüşülen bireylere özgü olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada “amaçsal ve kartopu örnekleme” teknikleri birlikte kullanılmıştır. Kartopu örnekleme, araştırma alanında kaynak kişilerden doğru diğer görüşülecek kişilere ulaşılması ve bir kartopu gibi, ilerledikçe yeni kişilere ulaşıldıkça örneklemin büyümesi ile oluşmasıdır (Kümbetoğlu, 2012, s. 99). Ancak bu örnekleme tekniğinde, aynı özelliklere sahip bireylere veya sadece belirli bir gruba ulaşma riski bulunmaktadır. Bu çalışmada, böyle bir durum oluşmaması için, amaçsal örnekleme tekniğinden de yararlanılmıştır. Bu tekniğin avantajı, “küçük bir örneklem içinde araştırma evreninin farklı karakteristiklerini içinde barındıran bir kesiti kapsayabilmesidir” (Black, 2002, s. 61). Bu sayede farklı davalardan tutuklanmış, farklı tutukluluk süreleriyle cezaevinde kalmış, tahliye edilmelerinin üzerinden farklı zamanlar geçmiş, farklı partilere veya siyasi örgütlere üye, genel olarak birbirinden farklı özellikler taşıyan bireylerle görüşme olanağı yaratılmıştır.

Nitel araştırmalarda görüşme, insanların gerçekliğe ilişkin algılarına, anlamlarına, tanımlamalarına ve gerçeği inşa edişlerine vakıf olmak için iyi bir yoldur ve güçlü bir yöntemdir (Punch, 2011, s. 165, 166). Ancak bu yöntemin de farklı çeşitleri vardır:

Minichiello ve diğerleri (1990) görüşmeleri, yapılandırılma derecelerine göre üç başlık altında sıralamaktadır. Bunlar yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmelerdir. Fontana ve Frey (1994) de bu üçlü sınıflandırmayı kullanmaktadır. Fielding ve Thomas (2008) ise buna benzer bir ayırım yaparak standartlaştırılmış, yarı-standartlaştırılmış ve standartlaştırılmamış görüşme formatlarından söz etmektedir.

Bu çalışmada kullanılan görüşme tekniği, çalışmanın konusuna ve amaçlarına uygun olarak “yarı yapılandırılmış görüşme formuna dayalı derinlemesine görüşme” olarak

¹⁴ TÖDİ'nin çağrısıyla *Bianet*'te yayınlanan, cezaevlerindeki öğrencilerin gönderdiği mektuplar için bk.: “Meçhul Öğrenci Postası”.

belirlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek'in (2011, s. 122) de ifade ettiği gibi, yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğini kullanan araştırmacı, önceden hazırladığı konu ve alanlara sadık kalarak, hem önceden hazırlanmış soruları sorma, hem de bu sorular konusunda daha ayrıntılı bilgi alma amacıyla ek sorular sorma özgürlüğüne sahiptir.

Neuman'ın (2008, s. 587) da belirttiği gibi, araştırmacı görüştüğü kişilerden net olmayan yanıtları açmasını isteyebilir, görüşme esnasında imleyicileri¹⁵ yakalayabilir ve onlarla ilgili yeni sorular sorabilir. Bu sayede görüşme öncesinde düşünülmemiş konular hakkında da bilgi sağlanabilir (Güven, 2006, s. 170).

Bu araştırmada, gözetim ve cezalandırma uygulamalarının nasıl gerçekleştiği; bunların amaçlarının ve etkilerinin sosyo-ekonomik durum, cinsiyet, etnik kimlik, siyasi görüş gibi sınıflayıcı nitelikler temelinde farklılaşıp farklılaşmadığı da ortaya konmak istendiği için yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğinin sağladığı karşılaştırılabilir ve sistematik bilgilerden yararlanılmıştır. Üniversite öğrencilerinin neden gözetim ve cezalandırma politikalarının hedefi olduğu, bu politikaların onların hayatlarında ne gibi etkiler yarattığı, yaşadıklarına yükledikleri anlamlar, geleceğe yönelik bireysel ve toplumsal beklentileri gibi daha birçok konuyu çok yönlü bir şekilde ele alabilmek amacıyla toplam 70 açık uçlu sorudan oluşan yarı-yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Sadece sosyo-demografik soruların bir kısmı, pratik kaygılar sebebiyle kapalı uçlu hazırlanmıştır. Kullanılan görüşme formu, EK 1'de sunulmuştur.

Yarı-yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerin düzenlenmesi ve analizi, yapılandırılmamış görüşmelere göre daha kolaydır. Çünkü bu veriler, belirli bir görüşme formunun varlığı nedeniyle, -genel olarak- formda kapsanan soru veya konu alanları altında elde edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 123). Bu çalışmada da, görüşme formu hazırlanmadan önce, çalışmanın temel kuramsal çerçevesini oluşturan Michel Foucault, Giorgio Agamben ve Mark Neocleous'un araştırma konusuyla ilgili düşünceleri kapsamlı biçimde incelenmiş ve literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca diğer

¹⁵ Weiss'in (1995, s. 73) ifadesiyle imleyiciler; yanıtlayıcı tarafından, önemli bir olaya ya da duygu durumuna yapılan tesadüfî göndermelerdir.

ilgili kaynak ve dokümanlar¹⁶ gözden geçirilmiş ve konuya ilişkin kapsamlı bilgiler edinilerek görüşme formunda yer alması gereken sorular belirlenmiştir.

Bu sorular, sadece görüşmecilerin cezaevlerinde bulunduğu süreçle sınırlandırılmamış, tutukluluk öncesini ve sonrasını da kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Bunun amacı, karşılaştırılabilir veriler elde ederek üç farklı süreçte nelerin değiştiğini ortaya koyabilmek, görüşmecilerin yaşamlarındaki çok yönlü dönüşümü ve kırılmaları görünür kılabilmek, böylece bütünlüğü kavrayabilmektir.

Görüşmecilerden bazıları, birlikte tutuklanıp birlikte tahliye olmuş olan yakın arkadaşlardır ve görüşme öncesinde, içlerinden sadece bir kişiyle görüşme yapılmasının yeterli olduğunu, aynı olayları yaşadıkları için verecekleri cevapların da aynı olacağını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ancak görüşmeler yine de aynı arkadaş grubundan tek bir kişiyle sınırlı tutulmamıştır ve verilen cevapların aynı tecrübeleri yaşadıklarını söyleyen bireyler arasında bile çok farklılaşabildiği görülmüştür. Bu noktada yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğinin güçlü yönlerinden yararlanılmış ve farklılıkların sebeplerini ortaya koyabilmek için görüşmecilere yeni sorular sorularak bu konularla ilgili daha detaylı bilgiler talep edilmiştir.

1.3.2. Araştırmanın Güçlükleri ve Sınırlılıkları

Bu çalışmaya başlarken; hem cezaevlerindeki siyasi tutuklu ve hükümlü üniversite öğrencileriyle, hem de tahliye olan öğrencilerle görüşme yapılması planlanmıştır. Ancak Adalet Bakanlığı'ndan resmî izinler alınsa dâhi cezaevi idarelerinin konunun "hassaslığını" göz önüne alarak görüşmelere izin vermeme ihtimalinin yüksek olduğu düşünülmüş, bürokratik engeller ve işlemler sebebiyle yaşanacak olan zaman kaybı da dikkate alınarak, araştırma sadece tahliye olan öğrencilerle sınırlandırılmıştır.

¹⁶ Bazı derneklerin, sivil toplum örgütlerinin ve gönüllü oluşumların tutuklu öğrencilerle ilgili hazırladığı raporlar; yazılı ve görsel medyada yer alan konuyla ilgili haberler, tutuklanan öğrencileri gündeme taşıyan köşe yazıları; öğrencilerin çeşitli gazetelere, köşe yazarlarına, meslek örgütlerine gönderdiği mektuplar; yürürlükteki kanunlar ve yönetmelikler gibi...

Araştırmada ayrıca kadın görüşmecilere ulaşmak konusunda bazı güçlükler yaşanmıştır. Çalışmadan, üçüncü kişiler aracılığıyla haberdar olan, fakat araştırmacıyla görüşmek istemeyen kadınlar olmuştur. Örneğin erkek görüşmecilerden biri, araştırmacı ile tahliye olmuş bir kadın arkadaşı arasında iletişim kurmaya çalışmış, arkadaşını araştırmacıyla görüşmesi için ikna etmeye uğraşmış, bu süreçte kişisel bilgilerin gizli kalacağını araştırmacıya birkaç kez teyit ettirmiş ve bunu da arkadaşına iletmiştir. Ancak ilgili görüşme yine de yapılamamıştır.

Kadınlar üzerindeki aile ve toplum baskısının daha fazla olmasının, onları bu araştırmaya katılmaktan alıkoymuş olabileceği düşünülmektedir. Ancak, araştırmacıyla görüşmeyi kabul ettiği hâlde, daha sonra iletişimini koparan veya herhangi bir sebep belirtmeksizin görüşmek istemeyen erkek bireyler de olmuştur. Burada yine güvensizlik sorununun tam olarak aşılamadığı tahmin edilmektedir.

Mayring (2011, s. 75), bu tür sorun-merkezli görüşmelerde görüşmeci ile araştırmacı arasında güven ortamının sağlanmış olması gerektiğini belirtmektedir. Bu araştırmada, en azından görüşme yapılan bireylerle güvene dayalı, eşit ve açık ilişkiler kurmak konusunda herhangi bir zorluk çekilmediği söylenebilir. Bu durum da hem görüşmecilere tanıyıp güvendikleri kişiler aracılığıyla ulaşılmasından, hem de araştırmacının kendisinin de öğrenci olduğunu görüşmecilerin bilmesinden kaynaklanmaktadır. Görüşmeciler de üniversite öğrencisi veya üniversiteden yeni mezun olmuş bireyler oldukları için, araştırmacı ile aralarında hiyerarşik değil, yatay ilişkiler kurulması kolaylaşmış ve görüşmeler samimi, dostça bir atmosferde gerçekleşmiştir. Bunda araştırmacının, görüşmecilerle yakın yaşlarda -hatta bazılarıyla aynı yaşta- olmasının da etkisi vardır.

Yine de Neuman (2008, s. 561) güven oluşturmanın, bütün bilgilerin açığa çıkmasını garantilemediğini söylemekte ve oluşturulan güvenin belirli alanlarla sınırlı olabileceğine işaret etmektedir. Bu araştırmada da bazı görüşmecilerin, araştırmacıya güvenseler bile ortamın ya da telefonlarının dinleniliyor olabileceği, ifadelerinin suç delili olarak mahkemede karşılıklarına çıkabileceği, anlattıklarından yola çıkılarak kimliklerinin tespit edilebileceği veya başlarına iş açılabilmesi gibi çeşitli kaygılar sebebiyle, araştırmacıyla iletişim kurarken, kendilerini açıkça ifade etmekten çekindikleri bazı durumlar olmuştur.

Görüşmeciler bu tür endişelerini çoğu zaman doğrudan, açık ve net biçimde dile getirmemiş olsalar da; bazı sorulara verdikleri yuvarlak cevaplardan, geçiştirmelerden, yaptıkları esprilerden ya da “duraklama, vurgulama, gülme vb. gibi konuşmanın özgül yansılarında” (Mayring, 2011, s. 95) yola çıkılarak bu tespiti yapmak mümkündür. Her ne kadar görüşmeciler çoğunlukla korku ya da endişe taşımadan duygu, düşünce ve deneyimlerini araştırmacıya aktarmış olsa da; bazı görüşmecilerin, araştırmaya güvenseler bile gözetim altında olma ihtimallerini düşünerek sorulara cevap verirken tereddüt ettiklerini veya ifadelerini kısıtlamış olabileceklerini söylemek doğru olacaktır.¹⁷

Araştırmanın veri toplama aşamasında ayrıca, iletişim kurulan ve görüşülmek istenen bazı tahliye olmuş öğrencilerin şehir dışında veya yurt dışında oldukları öğrenilmiştir. Bu bireyler, araştırmacıyla yüz yüze görüşme imkânları olmasa da, araştırmaya katılmak istemiş ve internet üzerinden görüşme yapabileceklerini söylemiştir. Ancak alınabilecek bütün önlemlere rağmen internet üzerinden iletişimin güvenilir olmayabileceği, görüşmeci açısından bazı olumsuz sonuçlar doğurabileceği ve yüz yüze etkileşimin araştırma açısından da daha sağlıklı bilgiler sağlayacağı düşünülerek bu yöntemi kullanma yoluna gidilmemiştir.

Bunlara ek olarak, araştırmada ifade farklılıklarından kaynaklanan bazı dil sorunları yaşanmıştır. Hazırlanan görüşme formunda ve bu çalışmanın tamamında, tutuklanan bireylerin kaldıkları yer “cezaevi” olarak ifade edilmiştir. Ancak davaları devam eden ve henüz hakkında hüküm verilmemiş kimselerin kaldıkları yer, resmiyette “tutukevi”¹⁸ olarak ifade edilmektedir.

¹⁷ Bu konuya “Tutukluluk Öncesinde ve Sonrasında Gözetim” bölümünde, görüşmecilerin ifadelerine de yer verilerek tekrar değinilecek, görüşmecilerin araştırmacı ile kurdukları iletişime dair bilgilere yer verilecektir.

¹⁸ Eren’in (2012, s. 8, dipnot 1) ifade ettiği gibi 5237 sayılı TCK, 5271 sayılı CMK ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’da (2004) bu kurumlar için, “ceza infaz kurumu ve tutukevi” ifadeleri kullanılmaktadır. “Ceza infaz kurumu” “hükümlülerin” yani haklarında kesinleşmiş hüküm bulunan insanların tutulduğu mekânlardır ve bu kurumlarda mahkeme tarafından verilmiş olan “cezalar” infaz edilmektedir. “Tutukevleri” ise haklarında tutuklama kararı verilmiş olan ancak henüz davası süren ve haklarında hüküm verilmeyen kişilerin tutulduğu mekânlardır. Eren, 1926 tarihli 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda ve 31.07.1941 tarihinde yürürlüğe giren nizamnamede (Ceza ve Tevkifevleri Nizamnamesi) “Ceza ve Tevkif Evleri” nitelendirmesi kullanıldığını, Adalet Bakanlığı’na bağlı ilgili kurumun adının da “Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü” olarak durduğunu belirtmektedir.

Demirbaş'a göre (Akt. Demir, 2011, s. 5) özgürlüğü bağlayıcı cezaya mahkûm olanların barındırıldıkları yer anlamındaki “cezaevi”, hükümevinin karşılığı olduğundan, tutukevleri bu kavramın dışında kalmaktadır. Demir (2011, s. 5) de “ceza infaz kurumu” ifadesinin özgürlüğü bağlayıcı cezaların ve tutuklama kararlarının infaz edildiği bütün kurumları kapsadığını ifade etmektedir.

Ancak bu çalışmada “tutukevi” veya tutukevlerini de kapsayan “ceza infaz kurumu” ifadelerini kullanmanın, yaşanan hak ihlallerini ve uygulamadaki çeşitli sorunları önemsizleştireceği veya görünmez kılacağı düşünülmüş; doğrudan “cezaevi” ifadesini kullanmak tercih edilmiştir. Sonuçta, haklarında nihai hüküm verilmediği hâlde çok sayıda insan tutuklanmakta ve uzun sürelerle, fiilî olarak “cezaevlerinde” kalmaktadır. Bu çalışmanın konusu olan üniversite öğrencileri de bunun bir örneğidir.

Görüşmeciler ise genellikle tutuklu kaldıkları yerden “hapishane” olarak söz etmiş, “cezaevi” denmesine olumlu bakmayan görüşmeciler olmuştur. Hatta sorulara cevap verirken kullandıkları “cezaevi” ifadelerini de sıklıkla “hapishane” olarak düzelten veya bu iki ifadeyi birlikte kullanan görüşmeciler de olmuştur.¹⁹

Bu durumun sebebi, görüşmecilerin ceza gerektirecek herhangi bir suç işlemediklerini düşünmeleri ve “cezaevi” ifadesine olumsuz değerler yüklemeleridir. Eren (2012, s. 9) ve Demir’in (2011, s. 5) de ifade ettiği gibi “hapishane” ifadesi, “tutma, tıkama, kapama, ayırma” anlamlarına gelen Arapça “habs” kökü ile Farsça “hane” sözcüğünden türetilmiştir. Eren (2012, s. 9) bu ifadenin, “içeridekilere” yönelik herhangi bir olumlu ya da olumsuz bakış içermediğini söylemektedir. Gerçekten de bu yönde bir genel kanı mevcuttur ve Eren’in de işaret ettiği gibi, cezaevi ifadesinin “iktidar yanlısı” olduğu, içeridekileri doğrudan “suçlu” olarak gördüğü ve taraflı bir anlayış taşıdığı düşünülmektedir.

Ancak, mevcut uygulamalara ve cezalandırmanın geçmiş çağlardan bugüne uzanan tarihine baktığımız zaman; bugün tutuklanan bireylerin, hukuki açıdan cezalandırılmayı hak edecek herhangi bir eylemde bulunup bulunmamalarından bağımsız olarak

¹⁹ Örneğin sorulara cevap verirken, Görüşmeci 5 “(...) cezaevinde ya da daha doğrusu ‘hapishane’ demek lazım bence”; Görüşmeci 7, “Yani cezaevi... hapishane şöyleydi...”; Görüşmeci 12, “Çünkü cezaevi hapishaneye girmeden önce...”; Görüşmeci 19, “Dedemin cezaevi, amcalarımın, dayılarımın hapishane tecrübeleri falan var”; Görüşmeci 22 ise “(...) şeyden, cez... hapishanenin girişinden...” ve “(...) cezaevi süreci, hani hapishane süreci...” gibi ifadelerde bulunmuşlardır.

“cezalandırıldıklarını” görmekteyiz. Tutuklama, özellikle de uzun süreli tutuklama, artık bir cezaya dönüşmüştür ve yargılananın bu cezayı hukuki açıdan hak edip etmediğinden veya bu konuya dair kişisel olarak ne düşündüğünden bağımsızdır. Foucault’nun (2013b, s. 43) da ifade ettiği gibi beden, bu cezalandırma yöntemiyle zorlama ve mahrum bırakma, zorunluluklar ve yasaklar sistemi içerisine alınmış olmaktadır.

Ayrıca artık yargılananın, sadece “suç”un kendisi olmadığı bilinen -ya da en azından bilinmesi gereken- bir gerçekliktir. Foucault (2013b, s. 52), yargılanması gereken olayları açıklayabilmek ve öznenin iradesinin suç içinde ne denli yer tuttuğunu belirleyebilmek adına anılan ve suç olmayan birçok unsurun, aslında yargılamaya ve cezalandırmaya sebep olarak görüldüğünü; esas yargılananın -ne kadar inkâr edilse de- suçların arkasındaki gölgeler olduğunu ifade etmektedir. Bu gölgelerden kastettiği, yargılananın geçmişi ve gelecekte ondan beklenebilecek şeyler de dâhil olmak üzere birçok unsurdur. Yani cezalandırılan çoğunlukla, sadece hukuk karşısındaki herhangi bir suç değil, tüm bunların hepsidir ve “cezaevi” yerine “hapishane” demek, tutuklu ve hükümlülerin kapatıldığı kurumun amacının “cezalandırmak” olduğu gerçeğinin üstünü örtecektir.

Bu sebeplerle, görüşmelerde ve çalışmada “cezaevi” ifadesini kullanmak tercih edilmiştir. Görüşmecilerin, bu ifadeden ötürü araştırmacıya karşı herhangi bir olumsuz tepkisi ya da eleştirisi de olmamıştır. Ayrıca görüşmecilerden hiçbiri, tutukluyken kaldığı yerden “tutukevi” olarak bahsetmemiş, tutuklanmaktan “zindana düşmek” olarak bahseden görüşmeciler de olmuştur.²⁰ Eren’in (2012, s. 8) ifade ettiği gibi “zindan”, Farsça kökenli bir kelimedir ve hapishane anlamının yanı sıra, “çok karanlık ve sıkıntılı yer” yan anlamını da içermektedir. “Tutukevi” ifadesi ise bu tür olumsuz anlamları çağrıştırmamakta ve sanki tutuklananlar, suçları tespit edilip haklarında nihai hüküm verilene kadar cezalandırılmıyormuş ya da herhangi bir hak ihlaline uğramıyormuş gibi bir izlenim yaratmaktadır. Bu açıdan, bu ifade kullanılmamıştır.

Dilin kullanımıyla ilgili ikinci bir konu, KCK ve PKK gibi kısaltmaların okunuşuyla ilgilidir. Araştırma kapsamında görüşülen bireyler, bu kısaltmaları cümle içerisinde kullanırken, “k” harfini “ka” olarak değil, “ke” olarak okumuştur. Normalde de zaten

²⁰ Demir (2011, s. 5) “zindan” sözcüğünün çağdaş ceza infaz kurumlarını tanımlamadığını söylemektedir.

Türkçe alfabede tüm sessiz harfler sonlarına “e” sesi getirilerek okunmakta, “k” harfinin de “ke” şeklinde okunması gerekmektedir.²¹

Ancak Şentürk’ün (2012, s. 33) de belirttiği gibi yaşayan ve içi ideolojiyle yeniden doldurulan canlı bir varlık olan dil, sadece dil bilgisi kurallarından ibaret değildir ve kelimelerin toplumsal ve siyasal bağlamından da azade değildir. Şentürk’ün (2012, s. 33, 34), Deprem’den de aktararak ifade ettiği gibi, bu ayrımlar Kürt sorununun konuşulmasında biçimsel bir kamplaşmaya işaret etmekte; genellikle PKK destekçisi sanılmak istenilmediğinden bu kısaltma “PeKaKa” şeklinde okunmakta; “PeKeKe” şeklinde okuyanların ise Kürt hareketinin söylemlerini benimsediği düşünülmektedir.²²

Ancak bu düşünce çoğunlukla ön yargılara dayanmakta ve Şentürk’ün (2012, s. 33-35) de yaptığı gibi, sıklıkla yüzeysel bir şekilciliğe yol açtığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen tahliye olmuş bireylerin içinde de Kürt hareketini desteklemeyen, onların söylemlerini benimsemeyen, Türkiye’nin en önemli siyasi sorunu olarak da Kürt sorununu görmeyen bireyler vardır. Ancak onlar da görüşmeler esnasında, bu kısaltmaların okunuşlarını “PeKeKe, KeCeKe” şeklinde gerçekleştirmiştir.²³ Araştırmacı da görüşmeler esnasında kısaltmaları bu şekilde dile getirmiş; çalışmada da kısaltmalara gelen ekler, bu okunuşlara göre yazılmıştır.

Araştırmacı tarafından görüşmelerde bu okunuşlar tercih edilmişken, çalışmada farklı okunuşlara yer vermenin hem tutarsız, hem de etik dışı olacağı düşünülmüştür. Ön yargılardan, gelebilecek olumsuz tepkilerden veya mevcut kafa karışıklıklarından çekinildiği için bu okunuşlar, Kürt hareketini destekleyen ya da bu harekete sempati duyan kimseler tarafından da “PeKaKa, KaCeKa” şeklinde yapılabilmekte, muhtemelen bu şekilde sözlerinin karşıt düşüncedeki insanlar açısından da daha dinlenilebilir veya

²¹ Türk Dil Kurumu (TDK) da, kısaltmalara getirilen eklerde bu okunuşun esas alınması gerektiğini belirtmektedir: “Büyük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde kısaltmanın son harfinin okunuşu esas alınır: *BDT’ye, TDK’den, THY’de, TRT’den, TL’nin vb.*” Bk.: “TDK, Kısaltmalar”. Ek olarak belirtmek gerekirse, Kürtçe alfabede de “k” harfi “ke” olarak okunmaktadır.

²² Kulak aşinalığı veya dilin kullanımına dair değiştiril(e)meyen alışkanlıklar da bu kısaltmaların okunuş şeklinde etkili olabilmektedir.

²³ Örneğin Görüşmeci 20 (16.02.2013), sadece bir kez bu kısaltmayı “PeKeKe” değil, “PeKaKa” şeklinde dile getirmiş, onda da cezaevindeki yetkililerin kendisine söylediklerini, onların ağzından aktarmıştır: “*Dedim yani, tamam, beni o zaman şeylerin yanına verin, Kürtlerin yanına verin, ben kalırım orada, ne olacak ki falan... Yani sonuçta siyasiyiz. Onlar da vermedi. ‘Siz işte... Onlar PeKaKalı, siz şeylilersiniz, solcular... Böyle kavga edersiniz...’ falan diye vermedi beni yanlarına.*”

ciddiye alınabilir olacağı düşünülmektedir.²⁴ Ancak bu çalışmada bu tür biçimsel kaygılar güdülmemiş, doğru olduğu düşünülen okunuşlar ne ise onlara yer verilmiştir.

Çalışmada bir başka sorun, zaman açısından yaşanmıştır. Görüşmeciler üniversite öğrencisi olduğu için, sınav haftalarında görüşmeler ertelenmiş; sınavları biter bitmez veya cezaevinden çıkar çıkmaz memleketine giden bazı tahliye olmuş öğrencilerle de, planlandığı hâlde görüşülememiştir. Ayrıca tahliyesinin üzerinden kısa zaman geçen bazı görüşmeciler, hayatlarında ve sosyal ilişkilerinde ne gibi değişiklikler olduğunu henüz detaylı olarak gözlemlene fırsatı bulamadıklarını; tahliyesinin üzerinden uzun zaman geçen bazı görüşmeciler ise cezaevi tecrübelerini çok detaylı hatırlayamadıklarını dile getirmiş; yine de sorulara olabildiğince cevap vermeye çalışmışlardır.

Görüşmelerde görüşmeciyle araştırmacı baş başa kalmış; sadece Görüşmeci 7 ve Görüşmeci 17'nin birer arkadaşı, görüşmecilerin istekleri ve kendileri açısından sorun olmayacağını belirtmeleri neticesinde görüşmelere eşlik etmiştir.

Bu kişiler sadece dinlemek üzere görüşmelere eşlik etmiş olsa da, görüşmeci ve araştırmacı arasındaki diyaloga dâhil oldukları durumlar olmuş; bu dâhil oluşlar da bazen olumlu, bazen olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Görüşmecilere eşlik eden kişilerden ilki, arkadaşının değinmeyi unuttuğu bazı konuları hatırlatarak verdiği bilgileri, aktardığı deneyimleri detaylandırmasına vesile olmuş; araştırmacı ve görüşmeci arasındaki diyaloga dâhil olurken de kimsenin sözünü kesmemeye özen göstermiştir. Diğer görüşmeciye eşlik eden kişi ise zaman zaman arkadaşının cevaplarına ve araştırmacının sorularına müdahale etmiş²⁵, araştırmacı ile görüşmeci arasındaki iletişimi kolaylaştırma amacıyla -gerek olmadığı hâlde- tercüman gibi bir rol üstlenmiş, görüşmecinin sözünü kesmiş ve görüşme bitince bir yere gidecekleri

²⁴ Örneğin Şentürk (2012, s. 34), İrfan Aktan'ın Kürt sorunuyla ilgili olarak kendisiyle yapılan bir söyleşide, telaffuza dair bu biçimsel ikiliğin kafa karıştırıcı olduğunu belirterek "PeKaKa" ifadesini tercih ettiğini söylemektedir.

²⁵ Araştırmacı, görüşmeciye (Görüşmeci 17) "Üniversite içinde ve dışında ne tür siyasi eylemlerde, etkinliklerde bulunuyorsunuz?" sorusunu sorduğunda, görüşmeci cevap vermeye henüz başlamışken, kendisine eşlik eden arkadaşı "*Biraz tehlikeli bir soru...*" yorumunda bulunmuş, görüşmeci de gülerek "*Evet. Çünkü tutuklu kalmamın sebebi o eylemlerdi.*" demiştir. Soruya ise yüzeysel bir cevap vermiş, eylemleri tam hatırlamadığını, daha çok herkesin katıldığı sıradan basın açıklamalarına gittiğini söylemiştir.

gerekçesiyle onu acele ettirmiştir. Bu durumların, görüşmecinin bazı cevaplarına etki ettiği düşünülmektedir. Bu konuya, yeri geldiğinde tekrar değinilecektir.

1.3.3. Araştırmanın Uygulanması

Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler 06.01.2013-07.03.2013 tarihleri arasında ve Ankara, İstanbul, Adana olmak üzere üç farklı ilde gerçekleştirilmiştir.²⁶ 22 görüşme toplamda yaklaşık olarak 30 saat sürmüş, her bir görüşmeye ortalama 1,5 saat düşmüştür. En uzun görüşme 2,5 saate yakın, en kısa görüşme ise 45 dakika sürmüştür.

Çalışmanın siyasi tutuklamaları konu edinmesi, görüşmecilerin bu toplumsal sorundan etkilenmiş ve belirli bir siyasi bilince sahip kişiler olması, çalışmaya yükledikleri anlam, verdikleri önem ve gösterdikleri hassasiyet; görüşmelerin uzun sürme sebeplerindedir. Görüşmeciler, araştırmacıya olabildiğince kapsamlı cevaplar vermeye çalışmış ve deneyimlerini, düşüncelerini olduğu gibi ve doğal akışında aktarmaya gayret etmiştir. Bazı görüşmeciler, araştırmacıya yardımcı olmayı ve tahliye olmuş başka bireylerle araştırmacı arasında bağlantı kurulmasını sağlamayı bir görev ya da sorumluluk gibi görmüştür. Bu açıdan, görüşmecilerin büyük çoğunluğunun araştırmaya katılma konusunda kayda değer bir istekliliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Daha önce de belirtildiği gibi, tüm görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmış; bu sebeple görüşmeler gürültülü olmayan, sakin mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin rahat hissetmesi ve anlattıklarının çevredeki insanlar tarafından duyulabileceği endişesini taşımadan kendilerini özgürce ifade edebilmesi için kalabalık olmayan ve görüşme sürecinin kesintiye uğramayacağı mekânlar tercih edilmiştir. Görüşmeler genelde kafelerde, kampüslerde, kitabevlerinde yapılmış; bir kişiyle de bağlı olduğu siyasi grubun bir şubesinde görüşülmüştür.

Araştırma kapsamında görüşülen bireylere, görüşmelere başlamadan önce, istemedikleri sorulara cevap vermek zorunda olmadıkları belirtilmiş; görüşmeler esnasında da, cevap

²⁶ Çalışmada, gizlilik ilkesi gereğince, hangi görüşmeciyse hangi ilde görüşüldüğü ve görüşmecilerin memleketleri belirtilmeyecektir.

vermekte tereddüt eder gibi oldukları veya uzunca düşündükleri durumlarda, bu konu kendilerine tekrar hatırlatılmıştır. Ancak görüşmecilerin cevap vermek istemediği herhangi bir soru olmamıştır.

Görüşmeler tamamlandıktan sonra ses kayıtları, *Digital Voice Editor* programı kullanılarak araştırmacının kendisi tarafından yazıya dökülmüştür.²⁷ Bu işlem sonucunda, APA formatında yazılmış yaklaşık 650 sayfalık bir veri yığını elde edilmiştir. Mayring (2011, s. 93) sözel olarak toplanmış materyalin metin formuna dönüştürülmesiyle, güçlü bir yorumlama için temel bir baz oluşturulduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada, ses kayıtları, görüşmelerin üzerinden çok zaman geçmeden normal yazılı dile çevrilmiş, böylece görüşmecilerin tutum ve davranışlarına ilişkin detayların ya da araştırmacının aklına gelen bazı şeylerin de unutulma riski bertaraf edilmiştir. Ses kayıtlarında anlaşılamayan yerler, köşeli parantez içinde üç noktayla, “[...]” şeklinde gösterilmiştir.

Son olarak araştırmada elde edilen veriler, görüşmecilere sorulan soruların içeriklerine göre kategorilendirilerek analiz edilmiştir. Analiz aşamasında, görüşmecilerin ifadelerine yer verilirken, görüşmelerin yapıldığı tarihler de belirtilmiş; bu sayede görüşmecilerin ifadeleri zaman bağlamından koparılmamış; düşüncelerini aktardıkları günlerde nasıl bir toplumsal ve siyasal gündem olduğunun ve hangi koşullar içerisinde konuştuklarının bilgisi, ulaşılabilir kılınmıştır.

²⁷ Bu işlemin tamamının araştırmacı tarafından gerçekleştirilmesi sayesinde, görüşmecilerin cevapları araştırmacının hafızasında daha kalıcı biçimde yer etmiş ve toplanan veriler arasında kurulabilecek bağlantılar daha net biçimde görülebilmektedir. Ayrıca deşifreler esnasında, akla gelen çeşitli konular da, daha sonra değinilmek üzere not alınmış; böylece veri analizi işlemi de bir anlamda kolaylaşmıştır.

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. MICHEL FOUCAULT: İKTİDAR MEKANİZMALARI

2.1.1. Yasa, Disiplin ve Güvenlik

İktidar kavramı oldukça önemli ancak tanımlaması güç bir kavramdır. Çok yönlülüğü ve karmaşıklığından ötürü farklı disiplinler tarafından da çok farklı şekillerde ele alınmaktadır. Hem devlet, egemenlik, yasa, hükümler gibi kavramlarla ilişkilendirilerek; hem de günlük hayat ve pratiklerden yola çıkılarak ve “en ufak tekilliklerin ve kuvvet ilişkilerinin bulunduğu her yere girdiği” (Deleuze, 2013, s. 47) düşünülerek açıklanmaya çalışılmaktadır.

Foucault'nun bu kavramı ele alma ve açıklama biçimine bakılacak olursa; kendisiyle yapılan bir söyleşide Foucault (2011c, s. 235) basitçe şöyle söylemektedir:

“İktidar”dan söz edildiği zaman, insanların aklına hemen bir siyasi yapı, bir hükümet, hâkim bir toplumsal sınıf, kölenin karşısındaki efendi vb. gelir. ‘İktidar ilişkileri’ terimini kullanırken düşündüğüm şey bu değil. Demek istiyorum ki, ne olursa olsun bütün insan ilişkilerinde -ister şu anda birlikte yaptığımız gibi sözlü bir iletişim sağlama, ister bir aşk ilişkisi ya da kurumsal veya ekonomik bir ilişki söz konusu olsun- iktidar hep vardır.

İktidar bir kurum, bir yapı değildir; bazılarının baştan sahip olduğu belirli bir güç değil, belli bir toplumda karmaşık bir stratejik duruma verilen addır (Foucault, 2012a, s. 70). İktidarın, “baskı altına alan, cezalandıran şey” olduğu tanımının çağdaş söylemde durmadan yinlendiğini, fakat bu söylemin yeni bir şey ortaya koymadığını ifade eden Foucault’ya (2011d, s. 31) göre iktidar sadece baskı ve cezalandırmadan ibaret değildir.²⁸ İktidarın kimde olduğu sorusunun içinden çıkılmaz, labirent gibi bir soru olduğunu söyleyen ve bu soruya cevap vermeye de çalışmayan Foucault (2011d, s. 42, 43) iktidarın dolaşımında olduğunu, uygulandığını, ağ oluşturduğunu söylemektedir. Ona göre iktidarın yeri hiçbir zaman belirlenemez, iktidar hiçbir zaman birilerinin elinde değildir ve hiçbir zaman da sahiplenilemez.²⁹

²⁸ “İktidarın tek işlevinin yasaklamak olduğunu kabul edersek, ‘bakın, iktidarla özdeşleşiyoruz’ diyebilmek için çeşitli mekanizmalar icat etmek zorundayız.” (Foucault, 2011c, s. 159, 160)

²⁹ Deleuze (2013, s. 50) de, Foucault’ya göre iktidarın egemen sınıfın edinimi olan bir mülkiyet değil, onun stratejisinin etkin pratiği olduğunu belirtmektedir.

Foucault'ya göre iktidar, kendi örgütlenmelerini kendileri oluşturan, güç ilişkilerini dönüştüren, güçlendiren ya da tersine çeviren bir süreç ve bu güç ilişkilerini etkili kılan stratejiler olarak anlaşılmalıdır (Canpolat, 2005, s. 99). Foucault, iktidarın ne olup olmadığından ziyade, onun etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır.

Ona göre (2011d, s. 38), hangi toplumda olursa olsun sayısız iktidar ilişkisi toplumsal kitleye nüfuz eder, onu belirler, oluşturur. İktidar ilişkileri bedenleri uyruklaştıran, jestlere yön veren, davranışları yöneten sürekli ve kesintisiz süreçlerdir ve bunların nasıl oluverdiğini; yani bedenlerin, güçlerin, enerjilerin, alanların, arzuların, düşüncelerin vb. çokluğundan yola çıkarak uyrukların ufak ufak, derece derece, gerçek ve somut biçimde nasıl oluşturulduğunu öğrenmeye çalışmak gerekmektedir (Foucault, 2011d, s. 42).³⁰

Foucault (2011c, s. 160, 161) iktidar ilişkilerini bir yanda iktidara sahip olanlar ve diğer yanda buna sahip olmayanlar gibi şematik bir biçimde kavramamak gerektiğini ifade etmekte; her bireyin iktidar ağının bir yerine yerleştiğini, iktidarı yeniden uyguladığını, koruduğunu, yansıttığını söylemektedir.

Foucault (2013a, s. 7) çalışmalarında üç farklı iktidar kavramsallaştırması ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, egemenliktir. Egemenlik, Foucault'nun (2013a, s. 7) ifade ettiği gibi izin verilenle yasaklanan arasında ikili bir paylaşımı sağlayan yasa sistemidir. Bir tip yasak edimle bir tip cezayı birleştiren yasadır ve egemenlik, bir yasa koyup buna uymayanları cezalandırmaktır.³¹ “Yaşam ve ölüm hakkı”³² da, egemenliğin temel ayrıcalıklarından biridir (Foucault, 2011d, s. 146). Gambetti (2012, s. 25), egemenlikle ilgili şöyle söylemektedir:

İktidar alanını toplumsal alandan ayıran, iktidarı toplumsallık üzerinde hâkim kılmayı hedefleyen ve dolayısıyla yasaklarla, dehşetengiz cezalarla iş gören egemenlik paradigması, siyaset biliminin klasik iktidar anlayışına denk düşer.

³⁰ Foucault (2011c, s. 224), iktidar ilişkilerinin analizinin çok karmaşık bir alan oluşturduğunu da ifade etmektedir.

³¹ Foucault (2011c, s. 43), hukukun her zaman feodal toplumun özelliği olan kurumlara, ahlâka, kurallara, bağ ve aidiyet biçimlerine karşı monarşik iktidarın aracı olduğunu söylemekte; monarşik iktidarın, devlet iktidarının özünde hukukta temsil edildiğini ifade etmektedir. Foucault (2011a) ayrıca, verdiği bir konferansta “hükümran” kavramını “devlet” kavramı yerine kullanmakta; aslında o dönemde devletten söz edilemeyeceğini söylemektedir. Ancak bu kavramları birbiri yerine de kullanmaktadır. Örneğin suçlunun “hükümrana, devlete, yasaya” karşı işlediği suçu telafi etmesinin istendiğini ifade etmektedir.

³² Foucault (2011d, s. 246) bu hakkın öldürme ya da yaşatma hakkı olmadığını, hayatta bırakma ya da ölüme bırakma hakkı da olmadığını, öldürme ya da hayatta bırakma hakkı olduğunu; dolayısıyla simetrisizlik içerdiğini ve aslında “ölüm yargısı verme hakkı” olduğunu söylemektedir.

Devletin merkezi gücünü yaptırım yoluyla kullanması ve kanunlara itaati sağlamasıyla kurulan iktidardır. Ana yaptırım tekniği kanunlarla suç ve ceza kategorilerinin kodifiye edilmesidir.³³ Egemenlik döngüsel bir mantığa sahiptir; amacı, egemenliğin icrasıdır.

1975-1976 yıllarında verdiği derslerde Foucault, egemenlik paradigmasının yerini iki farklı iktidar mekanizmasına bıraktığını ifade etmekte ve bunları disiplin ile düzenleme olarak ayrıştırmaya çalışmaktadır (Gambetti, 2012, s. 26).

Lemke'nin (2013, s. 58) de belirttiği gibi bu iki iktidar teknolojisi; amaçları, araçları, tarihsel açıdan ortaya çıkışları ve kurumsal açıdan konumlandıkları yer bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Foucault (2011d, s. 254, 255) bu ayrımı şu şekilde yapar:

(...) elimizde 18. yüzyıldan bu yana (ya da en azından 18. yüzyılın sonundan bu yana), belirli bir kronolojik farkla yerleştirilmiş ve üst üste binmiş olan iki iktidar teknolojisi var. Yani bir yanda disiplinci bir teknik vardır: beden üzerinde yoğunlaşır, bireyselleştirici etkiler yaratır, hem yararlı hem de uysal kılınması gereken güçlerin kaynağı olarak bedeni manipüle eder. Öbür yanda ise, bedene değil yaşama odaklanan bir teknoloji var; bir nüfusa özgü kitle etmenlerini bir araya getiren, canlı bir kitlede meydana gelebilen tehlikeli olaylar dizisini denetlemeye çalışan bir teknoloji; bunların olabilirliğini denetlemeye (bir olasılıkla değiştirmeye), her koşulda etkilerini gidermeye çalışan bir teknoloji.

Foucault'ya (2012a, s. 99) göre beden disiplinleri ve nüfus düzenlemeleri, yaşam üzerindeki iktidarın, çevrelerinde örgütlendiği iki kutbu oluşturmaktadır. Disipliner iktidar, beden siyaseti üzerine kuruludur; düzenleyici iktidarın nesnesi ise nüfustur (Gambetti, 2012, s. 26).

Foucault (2011d, s. 255) aslında her iki durumda da bir beden teknolojisinin söz konusu olduğunu söylemektedir; ancak bu iki teknolojiden biri bireysel terbiyeyi, diğeri ise bir tür homeostaziye³⁴ -içerdiği tehlikelere karşı bütünün güvenliğini- hedeflemektedir. Yani bir güvenlik teknolojisinin karşıtı ya da bundan farklı olan bir terbiye etme teknolojisi; bir de güvence sağlayıcı ya da düzenleyici bir teknolojiden ayrılan disiplinci teknoloji vardır (Foucault, 2011d, s. 255).

³³ “Hukuk, ikili bir kodifikasyon sistemidir: neyin yasak, neyin müsaade edilebilir olduğunu belirler, suç-ceza ikilisi üzerinden işler. Her suç türüne tekabül eden bir ceza türü vardır. Suçlu hukuku ihlal etmiştir, eylemi hukuk dışıdır.” (Gambetti, 2012, s. 26)

³⁴ “Homeostaz(i)” kavramını *Toplumu Savunmak Gerekir* (Foucault, 2011d) kitabını çeviren Şehsuvar Aktaş (s. 252), “Canlılarda bazı fizyolojik değişmezleri sabit tutma veya bozulduğu zaman yeniden yerine getirme eğilimi” olarak; *Biyopolitika* (Lemke, 2013) kitabını çeviren Utku Özmakas (s. 58) da “Bir organizmadaki normal şartların devamlılığı, denge durumu” olarak tanımlamışlardır.

Foucault (2011c, s. 277) ayrıca iktidarın disiplin demek olmadığını, disiplinin iktidarın mümkün işleyiş biçimlerinden birisi olduğunu ifade etmektedir. Özellikle *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserinde, disiplinci iktidarın terbiye etme görevini vurgulayan Foucault, Keskin'in (2011a, s. 21) de belirttiği gibi, disiplinci toplumun "disipline olmuş" toplum anlamına gelmediğini, disiplin yöntemlerinin yayılmasının insanların tümüyle itaatkâr hâle gelmesi olmadığını söylemektedir.

Foucault'ya (2011d, s. 50, 51) göre disiplinci iktidar; hükümranlığın, diğer bir deyişle egemenliğin formuna, hükümrân istencin etmeni olarak kuralın söylemine yabancıdır ve hükümdarlıktan türetilmiş olan hukuksal yasanın değil; doğal kuralın, yani normun söylemini taşımaktadır. Yasaya değil, fakat normalleştirmeye ait bir kodu belirlemektedir.

Özkazanç (2011, s. 104) da Foucault'nun klasik ceza kuramlarına sağladığı çığır açıcı katkının; egemenlik yerine disiplin, hukuki söylem yerine pozitivist sosyal bilimler, suç ve ceza terimleri yerine sapma ve gözetim/denetim terimleri bağlamında işleyen farklı bir oluşumun tarihsel kuruluşuna dikkat çekmesi olduğunu söylemektedir.

Foucault (2011d, s. 52) disiplinci iktidarın; hukuk ve onun teknikleri içinden işlediğini, disiplinin bu tekniklerinin ve disiplinden doğan söylemlerin hukuku istila ettiğini, normalleştirme yöntemlerinin yasanın yargılama usullerini giderek daha çok sömürgeleştirdiğini söylemekte ve "normalleştirme toplumu" olarak adlandırdığı şeyin tüm işleyişini de bunların açıkladığını ifade etmektedir.

Disiplinci normalleştirmenin, hükümranlığın hukuk sistemiyle uyumsuzluğuna dikkat çeken Foucault (2011d, s. 52, 248), disiplinin insanların çokluğunu yönetmeye çalıştığını söylemektedir: "Öyle ki bu çokluk gözetlenecek, eğitilecek, kullanılacak, belki de cezalandırılacak bireysel bedenlere dönüşebilmeli ve dönüşmelidir."

Foucault (2011d, s. 248) daha sonra disiplinci iktidar tekniğini dışlamayan ama onu içine alan ve kısmen değiştiren yeni bir şeyin, bir iktidar teknolojisinin ortaya çıktığını söylemektedir. Bu teknoloji, disiplinci tekniğin içine yerleşmekte ve onu kullanmaktadır; ancak onu ortadan da kaldırmamaktadır. Çünkü Foucault'nun (2011d, s.

248) ifadesiyle bu iki iktidar biçimi farklı düzeylere aittir, farklı dayanak yüzeyleri vardır, farklı ölçektedir ve farklı araçlardan yararlanmaktadır.

Ortaya çıkan ve yerleşen bu yeni teknoloji, insanlar asal olarak bedenlerden ibaret oldukları için değil; tersine, yaşama özgü ve doğum, ölüm, üretim, hastalık vesaire gibi süreçler olan toplu süreçlerden etkilenen, global bir kitle oluşturduğu için insanların çokluğuyla ilgilenmektedir (Foucault, 2011d, s. 248). Bu yeni iktidar kuruluşu bireyselleştirici değil, yığınlaştırıcıdır. Nüfusu merkeze almakta, beden-insanla değil, tür-insanla ilgilenmektedir. Böylece Foucault, biyopolitiğin ortaya çıktığını; güvenlik mekanizmaları aracılığıyla amacı disiplin değil “ayarlama” olan (Foucault, 2011d, s. 252) yeni bir tekniğin geliştiğini söylemektedir.³⁵ Bu teknikte kurulan biyoiktidar ile birlikte insan türünün temel biyolojik özellikleri, Gambetti’nin (2012, s. 26) de belirttiği gibi siyasetin stratejik nesnesi hâline gelmektedir.

Foucault (2011c, s. 158) bu konuyla ilgili şunları söylemektedir:

Benim biyo-iktidar veya anatomo-siyaset diye adlandırdığım şeyin ortaya çıkışından bu yana, artık bir hukuk toplumu olmaya son vermekte olan bir toplumda yaşamaktayız. Hukuk toplumu monarşik toplumdur. On ikinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla doğru giden Avrupa toplumları esas olarak hukuk sorununun temel sorun olduğu hukuksal toplumlardır: Hukuk için mücadele ediliyordu, hukuk adına devrimler yapılıyordu. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren parlamento, mevzuat, yasalar ve mahkemelerle kendini hukuk toplumu olarak sunan toplumlarda, hukuksal biçimlere boyun eğmeyen, fark edilmeden sızan ve temel ilkesi yasa değil; daha ziyade norm ilkesi olan ve mahkemeleri, yasa ve hukuk aygıtını değil; tıbbi, toplumsal denetimleri, psikiyatriyi ve psikolojiyi araç olarak kullanan çok başka bir iktidar mekanizması fiili olarak vardı. Dolayısıyla disipline edici bir dünyadayız, bir düzenleme dünyasındayız. Hâlâ bir yasa dünyasında olduğumuzu sanıyoruz, ama hukuksal olmayan araçlar vasıtasıyla fiili olarak kurulmakta olan şey başka tipteki bir iktidardır.

Sonuç olarak; Foucault’nun ortaya koyduğu üç iktidar tipini yasa, disiplin ve güvenlik olarak niteleyebiliriz. Ancak burada şu nokta çok büyük önem arz etmektedir, Foucault (2013a, s. 11) bu üç iktidar mekanizması arasında bir ardışıklık ilişkisi olmadığına özellikle dikkat çekmektedir. Ona göre, modern güvenlik mekanizmalarının içerdiği yasal bütünü ve disiplinci zorlukları görmek, üç iktidar tipi arasında ardışıklık ilişkisi olmadığını anlamak için yeterlidir. Foucault (2013a, s. 8) ayrıca “eski” iktidar biçimlerinin de, daha yeni gibi görünen biçimleri kapsadığını ifade etmektedir.

³⁵ Bu yeni iktidar tekniğine, çalışmanın “Yönetim ve Yönetimsellik” bölümünde daha kapsamlı olarak değinilecektir.

Bununla ilgili olarak 1977-1978 derslerinde, dinleyicilere şöyle söylemektedir:

İlk bakışta, size çok zayıf bir tür tarihsel şema öneriyor gibiyim. Yasal sistem, Ortaçağ'dan 17-18. yüzyıllara kadar süren arkaik ceza işleyişine karşılık gelir. 18. yüzyıldan itibaren yerleşen ikinci sistem 'modern' olarak adlandırılabilir. Üçüncüsüne de günümüze ait sistem diyebiliriz (...). Aslında, şeyleri arkaik, eski, modern ve çağdaş diye sınıflandırarak işin özünü gözden kaçırıyoruz gibi görünüyor (2013a, s. 8).

Bunu söyledikten sonra Foucault, çeşitli örnekler vererek üç iktidar tipinin aslında ne kadar iç içe geçmiş olduğunu ve birbirinden bağımsız düşünülmemeyeceğini ortaya koymaya çalışmaktadır:

(...) öğelerin birbirini takip ettiği, ortaya çıkanların öncekileri ortadan kaldırdığı bir dizi yoktur karşınızda. Yasal olanın çağı, disiplinci olanın çağı, güvenliğin çağı yoktur. Güvenlik mekanizmaları disiplinci mekanizmaların, onlar da hukuki-yasal mekanizmaların yerine geçmez. Aslında karşınızda, içinde elbette tekniklerin değiştiği, mükemmelleştiği, en azından daha çetrefil hâle geldiği karmaşık bir yapılar dizisi var; ama esas değişen, hukuki-yasal mekanizmalar, disiplinci mekanizmalar ve güvenlik mekanizmaları arasından hangisinin ağır bastığıdır, daha doğrusu bunlar arasındaki bağlılık sistemidir. Başka türlü söylersek, buradaki tarih, esas olarak tekniklerin tarihidir (Foucault, 2013a, s. 9).

Foucault bunları *Collège de France*'da verdiği derslerde söylemektedir. Bu noktada Gambetti (2012, s. 24), önemli bir konuya değinerek Foucault'nun ders notlarını içeren kitapların, onun henüz hayattayken yayımlanmasını bizzat istediği ve seçtiği yazılarının yerine geçmeyeceğini ifade etmektedir. Gambetti haklı olarak; bir düşünürün kuramını üretme sürecindeki gelgitlerinin, dağınık parçaları birleştirme çabalarının, hamlık anlarının; kamusal alana somut bir nesne, yani bir kitap olarak mal ettiği fikirlerinin nihai olgunluğundan yoksun olduğunu söylemektedir. Ancak Foucault, yine Gambetti'nin de belirttiği gibi yöntemini ve kuramını sürekli sorgulayan, değiştirmekten kaçınmayan, birbiriyle birebir örtüşmeyen paradigmlar ortaya atan bir düşünürdür. Bu açıdan, Foucault'nun verdiği derslerin notları dikkate alınmayı hak etmektedir.

Foucault diğer eserlerinde de, bu üç iktidar paradigmasının "birbirleriyle ilişkili girift yapılar" (Gambetti, 2012, s. 27) olduğunu belirtmektedir:

Bir toplum, bir iktidarın, sadece tek bir iktidarın uygulandığı üniter bir gövde değildir; bir toplum, gerçekte, farklı ama yine de spesifiklerini muhafaza eden iktidarların yan yana gelmesi, ilişkisi, koordinasyonu ve hiyerarşisidir. (...)

Dolayısıyla iktidar bölgeleri vardır. Toplum, farklı iktidarlardan bir takımıdadır. (Foucault, 2011c, s. 145)³⁶

Foucault'ya (2013a, s. 11) göre güvenlik, kendisine ait olan mekanizmalara bir de eski yasa ve disiplin kalıplarını ekleyerek bunları işletmenin bir biçimidir. Buna örnek olarak bireylerin tahliye sonrası gözetimini veren Foucault (2013a, s. 9), “güvenlik önlemleri” olarak adlandırılan kanunlar bütününe dikkat çekmektedir. Burada güvenlik sisteminin işletilmesi için hukuki-yasal aygıt devreye sokulmakta ve benzer şekilde disiplinci külliyat da etkinleşmekte ve canlanmaktadır. Bu şekilde üç iktidar tipinin de kullandığı mekanizmalara başvurulmakta ve güvenlik etkisini sağlamlaştırmak amaçlanmaktadır:

(...) çağdaş zamanlarda geliştirilen güvenlik mekanizmalarını inceleyecek olursak, bunların hiçbir şekilde hukuki-yasal yapıların ya da disiplinci mekanizmaların paranteze alınmasına veya ortadan kaldırılmasına dayanmadığı mutlak derecede açıktır. Aksine... Örneğin ceza düzeninde, bu güvenlik düzeninde bugün olup bitenlere bakın. Kanuni önlemlerin, kararnamelerin, tüzüklerin ve yazışmaların tümü, güvenlik mekanizmalarını, bu giderek büyüyen bütünü sağlamlaştırmaya yarıyorlar (Foucault, 2013a, s. 9).

Butler (2005 s. 67) da, Foucault'nun yer yer farklı iktidar biçimleri arasında bir ardışıklık ilişkisi kurup analitik ayrımlar yapsa da, aslında bu iktidar biçimlerinin birbirleriyle bağlantılı olarak bir arada var olabilecekleri olasılığının önünü açık tuttuğunu söylemektedir. Ona göre de egemenliğin, geleneksel köklerinden kopuk, yeniden canlandırılmış bir anakronizma olarak ortaya çıkma olasılığı söz konusudur.

2.1.2. Gözetim Mekanizmaları

Gözetim, insanlık tarihi kadar eskidir ve daima muğlâk olagelmiştir (Lyon, 2013, s. 113). Günümüz gözetim mekanizmalarını anlamak için Panoptikon imgesi tek başına yeterli olmasa da, önemlidir.

Werrett'in (2008, s. 89) ifade ettiği gibi, Panoptikon ilk olarak 1786 sonbaharında, Beyaz Rusya'nın güneyindeki Mogilev bölgesinde Krichev malikânesinde ortaya çıkan mimari bir tasarımdır. Daha çok Jeremy Bentham'ın adıyla bilinse de, gerçekte onun kardeşi olan Samuel Bentham'ın düşüncesidir. Jeremy Bentham, kardeşinin projesinden

³⁶ Buna örnek olarak, üniversite yönetimleri, aile kurumu, polis aygıtı, yargı vs. ilişkileri verilebilir.

etkilenerek, bu tasarımın farklı amaçlarla da kullanılabilceğini fark etmiştir.³⁷ Foucault (2013b, s. 295), bu mimari tasarımı şu şekilde betimlemektedir:

Çevrede halka şeklinde bir bina, merkezde bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır; çevre bina hücrelere bölünmüştür, bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir; bunların, biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kuleye tek bir gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkûm, bir işçi veya bir okul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde, çevre binadaki hücrelerin içine kapatılmış küçük silüetleri olduğu gibi kavramak mümkündür.

Panoptikon'da halka şeklindeki binanın hücrelerine bakan ve merkezdeki kulede konumlanan gözetmenin orada olup olmadığı, hücredeki insanlar tarafından bilinmemekte; böylece onlarda her hareketlerinin izlendiği düşüncesi oluşturulmakta, gözetimi içselleştirerek davranışlarını kendi kendilerine kontrol etmeleri, disiplinci iktidarın kurallarına boyun eğerek “hizaya getirilmeleri” sağlanmaktadır.³⁸

Foucault, Panoptikon'un “şeytanî bir mekanizma” olduğunu söylese de, Bentham'ın bu projeyi geliştirirkenki iyi niyetine ve içtenliğine inananlar da vardır. Örneğin Werrett'in (2008, s. 87, 88) aktardığı gibi Semple, Panoptikon'u “fakirlerin durumunu iyileştirme yolları arayan gerçekçi, kibar bir adamın” ürünü olarak görmekte, Panoptikon'u temsili demokrasinin gelişimi ya da en azından Benthamvari biçimi olarak tanımlamaktadır. Semple'a göre bu tasarım; hükümetin halka açık kılındığı, iktidarın her daim toplumun denetimi altında kaldığı demokratik bir sistemi temsil etmektedir (Akt. Werrett, 2008, s. 88). Ancak günümüzde panoptik gözetimin bu şekilde işlemediği aşikârdır.

Foucault (2013b, s. 302, 303) Panoptikon'u düşsel bir yapı olarak anlamamak gerektiğini, onun siyasal bir teknoloji biçimi olduğunu söylemektedir:

O, ideal biçime getirilmiş olan bir iktidar mekanizmasının diyagramıdır, her tür engelden, dirençten veya sürtüşmeden arınmış olan işleyişi saf bir mimari ve optik sistem olarak sunulabilir: O fiili durumda, her tür özel kullanımdan kopartılabilen ve kopartılması gereken siyasal bir teknoloji biçimidir. Uygulanışı itibariyle birçok

³⁷ Werrett'in (2008, s. 108) Bowring'den de aktararak ifade ettiği gibi, Jeremy Bentham'ın, kardeşi Samuel Bentham'ın tasarımına katkısı, Panoptikon'u “herhangi bir istisna olmaksızın, içerisinde çok sayıda insanın gözetim altında tutulmasının amaçlandığı tüm yapılara” uygulanabilir kılmasıdır.

³⁸ Foucault'nun bu kapatıp-kuşatma mekânlarına ilişkin ideal projeyi parlak bir şekilde incelediğini söyleyen Deleuze (2001, s. 23; 2013, s. 54, dipnot 19) ayrıca, Foucault'nun Panoptikon'un “mimari ve optik bir sistem”den ibaret görüldüğü sürece tanımının yetersiz kalacağını vurguladığına da dikkat çekmektedir. Ona göre (2013, s. 53, 91) panoptizmin soyut formülü sadece “görünmeksizin görmek” değil, herhangi bir insan çokluğuna herhangi bir görev veya davranışın da dayatılmasıdır.

göreve sahiptir; mahpusları cezalandırmaya, ama aynı zamanda hastaları tedavi etmeye, öğrencileri eğitmeye, delileri muhafaza etmeye, işçileri gözlemeye, dilencileri ve aylakları çalıştırmaya yaramaktadır. Bu bedenleri mekâna yerleştirme, bireyleri birbirlerine nazaran dağıtımına tabi tutma, hiyerarşik örgütlenme, iktidar merkezleri ve kanalları düzenleme, bir iktidarın araçlarını ve müdahale biçimlerini tanımlama tarzıdır ve bu tarz hastanelerde, atölyelerde, okullarda, hapishanelerde devreye sokulabilir. Bir ödevin veya bir hâl ve gidişin dayatılmasının söz konusu olduğu bir birey çoğulluğunun bulunduğu her seferinde Panoptikon şeması uygulanabilir.

Foucault (2011a, s. 135) Panoptikon'un bir yönetim biçimi olduğunu, zihin için zihin üzerinde iktidar uygulama biçimi olduğunu belirtmektedir. Panoptik gözetim, disiplinle doğrudan ilişkilidir; gözetlenen bireyler hakkında bütün bilgilerin elde edilmesi ve onların ıslah edilerek "normalleştirilmesi" amacına hizmet etmektedir. Foucault (2011a, s. 135) toplum içerisinde mutlak anlamda genelleşmiş gözetim yapıları olduğunu, ceza sisteminin, adli sistemin, hapishanelerin de bu yapıların birer parçası olduğunu söylemektedir.

Lyon'un (2013, s. 92) ifade ettiği gibi, Foucault gözetimi Panoptikon gibi kapalı sabit alanlar bağlamında kuramlaştırmakta, Deleuze ise bu tür eski kapatma alanlarının artık gözetimin tek ve birincil alanları olmadığını belirtmektedir. Deleuze'un (2001, s. 23) ifadesiyle, Foucault disiplin toplumlarını 18. ve 19. yüzyıllara yerleştirmiştir, bu toplumlar doruk noktalarına 20. yüzyıl başlarında varmışlardır ve disiplin toplumu içinde olmadığımız, artık olmayı bıraktığımız şeydir. Ona göre artık disiplin toplumlarının yerini denetim toplumları almaktadır.³⁹

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte gözetim artık her yerdedir, teknolojinin sağladığı araçlarla birçok veri elde edilebilmekte, bu veriler sistemli şekilde işlenmekte ve çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır. Bu durum artık toplum tarafından da büyük oranda kanıksanmıştır. Güven'in (2007, s. 78) de aktardığı gibi Staples hayatın her alanına yansıyan bu durumu "sürekli görünebilirlik" olarak adlandırmaktadır. Ona göre yöntemsel, teknolojik ve kim tarafından yapıldığı belli olmayan gözetim, sosyal kontrolün başlıca unsuru hâline gelmektedir.

³⁹ Bu iki toplum tipini çeşitli yönleriyle karşılaştıran, aralarındaki farkı en iyi ifade eden şeyin de para olabileceğini ifade eden Deleuze (2001, s. 25, 26), kapitalizmin bu iki toplum biçimindeki işleyiş farklılıklarına dikkat çekmektedir. Deleuze ayrıca "Denetim kısa-vadeli ve devir adedi hızlıdır; ama aynı zamanda sürekli ve sınırsızdır; oysa disiplin süre bakımından kalıcı, sonsuz ve süreksizdir. İnsan artık kapatılmış insan değildir. Denetim sınırların aşınmasıyla ilgilenmemektedir yalnızca." demekte ve bir toplum tarzını bırakıp ötekine dâhil olmaya başladığımızı ifade etmektedir.

Bu noktada Güven'in (2007, s. 74) de ifade ettiği gibi, insanların hukuka uygun ve basitçe "normal" olarak ifade edilen şekilde davranmalarını amaç edinen ve sorgulanmadan kabul edilip bir rutin hâline gelen "geleneksel gözetim"⁴⁰ ile 20. yüzyılın sonuna doğru göze çarpan ve "yeni gözetim"⁴¹ olarak adlandırılan gözetim, birbirinden çeşitli yönleriyle ayrılmaktadır.

Stolleis'in (2010, s. 48) de ifade ettiği gibi, Foucault Bentham'ın Panoptikon'unun nasıl topyekûn bir denetim ve disiplin kâbusuna dönüşebileceğini göstermiştir ve bunun sonucunda sadece Aldous Huxley ve George Orwell'in⁴² kara ütopyaları değil, aynı zamanda kentlerin kamu alanlarını denetim ve gözetim altında tutan elektronik kameralar, uyduların gökten bakan gözleri ve özellikle tüm dünyaya yayılmış her şeyi gören, duyan ve kaydeden gizli polis teşkilatları ortaya çıkmıştır. Hatta bugün polis faaliyetleri ve suçla mücadele, -Stolleis'in dediği gibi sadece "gizli" şekilde de değil- ayan beyan ortada olan video kameralar ve polisiye veri gözetimi ile birlikte, kentsel bağlamda vurgulanır hâle gelmiştir (Lyon, 2013, s. 12).

Foucault (2013b, s. 441) "bilinebilir insan"ın bu analitik kuşatmanın, bu egemen olma-gözlem'in etki nesnesi olduğunu söylemekte ve şunları ifade etmektedir:

Hapishanenin genelliği toplumsal bünyenin tüm kalınlığı boyunca etki ederek ve düzeltme sanatını sürekli olarak cezalandırma hakkına karıştırarak, cezalandırmanın doğal ve kabul edilebilir hâle geldiği düzeyi aşağı çekmektedir. (Foucault, 2013b, s. 439)

Sonuç olarak günümüzde iki tür gözetim de -hem fiziksel (başka bir ifadeyle geleneksel) gözetim, hem de teknolojik gözetim- bir arada ve birbirlerini destekleyecek şekilde toplumsal yaşam içerisinde yer almaktadır. Lyon (2013, s. 11) da gözetimin doğrudan ve yüz yüze ya da teknoloji dolayımı olabileceğini belirtmekte; günümüzde ikinci tür hızla gelişiyor olsa da, iki tür gözetimin de önemine dikkat çekmektedir.

⁴⁰ Marx (2005), geleneksel gözetimi, sözlükteki tanımı itibarıyla, "özellikle şüpheli bir kimsenin yakından takip edilmesi" olarak tanımlamaktadır.

⁴¹ Marx (2005) yeni gözetimi ise, "kişisel verilerin ve grup verilerinin elde edilmesi ya da oluşturulması amacıyla teknik araçlar kullanılarak bireylerin ya da çevrenin detaylı biçimde incelenmesi" olarak tanımlamaktadır. Bu gözetim türüne örnek olarak da video kameraları, bilgisayar eşleştirme, profil çıkarma ve veri madenciliği (büyük ölçekli verilerin içinden, geleceğe yönelik tahmin yapabilmeyi sağlayan verilerin bilgisayar programları aracılığıyla çıkarılması işlemi), DNA analizleri, uyuşturucu testleri, yalan tespiti için beyin taramaları, duvar ve diğer çevrelemelerin arkasında ne olduğunu anlamak için kullanılan termal ve diğer görüntüleme biçimleri vs.yi göstermektedir.

⁴² Burada *Biz* kitabının yazarı Yevgeni İvanoviç Zamyatin'in de adını anmak yerinde olacaktır.

Ayrıca Lyon'un (2013, s. 17) belirttiği gibi "terörle mücadele" de gözetimin dijitalleşmesine ve küreselleşmesine çok büyük katkılar sunmuştur.⁴³ Bu da kaçınılmaz olarak beraberinde bir gözetim karşıtlığını getirmiştir. Gözetim karşıtlığının, anonimliğin korunması bağlamında, mahremiyet kavramı ekseninde ya da ifade özgürlüğü temelinde ele alınabileceğini söyleyen Lyon'un (2013, s. 19) belirttiği gibi gözetim, uysalca kabul edilmesinin ve pek çok bahaneyle rıza gösterilmesinin yanında; sorgulanabilir ve saldırılara hedef olabilir. Gözetime karşı çıkan, direnen, onunla etkileşime girerek etkilerini hafifleten veya gözetimin amacına ulaşmasını engelleyen bireyler olabilir.

Marx'ın da belirttiği gibi insanlar denetim sistemlerini alt etme ve gözetimden kurtulma yollarını bulmada mükemmellik derecesinde yaratıcıdır (Akt. Lyon, 2013, s. 229). Lyon (2013, s. 230), insanların bu amaçla sayısız yol bulduğunu; onurlarını ve özgürlüklerini koruyacak yaratıcı çözüm yolları ürettiğini ve bu sürekli bakışa açıktan karşı çıkabildiklerini söylemektedir. Bu çalışmada, bu tür gözetim karşıtlığı örneklerine de değinilecektir.

2.1.3. Yönetim ve Yönetimsellik

Foucault ruhu eğitmek için bedeni evcilleştirme bakımından gözetime odaklanan panoptik bakış açısından, başka bir paradigmaya kaymaktadır: "biyopolitik" ve bunun tasavvuru olan "güvenlik toplumu" projesi (Mattelart, 2012, s. 15).

Foucault'nun kaydığı bu yeni paradigma, "yönetim" kavramıyla ilişkilidir; ancak Taylan'ın (2013, s. xxi, xxii) da ifade ettiği gibi, yönetim kavramının özgünlüğünü anlamak için önce güvenlik düzeneklerinin işleyişine bakmak gerekmektedir; çünkü Foucault'ya göre "yönetim" güvenlik mekanizmalarının, dolaylı etkide bulunmak suretiyle nüfus üzerinde uyguladıkları işlemdir. İnsanların eylemlerini yasaklamak ya da bedenlerini bir norma göre hizaya sokmak değil, tersine onların edimlerini olabildiğince

⁴³ Lyon (2013, s. 21), Raab'dan da aktararak, ulus devletin odağına refahtan güvenliğe geçişi alması nedeniyle "güvenlik devleti"nden söz edilebileceğini söylemektedir: "Güvenlik devleti, adından da anlaşılacağı üzere, büyük çoğunluğu resmî istatistiklere dayalı olmakla birlikte, ticari, sağlık hizmetleri, istihdam ve kimi diğer kaynaklardan da edinilen gözetim verilerine dayanır."

serbest bırakarak, içinde yaşadıkları ortamı düzenlemek yoluyla davranışlarını yönlendirmek, onları yönetmenin bir biçimidir (Taylan, 2013, s. xxii).

Lemke (2013, s. 66, 67) yönetimin yalnızca politik alanda tartışılan bir terim olmadığını, aynı zamanda felsefi, dinsel, tıbbi ve pedagojik metinlerde de ele alındığını söylemekte; yönetimin, devlet ya da hükümet vasıtasıyla idarenin yanı sıra, benliğin denetimi sorununu, aile ve çocuklar için yol göstericiliği, evin idaresini, ruhun yönlendirilmesini ve başka sorunları da ele aldığını belirtmektedir. Lyon (2013, s. 21) da yönetimi, hayatlarımızın ciddi biçimde hakkımızdaki erişime açık verilerin türüne bağlı olarak şekillenmesi olarak tanımlamaktadır.

Şunu belirtmek gerekir ki, Foucault'nun iktidar (*power*) ile yönetimsellik (*governmentality*) kavramları arasında önemli farklar vardır. Yönetimsellik⁴⁴ kavramı, daha çok ayarlama, düzenleme ile ilgilidir. Foucault (2013a, s. 89) bu kavramı açıklarken, artık iktidarın amacının insanlara bir yasayı dayatmak değil, şeyleri düzenlemek olduğunu söylemektedir. Ona göre amaç artık, yasadan çok taktiklerden faydalanmak ya da yasaları mümkün olduğu kadar taktik olarak kullanmaktır.

Özmkas (2012, s. 79) bu kopuşu, artık iktidarın ölüm cezası verebileceği hukuki bir öznenin değil, kanlı canlı biyolojik bir varlık olan insanın peşine düştüğünü söyleyerek açıklamaktadır. Amaç artık yaşamı iktidara tabi kılmak değil, onu yeniden üretmektir.

Foucault'nun (2013a, s. 95) ifade ettiği gibi yönetimin kendine sağladığı araç, temel olarak nüfustur ve amaçları da nüfusa içkindir. Yönetimin amacı, yönlendirdiği şeylerdedir ve Foucault'ya (2013a, s. 89) göre bu amaç, yönetimin yönlendirdiği süreçlerin mükemmelleştirilmesinde, yoğunlaştırılmasında ya da azamileştirilmesinde aranmalıdır. Artık amaç yönetmek değildir kesinlikle; amaç nüfusun kaderini iyileştirmek, onun zenginliğini ve ömrünü arttırmak, sağlığını düzenlemektir (Foucault, 2013a, s. 94-95).

Bu anlayış Mattelart'ın (2012, s. 15, 16) da ifade ettiği gibi Adam Smith ve François Quesnay'in doktrinleriyle örtüşmektedir. Artık bireyler, özgürlükleri kısıtlanmadan,

⁴⁴ “‘Yönetimsellik’ derken, temel hedefi nüfus, baskın bilgi biçimi ekonomi politik, temel teknik aracı da güvenlik düzenekleri olan bir bütünü, bu son derece belirli fakat karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlardan, usullerden, çözümlere ve düşüncelerden, hesap ve taktiklerden oluşan bütünü kastediyorum” (Foucault, 2013a, s. 97, 98).

“*laisser faire, laisser passer*” (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) anlayışıyla denetlenecek ve kontrol altında tutulacaktır. Foucault’nun (2013a, s. 44) bizzat kendisi de güvenlik mekanizmalarının işleyiş biçimi ile liberalizm arasındaki yakınlığa dikkat çekmekte ve güvenlik düzeneğinin “yapmaya bıraktığını” (*laisse faire*) söylemektedir. Gözetim ve diğer iktidar teknolojileri de, böylece sermaye gücünün çıkarları doğrultusunda işlemektedir.⁴⁵

Özmkas’ın (2012, s. 70) ifade ettiği gibi bu yeni liberal yönetim sanatının güvenlik söylemi, ekonomik ve toplumsal alana aynı anda müdahalelerde bulunmayı sağlamakta, böylece “piyasaya en az düzeyde müdahale” şiarıyla yola çıkan liberalizm, nüfus ve güvenlik üzerinden sürekli bir müdahale mekanizması yaratmaktadır.

Read (2012, s. 86) ise neoliberalizmin, insanların yönetildiği ve kendilerini yönettiği bir tutum veya zihniyet olarak yeni bir “yönetimsellik” kipi tesis ettiğini ifade etmektedir. Ona göre bu yönetimselliğin işleme koşulları artık haklar ve yasalar değil; çıkar, yatırım ve rekabettir:

Devlet, öznelerin kendi çıkarlarını hesapladığı gerçeğine bel bağlayarak arzulan eylemleri maliyetsiz, arzulanmayan eylemleri de maliyetli hâle getirmek suretiyle, çıkar ve arzu akışlarını yönlendirir. Bir yönetimsellik kipi olarak neoliberalizm, çelişkili bir biçimde, yönetmeden yönetirmiş gibi görünür: Yani, öznelerinin işlev görmek için epey miktarda eylem özgürlüğü -rekabet eden stratejiler arasında seçim yapma özgürlüğü- olması gerekir. (Read, 2012, s. 86)

Dolayısıyla bireysel ve toplumsal amaçları ile geleceğe yönelik beklentileri, neoliberalizmin dayatmalarına uygun olarak biçimlenmeyen bireylerin eylemleri, devlet tarafından maliyetli hâle getirilmektedir. Bu maliyet ise, birçok zaman ve birçok durumda çeşitli riskler almak ve/veya çeşitli bedeller ödemek şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶

⁴⁵ Foucault (2011c, s. 159), iktidar teknolojisindeki bu değişimin, kapitalizmin gelişmesinin bir parçası olduğunu söylemektedir. Ona göre teknolojik değişimi gerekli kılan kapitalizmin gelişmesi, kapitalizmin gelişmesini mümkün kılan da teknolojik değişimdir. Dolayısıyla bu durum Foucault’nun ifadesiyle, bir anlamda iç içe olan iki hareketin sürekli birbirini içermesidir. Foucault (2011a, s.135) ayrıca “Bentham’ın düşü olan ve bir kişinin herkesi gözleyebildiği Panoptikon, özünde, burjuvazinin düşü veya düşlerinden biridir” demektedir; plebyen, halk, işçi, köylü topluluğunun gözetim altına alındığını söylemektedir.

⁴⁶ Türkiye’de bu bedellerin; sadece Foucault’nun (2012a, s. 97) dediği gibi yaşam üzerinde olumlu biçimde etki gösteren ve onu yönetmeyi, yükseltmeyi, çoğaltmayı, üzerinde düzenlemeler yapmayı iş edinen “biyoiktidar” tarafından değil; aynı zamanda “ölüm ve yaşam üzerinde hak” sahibi olan “egemen iktidar” tarafından da ödetildiğini söylemek mümkündür. Sadece içinde bulunduğumuz yakın dönemde dahi, devlet şiddeti sonucu hayatını kaybeden çok sayıda insan olması, bu durumu göz önüne sermektedir.

Read (2012, s. 86) piyasanın özgürlüklerinin siyasetin, yönetimselliğin dışında kalan, onu sınırlayan özgürlükler olmadığını; daha çok onun stratejisinin bütünleyici parçası olduğunu söylemektedir.

Yönetimselliğin bir kipi olan neoliberalizm haklar ve görevler temelinde değil; çıkarlar, arzular ve özlemler temelinde işler; egemen iktidar gibi doğrudan bedeni belirlemez ya da disiplinci iktidar gibi eylemleri kısıtlamaz; daha çok, eylemlerin koşullarına etki eder. (Read, 2012, s. 86, 87)

Lemke de neoliberalizmin, hâlihazırda var olduğunu öne sürdüğü bir toplumsal gerçekliği yaratma girişimi olduğunu; rekabetin bir yandan toplumsal ilişkilerin temelini oluşturduğunu savlarken, bir yandan da bu ilişkileri teşvik ettiğini öne sürmektedir (Akt. Read, 2012, s. 87).

Foucault (2013a, s. 42), tüm nüfusun en iyi biçimde yönetilmesinin arzu edildiğini, her bireyin nüfusun bir üyesi, bir unsuru gibi hareket etmesinin istendiğini; ancak bireylerin yine de beklenmedik şekilde davranabileceğini, ayaklanabileceğini ve bu şekilde de her şeyin çökeceğini söylemektedir. Abeille'den de aktararak söyleyen Foucault'ya (2013a, s. 42) göre, devletin beklediği şekilde davranmayanlar, nüfusa dâhil değildir:

Peki nedir o zaman bu insanlar? Bunlar, halktır. Halk tam da, bizzat nüfus düzleminde, nüfusun bu şekilde yönetilmesine karşı, sanki kendisi nüfus denen bu kolektif özne-nesnenin içinde değilmiş gibi, sanki kendisini nüfusun dışında tutuyormuş gibi bir tavır alandır. Dolayısıyla, nüfus olmayı reddeden halk olarak, sistemin işleyişini bozanlar onlardır.

Mattelart (2012, s. 17) güvenlik toplumunun disiplin toplumunu ortadan kaldırmadığını; onu bünyesine dâhil edip, yok etmeden içselleştirdiğini, böylece derinlemesine eklemlenmiş olduklarını söylemektedir. Butler (2005, s. 66) da, yönetimselliğin ortaya çıkışının illa egemenliğin cansızlaşmasıyla çakışmadığını belirtmektedir. Buradan çıkarılacak sonuç yine, üç iktidar tipinin birlikte iş gördüğüdür.

Butler (2005, s. 78), yönetimsellik ile egemenlik arasındaki ayrımın, iktidarın nasıl ve ne yollarla işlediğini daha kesin bir şekilde tanımlaya yardımcı olduğunu ifade etmekte; aslında bunların tamamen birbirinden ayrı şeyler olmadığını düşünmektedir. Bazı durumlarda egemenlik, yönetimsellik içindeki kendi temelini saklamakta, ama görünüşte aldığı biçim yönetimsellik sahası içinde kalmaktadır.

Ayrıca Türkiye'de disiplinci iktidar biçimleri de, mevcut toplumsal ve ekonomik düzene muhalif eylemleri "maliyetli" (Read, 2012, s. 86) hâle getirmek için devreye girmektedir.

2.1.4. Hakikat Siyaseti

Oranlı (2012, s. 44), yönetimselliğin yönetimin işleyiş mantığını, taktiklerini, stratejilerini, mekanizmalarını ifade etmek için kullanılan bir kavram olduğunu; yönetimsellik mekanizmalarından birinin de “hakikat siyaseti” (*politics of truth*) olduğunu söylemektedir.

Foucault’ya (2011d, s. 38) göre iktidar içerisinde, iktidardan yola çıkarak ve iktidar yoluyla işleyen belirli bir gerçeklik ekonomisi olmadan iktidar uygulaması olamaz. İktidar, baskı kurmadan önce gerçeği üretir (Deleuze, 2013, s. 48). İktidar ilişkileri gerçek söylemin bir birikmesi, bir dolaşımı, bir işleyişi, bir üretimi olmaksızın ne işleyebilir, ne yerleşebilir, ne de ayırt edilebilir (Foucault, 2011d, s. 38).

Bu iktidar içerisinde, bu iktidardan yola çıkarak ve bu iktidar yoluyla işleyen belirli bir gerçeklik ekonomisi olmadan iktidar uygulaması olamaz. İktidar tarafından hakikat üretimine bağlı kılınırız ve ancak hakikat üretimi yoluyla iktidar uygulayabiliriz. (Foucault, 2011d, s. 38)

Oranlı’nın (2012, s. 44, 45) da ifade ettiği gibi, hakikat söylemleri iktidarı ve iktidarın ilişkiler ağını meşrulaştırmak için kullanılan bilgiler bütünüdür ve yönetsel taktiklerden sadece birisidir ve bu söylemler Foucault’ya göre hükmedenin hükmetme şeklini belirleyen, destekleyen ve yeniden üreten bilgi sistemlerinin yarattığı etkilerdir.⁴⁷

Foucault (2011d, s. 38), iktidar-hukuk-gerçeklik üçgeninden söz etmekte ve iktidar ilişkilerinin gerçeklik söylemleri üretmek için hukuk kurallarını seferber ettiğini belirtmektedir:

(...) gerçeğin boyunduruğu altındayız aynı zamanda, şöyle ki gerçeklik yasayı koyar; bu, en azından kısmen, kararı veren gerçek söylemdir; gerçek söylem iktidar etmenlerini iletir ve bizzat yürütür. Sonucunda, beraberinde özgül iktidar etmenleri taşıyan gerçek söylemlere: hukuk kurallarına, iktidar mekanizmalarına, gerçeklik etmenlerine, dahası: iktidar kurallarına ve gerçek söylemlerin iktidarına bağlı olarak bizler yargılanırız, mahkûm edilimiz, sınıflandırılırız, görevlere zorlanırız, belirli bir yaşam biçimine ya da belirli bir ölme biçimine adanırız. (Foucault, 2011d, s. 39)

⁴⁷ Oranlı (2012, s. 44, dipnot 22), hakikat söylemlerine bir örnek olarak Türkiye’nin %99,9’unun Müslüman olduğu iddiasını göstermektedir.

Keskin'in (2011b, s. 26) de belirttiği gibi, Foucault'nun analizinde iktidar ile hakikat dögüsel ilişki içindedir ve birlikte bir hakikat rejimi oluşturmaktadır.⁴⁸

Hakikat bu dünyaya ait olan bir şeydir: Hakikat çok sayıda zorlama sayesinde ortaya çıkar. Ve düzenli iktidar etkileri yaratır. Her toplumun kendi hakikat rejimi, kendi genel hakikat siyaseti vardır: Yani her toplumun doğru kabul ettiği ve doğru olarak işlerliğe soktuğu söylem türleri; doğru sözceleri yanlış sözcelerden ayırt etmeye yarayan mekanizmalar ve merciler ile doğru ve yanlışın teyit edilme yolları, hakikatin edinilmesinde tercih edilen teknikler ile prosedürler; doğru kabul edilenleri söylemekle yükümlü olanların statüsü. (Foucault, 2011d, s. 81)

Ferguson (2012, s. 227) da söylem ağlarının en iyi şekilde hegemonik anlayışların üretildiği, çekiştiği, yeniden üretildiği katmanlı mücadele alanları olarak kavranabileceğini söylemektedir. Ona göre, hüküm süren anlaşılabilirlik pratikleri her tarafa yayılarak örtüşen izleyici kitleleri birleştirse de, aynı zamanda çelişkili ve eksiktirler ve bu sebeple hâkim anlamlara itiraz etmek ya da böyle anlamlardan kurtulmak için vesileler söz konusudur.

Söylem ağlarınca ortaya konan üretken işi ve bu ağlar içinde devlet ve şirket iktidarına kafa tutmak ya da bu iktidarlara muhafaza etmek uğruna verilen mücadeleleri analiz etmek, iktidarın anlam üzerindeki etkisini gevşetir ve taze eleştirel içgörüler için daha geniş bir olanak sağlar (Ferguson, 2012, s. 226).

2.1.5. Devlet Kavramı

Foucault (2012b, s. 42, 43), 19. yüzyılın sonundan beri Marksist ve Marksizan devrimci hareketlerin mücadelenin hedefi olarak devlet aygıtını öne çıkardığını; ancak iktidarın yerinin devlet aygıtı olmadığını ve devlet aygıtının dışında, üstünde, yanında çok daha küçük düzeyde işlev gören iktidar mekanizmalarında değişiklik yapılmadığı sürece toplumda hiçbir şeyin değişmeyeceğini söylemektedir.

Ona göre (2011b, s. 71, 72) sorunu devlet terimleriyle ortaya koymak, yine hükümler ve hükümlerlik çerçevesinde, yani yasa terimleriyle ortaya koymak anlamına gelmektedir. İktidarla ilgili bütün fenomenleri devlet aygıtına bağlı fenomenler olarak

⁴⁸ “‘Hakikat’; kendisini üreten ve destekleyen iktidar sistemleriyle ve kendisinin meydana getirdiği ve kendisini yayan iktidar etkileriyle dögüsel bir ilişki içindedir: Hakikat rejimi.” (Foucault, 2011d, s. 83)

betimlemenin, onları özünde baskıcı niteliğe sahip olarak kavramak anlamına geleceğini söyleyen Foucault, iktidar ilişkilerinin devletin sınırlarını ister istemez aştığını ve aşacağını düşünmektedir. Bu sebeple, iktidar ilişkileri hakkında yapılacak analizin de bu sınırı aşması gerektiğini ifade etmektedir.

Foucault, bunları söylerken devlet aygıtının önemsiz olduğunu da asla öne sürmediğini belirtmektedir; ancak Özmakas'ın (2012, s. 58) da ifade ettiği gibi, Foucault'nun iktidar kavrayışında önemli olan devlet ya da devletin tahakkümcü işlevleri değil, devleti ya da devletin tahakkümünü aşan iktidar pratiklerinin her yerde nasıl işlediğidir.

Özmakas (2012, s. 56, 57) Foucault'nun iktidar kavrayışındaki “değişim, dönüşüm ve sıçramaların” izini sürerken şunları söylemektedir:

İktidar yalnızca kurumsal ilişkiler içerisinde tepeden bakarak birkaç alanda özneyi denetimi altına alan yekpare bir yapı değildir. Bunun ötesinde, gündelik yaşama, öznenin zihnine ve hareketlerine sirayet eden bir kurumdur. (...) artık iktidar yalnızca devlet tahakkümüne indirgenemez. İktidar sorunu çok daha geniş bir perspektifle ele alınarak, felsefe tarihinde izi rahatlıkla sürülebilecek hukuki-söylemsel çerçevenin dışına çıkmıştır.

Gerçekten Foucault (2011b, s. 70) Batı'nın, uyguladığı iktidarı teknik ve pozitif olarak görmektense, hukuksal ve negatif olarak görmekte neden bu kadar ısrar ettiğini eleştirel biçimde sorgulamakta ve bu durumu tarihsel bir sorun olarak ele almaktadır.⁴⁹ Ona göre (2011b, 71), hükümlerlik sorunu ve dolayısıyla da yasa ve yasaklama sorunları çerçevesinde kurulmuş olmayan bir siyaset felsefesine, yani metaforik anlamda “kralın kafasını uçurmaya” ihtiyaç vardır.⁵⁰

Foucault'ya (2013a, s. 98) göre devlet belki de, önemi sanıldığından çok daha az olan melez bir gerçeklikten ve mitleştirilmiş bir soyutlamadan başka bir şey değildir. Ona göre devlet, şu anda var olduğu hâliyle var oluyorsa bu, devlete hem içsel, hem de dışsal gibi duran yönetimsellik sayesinde. Bu sebeple Foucault, iktidar sorununu hukuksal ve kurumsal modeller ekseninde tanımlayan geleneksel devlet-egemenlik ilişkileri

⁴⁹ “Her toplumsal alanda iktidar ilişkilerine rastlanıyorsa, bunun nedeni her yerde özgürlüğün olmasıdır. (...) İktidarın her şeyi denetleyen ve özgürlüğe hiçbir şekilde yer bırakmayan bir tahakküm sistemi olduğu fikri bana atfedilemez.” (Foucault, 2011c, s. 236, 237).

⁵⁰ Gierke'nin (Akt. Neocleous, 2014, s. 34) belirttiği gibi, bu Foucault'nun iktidara dair tartışmayı egemenlik sorununun ötesine taşıma çabasını işaret ediş tarzıdır. Bu noktada Neocleous (2014, s. 34), hükümler bedeninin hayat dolu kalma olasılığına dikkat çekmektedir.

yaklaşımı yerine, iktidarın öznelerin bedenlerine ve yaşam tarzlarına nüfuz etme yöntemlerine ilişkin çözümler yapmayı yeğlemiştir (Beriş, 2006, s. 46, dipnot 36).

Oranlı (2012, s. 43) da Foucault'nun iktidar, devlet, toplum, egemen, özne gibi kavramları *a priori* kabul ederek tarihe bakmanın indirgemeci yöntemini değil; iktidarları, özneleri, egemenleri vb. oluşturan ilişkilere, bu ilişkileri mümkün kılan çoklu mekanizmalara baktığını söylemektedir.

Foucault (2011c, s. 246) iktidarı, siyasi bir kurumdan yola çıkarak değil; özgürlük, stratejiler ve yönetimsellik açısından analiz etmeye çalışmaktadır. Bu açıdan Foucault'nun, devlet tartışmasından uzak durduğunu söylemek mümkündür. Foucault (2011d, s. 256) disiplinci teknolojiyle güvenlik teknolojisini birbirinden ayırırken de iki dizi sıralamaktadır: “Beden-organizma-disiplin-kurumlar dizisi ve nüfus-biyolojik süreçler-düzenleştirici mekanizmalar⁵¹-devlet dizisi”. Görüldüğü gibi Foucault devleti, daha çok güvenlik teknolojisi içerisinde düşünmektedir.

Lemke (2013, s. 58), bu iki iktidar paradigmasının, iki politik teknolojinin birbirinden bağımsız olmadığını ve birbirini tanımladığını belirtmektedir. Ona göre, tarihsel gerekçelerden ötürü bu iki politik teknoloji arasındaki ayrım sürdürülemez. Dolayısıyla devlet de, tek bir iktidar paradigması içerisinde ele alınarak değerlendirilemez. Zaten bedeni disipline etmeyi, denetim altına almayı, kontrol etmeyi amaçlayan kurumların nasıl bir hukuki işleyiş içerisinde kendilerini var ettiği ve devletin bunlardan ayrı düşünülüp düşünülemediği sorgulandığı zaman; bu ayrımın keskin çizgilerle yapılamayacağı anlaşılacaktır.

Foucault (2011d, s. 256) da aslında bu durumun farkındadır ve disiplinlerin tutulduğu kurumsal ya da bölgesel çerçeveden taşmaya her zaman eğilimli olduğunu, örneğin polis gibi kimi aygıtlarda disiplinlerin kolayca devlet boyutu kazandığını söylemektedir.

Yine de Foucault (2011c, s. 114) genellikle devletin rolü analiz edilirken ya -ordu, kamu faaliyeti, bürokrasi ve benzeri- kurumlar ve bunları yöneten insan tipi üzerinde durulduğunu ya da devletin varlığını aklayan veya meşrulaştıran teorilerin, ideolojilerin

⁵¹ Ewald ve Fontana yönetiminde hazırlanan *Toplumunu Savunmak Gerekir* (Foucault, 2011d) kitabında, Foucault'nun (s. 256) 17.03.1976 tarihli bu dersinin elyazmasında “düzenleştirici mekanizmalar” değil, “güvence sağlayıcı mekanizmalar” yazdığı belirtilmektedir.

analiz edildiğini söylemektedir. Kendisinin aradığı şeyin ise, yeni siyasi rasyonaliteye ve toplumsal varlıkla birey arasındaki yeni tip ilişkiye somut biçim veren teknikler ve pratikler olduğunu ifade etmektedir. Foucault (2011c, s. 114), bireyi devlet için önemli hâle getirmek amacıyla devlet akli çerçevesinde uygulamaya konan, kullanılan ve geliştirilen siyasi teknikleri, yönetme teknolojilerini analiz etmek istemektedir.

Ancak Özmakas'ın (2012, s. 79) dediği gibi disiplinci teknikler ve araçlar, kökenleri çok eskilere dayanan okul, hastane, hapisane gibi kurumlar içerisinde geliştirilmiştir. Foucault (2013b, s. 437) da disiplinci kurumlar içerisinde, diğerlerine göre daha saf ve katıksız bir iktidar alanı olan hapisane ile devlet arasında ilişki kurmaktadır:

Disiplin kurumlarının yönetmelikleri, yasaları, yaptırımları tekrarlayabilir, mahkeme kararlarını, cezaları ve gözetim altında tutmayı taklit edebilir, polisiye modeli tekrarlayabilir; ve bütün bu çok yönlü kuruluşların üzerinde, onlara nazaran saf, katıksız ve abartısız bir biçim olan hapisane, onlara bir cins devlet desteği vermektedir.

Yine de analizlerinde ağırlığı güvenlik mekanizmalarına ve onların işleyişine vermekte, devlet tartışmasını eksik bırakmaktadır. Bu noktada, iktidar kavramını ele alırken, Oranlı'nın (2012, s. 43) şu uyarısını dikkate almak gerekmektedir:

(...) yönetim sanatları belli coğrafyalarda spesifik ilişkiler ve bilgi biçimleri temelinde ortaya çıkmış ise, bu yönetim sanatlarının farklı coğrafyalarda farklı icra edileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Yani Foucault'nun daha çok Batı toplumlarını göz önünde bulundurarak yaptığı analizler, farklı coğrafyalardaki toplumsal şartlara uymayabilir veya o coğrafyalara özgü spesifik sorunları açıklamakta yetersiz kalabilir.

Foucault devlet iktidarının hukukta temsil edildiğini ve yalnızca güvenlik paradigması bağlamında ele alınamayacağını kabul etmekle birlikte, devlet ve hukuk tartışmasını eksik bırakmaktadır. Çalışma konusu açısından, bu açığı gidermenin bütünlüklü ve çok yönlü bir kavrayış için gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple Agamben'in ve Neocleous'un düşüncelerine başvurulacaktır.

2.2. GIORGIO AGAMBEN: EGEMENLİK PARADİGMASI

2.2.1. İstisna Hâli ve Çıplak Hayat

Neilson'ın (2013, s. 204) belirttiği gibi Foucault, on yedinci yüzyılda modern çağın belirmesiyle birlikte, üniter ve aşkın bir egemen iktidara gönderme yapan siyasal hükümlerlik sistemlerinin, öznellikleri ufuksal düzeyde farklılaştıran ve örgütleyen yeni bir biçimlenim tarafından aşamalı olarak alt edildiğini öne sürmektedir. İktidar artık, üzerlerinde kullanılacak en uç hakkın ölüm olduğu hukuksal öznelerle değil, canlı varlıklarla muhatap olacaktır ve bunlar üzerindeki en son etkisi bizatihi yaşam düzeyine kaymak zorunda kalacaktır; iktidarın onların yanına kadar sokulma hakkını veren, öldürme tehdidinden çok yaşam sorumluluğunu yüklenmesidir (Foucault, 2012a, s. 101, 102). Yaşam sorumluluğunu üstlenmiş bir iktidar için artık söz konusu olanın egemenlik alanında ölümü öne sürmek değil, değer ve yararlılık alanında yaşam dağıtmak olduğunu iddia eden Foucault (2012a, s. 102, 103), böylesi bir iktidarın nitelemek, ölçmek, değerlendirmek, hiyerarşiye sokmak durumunda olduğunu; işinin, öldürücü canlılığıyla ortaya çıkmak ya da itaatkâr uyruklarla hükümdarın düşmanlarını birbirinden ayıran çizgiyi çizmek değil, normlar çevresinde dağıtımlar yapmak olduğunu söylemektedir.

Agamben (2001, s. 13, 14) ise Foucault'nun çalışmalarındaki temel özelliklerden birinin, iktidar sorununu hukuksal-kurumsal modeller (egemenliğin tanımlanması, Devlet teorisi) temelinde ele alan geleneksel yaklaşımı tamamen terk etmesi ve iktidarın, öznelerin ta bedenlerine, hayat tarzlarına nüfuz ettiği somut yolları analiz etmesi olduğunu belirtmekte ve Foucault'nun yaptığı "egemenlik ile biyoiktidar arasındaki bu tarihsel ve analitik ayrım" (Neilson, 2013, s. 204) itiraz etmektedir.

Kartal (2014, s. 266) da, Foucault'nun yapıtları boyunca eğitim, ordu, tıp, hukuk gibi alanları ve bunların kurumsallaşma tarzlarını analizinin merkezine oturtmasına karşın, merkezlessiz iktidar ilişkileri kavramsallaştırmasından taviz vermemek uğruna bu kurumların ilişkilendiği egemen iktidarın devlet formundaki yapılanmasını önemsizleştirdiğini ifade etmektedir.

Neilson'ın da ifade ettiği gibi (2013, s. 204) Foucault'nun modern siyasetin klasik egemenlikten kesin bir kopuş sergilediği yönündeki savını reddederek bu siyasal ikilemin varoluş nedenini sorgulayan Agamben (2001, s. 15), hukuksal-kurumsal iktidar modeli ile biyosiyasal iktidar modeli arasında saklı olan kesişme noktasını ele aldığını ifade etmekte ve bu iki analizi birbirinden ayırmanın imkânsız olduğunu iddia etmektedir.

Aytaç'ın (2011, s. 272) da ifade ettiği gibi,

Foucault egemenlik anlayışı hukuki-politik ilkeye dayandığı için, hayatın denetim ve yönetimini hedefleyen biyopolitik mantık ile egemenlik anlayışının uyuşmayacağını düşünüyordu. Oysa Agamben, hayatın içlenerek dışlanması pratiğinden hareketle egemenlik ile biyopolitikayı birleştirmektedir. Dolayısıyla yasa ve hukuk, biyopolitikayı dışlamaz, onun sayesinde olanaklı hâle gelir; çünkü yasa sadece kendisinin askıya alınması sürecinde gerçek gücünü kazanabilir.

Agamben'e göre (2001, s. 15) egemen iktidarın -saklı da olsa- orijinal çekirdeğini oluşturan şey çıplak hayatın siyaset alanına sokulmasıdır. "Çıplak hayat" kavramını Agamben (2001, s. 18), "öldürülebilen, fakat kurban edilemeyen bir insan" olan *kutsal insanın (homo sacer)*⁵² hayatı olarak tanımlamaktadır.

Kutsal insan, Agamben'in (2001, s. 97) ifade ettiği gibi Pompeius Festus'un *Sözcüklerin Anlamı Üzerine* adlı çalışmasındaki *Sacer Mons* (Kutsal Dağ) başlıklı yazısıyla günümüze ulaşan Eski Roma hukukundaki bir şahsiyettir. Bu kişinin törensel uygulamalar eşliğinde kurban edilmesine izin verilmemekle birlikte, öldürülmesi de cinayet sayılmamakta, dolayısıyla ceza gerektirmemektedir. Bu durum, Roma kralının koyduğu "Özgür bir insanı kasten öldüren kişi katil sayılır" (Akt. Agamben, 2001, s. 110) şeklindeki cinayet yasasını askıya almakta ve bir istisna (*exception*) durumu oluşturmaktadır.⁵³

İşte Agamben'e (2001, s. 113) göre egemenlik alanı, cinayet işlemeksizin ve kurban etmeksizin adam öldürmenin meşru olduğu alandır ve kutsal hayat -yani öldürülebilen,

⁵² Latince *sacer* kelimesi Agamben'in (2001, s. 106-108) Ernout-Meillet'nin tanımından da aktararak ifade ettiği gibi, iki zıt anlamı ("kutsal" ve "lanetli") birden taşımakta; "kirletmeksizin ya da kirlenmeksizin dokunulamayan şeylere" işaret etmektedir.

⁵³ "İstisna, terim olarak, genel olanın dışında olanı anlatır. (...) Ancak buradan hareketle istisnanın genel olanla hiçbir ilişkisinin olmadığını düşünmek mutlak anlamda yanılmak olur; çünkü istisna her zaman genel olanla ilişki içinde ele alınan ve anlamını genel olana nispetle kazanan bir şeydir." (Aytaç, 2011, s. 269, 270)

ama kurban edilemeyen hayat- da bu alanda zapt edilen hayattır. Agamben (2001, s. 21) çıplak hayatın, siyasetin içinde hâlâ istisna olarak, yani sadece “dışlanarak içlenen” bir şey olarak var olmaya devam ettiğini ifade etmektedir. Ona göre (2008, s. 36) bu istisna durumu, hukuki düzenin ne dışında, ne de içindedir; istisna kavramı, iç ile dışın birbirini dışlamadığı, tersine birbirini belirlediği bir eşik ya da bir “ne o, ne bu” bölgesini tanımlamaktadır.⁵⁴

Benjamin (2013, s. 41) *Tarih Kavramı Üzerine* metninin sekizinci tezinde “Ezilenlerin geleneği, bize içinde yaşadığımız ‘olağanüstü hâl’in gerçekte kural olduğunu öğretir.” demektedir. Agamben (2008, s. 14) de bu kabulde yola çıkmakta ve Benjamin’den alıntılanarak olağanüstü hâlin (istisnanın kendisinin)⁵⁵ kural hâline geldiğini ve bu nedenle her geçen gün olağanüstü bir önlem olarak değil, bir yönetim tekniği olarak kendini gösterdiğini belirtmektedir. Ona göre hukuk bu şekilde var olmakta; kendi kendini var edebilmek için, gerekirse kendini “bütünsel ya da kısmi olarak” (Agamben, 2008, s. 36) askıya almaktadır.

Agamben (2001, s. 41) dışarı ile içeri, hayat (gerçek) ile hukuk arasındaki belirsizliğe dikkat çekmekte ve bunların birbirinden ayırt edilemediğini; fakat ayırt edilmesinin gerektiğini söylemektedir. Ona göre (2001, s. 41) hayatın sınırsal bir durumu/yapısı, bir eşik hâli vardır ve bu eşikte hayat; hukukun hem içinde, hem dışındadır. Agamben, egemenliğin mekânının bu eşik olduğunu söylemektedir. Ona göre (2001, s. 55) istisnai durum, adaletin gözüne görünmemek için hep saklanmak zorunda olan ve dolayısıyla hep göz önünde tutulması gereken bir belirsizlik mıntıkasıdır.

Agamben’e göre bu mıntıkada hukuki norm askıya alınır, ancak ortadan kaldırılmaz. Askıya alınanın kurduğu yasadırlık bölgesi, hukuk düzeniyle bağlantısız değildir. “İçlenerek dışlanma” ya da “dışlanarak içlenme” durumu da, bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Agamben (2008, s. 39) modern olağanüstü hâlin; olağandışı olanı, istisnanın kendisini hukuk düzenine katmaya ve olgu ile hukukun örtüştüğü bir belirsizlik bölgesi yaratmaya yönelik bir girişim olduğunu söylemektedir.

⁵⁴ “Normun askıya alınması, ortadan kaldırılması anlamına gelmez ve askıya alınanın kurduğu yasadırlık bölgesi, hukuk düzeniyle bağlantısız değildir.” (Agamben, 2008, s. 36)

⁵⁵ “Olağanüstü hâl” ve “istisna hâli” kavramları aynı anlamları karşılamaktadır.

Butler (2005, s. 74) hukuku askıya alma edimini; çağdaş bir egemenlik biçimlenimini var eden, daha doğrusu yönetimsellik sahasında hayaletsi bir egemenliği yeniden canlandıran performatif bir edim olarak değerlendirmemiz gerektiğini söylemektedir.⁵⁶ Ona göre bu şekilde devlet tarafından, hukuk olmayan bir hukuk, mahkeme olmayan bir mahkeme, yasal işlem olmayan bir yasal işlem üretilmektedir.

Olağanüstü hâl, iktidarın işleyişini bir dizi yasadan (adli), bir dizi kaideye (yönetimsel) geri taşır ve kaideler egemen iktidarı eski yerine yerleştirir. Bu kaideler yerleşik hukuk ya da meşrulaştırma tarzlarına uygunluklarıyla bağlayıcı olmayıp tümüyle takdire bağlı, hatta keyfidirler -onları tek yanlı olarak yorumlayan ve yürürlüğe hangi koşulda ve biçimde konacaklarına karar veren resmi yetkililerin elindedirler. (Butler, 2005, s. 74)

Butler (2005, s. 74) ayrıca yönetimselliğin, egemenliğin bu yeni icrasının koşulu olduğunu; çünkü ilk olarak hukuku, hukuk statüsünde olması nedeniyle bağlayıcı olan değil, “taktik” olarak, araçsal değer taşıyan bir şey olarak tesis ettiğini vurgulamaktadır.

Butler (2005, s. 100), daha çok Küba’nın Guantanamo Körfezi’ndeki ABD donanma üssünde, Guantanamo Kampı’nda alıkonan tutuklular üzerinden sürdürdüğü bu tartışmada, bahsettiği durumların aslında sadece Guantanamo’ya özgü olmadığını belirtmektedir.⁵⁷ Butler’a göre hukukun dışında işleyen, sağı solu belli olmayan dava usulü anlayışlarında veya cezaevlerinin hukuka bağlı olmayan; dava, ceza ya da tutuklu hakları ile herhangi bir ilgisi olmayan idari taktiklerin yoğunlaştırıldığı bir mevki hâline gelmesinde de benzer durumlara tanık olunmaktadır. Ona göre (2005, s. 105),

Egemenliğin bir taktik olarak, kendi etkililiğini üretmeyi hedefleyen bir taktik olarak kullanılmasıyla karşı karşıyayız. Egemenlik iktidarın öyle bir aracı hâline gelir ki sayesinde hukuk ya taktik olarak kullanılır ya da askıya alınır, nüfus gözetlenir, alıkonur, düzenlenir, teftiş edilir, sorgulanır, eylemleri tektipleştirilir, tümüyle ritüelleştirilir ve gündelik hayatlarında denetim ve düzenlemeye tabi tutulur.

Butler (2005, s.105) hapishanenin, yönetimselliğin idari taktiklerini uç bir tarzda sunduğunu söylemektedir.

⁵⁶ Butler (2004, s. 13) hukukun üstünlüğünün fiilen askıya alınmasıyla, yönetimselliğin resmi yetkililerinin egemen iktidar kullandığını; bunun anlamının da, iktidarın hukuksuz ve sorumlu tutulamaz bir şekilde işlemesi olduğunu söylemektedir.

⁵⁷ Guantanamo, 11 Eylül 2001’in ardından, ABD güvenliği açısından tehdit oluşturduğu düşünülen kimselerin süresiz olarak alıkonulduğu kamp. Butler’ın (2005, s. 12, 13, 64) da belirttiği gibi burada Cenevre Sözleşmesi’nin şart koştuğu yasal danışmanlık, temyiz ve kendi ülkesine iade edilme hakları gibi haklar hiç kimseye tanınmamakta, tutsaklar uluslararası hukukun koruması altındaki özneler sayılmamaktadır.

Hapishanenin hukuka -davaya, cezaya, tutsakların haklarına- bağlı olmasını bekliyoruz belki, ama şimdilerde ikincil bir adli sistem ile yasal olmayan bir alıkoyma alanı üretmeye yönelik bir çabaya tanık oluyoruz ve bu çaba hapishanenin kendisini yasa üstü bir alan olarak üretiyor.

Böylece Agamben'in (2001, s. 29) dediği gibi istisna, kuraldan dışarı çıkmak yerine kendi kendini askıya alarak istisnaya yol açmakta ve kendisini istisna olarak sürdürmek suretiyle de, öncelikle kendisini kural olarak tesis etmektedir.

Agamben'e (2001, s. 55) göre bu şekilde, istisnai durumun "hukuksal olarak boş" alanı, kendi zamansal-mekânsal sınırlarının dışına çıkmakta ve bu sınır ihlalinin büyük boyutlara varmasıyla, normal düzen ile çakışmaya başlamaktadır. Agamben sonuç olarak her şeyin mümkün olduğu bir durum ortaya çıktığını ve böylece istisnanın, kural hâline geldiğini söylemektedir.

Agamben'e (2011, s. 32) göre egemen istisna, hukuksal referansın askıya alınmış hâliyle kabul edilmesidir ve o bu durumu şu örnekle açıklamaktadır:

Bir şeyi emreden ya da yasaklayan her kuralda (örneğin cinayeti yasaklayan kuralda), normal koşullarda kuralın kendisinin ihlali anlamına gelen saf ve yaptırımı olmayan bir istisna durumu mutlaka vardır (aynı örnek için konuşursak, bir insanın doğal şiddet sonucu değil de, egemen şiddet sonucu öldürülmesi kuralın istisnasıdır). (Agamben, 2011, s. 32)

Egemen istisnanın iki hukuksal talep arasındaki bir zıtlığı ortadan kaldırarak, bunun yerine hukukun içi ile dışı arasında var olan bir sınır ilişkisi yerleştirdiğini söyleyen Agamben'e (2001, s. 36, 41) göre, hukuk istisnalardan beslenmektedir ve "tek başına var olmayan, insanların hayatı ile birlikte var olan" bir şeydir.

Butler (2005, s. 74), yönetimsellik içerisinde bir anakronizma teşkil eden "egemen"i, olağanüstü hâlin yeniden hayata getirdiğini söylemekte ve bu egemenlerin "gerçek egemenler" olmadığını ifade etmektedir:

Elbette onlar gerçek egemenler değildir: iktidarları vekâleten verilmiş bir iktidardır ve eylemlerini üreten hedefler üzerinde tam bir denetimleri yoktur. İktidar onlardan önce gelir ve onları "egemenler" olarak kurar (...). Buna rağmen yönetimselliğin sınırları içinde kimin alıkonup kimin alıkonmayacağına, kimin hapishanenin dışındaki yaşamı tekrar görüp kimin görmeyeceğine karar verecek olanlar, karar verenler olarak kurulmuş hâldedirler; bu da iktidarın had safhada dolaylı bir şekilde verilmesini ve ele geçirilmesini teşkil eder.

Beriş de (2006, s. 46, dipnot 39), Agamben'in, Foucault'nun iktidar sorununu ele alırken izlediği çizgiyi takip ederek egemenliğin en önemli işlevlerinden birinin biyosiyasal bir beden yaratmak olduğunu savunduğunu söylemekte, buna göre egemenin, yaşamın olağan akışını kestiğini ve böylece kendini bireylerin bedenleri üzerinde son sözü söyleyebilme yetkisiyle donattığını ifade etmektedir.

2.2.2. Egemen İktidar ve Modern Totalitarizm

Schmitt (2010, s. 13) "Egemen, olağanüstü hâle karar verendir" demektedir. Ona göre egemen iktidarın betimleyici özelliği, istisna hâline karar verebilme ya da normal, hukuki ve anayasal düzenlemelerin askıya alındığı olağanüstü hâli ilan edebilme kudretidir (Neilson, 2013, s. 205). Agamben de (2008, s. 7) Schmitt'in bu eserinde, olağanüstü hâl (*Ausnahmezustand*) ile egemenlik arasındaki temel yakınlığı saptadığını ifade etmektedir.

Agamben'in (2001, s. 28) ifadesiyle istisna hâli, düzenin öncülü olan kaos değil, düzenin askıya alınmasından doğan bir durumdur. Daha önce de belirtildiği gibi, ona göre istisna bir tür dışlamadır ve Agamben'e göre onun en kendine has niteliği de şudur:

İstisna olarak dışlanan şey, dışlandığından dolayı kuralla hiçbir ilişkisi kalmayan bir şey değildir. Tam tersine, istisna olarak dışlanan şey, kuralla olan ilişkisini kuralın askıya alınması biçiminde devam ettiriyor. Kuralın istisna üzerindeki geçerliliği, artık onun üzerinde uygulanmama ve ondan çekilme suretiyle devam ediyor (Agamben, 2001, s. 28).

Agamben (2008, s. 8, 9), teknik açıdan açıkça dile getirilmese de, demokratik denilen çağdaş devletlerin temel uygulamalarından birinin "modern totalitarizm" olduğunu ifade etmekte; modern totalitarizmi de "olağanüstü hâl aracılığıyla yalnızca siyasi hasımların değil, şu ya da bu nedenden ötürü siyasi sistemle bütünleştirilemeyecekleri belli olan yurttaş kesimlerinin bedenlen ortadan kaldırılmasına izin veren yasal bir iç savaş" olarak tanımlamaktadır. Ona göre (2008, s. 23), olağanüstü hâl ilan etmek yerine, normal yönetim tekniği olarak güvenlik paradigmasını genelleştirmek, bütün Batılı demokrasilerde geçerli bir eğilimdir.

Butler'ın (2005, s. 73) da ifade ettiği gibi, Agamben egemenliğin, neyin istisnai bir durum, hukukun üstünlüğünün askıya alınacağı bir an teşkil edip neyin etmeyeceğine karar verişinde kendini gösterdiğini belirtmektedir.

Belirli bir vakaya istisnai statüsünü verişinde egemen iktidar hukukun üstünlüğüyle ters orantılı olarak varlık bulur. Hukuk askıya alındıkça egemenlik icra edilir; dahası, egemenlik, hukuk karşısında dokunulmazlık taşıyan -"istisna" olarak anlaşılan- bir alan kurulduğu ölçüde var olur. (Butler, 2005, s. 73)

Ayrıca Agamben (2001, s. 15), egemen iktidarın ortaya koyduğu ilk etkinliğin, biyosiyasal bir beden yaratmak olduğunu ve biyosiyasetin, en azından egemen istisna kadar eski bir olgu olduğunu da söylemektedir.

Demokrasi ve totalitarizm arasında içsel bir dayanışma olduğu düşüncesinin tarihsel-felsefi bir düzeyde güçlü bir biçimde izlenmesini gerektiğini söyleyen Agamben'e (2001, s. 20) göre Nazizm ve faşizm, çıplak hayatın belirlenmesini siyasetin ana ilkesi hâline dönüştürmüştür ve bugün de siyaset, hayattan başka değer (ve dolayısıyla hayattan başka değersizlik) tanımadığı sürece Nazizm ve faşizm asla hayatımızdan çıkmayacaktır.⁵⁸

Lemke (2013, s. 80), Agamben'in düşünsel şemasına göre parlamenter demokrasilerle totaliter diktatörlükler, liberal anayasal devletlerle otoriter düzenler arasında keskin bir ayrım olmadığını ifade etmektedir.

Werber de (Akt. Lemke, 2013, s. 80) bu noktada, Agamben'in bazı önemli ve temel farkları görmezden geldiğini, ortaya koyduğu savın "düzey" farklılıklarını somutlaştırmaktan yoksun olduğunu, durumu haddinden fazla dramatikleştirdiğini ve kutsal insanın "ebedi ve her yerde" olduğu izlenimine yol açabileceğini söylemektedir.

Ancak Neilson'ın (2013, s. 211) da belirttiği gibi *homo sacer* figürü, çağdaş hükmetme mantığına ilk bakışta görüldüğü kadar uzak değildir.⁵⁹ Ona göre (2013, s. 211) sadece Küba'daki Guantanamo, Irak'taki Ebu Gureyb ya da Avustralya'daki Baxter gibi gözaltı

⁵⁸ "Nazi toplama kampı tarihsel olarak bir koğuşa veya dönüm noktasına işaret etmez, daha ziyade çıplak hayatın siyasallaşmış olduğunu gösterir." (Gambetti, 2012, s. 22)

⁵⁹ Neilson (2013, s. 211) buna 22.07.2005'te Brezilya vatandaşı Jean Charles de Menezes'in İngiltere'nin Londra şehrinde bir metro durağında İngiliz polisi tarafından sekiz kez vurularak katledilmesini örnek göstermekte; polislerin dava edilmemek için, varsaydıkları tehlikenin ölümcül bir müdahaleye değdiği yönündeki inançlarını kanıtlamalarının yeterli olduğunu söylemektedir.

kampları değil; daha birçok olay, egemen iktidarın çıplak hayat üzerinde harcadığı çabanın, güvenle totaliter geçmişe sevk edilebilecek tarihsel bir durum olmadığını, çağdaş demokrasilerde işleyen mantıksal ve sürekli bir durum olduğunu açığa çıkarmaktadır.

Bu noktada Rabinow ve Rose (Akt. Neilson, 2013, s. 210), Agamben'in tüm iktidar ilişkilerini tek bir egemen iktidar kipliğine sıkıştırdığını; bunun da önünde sonunda dinsel bir otoriteye başvurmak anlamına geldiğini söylemekte ve egemenlik kuramına itiraz etmektedirler. Buna karşılık Neilson (2013, s. 211) ise, kutsal ile profan ya da dinsel ile siyasal arasındaki ayrımın Batı siyaset kuramının önemli bir özelliği olsa da; Batılı olmayan toplumlara bu ayrımı uygulamanın sorunlu olduğunu vurgulamaktadır.

Brown da (Akt. Neilson, 2013, s. 213), teolojik buyrukların, günümüz liderlerinin retoriklerinde sıkça yer bulduğunu ifade etmekte; egemen devletin kendi kaderi üzerindeki kontrolünü kaybetmemek ve iktidarını kanıtlamak için özerklik iddiasını canlı tutan teolojik ilavelere başvurduğunu söylemektedir. Sonuç olarak dini otoriteyle devlet arasında da bağ vardır ve ekonomik güçler tarafından aşındırılan iktidar, kendini din aracılığıyla güçlendirmektedir.

Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi, iktidar uygulamaları; farklı coğrafyalarda, farklı toplumsal ve siyasal koşullarda farklı biçimlerde işlediğinden; Batı toplumlarına odaklanılarak ortaya konan iktidar kavrayışları, Batılı olmayan toplumları anlamak ve açıklamakta yeterli olmayabilir.

Nihayetinde “olağanüstü hâl kuramının gerekliliğini” şöyle ifade etmektedir Agamben:

(...) eğer olağanüstü ya da istisnai olan, hukukun onun aracılığıyla yaşama gönderme yaptığı ve kendini askıya alarak yaşamı bünyesine kattığı özgün araç ise, o zaman bir olağanüstü hâl kuramı, canlıyı hem hukuka bağlayan, hem ona terk eden ilişkinin tanımlanması için ön koşuldur. (Agamben, 2008, s. 8)

Ona göre (2008, s. 8) istisna hâli, kamu hukuku ile siyasal olgu arasında ve hukuk düzeni ile yaşam arasında belirsiz bir ara bölgedir, yasal biçimi olmayan şeyin yasal biçimi hâlini almaktadır.

Sonuç olarak Aytaç'ın (2011, s. 268) belirttiği gibi Agamben, Foucault'dan farklı olarak, hukuksal egemenlik anlayışlarıyla biyopolitik iktidar anlayışının belli bir

noktada kesiştiğini kabul etmenin ötesine geçmekte, biyopolitikanın en kadim uygarlıklarda bile siyaset yapmanın mantığını belirleyen bir öge olduğunu ileri sürmektedir. Bu noktada, Neilson'ın (2013, s. 214) da basitçe ifade ettiği gibi, yapılması gereken, egemenlik ve yönetimselliğin daima iç içe geçtiğini kabul etmektir.

2.3. MARK NEOCLEOUS: POLİS, DEVLET VE HUKUK

2.3.1. Polis ve Devlet İlişkisi

Neocleous (2013, s. 23), polis kavramının özellikle bazı Foucaultcu çalışmalarda “iktidar”, “disiplin” ve “yönetim zihniyeti” ile aynı anlama gelecek denli soyut biçimde kullanılmasını eleştirmektedir. Bu çalışmalarda, polisin şiddet ve dolayısıyla devlet erki ile olan ilgisine dair herhangi bir anlam yer almadığını belirten Neocleous (2013, s. 23), bu metinlerdeki güvenlik düşüncesinin de “sokaklarda ve karakollarda yürütülen haysiyet kırıcı uygulamalardan, cop sesinden ve keyfî güç kullanımının gereksizliğinden azade olduğunu” ifade etmektedir.

Marksist bir anlayışa sahip olan Neocleous (2013, s. 25, 27), burjuva toplumun en önemli kavramlarından birisi olduğunu düşündüğü “polis” kavramının genişletilmiş bir kullanımını teşvik etmek ve zapt etmeye yarayan geniş kurumlar dizgesini ortaya koymak amacındadır. Ona göre polisin tarihi, devlet erkinin tarihidir ve devletten bahsetmeksizin polisi tartışmak mümkün değildir. Neyin suç olup olmadığını devlet ilan ettiği için, Neocleous'a (2013, s. 26) göre devlet erkinin uygulandığı olarak hukukun işleyiş tarzları gerçekçi biçimde sorunsallaştırılmalıdır. Foucault'nun, polis kavramında saklı bulunan devletçiliği ifade ederken son derece haklı olduğunu ifade eden Neocleous (2013, s. 45, 46), polis tarafından korunması beklenen düzen hâlinin de, devletin düzeni olduğunu söylemektedir.⁶⁰

Neocleous'a (2012, s. 29) göre “devlet akli” doktrini, güvenliği ve aynı zamanda birbirleriyle ideolojik olarak kaynaşmış oldukları için insanların ve devletin güvenliğini,

⁶⁰ Gatrell (Akt. Neocleous, s. 210) düzen hakkında şöyle söylemektedir: “Vatana ihanet, isyan vb. gibi eylemler karşısında yasal intikamın özel hiddeti, bu eylemlerin *düzene* dair üstün toplumsal değeri tehdit etmesinden kaynaklanır -üstün, zira (adalet ve özgürlük dâhil) diğer tüm değerler buna bağlıdır.” Ona göre devlet, isyana karşı kendi istikrarını yasal mekanizmalarla garanti altına almaktadır.

devlet iktidarının belirleyici özelliği olarak tanımlamaktadır. Cattaneo (Akt. Sancar, 2012, s. 25) da “devlet aklı” kavramını, tek tek insanların çıkarları ve hakları dikkate alınmaksızın, devletin çıkarlarına mutlak öncelik ve egemenlik tanınması şeklinde ifade etmekte ve onu polis devletinin temel ilkesi olarak nitelemektedir.

Neocleous’a (2012, s. 29) göre, bu doktrin, devlet iktidarını her biçiminde meşru kılabilmek için çok önemli olmuştur ve 16. yüzyıl ve 20. yüzyıl arasında giderek “devletin çıkarı”, “devletin güvenliği” ve son olarak “ulusal güvenliğe” dönüşmüştür.

Liberalizmin, polisi bütün vatandaşları suçtan eşit bir şekilde koruyan bağımsız, tarafsız bir devlet kurumu olarak sunduğunu söyleyen Neocleous’a (2013, s. 30, 31) göre, hukuk, idare, polis ve devlet erki de kendilerini doğal ve eleştiri dışı sunmaktadır.⁶¹

Neocleous (2013, s. 27, 29), zapt etmenin sadece baskı altında tutma işlevi olmadığını, esas olarak düzenin inşasında merkezi rol oynadığını söylemekte; bu sebeple polis kurumunun, hukukun olduğu kadar, idarenin de uygulandığı olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Polisin tarihini, feodalizmin çöküşüne kadar götüren Neocleous (2013, s. 34-36), bu çöküş sonrası yaşanan geniş kapsamlı toplumsal değişim sonucunda ortaya çıkan düzensizlikle başa çıkabilmek için devletin yeni araçlara, uygulamalara ve tüm bunları anlaşılır kılacak yeni kavramlara dair bir gereksiniminin oluştuğunu, polisin de böylece ortaya çıktığını söylemektedir. Ona göre (2013, s. 36) feodalizmin geleneksel otoritesinin son bulmasıyla, kanunlara ve zorlayıcı bir erke tâbi olmayan; sosyal, ekonomik, politik durumlarıyla toplumsal düzenin altını oyan “efendisiz adamlar” ortaya çıkmış ve bunlar devlet tarafından düzensizlikle eş tutulmuştur. Polis ise Neocleous’a göre, “iyi düzen” ile olan alakası nedeniyle, geniş ve heterojen bir aralıktaki birçok meseleyi gözetimi ve yönetimi altına alarak çok geniş bir alanı ele geçirmiştir. Dolayısıyla Neocleous’a göre (2013, s. 50) polis, devletin çıkarlarını başlangıç noktası olarak kabul etmektedir.

Bu durum Neocleous’un (2013, s. 50) ifadesiyle, iki önemli noktaya temas etmektedir:

⁶¹ Neocleous (2013, s. 66, 82), liberalizmin ortaya çıkarak polis teorisine yönelik büyük bir tehdit oluşturduğunu, refah ve idare gibi geniş içerikli görevleri “polisten” koparmak ve onu suçun önlenmesi ve ortaya çıkarılması aracılığıyla hukuk ve düzenin korunması işleviyle sınırlandırmak istediğini söylemektedir.

Birincisi, polisin devlet erkine olan katkısı kısmen, devletin ve toplumsal bünyenin çıkarlarının özdeşleştirilmesi aracılığıyla gerçekleşiyordu. İkincisi ise, refaha ve genel iyiye, gönençlik durumunun polis tarafından kontrol altına alınmasıyla ulaşılabileceğiyle ilgiliydi.

Neocleous (2013, s. 38, 39), polisin en başından itibaren çoğunlukla, suç eylemlerinden ziyade, topluluğa dair “iyi düzeni” bozma potansiyeline sahip eylemlerle ilgili olduğunu söylemekte ve köken itibarıyla, kanunun uygulanmasının değil, yönetmenin bir biçimi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre (2013, s. 39), polisi anlamak için, onu bir kurum ya da varlık olarak değil; bir faaliyet, bir işlev olarak kavramak gerekmektedir. Neocleous’a (2013, s. 40) göre polisin işlevi sadece düzeni koruması veya yeniden üretmesinde değil, aynı zamanda düzenin inşasındaki merkezîliği ile açıklanabilir.

Foucault da (2012b, s. 24, 31) güvenlik talebinin iktidar mekanizması tarafından, stratejik kullanımından söz etmekte ve bu durumu polisle ilişkilendirmektedir:

Suç işlemeye eğilimlilik öyle faydalıydı ki; bu eğilimin olmadığı bir toplum kadar aptalca ve sonuçta tehlikeli bir şey hayal edilemiyordu. Suç işleme eğilimi yoksa, polis de yoktur. Polisin varlığını, polis denetimini toplum için kabul edilmiş şey suç işleme eğilimi olan kişiden duyulan korku değilse nedir? (...) bunca rahatsız edici bu polis kurumu ancak bu sayede açıklanabilir.

Neocleous’a göre (2013, s. 129) de güvenlik, sadece suçun tespiti ve önlenmesi ile sınırlı kalmamakta, daha önemli olarak belli bir toplumsal polis biçiminin uyumlaştırılmasını içermektedir:

Güvenliğe dair bir talep, zorunlu olarak, devlet erkinin geniş bir alanda uygulanmasını da davet eder. (...) Polis projesi, toplumsal hâkimiyet sisteminin garanti altına alınmasından daha düşük çaplı bir proje değildir: *Toplumsal güvenliğin* dayatılmasıdır. (Neocleous, 2013, s. 130)

Ayrıca Neocleous’a göre (2013, s. 141, 152), tarihsel olarak toplumsal polis projesi, piyasanın şekillendirilmesine dair politik idarenin işlevinde merkezi bir rol oynamıştır ve polise bahşedilen sokak gücü, devletin, sınıf şekillenmesine ve aynı zamanda sınıf tahakkümüne katkısının bir ifadesi olarak anlaşılmalıdır.

Sonuç olarak Neocleous’a göre (2013, s. 220) toplumsal düzeni oluşturuca uygulamaları anlamlı kılabilmek, polis kavramını kullanmadan mümkün değildir ve polis kavramsallaştırmasında her yol devlete çıkmaktadır. Bu sebeple, polis kavramı ile devlet kavramı arasındaki ilişki dikkate alınmalıdır.

2.3.2. Keyfi Uygulamalar ve Kanun Hâkimiyeti

Neocleous (2013, s. 183), polis kurumunun sürekli olarak kanunla bir tutulmasının yanıltıcı olduğunu iddia etmektedir. Ona göre (2013, s. 183) polisi çevreleyen uçsuz bucaksız hukuki ilişkilere rağmen, polisiye işlev, kanunun olduğu kadar idarenin de çerçevesinden görülmelidir. Neocleous, modern devlet iktidarının uygulanmasında kanun ile idare arasında bütüncül bir bağlantı olduğunu ve polisiye işlevin, hukuk ve idare devamlılığı dikkate alınarak ele alınması gerektiğini düşünmektedir.

Gatrell (Akt. Neocleous, 2013, s. 180), “polis her şeyden önce suçla ilgili olduğu fikrinin, kendi kendini besleyen ve kullanışlı bir perdeleme olduğunu” iddia etmektedir. Neocleous da Gatrell’e katılmakta ve bu fikrin bir mit olduğunu söylemektedir:

Bir mittir; elverişli bir meşrulaştırma miti olsa da sonuçta mittir. Polis projesinin altında yatan gerçek mevzuları gizemleştirerek, kanun ve düzen lobisini tatmin eden bir mittir. (Neocleous, 2013, s. 180)

Campbell’in (Akt. Neocleous, 2013, s. 192) de ifade ettiği gibi “polis yasaları uygulamaktadır” demek, polisin davranışını yasal kodlardan çok daha fazla belirleyen muazzam ölçekteki takdir yetkisini dikkate almamak anlamına gelmektedir.

Takdir yetkisinin polis erkinin temel bir özelliği olduğu genel kabul görmüştür (Neocleous, 2013, s. 190). Neocleous’a göre (2013, s. 198) bu yetkinin var olması sayesinde; sisteme dair herhangi bir eleştiri ya da meydan okuyuş, söz konusu kurumların arkasındaki devlet erkinin temel varlığına değil, takdir yetkisinin kullanımının belli aşamalarına odaklandırılmış olmaktadır. Neocleous (2013, s. 211) polisin takdir yetkisini kullandığında, bunu asla sadece yasayı uygulamak amacıyla yapmadığını söylemektedir. Bauman da (Akt. Neocleous, 2013, s. 211) benzer şekilde, polisin yasayı uygulamaktansa, gerçekte onu kullanmakta olduğunu ifade etmektedir.

Gatrell’e göre (Akt. Neocleous, 2013, s. 158), bir toplumun suç hakkında düşünme şekli; bu toplumun korkuları ve özellikle de o toplumun değişim ve düzensizlik hakkındaki korkularının nasıl “suçlulara” kaydırıldığı hakkında çok şey söylemektedir. Bu anlamda, “suç” hakkındaki tartışmalar çoğunlukla düzensizliğe dair gizli tartışmalardır (Neocleous, 2013, 158).

Neocleous (2013, s. 184) kanun hâkimiyetinin, özel olarak, yürütme aktörlerine kısıtlandığının ve engellendiğinin sıklıkla dile getirildiğini ve vatandaşın, yasa tarafından kontrol altında tutulan devletin kurumlarından korunduğu iddiasında ısrar edildiğini söylemektedir. Bu anlayışa göre, Neocleous'un (2013, s. 184) belirttiği gibi, kanun hâkimiyetinin temel bir özelliği, vatandaşların keyfi tutuklama ve haptisten azade kılınmaları ve gözetim altındaki şüphelilerin iyi muamele görmeleridir.

Ancak Neocleous (2013, s. 201, 202) polis kurumunun, yargısal ve yönetsel alanları birbirinden ayıran sınırın üstüne oturmakta olduğunu, devlet erkinin alanları arasındaki “açık sınırlarda” rahatça iş gördüğünü ve polise, devletin başka hiçbir kurumunun sahip görünmediği bir özerklik halesi verdiğini ifade etmektedir.

Bittner'e göre (Akt. Neocleous, 2013, s. 182), polise uygun bir iş hâline dönüşemeyecek hiçbir insani problem yoktur ve düşünülemez. Neocleous (2013, s. 211) da, hukuk tarafından mümkün kılınan kuralların, polis ölçütlerine göre uygulandığını söylemekte ve polisin takdir yetkisi hakkında şunları ifade etmektedir:

Polis memurları ne yapmak istediklerine karar verirler ve daha sonra da yasal yetkilerini buna uydururlar. (...) Polis memurunun bir şüpheliyi yasal bir zeminde gözetim altına alıp almadığı sorusu, “Bu şahsı gözetim altına almak için hangi yasal nedeni kullanmalıyım?” sorusuyla yer değiştirir. Hukuk tarafından mümkün kılınan ve polis tarafından tatbik edilen kurallar düzensizliği yok etmeye yöneliktir ve yasal ölçütlerdense polis ölçütlerine göre hayata geçirilirler.

Neocleous'a göre (2013, s. 210, 211) yasanın uygulanması, kendi içinde bir neden değil, başka bir nedene ulaşmak için kullanılan bir araçtır:

Polis yasayı uygular, zira bu, polisin daha hacimli görevi olan düzeni düzenlemenin çerçevesi içine girer ki bu da, dikkate değer bir beceriyle oluşturulan ideolojik kısa devre içerisinde, suçun kontrolü ve “hukukun savunulması” bağlamında meşru kılınır. Başka şekilde söylemek gerekirse, yasanın uygulanması, düzenin korunması için gücün kullanıldığı herhangi başka bir şeyle aynı derecede polisin görevi hâline gelir, bundan ötesi değil. (Neocleous, 2013, s. 210)

Bu noktada Neocleous'un düşünceleri, Agamben'in “istisna hâli” kavramsallaştırması ile de örtüşmektedir. Agamben'e göre (2008, s. 52) olağanüstü hâl, gerçekliğin etkin olarak yasalaştırılması için hukuka bir yasadızlık bölgesi sokar. Devlet memurlarının (polisler, infaz ve koruma memurları vs.) tüm keyfi uygulamaları ve yarattıkları hak ihlalleri bu kapsamda ele alınabilir.

3. BÖLÜM

ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ

3.1. GÖRÜŞMECİLERİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin, tutuklandıkları dönemde öğrencisi oldukları üniversiteler Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi; İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi ve Çukurova Üniversitesi'dir.⁶²

Görüşmecilerin toplamda 7'si kadın, 15'i erkektir. Erkek görüşmecilerden daha farklı deneyimleri olabileceği ve araştırma problemlerinin temel öğeleri hakkında farklı bilgiler sağlayabilecekleri düşüncesiyle, mümkün olduğunca kadın görüşmecilere de ulaşılmaya çalışılmıştır. Yine de kadın görüşmecilerin daha az sayıda olması, Türkiye genelinde cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlü kadınların erkeklerden daha az sayıda olmasından⁶³ ve daha önce de bahsedildiği gibi, tahliye olmuş üniversite öğrencisi kadınlara ulaşmak konusunda yaşanan çeşitli zorluklardan kaynaklanmaktadır.⁶⁴

Bu durumların etkisiyle, araştırmaya üniversite mezunu olan 3 kadın görüşmeci de dâhil edilmiştir. Bu görüşmeciler Görüşmeci 17, Görüşmeci 18 ve Görüşmeci 21'dir. Bu görüşmeciler tutuklandıklarında üniversite öğrencisi oldukları ve -görüşme yapılan tarihlerde- mezuniyetlerinin üzerinden henüz kısa zaman geçtiği için, üniversite öğrencisi durumunda olmamaları araştırma açısından bir sorun yaratmamıştır. Görüşmecilerin, cezaevlerine girdiklerinde öğrenci olup olmadıkları dikkate alınmıştır.

Görüşmecilerin doğum yılları, cinsiyetleri ve etnik kimlikleriyle ilgili bilgiler, Tablo 1'de sunulmuştur. Görüşmecilere anne ve babalarının etnik kökenleri, kendilerinin ise etnik kimlikleri sorulmuş; böylece kendilerini nasıl tanımladıkları öğrenilmeye çalışılmıştır.

⁶² Bazı görüşmeciler cezaevindeyken, bazıları da tahliye olduktan sonra çeşitli sebeplerle üniversitelerini değiştirmiştir. Bu üniversiteler, görüşmecilerin kendileriyle görüşme yapılan tarihlerde öğrencisi oldukları üniversitelerdir. Görüşmecilerden üçü, mezun durumunda olduğu için, onların da mezun oldukları üniversitelere yer verilmiştir.

⁶³ Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün 01.01.2014 tarihli verilerine göre, cezaevlerindeki 145 bin 615 tutuklu ve hükümlünün 138 bin 538'ini erkekler, 5 bin 174'ünü kadınlar, bin 903'ünü de çocuklar oluşturmaktadır. Konuyla ilgili olarak bk.: "Cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlüler 2013'te yüzde 6 arttı", 2014.

⁶⁴ "Araştırmanın Güçlükleri ve Sınırlılıkları" bölümünden, konuyla ilgili daha detaylı bilgi edinilebilir.

Bu çalışmada da, görüşmecilerin kendilerini hangi etnik kimliğe ait hissettikleri daha önemli görüldüğü için, Tablo 1’de kendilerini nasıl tanımladıklarına yer verilmiştir.⁶⁵

Ayrıca görüşmecilere, ana dillerinin⁶⁶ ne olduğu sorulmuştur. 22 görüşmeciden 6’sı ana dilinin Türkçe olduğunu, 16’sı ise Kürtçe olduğunu söylemiştir. Ana dilinin Türkçe olduğunu söyleyen görüşmecilerden ikisi Kürttür ve aileleri tarafından kendilerine Kürtçe öğretilmediğini ifade etmişlerdir. Ana dilinin Kürtçe olduğunu söyleyen görüşmecilerden de 6’sı, Kürtçeyi ya hiç bilmediklerini ya da çok az anlayabildiklerini ifade etmiş, kendilerine ilk öğretilen dilin Türkçe olduğunu, ancak ana dillerinin Kürtçe olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir.⁶⁷

Bunların dışında, görüşmecilerin sosyo-demografik durumlarına ilişkin genel bir bilgilendirme sağlamak amacıyla, anne ve babalarının eğitim durumları, meslekleri ve görüşmecilerin kardeş sayıları ile ilgili bilgiler Tablo 2’de sunulmuştur.

Görüşmeci 11 ve Görüşmeci 13 babalarının, Görüşmeci 14 ise annesi ile babasının vefat ettiğini söylemiştir.

⁶⁵ Örneğin Görüşmeci 21 annesinin Türk, babasının ise Kürt ve Alevi olduğunu söylemiş; kendisini nasıl tanımladığı sorulduğunda da gülerken “Kürt Aleviyim” demiştir. Annesinin Türk olduğunu söylediği hatırlatılınca ise şunları dile getirmiştir: “Evet, anne tarafım Türk ama işte... Ya anneler de aslında çok Türk gibi değiller. Sonuçta şimdi mesela benim yaşadığım yerde çoğunluğu Kürtler oluşturuyor yani. E şimdi Kürtlerle etkileşim var, insanlar da orta yolu bulmuşlar yani, öyle... Annemle babamın mesela farklı etnik kimlikten olması, evliliklerini bile etkilemiyor yani. O yüzden çok... Hani Amin Maalouf diyor ya, “İnsanın kimliğini ezilen yanı belirler” diye yani... Türkler eziliyor olsaydı, Türk olurum herhalde. Annemin etnik kimliğini tercih ederdim yani. Yoksa feminist bir tarafımız da var yani...” (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

⁶⁶ TDK “ana dili” ifadesini “Çocuğun ailesinden ve içinde yaşadığı topluluktan edindiği dil” şeklinde tanımlamaktadır.

⁶⁷ Bu “çelişki”yi en iyi açıklayan görüşmecilerden biri, şunları söylemiştir: “Ya aslında hani, ana dilin aslında tam olarak ne olduğunu ben bilmiyorum. (...) Ben kendim mesela ana dilimin Kürtçe olduğunu biliyorum, yani hissediyorum en azından. (...) Kendimi Kürtçe ifade etmek istiyorum. Bu benim hayatımda en büyük eksikliğim olduğunu düşünmeye başladım. Yani bu dilin bana ait olduğunu, benim de bu dile ait olduğumun farkına varıyorum, hissediyorum bazen. Böyle aniden, böyle Kürtçe konuşmak istiyorum ve bu his bana bu dilin ana dil olduğunu söylüyor ve ana dilimi Kürtçe olarak ifade ediyorum. Ama eğer bunun sözlük anlamı varsa, ana dil şöyle denirse de; orasını gerçekten de çok kurcalamadım. Yani mesela “ana dil, ilk öğrenilen ve anneden öğrenilen dil” şeklinde bir tanım kullanılabilir. Doğru da olabilir, belki bilimsel bir şeydir bu; ama ben hissettiğim şeyin o olmadığını, ana dilimin Kürtçe olduğunu ve kendimi de öyle ifade etmeye çalışıyorum.” (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Tablo 1: Görüşmecilerin Doğum Yılları, Cinsiyetleri ve Etnik Kimlikleri

Görüşmeciler	Doğum Yılı ⁶⁸	Cinsiyet	Etnik Kimlik ⁶⁹
Görüşmeci 1	1988	Erkek	Kürt
Görüşmeci 2	1987	Erkek	Kürt-Alevi
Görüşmeci 3	1989	Kadın	Kürt
Görüşmeci 4	1990	Erkek	Türk
Görüşmeci 5	1990	Erkek	Kürt
Görüşmeci 6	1991	Erkek	Kürt
Görüşmeci 7	1991	Kadın	Kürt-Alevi
Görüşmeci 8	1988	Erkek	Kürt
Görüşmeci 9	1991	Erkek	Türk-Arap
Görüşmeci 10	1990	Erkek	Türk-Rum
Görüşmeci 11	1988	Erkek	Kürt
Görüşmeci 12	1988	Erkek	Kürt
Görüşmeci 13	1990	Erkek	Kürt
Görüşmeci 14	1985	Erkek	Kürt
Görüşmeci 15	1987	Erkek	Kürt
Görüşmeci 16	1987	Erkek	Kürt
Görüşmeci 17	1988	Kadın	Kürt
Görüşmeci 18	1987	Kadın	Kürt
Görüşmeci 19	1990	Kadın	Kürt
Görüşmeci 20	1990	Erkek	Türkmen-Alevi
Görüşmeci 21	1989	Kadın	Kürt-Alevi
Görüşmeci 22	1989	Kadın	Kürt-Zaza

⁶⁸ Burada amaç, görüşmecilerin yaşlarına dair bilgi vermek olduğundan, doğum yılı nüfus cüzdanına farklı kaydedilmiş görüşmecilerin resmî doğum yılları değil, gerçekte doğdukları yıllar belirtilmiştir.

⁶⁹ Görüşmeciler genellikle kendilerini etnik kimlik üzerinden tanımlamadıklarını, bunun kendileri için önemli olmadığını, tüm kimliklere karşı duyarlı olduklarını ve kimlikler arasında herhangi bir fark gözetmediklerini belirtmiştir. “Milliyetçi” olarak görülmekten veya bu şekilde tanımlanmaktan da rahatsızlık duyduklarını söylemişlerdir. Bunlara ek olarak Alevi olduğunu söyleyen bazı görüşmeciler, bunun sadece kültürel bir sahiplenme olduğunu vurgulamıştır.

Tablo 2: Görüşmecilerin Ailelerine İlişkin Bazı Demografik Bilgiler

Görüşmeciler	Annesinin Eğitim Durumu	Annesinin Mesleği	Babasının Eğitim Durumu	Babasının Mesleği	Kardeş sayısı ⁷⁰
Görüşmeci 1	Okur-yazar değil	Ev emekçisi ⁷¹	Üniversite mezunu	Memur emeklisi	5
Görüşmeci 2	İlkokul mezunu	Ev emekçisi	İlkokul mezunu	İşçi emeklisi	4
Görüşmeci 3	Okur-yazar	Ev emekçisi	İlkokul mezunu	Serbest meslek sahibi	8
Görüşmeci 4	İlkokul mezunu	Ev emekçisi	İlkokul mezunu	İşçi emeklisi	3
Görüşmeci 5	Lise mezunu	Ev emekçisi	Lise mezunu	Memur	2
Görüşmeci 6	İlkokul mezunu	Ev emekçisi	Lise mezunu	Serbest meslek sahibi	4
Görüşmeci 7	İlkokul mezunu	Ev emekçisi	Lise mezunu	Serbest meslek sahibi	3
Görüşmeci 8	Okur-yazar değil	Ev emekçisi	İlkokul mezunu	Çiftçi	7
Görüşmeci 9	Lise mezunu	Ev emekçisi	Üniversite mezunu	Serbest meslek sahibi	4
Görüşmeci 10	Lise mezunu	Memur emeklisi	Üniversite mezunu	Memur	1
Görüşmeci 11	Okur-yazar değil	Ev emekçisi	Okur-yazar değil	Çiftçi	9
Görüşmeci 12	Okur-yazar değil	Ev emekçisi	İlkokul mezunu	İşçi emeklisi	8
Görüşmeci 13	Okur-yazar değil	Ev emekçisi	Ortaokul mezunu	Serbest meslek sahibi	3
Görüşmeci 14	İlkokul mezunu	Ev emekçisi	Lise mezunu	Serbest meslek sahibi	6
Görüşmeci 15	Okur-yazar değil	Ev emekçisi	İlkokul mezunu	Çiftçi	8
Görüşmeci 16	İlkokul mezunu	Ev emekçisi	İlkokul mezunu	İşçi	7
Görüşmeci 17	İlkokul mezunu	Ev emekçisi	Üniversite mezunu	Memur emeklisi	5
Görüşmeci 18	Okur-yazar değil	Ev emekçisi	İlkokul mezunu	Bağ-Kur emeklisi	7
Görüşmeci 19	İlkokul mezunu	Gündelikçi	İlkokul mezunu	İşçi emeklisi	2
Görüşmeci 20	İlkokul mezunu	İşçi emeklisi	İlkokul mezunu	Memur emeklisi	2
Görüşmeci 21	Üniversite mezunu	Ev emekçisi, çiftçi	Üniversite mezunu	Memur emeklisi, çiftçi	2
Görüşmeci 22	Ortaokul mezunu	Ev emekçisi	İlkokul mezunu	Memur emeklisi ve serbest meslek sahibi	5

⁷⁰ Görüşmecilerin kendileri de kardeş sayısına dâhildir.

⁷¹ Anneleri kamusal alanda çalışmayan görüşmeciler, meslek sorulduğunda “ev çalışanı, ev emekçisi, ev hanımı, ev işçisi, ev kadını” gibi ifadeler kullanmış veya annelerinin çalışmadığını söylemiştir. Görüşmecilerin genellikle “ev hanımı” veya “ev kadını” ifadelerini kullanmamaya özen gösterdiği görülmüştür. Hatta Görüşmeci 3, annesinin mesleğine “ev kadını” dedikten sonra “*Değiştirebilir miyim onu? Bir kadın olarak öyle demeyeyim şimdi. Ev emekçisi.*” diyerek verdiği cevabı düzeltmiştir. Bazı görüşmeciler kamusal alanda çalışmayan kız kardeşleri için de “ev emekçisi” tabirini kullanmıştır. Tüm bu hassasiyetler de gözetilerek, özel alanda ev işleriyle uğraşan kadınların hepsi tabloda ortak bir ifadeyle, “ev emekçisi” şeklinde belirtilmiştir.

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin tamamı, kendilerini alt veya orta sınıfa ait görmektedir. Ailelerinin ortalama gelirinin aylık 1500-2000 TL olduğu söylenebilir. Görüşmecilerin ifade ettiği en yüksek aylık ortalama aile geliri 3500-4000 TL, en düşük aylık ortalama aile geliri ise 700-800 TL'dir. Düşük gelire sahip aileler çiftçilikle uğraştığı için, net bir aylık gelirleri bulunmamaktadır. Bazı görüşmeciler zor geçindiklerini ve yoksul olduklarını ifade etmiştir.

Örneğin Görüşmeci 5, kendisini hangi ekonomik sınıfa ait gördüğü sorulduğunda gülerek "*Alt diyebiliriz bence yani, biraz zor geçiniyoruz çünkü.*" demiştir. Görüşmeci 15 ise bu soruya "*Yoksul.*" şeklinde cevap vermiştir. Annesi ev emekçisi, babası ise işçi emeklisi olan Görüşmeci 2 ise, ailesini alt-orta sınıfa ait gördüğünü ifade etmekte, bunu da şöyle açıklamaktadır: "*Hani ülkenin hâline bakınca bu sınıfa koyuyorum, yoksa yani bir şeyi bilmesek alt derdik ama biraz... Çok daha kötüler olduğu için alt-orta diyebilirim.*"

Görece yüksek gelire sahip ailelerde ise, genellikle görüşmecilerin kardeşleri veya kendileri de çeşitli işlerde çalışmakta ve aile gelirine katkıda bulunmaktadır. Görüşmecilerin kişisel gelirlerini burs, öğrenim kredisi, ailelerinin verdiği harçlık veya çeşitli işlerde çalışıp kazandıkları para oluşturmaktadır.

Görüşmecilerin yarısından çoğu, çeşitli işlerde çalışmış veya çalışmaktadır. Çalışma sebepleri genellikle kendilerini geçindirebilmek, harçlıklarını çıkarmak ve ailelerine ekonomik katkı sağlayabilmektir. Bazı görüşmeciler ise boş zamanlarını değerlendirmek veya yabancı dillerini geliştirmek için çalıştıklarını söylemiştir. Görüşmeciler, genellikle günlük yevmiyeli veya yarı-zamanlı, geçici işlerde çalışmıştır. Hangi işlerde ve ne sebeple çalıştıklarıyla ilgili olarak şunları söylemişlerdir:

Bir sürü işte çalıştım, palyaçoluk yaptım, inşaatta bekçilik yaptım, markette orta reyonda çalıştım, anketörlük yaptım, böyle ara işler yani. Kendi harçlığımı çıkarmak adına... (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

(...) birçok part-time işlerde çalıştım öğrencilik hayatı içinde. Broşür dağıtmadan anket işlerine kadar, hatta fabrikada çalışmaya kadar birçok işte çalıştım böyle. Kendi geçimimi kendim sağlıyorum. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Ya kafede çalıştım, onun dışında anket işi yaptım, broşür dağıtım işlerinde çalışmıştım, kitapçıda çalıştım bir süre. Yani bu gibi işler. (...) Maddi durum, aileden şey yoktu, destek yoktu bu anlamda. Ben burada hem öğrencilik hayatımı, hem de kendimi geçindirebilmek için... (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

(...) cezaevine girene kadar yani hemen hemen hiç ailemden para almadım. Böyle çeşitli işlerde çalıştım yani. Yani palyaçolukla başlayan bir skala... Ama cezaevine girmeden önce bir şirkette asistan sosyolog olarak çalışıyordum işte. Bir Avrupa Birliği projesinin asistanlığını yapıyordum işte, getir götür işleri, basit veri analizleri falan... Öyle şeyler yapıyordum. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüldüğü gibi bazı görüşmeciler, ailelerinden maddi destek almak yerine, olabildiğince kendi geçimlerini kendileri sağlamaya çalıştıklarını söylemiştir. Yine diğer görüşmecilerin çalıştıkları işler şu şekildedir:

(...) bir akrabamızın taksisi var, ben de böyle fırsat buldukça, boş zaman oldukça çıkıp o taksiyi şey yapıyorum yani, boş buldukça çalışıyorum o taksiyle. Sürekli bir iş değil, sayılmaz yani. (...) bir de bu meslekte şeyi bilirsin yani, ne zaman ne aldığın belli olmayan bir şey. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

Ha yani zaten her yazın köyde çalışıyoruz. Kendi işimiz. Bazen inşaat işleri falan oluyor bizim ilçede. Biz köyde kaldığımız için... Böyle çok kısa vadeli, işte iki üç hafta. Onun dışında sadece bir kere, bir buçuk aylığına Bozcaada'ya gitmiştim bir arkadaşımınla. Orada bir lokantada çalışmıştım. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Yani ara ara çalışıyorum, düzenli çalışmıyorum. Ya genelde günlük para veren işlerde arada çalıştığımız oluyor. (...) çalıştığımızda çok fazla gelir olmuyor yani, ayda iki defa gidip yüz lira falan gibi, biraz daha böyle kiraya yönelik gelir oluyor. (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

Çok... Anketörlük, broşür dağıtma, avukatın yanında çalışma, satış temsilcisi... (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

(...) daha kolay böyle öğrenci işleri... GPS firmalarının falan daha yazlık yerlerde, işte ne bileyim, data transferi diyebileceğimiz şeyler yaptım. Yani bizim orası turistik, orada şey, stant görevlisi falan oldum yani. Bilet satan, yat bileti vesaire... Böyle şeyler yapmıştım.⁷² (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Sektörel bir dergide editörlük yaptım üç ay boyunca. Ama paramı alamadığım için ayrılmak zorunda kaldım. Daha önceden de (...) staj dönemi geçirdim, uzun bir staj dönemi. Farklı farklı yerlerde... O zamanlarda herhangi bir ücret almıyordum. Çünkü stajyer olduğum için, stajyerlere bizim sektörde, yani gazetecilik basın sektöründe çok fazla para verilmiyor. Bursum vardı, bursumla idare etmeye çalışıyordum. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Bazı görüşmecilerse, kendileriyle görüşme yapılan tarihlerde, kafe işletmek, gazetecilik yapmak, ticaretle uğraşan akrabalarının yanında çalışmak, barmenlik gibi işlerde çalıştıklarını söylemişlerdir. Çalışma sebepleri ve maddi gelirleri şöyledir:

⁷² Görüşmeci 20 ayrıca, *Sol* gazetesine maddi destek vermek için geçici süreliğine bir barda çalıştığını, bir aylık maaşını gazeteye verdiğini söylemiştir.

*Kafe işletiyorum. Ekonomik bir gelir amaçlı. Yuvarlak 1000 TL diyelim şimdilik.*⁷³
(Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Gazetecilik. Aylık bir milyar civarında gelir elde ediyorum. Kendi mesleğim için, kendi mesleğimi yapıyorum şu an. Üniversitede okuduğum bölümü yapıyorum.
(Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Şu anda maddi ihtiyaçlarımı karşılamak amacıyla abimin yanında çalışıyorum. Aylık 700 lira... (Görüşmeci 18, 10.02.2013)⁷⁴

Çalışıyorum. Barmenlik yapıyorum. Aylık 2000 lira falan... (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Görüşmecilerin tutuklanmadan önce ellerine geçen aylık toplam para ortalama 500-600 lira civarındadır. Tutuklanmadan önceki geliri en yüksek olan görüşmeci, 1300 lira aldığını ve bunun 1000 lirasının çeşitli burslardan geldiğini söylemiştir. En düşük aylık gelirler ise 400-450 lira civarlarındadır, bunlar da görüşmecilerin öğrenim kredileri ve ailelerinden gelen harçlıkların toplamından ya da geçici işlerde çalışarak elde ettikleri gelirlerden oluşmaktadır.

Bunlara ek olarak, toplam 22 görüşmecinin 4'ü ailesinin kirada oturduğunu söylemiştir, 2'si de akrabalarının evinde oturduklarını, kira ödemediklerini ifade etmiştir. Diğer görüşmeciler ailelerinin kendi evlerinde oturduğunu belirtmiştir. Görüşmeciler genellikle aileleriyle birlikte aynı evde oturan akrabaları veya yakınları olmadığını, çekirdek aile olduklarını söylemiştir. Sadece bazı görüşmecilerin büyükanneleri veya evlenen kardeşleri de onlarla birlikte yaşamaktadır. Bir görüşmeci de, ailesinin tüm akrabalarıyla birlikte dört katlı bir evde hep beraber yaşadığını söylemiştir.

Görüşmecilerin tutukluluk sürelerine bakıldığında, en kısa süre tutuklu kalan görüşmeciler 2 ay, en uzun süre tutuklu kalanlar ise 2,5-3 yıl tutuklu kaldıklarını söylemişlerdir. Görüşmecilerin her birinin ortalama tutukluluk süresi ise 11-12 aydır.

Görüşmecilere haklarındaki suçlamalar sorulduğunda; DEV-GENÇ, DEV-YOL, MKP, PKK, PKK/KONGRA-GEL, THKP-C üyeliği; silahlı terör örgütüne üye olma, örgüt

⁷³ Görüşmeci 11 de, Görüşmeci 14 ile birlikte aynı kafeyi işletmektedir. Bu görüşmecilerle ve kendileri gibi tutuklanıp tahliye olan arkadaşlarıyla yapılan görüşmeler, bahsi geçen kafede gerçekleşmiştir. Görüşmeci 11, neden kafe açtıkları sorulduğunda şöyle söylemiştir: “Valla ben şöyle diyeyim, yani okul yürümeyince... Ya şimdi okula endeksli bir hayatımız vardı açıkçası, tamam siyaset bir taraftan; ama okulu da bitirmek istiyorduk. Okul yürümedi bir türlü, hani uzaklaştırma şu falan filan... Bir türlü gitmiyordu. Gitmeyince sen boşluğa düşüyordun. Dedik bari bir şeyler yapalım, en azından o olmayınca bu olsun veya bu olmayınca o olsun. Alternatif yaratmak maksatlı... Sadece ticaret değil yani.”

⁷⁴ Görüşmeci 18, abisinin ticaretle uğraştığını söylemiştir.

kurma, örgüt üyesi olmamakla beraber örgüt adına faaliyet yürütme, örgüt propagandası yapma, patlayıcı madde bulundurma, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet etme, polise mukavemet etme, suçu ve suçluyu övmeye, yaralama, kamu malına zarar verme, görevli memurun emrini yerine getirmeme gibi suçlardan yargılandıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmecilerin bu suçlamalar ve tutuklamalar hakkındaki düşüncelerine ilerleyen bölümlerde kapsamlı olarak değinilecektir.

3.2. SİYASİ DÜŞÜNCELER VE EYLEMLER

3.2.1. “Siyasi Suç” ve “Siyasi Tutuklu” Kavramları

“Suç” her zaman için gevşek ve kaygan bir kategori olagelmiştir (Neocleous, 2013, s. 158). Özellikle “siyasi suç” kavramının herkes tarafından kabul edilebilir, tam, açık ve net bir tanımını yapmak mümkün değildir. Bayraktar'ın (1982, s. 1) belirttiği gibi ceza hukuku tarihi, siyasi suç açısından incelendiğinde bu suç biçiminin eski çağlarda da var olduğu genel olarak kabul edilmekle birlikte; tanımı, içeriği, niteliği, çeşitleri farklı toplumlardaki siyasal, toplumsal, iktisadi olaylar ve çeşitli düşünce akımları etkisiyle değişmektedir. Bayraktar (1982, s. 101), “siyasi suç” şeklinde bir suçun bulunmadığını, tanımlama güçlüğüne de bundan kaynaklandığını belirten yazarlar olduğunu da ifade etmektedir. Bu yazarlara göre, toplumdaki bir grup insan siyasal iktidara sahip olunca anayasayı ve onu ihlal edebilecek fiilleri tespit etmektedir; bir süre sonra başka bir grup insan siyasal iktidarı ele geçirip benzer davranışta bulunmakta, suçları onlar da kendi açılarından tespit etmektedir. Yani bu anlayışa göre suçlar, belirli bir felsefeye dayanmaksızın tespit edilmektedir.

Türkiye’de 12.04.1991 tarihinde 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu (TMK) yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun’un 1. maddesinde “terör”⁷⁵, 2. maddesinde ise “terör

⁷⁵ “Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.” (TMK, 1991, madde: 1)

suçlusu”⁷⁶ tanımları yer almaktadır. Ancak Can’ın (2010, s. 8) da ifade ettiği gibi, “siyasal suç” ile “terörizm”, “siyasal suçlu” ile “terörist” kavramları aynı eyleme ilişkin olarak, farklı kişi veya devletler tarafından birbirleri yerine kullanılabilir. Can, bu durumun, kavramların sahip olduğu farklı ideolojik ve politik değer yargılarını yansıtan içeriklerinden kaynaklandığını belirtmektedir.

Şentürk (2012, s. 40) de benzer şekilde, geliştirilmiş olan yaklaşım ve tanımlamaların çokluğu karşısında “terör” kavramının hâlâ belirsizliğini koruduğunu ifade etmektedir. Şentürk (2012, s. 44, 45) aynı zamanda, TMK maddelerindeki muğlaklık sebebiyle; hangi söylemin, hangi yazılı eserin ya da eylemin terör propagandası olarak adlandırılabilirliğinin siyasal gündemin taktikleriyle şekillenebildiğini ve anayasal güvence altındaki bireysel haklarını kullanarak protesto eylemine katılan, basın açıklaması yapan, bildiri dağıtan pek çok vatandaşın terör örgütü üyesiymiş gibi cezalandırılabilirliğini belirtmektedir.⁷⁷

Türkiye’de hukuki bir terim olarak “siyasi suç” kategorisi bulunmamaktadır ve siyasi sebeplerle tutuklanan ya da hüküm giyen kişiler genellikle “terör suçları” kapsamında, TMK çerçevesinde yargılanmaktadır. Konuyla ilgili olarak, Şenbel’in (2009, s. 48, dipnot 89) de ifade ettiği gibi “Türk Ceza Kanunu’nun ilgili maddelerinde ve resmi makamlarca yapılan açıklamalarda ‘siyasi suç’ kavramı yerine, ‘terör suçu’ ve ‘terör suçlusu’ kavramları kullanılmaktadır”.

Türkiye’de resmi makamlarca yapılan “terör” hakkındaki açıklamalar, kavramın sınırlarını oldukça belirsizleştirmektedir. Örneğin İdris Naim Şahin, İçişleri Bakanı iken 26.12.2011 tarihinde yaptığı konuşmada “birilerinin sapıtarak, kendine göre gerekçeler uydurarak, makulleştirerek” teröre destek verdiğini ifade etmiş ve şu sözleri söylemiştir:

⁷⁶ “Birinci maddede belirlenen amaçlara ulaşmak için meydana getirilmiş örgütlerin mensubu olup da, bu amaçlar doğrultusunda diğerleri ile beraber veya tek başına suç işleyen veya amaçlanan suçu işlemese dahi örgütlerin mensubu olan kişi terör suçlusudur. Terör örgütüne mensup olmasa dahi örgüt adına suç işleyenler de terör suçlusu sayılır.” (TMK, 1991, madde: 2)

⁷⁷ Kühl (Akt. Sancar, 2012, s. 225, 226, dipnot 22), devletin teröre karşı alması gereken önlemlerin “mücadele” olarak nitelenmesinin bile, kendileri ile mücadele edilecek kişilerin, diğer vatandaşların yararlandıkları haklardan kolayca yoksun bırakılabilecek birer düşman ve hatta “kanı helal” olarak damgalanması anlamına gelebileceğinden, bunun hukuk devleti anlayışı ile bağdaştırılmasının güç olduğunu söylemektedir. Yine Sancar’ın (2012, s. 226, dipnot 22) aktardığına göre, bir başka Alman yazar Dahs ise “terörle mücadele” bağlamındaki düzenlemeleri “hukuk devletinin bir hezimetini” olarak nitelendirmektedir.

Neyiyle veriyor, belki resim yaparak tuvale yansıtıyor. Şiir yazarak şiirine yansıtıyor, günlük makale, fıkra yazarak oralarda bir şeyler yazıp çiziyor. Hızını alamıyor terörle mücadelede görev almış askeri, polisi doğrudan çalışmasına, sanatına konu yaparak demoralize etmeye çalışıyor. Terörle mücadele edenle bir şekilde mücadele ediliyor, uğraşılıyor. Terörün arkadan dolanarak arka bahçede yürüttüğü faaliyetler ki arka bahçe İstanbul'dur, İzmir'dir, Bursa'dır, Viyana'dır, Almanya'dır, Londra'dır, her neyse, üniversitede kürsüdür, dernektir, sivil toplum kuruluşudur.⁷⁸

07.08.2012 tarihli başka bir açıklamasında ise Şahin, yazılmış bir yazı ile havan mermisi arasında bir fark olmadığını söylemiştir:

Ülkenin olağanüstü gündemi sadece çatışma alanı ile ilgili değildir, bu çatışma İstanbul'da kalemle devam ediyor, İstanbul'da kitapla devam ediyor. Geçimli'de atılan havan mermisiyle burada, Ankara'da yazılan yazıların bir farkı yoktur.⁷⁹

Foucault (2011c, s. 243, 285), suç deneyiminin bir siyasi müdahale alanı olarak düzenlendiğini belirtmekte ve iktidar ile hakikat arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Ona göre, şeyleri şu ya da bu şekilde betimlemekten oluşan çeşitli iktidar oyunları olabilir. Foucault (2011d, s. 38), iktidar tarafından hakikat üretimine bağlı kıldığımızı söylemektedir. Ona göre iktidar ancak hakikat üretimi yoluyla uygulanabilir.

Şentürk (2012, s. 50), birçok devlet için terör kavramının ülkede gerçekleşen insan hakları ihlalleri, adaletsizlik ve şiddet içeren yöntemler için bir bahane olarak kullanılmasının alışılmış bir durum olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'de de, özellikle Kürt sorunu çerçevesinde söz üreten sosyalistlerin, kurumların, feminist hareketin, yazarların, akademisyenlerin, gazetecilerin yoğun insan hakları ihlallerine maruz kaldığına dikkat çeken Şentürk (2012, s. 51) hak ihlallerinin bu şekilde silikleştiğini ve meşrulaştığını belirtmektedir.

Sancar (2012, s. 125) da benzer şekilde, “millî güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, genel ahlâk” gibi esnek kavramlarla hak ve özgürlüklerin sınırlandırıldığından, siyasal sisteme muhalefetin bireysel veya kolektif düzeyde haklardan mahrum bırakılmanın yeter şartı sayıldığından söz etmektedir.

Özellikle insan hakları ile güvenlik arasında yapay bir gerilim yaratıp, buna dayanarak hakların kullanımını önemli ölçüde kısıtlamak, hatta yürürlüklerini askıya almak en klasik ve en yaygın yöntemdir. Meşruluğu bu gerilimden türetilen

⁷⁸ “İçişleri Bakanı'ndan yeni terör tarifleri”, 2011.

⁷⁹ “İdris Naim Şahin'den ilginç açıklama!”, 2012.

olağanüstü hâl rejimleri, söz konusu yöntemin kapsamlı ve sistematik bir uygulamasından başka bir şey değildir. (Sancar, 2012, s. 126)

Tüm bu durumlar göz önüne alınarak; çalışmada “siyasi suç” ve “terör” kavramlarının sahip olduğu anlam belirsizliği aşılmaya çalışılmamış; kavramların içeriklerini ve sınırlarını hukuksal açıdan detaylı biçimde ortaya koymak amaçlanmamıştır. Bunun yerine doğrudan; öznelerin sahip olduğu duygu, düşünce ve değerlere, sahip oldukları somut, pratik sorunlara ve yaşadıkları deneyimlere odaklanılmış ve bunları anlamak ve aktarmak amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen bireyler de dâhil olmak üzere, genel olarak tutuklanan üniversite öğrencilerinin hiçbir düşüncesi, ifadesi ya da eylemi, bu çalışmada “siyasi suç” ya da “terör suçu” kavramlarıyla tanımlanmamaktadır.

Bunun öncelikli sebebi; bu bireylerin kendi düşüncelerini, ifadelerini veya eylemlerini “suç” olarak görmemesidir. İfade veya eylemlerinin, devlet açısından ya da mevcut toplumsal sistem içerisinde “suç” teşkil ediyor olabileceğini kabul eden bireylerse, yargılanmalarına yol açan ifade ve eylemleri “meşru” bulduklarını açıklamaktadır. Bu noktada görüşmecilerin, suç işlediklerini düşünüp düşünmedikleri hakkındaki bazı ifadelerine yer vermek yerinde olacaktır:

Suç işlediğimi düşünmüyorum. Yani şöyle bir şeydir normalde mesela, suç benim için sınıfsal bir kavramdır. Benim için suç olmayan bir şey, gerçekten kapitalist devletin egemenleri açısından suç olabilir. Bu durumu inkâr etmiyorum; ama benim tutuklandığım eylem, burjuvazinin hukuku içerisinde bile suç teşkil eden bir eylem değildi, bu biraz zaten garip kalıyor. Yani kendi hukuklarını çiğniyorlar böylesi davalarda. O garip kalıyor biraz. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Ya benim yaptığım şeylerin zaten meşruluğunu bırak, hani ben... hani insan bazı şeyleri düşünür, der ki benim politik görüşüm böyledir, bu ülkede böyle sorunlar vardır ve yaptığım şey meşrudur der ve yapar. (...) Ben bunları hiç düşünmedim, bir yana bıraktım. (...) benim yargılandığım şeyler, aslında Türkiye hukukuna da uygun şeylerdi yani. (...) Hiçbir zaman da zaten suçlu olduğumu kendime zaten söylemedim. Yaptığım hiçbir şeyi zaten suç olarak görmedim. Ama bu, Türkiye kendi hukukuyla çeliştiği bir konu olduğu için, çok fazla ağırımıza da gitti. Hani onlar kendilerini kendi hukuklarıyla çeliştirerek bizi böyle bir durumda, böyle mağdur etmeleri ağır bir şeydi. Ve bir yıla mal oldu hani. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Bu ülkede de AKP'yi protesto etmek, AKP'nin önünde dimdik durmak, onun karşısında yaşamı, hayatı, insanlığı savunmak, insanca bir yaşamı savunmak, bir

öğretmene⁸⁰ sahip çıkmak suç olduğu için; o suçun da o gün işlenmesi gerektiğini düşünüyordum. “Suçluyum hâkim bey!” dedim. (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

Ya tutuklu kaldığım sürede kendimi hep haksızlığa uğradığımı düşünerek kaldım. (...) hani devletin şeyi olarak, devletin baskısına maruz kaldığımı düşündüm yani. Benim üzerimden, tutuklu ya da siyasi oluşum üzerinden türlü oyunlar oynanıyor diye düşünüyordum. Hani ben de bu devletin oyunlarına maruz kaldım, gibi düşünüyordum yani. Hani ne yapacağım burada, ne zaman çıkacağım, öyle bir hava yoktu yani. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

Suç işlediğimi düşünmüyorum. Ortada bir suçun olduğunu da düşünmüyorum. Yani karşıt görüşlü insanların ifadelerinden oluşabilecek bir iddianamenin yasallığına da inanmıyorum. (...) Benim zarar görmem için ellerinden gelen her şeyi yapabilirler. Yani beni sokakta görse öldürebilecek insanlar benim aleyhimde ifade veriyorlar ve bunun için bir yıl tutuklu kalıyorum. Ortada ne suçun, ne de suçlu(nun) olduğunu düşünüyorum. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Şimdi bugün kimle konuşulursa, herkes saçma sapan gerekçelerle tutuklandığını söyleyecektir. Meselenin özü şu, bu insanlar senin bir şeyler yaptığını biliyorlar, onlar için yanlış şeyler. Oysaki sen gayet meşru şeyleri savunuyorsun. Bunun için de zaten insanları... Nasıl söyleyeyim ya, onlar için bir tehdit oluşturuyorsun ve o tehdidi de işte dışarıda bırakmak için, tamam mı yani? Senin bir süre aklını başına getirmek için, kendi deyimleriyle, tutukları bir yer. (...) Yoksa yapılan şeyler, edilen şeyler, bu basın açıklamaları ya da ne bileyim kendilerince ortaya attıkları şeyler... Ya bunların hiçbiri bir suç bile olamaz yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmeci 21, ek olarak “siyasi suç” kavramını eleştirerek şunları söylemiştir:

Şimdi mesela “siyasi suç” diyorsun, tamam mı? Bu bir suç değil, bu da devlet nezdinde tanınırsa eğer, bu durumdan dolayı bir insan niye tutuklansın ki yani? Ya düşün biz deli miyiz ya? Durduk yerde olay mı çıkaracağız yani? Düşünsene mücadele ettiğin şey sonuca ulaştıktan sonra neden insanlar böyle şeyler içine girsin ki yani? (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmeci 14 de, eylemlerini meşru gördüğünü ifade ederek, şunları söylemiştir:

(...) Şöyle bir durum söz konusu, yani suç eğer yasaya muhalif olmaksızın, (...) evet, birçok noktada suç işlediğimi düşünüyorum. Çünkü sonuçta... Şimdi şöyle bir şey, bir polise taş atmak suç, kanunen. Yani polis bir gösteriye müdahale ettiği zaman taş atmışsak suçluyuz, ki ben de attığımı düşünüyorum. Yasaya göre suçluyumdur. Ama yok eğer, bir olayın meşru olup olmadığını sorguluyor iseniz, ben yaptığım davranışın meşru bir davranış olduğunu düşünüyorum. Yani bugün bu ülkede herhangi bir tarafta, hiçbir yere zarar vermeden bir kutlama yapamayacaksam bir yurttaş olarak ve doğrudan polis herhangi bir uyarıda bulunmadan gelip bana müdahale etme hakkını kendinde görüyorsa, ben bir insan olarak buna tepkimi farklı farklı şekillerle dile getirme hakkını kendimde gördüğümünden dolayı suç işlemediğimi düşünüyorum. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

⁸⁰ Görüşmeci 4, Artvin’in Hopa ilçesinde, 31.05.2011 tarihinde HES'lere karşı yapılan protestolarda, polislerin kullandığı biber gazından etkilenip kalp krizi geçirerek hayatını kaybeden, emekli öğretmen Metin Lokumcu'yu kastetmektedir.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür, zira görüşmeciler ilgili sorulara benzer cevaplar vermiştir. Çalışmada, üzerine çalışılan bireyleri niteleyecek olan kapsayıcı ifadeler seçilirken; onların toplumsal bağlam içerisinde, etkileşim ve yorumlama süreçleriyle, kendi tecrübelerinden yola çıkarak oluşturdukları bakış açıları göz önünde bulundurulmuş ve bu sebeple; onları hukuki anlamda “siyasi suçlu” ya da “terör suçlusunu” şeklinde ifade etme yoluna gidilmemiştir. Ayrıca araştırma kapsamında görüşme yapılan tahliye olmuş kişilerin konuya dair sözlü ifadeleriyle, cezaevlerinden mektup⁸¹ gönderen tutuklu ve hükümlü öğrencilerin yazılı ifadeleri de tutarlılık içerisindedir. Bu durum da dikkate alınmış ve ilgili kişileri rahatsız olacakları, eleştirdikleri ya da reddettikleri ifadelerle tanımlamamaya özen gösterilmiştir.

Çalışmada “siyasi suç” veya “terör suçu” ifadelerinin, öğrencilerin düşünce, ifade ve eylemlerini niteleyecek şekilde kullanılmamasının bir başka önemli sebebi; Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri (ÖYM) savcılarını tarafından, çoğunlukla TMK çerçevesinde hazırlanan iddianamelerde son derece sıradan eşyalardan gündelik davranışlara kadar akla gelebilecek her türlü şeyin kriminalize edilebiliyor oluşudur. Öyle ki birçok dava ve iddianame, kamuoyu nazarında da hukuki açıdan ciddiye alınabilirliğini kaybetmiştir.⁸²

⁸¹ Örneğin Diyarbakır D Tipi Kapalı Cezaevi’nden mektup gönderen öğrenciler Tekin ve Eren (2012), “*Toplumsal sorunlara karşı gösterdiğimiz duyarlılıktan dolayı cezaevine alındık. Türkiye’de öğrenci profili duyarsız, tepkisiz, alakasız ve hiçbir şeyle ilgisi olmayan bir tipoloji olarak bilindiğinden, bilinmek istendiğinden, biz öğrencilerin toplumsal sorunlara müdahil olması doğru görülmez ve ağırca cezalandırılıyor. Yargılama aşamaları ile uzun tutukluluk süreleriyle nötrleştirilmek isteniyoruz. On yılın altında ceza almak istisna gibi. Bir öğrencinin bu kadar ağır cezaları hak edebileceği ‘suç’u ne olabilir? Basın açıklaması mı? Demokratik ölçülerdeki protestolar mı? Boykotlar mı? Bu ülkede yaşayan ve bu ülkedeki sorunlara müdahil olmak isteyen demokratik itirazlar mı? Bir ülke düşünün ki kendi öğrencilerine “ideolojik halay çekti, elinde taş izi var, kimi görüntülerden yola çıkarak ağzı açık slogan atıyor” gibi tümü sübjektif algıya dayalı cezalar verilebiliyor. (...) Hakikat arayışçısı ve doğruları dile getirmenin duruşu içinde olacağız. Demokratik, insani, kimliksel, dilsel ve doğuştan gelen özgürlüğe dayalı haklarımızı koruyacağız. Bunlar suç olamaz.” demektedir. Elbistan Cezaevi’nden mektup gönderen bir öğrenci olan Kaplan (2012) da “Kendi aramızda yaptığımız dernek ve partilerin yasal çalışmalarlarıyla ilgili telefon görüşmeleri ve katıldığımız bazı yasal basın açıklamaları suç olarak önümüze getirildi ve örgüt üyesi veya yöneticisi olmakla suçlanıyoruz.” demektedir. Deniz (2012) de, Van F Tipi Kapalı Cezaevi’nden yazdığı mektubunda “Gerçekten burada yargısız infaz yapılıyor” demekte ve ilgisinin olmadığı bir olay için cezasının istendiğini, kendisine tuzak mı kuruluyor, çözemediğini ifade etmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Diğer öğrencilerin mektuplarının da bir kısmına ulaşabilmek için bk.: “Meçhul Öğrenci Postası”.*

⁸² Bu duruma birkaç örnek vermek gerekirse:

1) TÖDİ’nin (2012) hazırladığı 94 sayfalık raporda, öğrencilerin yargılandığı davalardan örneklere, cezaevlerinde yaşanan hak ihlallerine, öğrenci mektuplarına ve bazı sayısal verilere yer verilmektedir. İddianame örneklerine de bu rapordan ulaşmak mümkündür.

TÖDİ'nin (2012, s. 22, 24, 34) hazırladığı raporda da belirtildiği gibi, iddianamelerde öncelikle çeşitli illegal örgütlerin tarihçelerine, kuruluşlarından bugüne kadar geçirdikleri süreçlere, ilke ve amaçlarına, işlevlerine, izledikleri stratejilere, yayın organlarına vs. yer verilmekte; öğrencilerin faaliyet yürüttüğü siyasi yapılanmalar, katıldıkları eylem ya da etkinlikler, hatta söyledikleri bir şarkı, açtıkları bir pankart, telefonda yaptıkları bir espri gibi birçok şey kriminalize edilerek bu örgütlerle ilişkilendirilmekte; bu şekilde ilgili suçlamalar tarihsel bağlama oturtulmaktadır. Bu yöntemle, anayasa ve uluslararası antlaşmalar tarafından korunan birçok hak ve özgürlük gasp edilmekte ve aslında çoğu durumda, “suç” ve “suçlu” yaratılmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen bireyler de bu durumlara dikkat çekmiştir:

(...) şimdi mesela şu son dönemde gazetelere ya da işte toplumsal platformlarda ya da sivil toplum kuruluşlarının tepkisine baktığın zaman şeyi çok açık görebiliyorsun, artık gerçekten şey teşhir olmuş durumda, yani hukuk sistemine de güven kalmadı, mevcut devlete ya da hükümete de güven kalmadı ve artık şey... İşte Ergenekon, Balyoz, KCK tutuklanmaları; onun dışındaki bir sürü işte böyle komplo davalar sonucunda toplumda şey bir bilinç uyanıklığı yaratıldı, yani bu insanlar hukuksuz şekilde AKP'ye söz söyleyen, sisteme söz söyleyen herkes, işte özgür düşünmeye çalışan herkes artık gözaltına alınıyor, tutuklanıyor. (Görüşmecisi 7, 25.01.2013)

Bu çalışma, öğrencilerin tamamının mevcut hukuk kuralları karşısında suçsuz oldukları ön kabulüne dayanmamakla birlikte; çok sayıda iddianamenin benzer şekillerde oluşturulduğuna ve insanların asılsız suçlamalarla yargılanabildiğine dair somut bilgiler dikkate alınarak ve “ön bilginin, ön yargı olmadığı” düşünülerek yürütülmüştür. Ancak iddianameleri inceleyerek yapılacak hukuki bir değerlendirme, bu çalışmanın amaçlarının ve kapsamının dışındadır. Kaldı ki, çok sayıda iddianamenin var olması, her birinin kapsamının genişliği ve bu iddianamelere araştırmacı olarak ulaşabilmenin önündeki güçlükler göz önüne alınırsa; böyle bir değerlendirmeye imkân olmadığı da anlaşılacaktır.

2) 12.06.2013 tarihinde Gezi Parkı eylemlerinde gözaltına alınan 23 kişi, mahkemeye çıkarılmadan beraat etmiştir. Bu olayda mahkeme önce “Maske, baret, deniz gözlüğü, motorcu kaskı, flama, sirke, solüsyon, sargı bezi silah değildir. Bazı şüphelilerin (üzerlerine) atılı suçu silahlı işlediğine dair delillerin ne olduğu iddianamede yer almamaktadır” diyerek iddianameyi iade etmiş; iddianame yeniden düzenlendikten sonra da, “ilk bakışta eylemin suç oluşturmayacağına anlaşılması” gerekçesiyle sanıklar hakkında derhâl beraat kararı vermiştir. Bk.: “Gezi davasında duruşmasız beraat”, 2013.

3) Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından, 8 Mart Tertip Komitesi üyeleri hakkında yürütülen soruşturmada savcının Rosa Luxemburg ve Clara Zetkin'i PKK üyesi olarak değerlendirmesi hakkında haber için bk.: “PKK üyeleri: Sakine Cansız, Clara Zetkin, Rosa Luxemburg!”, 2014.

Ayrıca tek gerekli olanın kanun hâkimiyetinin yeniden tesisi ve hukuka geri dönüş olduğunu zannetmenin yanlış olduğuna dair Neocleous'un (2013, s. 203, 204) önemli uyarısını dikkate almakta yarar vardır, aksi takdirde, Neocleous'un belirttiği gibi, yasaya içsel problemler göz ardı edilecektir. Neocleous (2013, s. 203) kanun hâkimiyeti ile keyfiyetin birbiriyle çelişik olduğunun uzun zamandır iddia edildiğini; ancak aslında böyle bir durumdan söz edilemeyeceğini, çünkü yasanın “özerk” veya “otonom” bir gerçeklik olmadığını -dolayısıyla iktidarla olan ilişkisini- vurgulamakta ve yasanın “kendinde bir özne” olduğu varsayımını eleştirmektedir. Ona göre (2013, s. 203) bu varsayım, polis ilişkilerinin yasal kökenleriyle ilgili kafa karışıklığıyla doğrudan bağlantılıdır.

Polisin mantığının suçun önlenmesi olduğu varsayıldığı için, polisle girilen toplumsal ve politik bir mücadele, “rakibin suçla ilişkilendirilmesi”ni⁸³ kolaylıkla gündeme getirmektedir. Hâkim sınıfı hedef alan ve burjuva düzenini tehdit eden toplumsal bir mücadele bu şekilde suçla ilişkilendirilir, böylelikle depolitize hâle getirilir ve “düzenin” politik boyutlarını gündemden düşürür. (Neocleous, 2013, s. 157, dipnot 56)

Marx (2011, s. 48, 49), 1848 tarihli Fransız Anayasası bağlamında yaptığı değerlendirmede, özgürlüklerin yurttaşların koşulsuz hakkı ilân edildiğini, ancak bu özgürlüklerin “başkalarının eşdeğer hakları ve kamu güvenliği” ile çatışmayacak şekilde düzenlendiğini ve kısıtlandığını ifade etmekte ve şöyle söylemektedir:

“Başkalarının” özgürlüklerden tamamen men edildiği veya özgürlüklerinin kullanımı polisin tuzaklarıyla dolu koşullara bağlandığında da bu daima “kamu güvenliği”ne dayandırılmıştır; bu da burjuvazinin güvenliği demektir, anayasanın tayin ettiği üzere. (...) İki taraf da sırayla, sonuna kadar haklı olarak, anayasaya atıfta bulunurlar; hem bütün o özgürlükleri ilga eden düzen muhipleri, hem de onların verilmesini talep eden demokratlar. Çünkü anayasanın her maddesi kendi antitezini, kendi lordlar ve avam kamarasını içerir, genel lafzında özgürlük vardır, şerhinde ise özgürlüğün ilgası.

Bugün Türkiye’de benzer bir durumun var olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 34. maddesi⁸⁴ “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı” üzerinedir ve şöyledir:

“Madde 34. - Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

⁸³ Neocleous aynı dipnotta, “rakibin suçla ilişkilendirilmesi” fikrini Agamben’den aldığını belirtmektedir.

⁸⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.uc?p1=34> (Erişim Tarihi: 24.05.2014)

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.”

Bu hak, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (1983) ile düzenlenmiş ve kullanımı büyük ölçüde sınırlanmıştır. Bu Kanun’a muhalefet, tutuklanan öğrencilerin de birçoğunun yargılanma sebeplerinden biridir.

Deleuze (2013, s. 49), hukukun illegalizmlerin bir yönetimi olduğunu söylemektedir:

(Hukuk) bazılarını egemen sınıfın ayrıcalığı olarak izin verir, bunları mümkün kılar ya da icat eder; diğerlerini hükmedilen sınıflar için telafi mahiyetinde tolere eder ve hatta egemen sınıfın hizmetinde kullanır; ve nihayet bazılarını da tahakkümün hem nesnesi hem aracı olarak alıp yasaklar ve izole eder.

Sancar (2012, s. 127) da, Mourgeon’dan aktararak “toplumun korunmasına, toplum düzenini oluşturan temellere ve amaçlılıklara, toplum(un) ve topluma dâhil herkesin güvenliğine dair gerçek ya da hayali gereksinimler (adına), insan haklarını sıkı bir denetim altında zararsız bir içimde var olmaya yöneltme” hedefi güden hukuksal tekniklerin geliştirildiğini ve kullanıldığını söylemektedir.

Yine Foucault da, ceza sisteminin çifte rolü üzerinde durur. Ona göre hem cezalandırmayı, hem de düzeltmeyi hedefleyen ceza sistemi, hukuki pratikleri antropolojik pratiklerle yoğurmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın başında psikiyatrinin hukuki alana dâhil olmasıyla, kısmen, ceza hukukunun odağı yavaş yavaş suçtan ziyade suçluya kaymıştır ve Foucault’ya göre yeni ortaya çıkan “tehlikeli birey” fikri, bireye içkin potansiyel tehlikeye göndermede bulunarak, ceza sisteminin hedefinin sadece cezalandırmak değil, daha da önemlisi düzeltmek olduğunu ima etmektedir (Akt. Oksala, 2012, s. 167).

Konuyla ilgili olarak, Butler’ın (2005, s. 86) da ifade ettiği gibi, yürütme organının hukuk alanında belirleyici olmasıyla “tehlikeli” sayılan, devletin tehlikeli addettiği şey hâline gelmektedir. Bu durumda, birisini “tehlikeli” addetmek delillere dayanmayan bir yargıdır ve söz konusu olan şey yasa dışı edimlerin gerçekleşip gerçekleşmediğine karar vermek değildir. Butler’a göre (2005, s. 87) “addetme” işleminde ifade edilen salt kuşku

temelinde damgalama, sınıflandırma ve alıkoyma yetkisi devasa boyutlara ulaşma potansiyeline sahiptir. Buna ek olarak Butler (2005, s. 87), “tehlikeli” addetmenin, devletin sadece ulusal güvenlik adına sahip olduğu bir ayrıcalık olmadığını; aynı zamanda ön yargılı algıya, ırksallaşmış bakma ve muhakeme etme biçimlerine izin verebilecek bir ehliyet olduğunu da belirtmektedir. Bu çalışmada da başta Kürt öğrenciler olmak üzere, araştırma kapsamında görüşülen bireyler; devletin geniş kapsamlı yetkilere dayanan “tehlikeli addetme” ehliyetinin yaratabileceği sorunlar hakkında, Butler’ın düşüncelerinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Foucault (2011a, s. 223) da, tehlikelilik kavramının bireyin, edimleri düzeyinde değil, potansiyelleri düzeyinde ele alınması anlamına geldiğini; fiili bir yasanın fiili ihlali düzeyinde değil, bireylerin temsil ettikleri davranış potansiyelleri düzeyinde ele alınması olduğunu ifade etmektedir.

Tüm bu gerekçelerle, bu çalışmada hukuki birer kaynak olabilecek iddianamelerin tek tek incelenmesi yoluna gidilmemiş; daha gerçekçi, pratik ve sorun-odaklı olacağı düşüncesiyle, öğrencilerin tutuklanma ve gözaltına alınma sebepleri değerlendirilirken, bizzat onların sözlü ya da yazılı ifadelerine başvurulmuştur. Araştırma kapsamında görüşülen 22 bireye haklarındaki suçlamaların ve suç delillerinin neler olduğu, suçlu olduklarını düşünüp düşünmedikleri, katıldıkları veya organize ettikleri siyasi eylem ve etkinlikler, çeşitli konulara dair siyasi düşünceleri, siyasetle ilgilenmeye nasıl başladıkları, bireysel ve toplumsal beklentilerinin neler olduğu gibi birçok soru sorulmuştur.

Sonuç olarak, çalışmada sıklıkla kullanılan “siyasi tutuklu” ifadesinden en basit hâliyle anlaşılması gereken; siyasi düşünceleri, ifadeleri veya eylemleri sebebiyle tutuklanan ya da düşüncelerine, ifadelerine, eylemlerine siyasi anlamlar yüklenen; bu vesileyle - hukuki anlamda suç işlememiş dahi olsa- devlet tarafından bir anlamda “tehlikeli birey” olarak görülen ve tutuklanan bireylerdir. “Siyasi suç” kavramının belirsizliği göz önüne alınarak, görüşmecileri niteleyecek en uygun ifadenin “siyasi tutuklu” olacağı düşünülmüştür.

3.2.2. Görüşmecilerin Siyasi Düşünceleri

Foucault (2011c, s. 103), insanların eylemde bulunma ve tepki gösterme tarzları bir düşünme tarzına bağlıdır, demektedir. Bu araştırma kapsamında görüşülen bireyler kendilerini genel olarak “sosyalist, devrimci, demokrat, yurtsever, komünist, toplumcu, özgürlükçü, feminist” gibi ifadelerle tanımlamaktadır. Görüşmecilerin çeşitli toplumsal konulara dair görüşleri de, bu tanımlamalar çerçevesinde şekillenmektedir. Hatta yaşamlarının birçok alanında siyasi düşüncelerinin yansımaları, çoğu zaman oldukça vurgulu biçimde görülebilmektedir.

Hem görüşme yapılan tahliye olmuş bireylerin sözlü ifadelerinden; hem de cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlü öğrencilerin yazdıkları mektuplardan rahatlıkla anlaşılacağı gibi; siyasi tutuklu üniversite öğrencileri genel olarak, mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal düzene uyum göstermeyi çeşitli yönleriyle reddeden; devletin iç ve dış politikalarını eleştirel bakış açılarıyla sorgulayan; yanlış buldukları noktalarda bu politikalara tepki gösteren; adaletsizliklere karşı çıkan; eşitlik isteyen; gasp edilen haklarının iadesini talep eden; devleti, hükümeti, üniversite yönetimlerini, polisi eleştiren ifade ve eylemlerde bulunan bireylerdir.

Bu bölümde öncelikle, görüşmecilerin siyasi düşüncelerinin daha iyi anlaşılması ve onları birbirleriyle ortaklaştıran çeşitli yönlerinin ortaya konulması amacıyla; görüşmecilerin ilgi alanlarına; okudukları gazetelere, dergilere ve kitaplara; dinledikleri müziklere ve radyo kanallarına; izledikleri televizyon kanallarına vs. yer verilecektir. Böylece görüşmecilerin siyasi görüşleri ve düşünce yapıları hakkında genel bir çerçeve oluşturulacaktır.

Görüşmecilere ilgi alanlarının neler olduğu ve serbest zamanlarını⁸⁵ nasıl geçirdikleri sorulduğunda; kitap ve dergi okuduklarını, müzik dinlediklerini, sinemaya ve tiyatroya

⁸⁵ Görüşmelerde, araştırmacı tarafından “serbest zaman” ifadesi yerine “boş zaman” ifadesi kullanılmış, görüşme formundaki sorular da bu şekilde hazırlanmıştır. Ancak “boş zaman” ifadesini eleştiren bazı görüşmeciler olmuştur. Örneğin Görüşmeci 8, “Öncelikle şunu söyleyeyim, ‘boş vakit, boş zaman’ kavramına çok karşıyım. Çok saçma buluyorum.” demiştir. Daha sonra da “zamanını nasıl değerlendirmeye çalıştığından” bahsetmiştir: “Zamanı (...) en azından elimden geldiği kadar değerlendirmeye çalışıyorum.” Bazı görüşmeciler de kitap okuduklarını söylerken, bunu bir “boş zaman aktivitesi” olarak görmediklerini ifade etmiştir: Örneğin Görüşmeci 1 gülererek, “(...) kitap okuma dolu olan bir zaman, yani boş zamanda kitap okumam.” demiştir. Görüşmeci 15 de, kitap okumanın boş zamanlarda yapılan bir işten ziyade, hayatlarının bir parçası olduğunu söylemiştir: “Mesela kitap okumak zaten bizim hayatımızın bir parçası, ama bunu bir iş kategorisinde saymadığımız için insan

gittiklerini, evde film izlediklerini, bağlama ya da erbane gibi enstrümanlar çaldıklarını, arkadaşlarıyla görüştiklerini, birlikte çay içip muhabbet ettiklerini, oturup tartıştıklarını, fikir alışverişinde bulduklarını, çeşitli etkinlikler düzenlediklerini, fotoğrafçılıkla ilgilendiklerini, fırsat buldukça spor yapmaya çalıştıklarını, televizyon izlediklerini vs. söylemişlerdir. Ancak tüm görüşmecilerin en çok söylediği ve hepsinin ilk aklına gelen şey, kitap okumaktır.

Görüşmecilerin en çok okudukları gazeteler ise *Özgür Gündem*, *Azadiya Welat*, *Radikal*, *Bianet*, *ANF (Fırat Haber Ajansı)*, *Evrensel*, *Birgün*, *Sol*, *Gelecek*'tir.⁸⁶ Görüşmeciler neden bu gazeteleri tercih ettikleri sorulduğunda, siyasi gündemi takip edebilmek için; kendi görüşlerine daha yakın veya daha tarafsız buldukları için; gerçekçi, muhalif ve cesur oldukları için; olayları daha derinlikli biçimde ele aldıkları için; nefret söylemine yer vermedikleri için; merak ettikleri konulara cevap verdikleri için ve hem kendilerine hem halka daha çok hitap ettiklerini düşündükleri için bunları okumayı tercih ettiklerini söylemişlerdir:

(...) biraz daha muhalif bir noktadan, en azından hakikate ulaşma noktasında biraz gerçekten dürüst davrandıklarını düşündüğüm için o gazeteleri takip ediyorum. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Yakın görüyorum. Biraz daha doğru haber kaynağı olarak görüyorum. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

Yani genel makaleleri takip ediyorum, haberleri, günlük emek haberlerini vesaireyi, sosyal kültürel haberleri takip etmek için bu gazeteleri okuyorum. (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

Ashında doyurduğunu hissediyorum, hani gazete okurken belki de ilgi alanlarım, yani kitap okurkenki ilgi alanlarım da işte sosyoloji, felsefe üzerine söylemiştim. Bunları doyurduğu için olsa gerek ve biraz daha objektif haber şeyine de yakın diye düşünüyorum bunları. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

söyleyemiyor." Görüşmeci 16 da benzer şekilde, "Hani kitap okuma olağan bir şey, zaten onu ekstra bir şey saymıyorum." demiştir. Görüşmeci 18 de, "Boş vakitlerimde, ya çok klişe ama gerçekten çok ciddi biçimde kitap okuyorum. Bu kitap okumayı boş zaman değil de, belli bir birikim elde etmek amacıyla okuyorum." demiştir. Burada görüşmecilerden gelen tepkiler doğrultusunda araştırmacının -en azından daha sonraki tarihlerde yapılan görüşmelerde- soruyu sorma şeklini ve kullandığı ifadeyi değiştirmesi daha doğru olabileceken, bu nokta gözden kaçırılmıştır.

⁸⁶ Bazı görüşmeciler cezaevindeyken, farklı hücrelerdeki tutuklu ve hükümlülerle, aldıkları gazeteleri paylaştıklarını ve gün içinde dönüşümlü şekilde hepsini okuduklarını söylemişlerdir. Görüşmeci 4, bunu şu şekilde anlatmıştır: "İki tane gazete alıyorduk. Zaman gazetesi ve Radikal gazetesini biz alıyorduk. Diğer yan hücrelerden Birgün gazetesi, Milliyet gazetesi, Hürriyet gazetesi, Gündem gazetesi ve aklıma gelmeyen birkaç tane daha gazete alınıyordu ve bu yaklaşık sekiz dokuz gazete gün içerisinde hücreler arası dolaşıyordu, hava yoluyla. Birbirimize atıyorduk. Bu şekilde yaklaşık öğlene kadar zaten gazeteleri filan okuyorduk."

Yani çünkü bana daha yakın duruyorlar ya da daha gerçekçi yazdıklarını düşünüyorum. Sonuçta diğer gazetelere baktığımız zaman hepsi ortak bir medya akımının içerisinde bulunuyor ve hiçbirinin birbirinden bir farkı yok. Ama bunlar biraz daha tarafsız duruyor, hani biraz daha cesur haberler, gerçeği daha iyi yansıtabiliyor yani. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Gündem gazetesinin de politik oluşu, Kürt özgürlük mücadelesine yakın oluşu ve olayları en azından derinlemesine, biraz daha net gösterebilmesi. Kendime yakın hissediyorum. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Ya özellikle Radikal, Bianet, Özgür Gündem ve ANF'yi tercih etmemin sebebi; hem ideolojik olarak kendime daha yakın hissediyorum ve habercilik anlayışlarının, yani özellikle Bianet'in söyleyebilirim, daha tarafsız olduğunu düşünüyorum. Tamam, belli bir kesimden daha çok haberler verebilir ama, haber dili olarak belli bir tarafı... Yani nefret söylemine yer vermiyor, ırkçı söylemlere yer vermiyor. Verdiği haberleri, nasıl söyleyeyim, iyice onaylayıp veriyor, asparagas haber yapmıyor yani amiyane tabirle. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Tercih etme sebebim, gazetelerin bağlı olduğu ideolojiye yakınlık duymam yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Birgün'ü tercih etme sebebim zaten hani doğruları yazdığını düşündüğüm için biraz. Hani merak ettiğim şeylere daha çok cevap verdiği için aslında. Bir de hani köşe yazılarının daha hani bana hitap ettiğini düşünüyorum. Bana değil aslında, halka hitap ettiğini düşünüyorum ama hani... O yüzden tercih ediyorum. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Radikal okuduğunu söyleyen görüşmeciler çoğunlukla, bu gazeteyi ana akım medya içerisinde gördüklerini, ancak köşe yazarlarından ötürü ve diğerlerine göre kısmen daha tarafsız gördükleri için okuduklarını söylemiştir. Örneğin Görüşmeci 16 (07.02.2013),

Aslında Radikal gazetesini tercih etme nedenim... Ekstra bir şey yok ama hani, sanki biraz daha olayları değerlendir... Yani köşe yazarlarıyla aslında alakalı bir şeydi, işte Yıldırım Türkerlerin, Pınar Öğünçlerin var oluşuydu. Öyle bir tercih vardı. Hani onun dışında diğer gazetelerin, yani burjuva medyasının en azından gazetelerini çok fazla okumaya yani özel bir şeyim yoktu.

demiştir. Görüşmeci 1 de (06.01.2013), "Biraz daha, işte hani Radikal'i bir kenara koyarsak, o biraz hani ana akım medya grubundan sayılır..." demiştir. Görüşmeci 5 (16.01.2013) de benzer şekilde, okuduğu gazeteleri sayarken "Valla şöyle ayırayım, bu 'ana akım' dediğimiz medyadan Radikal gazetesini takip etmeye çalışıyorum." demiştir.

Görüşmeci 11 de, neden Radikal okuduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Radikal Türk medyasına ait bir gazete, Türk medyası... Şimdi sen tek taraflı, yani tek gözle şeyi inceleyemezsin, ülke gündemini inceleyemezsin. Diğer taraftan da bakmak lazım... Bana gene en masumu o taraftan Radikal geldiği için... (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Çoğunlukla *Özgür Gündem*, *Azadiya Welat* ve *Radikal* okuduğunu söyleyen Görüşmeci 8, *Azadiya Welat*'ı Kürtçesini geliştirmek için de tercih ettiğini belirtmiştir:

Tercih etmemin sebebi tamamıyla var olan güncel siyaseti objektif anlamda yansıttığını düşündüğüm için. Onun dışında Azadiya Welat Kürtçe yayımlandığı için, Kürtçemi geliştirmek anlamında, dilimi geliştirmek anlamında daha çok da... Bu gazetenin, bu yayınların en azından var olan sistemin dilinin dışında, alternatif, en azından bana hitap eden, en azından objektif olduğunu düşündüğüm için açıkçası. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Görüşmeci 11, *Özgür Gündem*'in olayları yerinde incelediğini düşündüğünü, bu sebeple onu daha gerçekçi bulduğunu söylemiştir:

Özgür Gündem gazetesi politik bir gazete, biraz daha işte -tabii bu benim görüşüm- olayları daha yerinde inceleyen, direkt Kürdistan⁸⁷ bölgesinde inceleyen veyahut da özünde inceleyen bir gazete. Yani bana daha gerçekçi geliyor. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Bazı görüşmeciler *Milliyet*, *Hürriyet*, *Akşam*, *Bugün*, *Taraf*, *Aydınlık*, *Yurt*, *Oda TV*, *Halkın Günü* gazetelerini de okuduklarını belirtmiştir. Görüşmeciler ana akım medyayı, internet üzerinden de olsa takip etmeye çalıştıklarını ifade etmiştir:

Böyle çok, gündemde çok yoğun bir şey tartışılıyorsa, genelde bu ulusal medyanın şeylerinde de ne türlü şeyler var diye bakarım ama düzenli değil yani, hani bunlar nasıl yorumluyorlar, ne var acaba, nasıl bir yöne çekiyorlar diye bir bakıyorum; ama düzenli değil. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

O diğerlerini Milliyet vesaire... İşte karşı taraf ne yapıyor? Madem solcuyuz, karşısı da var. Burjuva sınıfı ne yapıyor diye, onlar ne iş yapıyor diye bakıyorum. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Aynı zamanda da güncel siyasete dair farklı yorumları, farklı düşünceleri öğrenip yorumlamama fırsat veriyor diyelim. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Görüşmecilere izledikleri televizyon kanalları da sorulmuştur. Bir kısmı (özellikle cezaevinden çıktıktan sonra) televizyon izlemediğini söylemiştir. İzleyenler ise hangi kanalları daha çok tercih ettiklerini şöyle ifade etmiştir:

⁸⁷ Bazı görüşmeciler, kendi memleketlerini (doğdukları, büyüdükları, ailelerinin hâlâ yaşadığı illeri) de kapsayan bir coğrafyadan "Kürdistan" olarak bahsetmiştir. Örneğin Görüşmeci 8, bir soruya verdiği cevapta şöyle demiştir: "Ya şimdi bizim orada, hani Kürdistan'da, Kürtler arasında cezaevine girmek çok olağan, normal hâle gelmiş..." Görüşmeci 12 de, bir başka soruya verdiği cevapta "Hani bunu biz ilk, özellikle Diyarbakır'dan, hatta Kürdistan'dan çıktığımızda direkt fark ediyoruz işte..." demiştir. Ancak Kürdistan'ın tam olarak hangi topraklara tekabül ettiği veya görüşmecilerin bu ifadeden nereyi kastettiği tartışmasına, bu çalışmanın sınırlarını aşacağı düşünüldüğünden girilmemiştir.

Televizyon kanalları olarak da yine ana akım medyayı, yani NTV'dir, CNN'dir, o tür kanalların yanında işte; daha çok uydu üzerinden yayın yapan bu Hayat TV'dir, Nüçe TV'dir... Onları takip etmeye çalışıyorum. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

İşte televizyon da denk gelirsek, İMC falan (...). Yoksa klasik işte Kanal D, Show filan... (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

(...) özellikle seyrettiğim bir kanal (...) İMC-TV izliyorum. (...)Yani bir dönem NTV, evet biraz yakındı; ama o da içerisindeki o dönüşümden sonra çok yakın hissetmiyorum. İMC yani... (...) Nüçe TV'yi çok izleyemiyorum, çünkü şey değil, evde yok. (...) şu an NTV'yi kendime yakın hissetmiyorum, çünkü bir dönüşüm yaşadım. Dönüşümden önceki şey... Merkezî medyanın görmediği birçok şeyi görmesiydi ve bunu medyada da ön plana çıkarmasıydı. Bunların da en önemlilerinden biri Kürt sorunuydu. Ama şu an tabii ki duyarlı değil. İMC'nin de bu politikaya yakın bir çizgi... Yani "azınlık" demeyeceğim; ama yani ötekileştirilmişlerin haberini yapmaları benim gazeteleri ve televizyonları izlememde etken. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Haberleri de, tüm haberleri hemen hemen, tüm kanalları takip etmeye çalışıyorum. Ya öyle, daha çok işte CNN-Türk olsun, Kanal D olsun; onlara bakmaya çalışıyorum. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Görüldüğü gibi görüşmeciler, izledikleri televizyon kanalları konusunda, okudukları gazeteleri belirlerkenki kadar seçici değillerdir. Ancak özellikle Hayat TV, Nüçe TV ve İMC TV'yi ideolojilerine yakın ve tarafsız buldukları için, daha çok takip etmektedirler.

Görüşmecilere ne tür kitaplar okudukları sorulduğunda; genelde siyaset, araştırma, inceleme, tarih, felsefe, sosyoloji gibi alanlarla ilgilendiklerini söylemişlerdir. Bunların yanı sıra roman okuduğunu, Türkiye ve dünya edebiyatını takip ettiğini ifade edenler de olmuştur. Görüşmeciler, yine daha çok kendilerine yakın ve muhalif gördükleri yazarları tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

(...) biraz daha araştırma-inceleme tarzında kitaplar okuyorum. Onun dışında edebiyat falan da, biraz daha muhalif noktadan yaklaşan kesimlerden, farklı bir noktadan... Popüler kültür değil de, diğer kısımları anlatan kısımları okuyorum. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

(...) Feminist Kitaplık'la biraz ilgileniyorum. Onun da seri kitapları var yine, onları aldım, onları okuyorum. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

İşte Fransız edebiyatı, Jean Genet, klasikler, yani Rus edebiyatı filan, Jack London vesaire yani. İşte Türk romanlarından işte Yaşar Kemal daha ağırlıklı, Orhan Pamuk, Ahmet Ümit okuyorum. Ne bileyim onun dışında Ece Temelkuran da okuyorum. Her, her çeşit düzenli olarak okuyorum yani. (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

Kitap olarak da daha çok bu klasikleri özellikle okumaya çalışıyorum. Onun yanında da yine bu özellikle Sovyet dönemi edebiyatına ilgi duyuyorum. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Biraz kitap olarak hani, biraz daha günlük yaşama dair olan kitaplara daha fazla ilgim var. (...) Yani hayatın içinden bir şeyler anlatacak şeyler... Ne bileyim bu eski Fakir Baykurtlar olsun, Yaşar Kemal olsun, onları daha çok severim. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

Ben daha çok şey kitaplar okurum, Marksist literatürü anlatan kitaplar okuyordum. Yani Lenin okurum mesela; (...) daha çok işte dünya devrimler tarihini anlatan, özellikle Rusya'yı ve Çin'i anlatan kitapları vesaire okuyorum. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Aslında hani çok böyle bir ayırım yok, ama daha çok tarih, sosyoloji ve felsefe. Bu ekseninde değişiyor. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Genellikle işte roman, daha teorik kitaplar, o tarz... (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

Yani kitaplar... Genelde şu anda, yakında devletin kurulmasıyla ilgili tarihi kitaplar okuyorum da... (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

(...) genelde ideolojik okumayı severim yani. (...) Daha çok sosyolojik kitaplar hoşuma gider. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Yani aslında cezaevi öncesinde politik kitaplara çok fazla yoğunlaşmışım da; daha sonraları psikoloji, felsefe biraz daha yoğun... (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Yani daha çok araştırma kitaplarını okumayı seviyorum. (...) alternatif, tarih öğrenebileceğim ve özellikle Kürt olduğum için Kürt tarihine ilgi duyan kitaplar okuyorum. Çünkü kendi tarihimle ilgili çok az bilgiye sahibim. Bu anlamda kendimi geliştirebileceğim kitaplar okuyorum. (...) Yani roman olarak da dünya edebiyatından kitaplar okuyorum. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Daha çok sosyolojik kitaplar okuyorum ve iletişim, medya üstüne; medya teorileri, iletişim teorileri üstüne kitaplar okuyorum. Onun dışında da tarihi romanlar. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Her şeyi okuyorum aslında. Şiir, roman, deneme, ideolojik, inceleme, araştırma filan... Yazarlarını ayırıyorum daha çok. (...) Hani gerici, faşizan şeyleri olmayan aslında her şeyi, bir de kişisel gelişim olmayan kitapları okuyorum. (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Ya kitap konusunda... Şey falan okumayı seviyorum, yani klasik falan okumayı severim. Bir de bu yeni dönem Türk edebiyatı diyebileceğimiz, işte ne bileyim Emrah Serbes diyebileceğimiz, işte polisiye severim. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Oooo... Şimdi bu çok, çok geniş bir alan (...), birçok şeyi okuyorum yani. Şimdi mesela (...) bir şeyin parçası olmak zorunda hissediyorsun kendini yani. Evet, bir şeyler oluyor ve sen de buna aitsin. E bunun için bir şey yapmak mecburiyetinde hissediyorsun kendini. E ona yönelik bir, tabii ki ideolojik bir donanım da gerekiyor. (...) bir Marx okumadan, işte ne bileyim böyle... Bir Abdullah Öcalan okumadan Türkiye'nin siyasi gündemini, işte neler olup bittiğini takip etmene imkân yok yani. E bunları mecbur okuyorsun. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Daha çok politik kitaplar okuyorum, hani politik içerikli. (...) Roman tarzı çok zaten okumuyordum, önceden de okumuyordum. Hani dünya klasikleri belki olabilir, o tarz kitaplar. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Görüşmecilere okudukları dergiler ve dinledikleri radyo kanalları da sorulmuştur. Okudukları dergiler *Özgür Düşün*, *Toplum ve Kuram*, *Kürt Tarihi*, *Birikim*, *Dipnot*, *Sosyalist Feminist*, *NTV Tarih*, *Feminist Politika* gibi dergiler ve üyesi oldukları siyasi parti ya da örgütlerin kendi çıkardıkları aylık ya da haftalık dergilerdir.

Görüşmecilerin çoğu radyo dinlemediğini, dinleyenlerin bir kısmı da tutuklandıktan sonra cezaevinde radyo dinlemeye başladığını söylemiştir. Görüşmeciler sadece müzik dinlemek için değil, siyasi programları takip etmek için de radyo dinlediklerini belirtmiştir. Görüşmecilerin hem cezaevindeyken, hem de tahliye olduktan sonra en çok dinledikleri radyo, *Özgür Radyo*'dur. Onun dışında *İmaj Radyo*, *Yön Radyo*, *Radyo ODTÜ*, *Max FM* ve *Radyo Megasite* dinleyen görüşmeciler vardır.

Radyo Megasite dinlediğini söyleyen Görüşmeci 20, bunu “cezaevi alışkanlığından dolayı ne yazık ki Megasite gibi bir radyoyu dinliyorum” şeklinde ifade etmiş; cezaevinde yalnız kalmanın etkisiyle arabesk müzik dinlemeye başladığını, bu yüzden aslında kendisine çok kızdığını, ancak bu alışkanlığını bir türlü değiştiremediğini söylemiştir. Bunun “hayat enerjisinde bir düşüş yaratmadığını” da eklemiştir.

Görüşmecilere daha çok ne tür müzikleri sevdikleri ve dinledikleri sorulduğunda; en çok “etnik müzik” ve “özgün müzik” cevapları alınmıştır. Yine çoğunlukla protest müzik, Kürtçe ya da Farsça müzikler, Karadeniz müziği, halk müziği, türkü vs. dinlediklerini söylemişlerdir. Bunlar dışında her tür müziği dinlediğini söyleyen ya da klasik müzik sevdiğini, rock ve metal müzik dinlediğini söyleyen görüşmeciler de olmuştur. Görüşmecilerden biri ise, tutuklanmanın etkisiyle sessizliğe alıştığını ve artık uzun süre müzik dinlemekte zorlandığını ifade etmiştir.⁸⁸

Görüldüğü gibi genel olarak, tutuklanan öğrencileri ortaklaştıran çok sayıda unsur olduğu söylenebilir. Görüşmecilerin siyasi düşüncelerinin, okudukları kitaplardan

⁸⁸ “Aslında müzik zevkimizde de değişiklikler oldu. Yani daha önce çok müzik dinlemeyi çok severdim falan, hatta içeride de büyük özlem duymuştuk buna; ama çıktığımızda bir süre sonra bir şey oldu, müzik dinlemek biraz daha zorladı gibi, hani nasıl desem çok eskisi gibi bağlayamıyoruz kendimizi. Öyle bir süreden sonra sıkıyor; yarım saat, bir saat dinleyip bıkabiliyorsun müzikten. Şu an da o seviyede. (...) Bu değişikliği biraz, şeye bağlıyorum, hani cezaevinde alışkanlıklarımız değişti biraz. Hani sessizliğe de alıştık. Belki de müziksizliğe de alıştık. Hani istediğin müziği dinleyemiyordun orada. Sadece televizyonda çıkan müzikler olsun, şu bu... Onlara da çok uzak kaldığımız için, dinlemediğimiz için o alışkanlığımız değişti diye düşünüyorum ben.” (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

dinledikleri müziklere kadar yaşamlarının her alanına yansıdığı ve bunlara dair tercihlerinde belirleyici olduğu söylenebilir.

Görüşmecilerin üyesi oldukları sendikalar, dernekler, meslek örgütlerine bakıldığında; görüşmecilerin 4'ü Öğrenci Gençlik Sendikası (GENÇ-SEN), 2'si Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası (SES) ve Türk Tabipleri Birliği (TTB), 1'i sadece SES, 1'i de Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) üyesi olduğunu belirtmiştir. 1 görüşmeci Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'ne üye olmayı düşündüğünü, 1 görüşmeci de Demokratik Gençlik Hareketi Derneği'ne (DGH) üye olduğunu ifade etmiştir.

Bunlar dışındaki üyeliklere bakıldığında ise görüşmecilerden 1'i Demokratik Haklar Federasyonu (DHF), 1'i Halkevleri, 1'i Öğrenci Kolektifleri, 1'i Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), 4'ü Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP), 1'i Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesi olduğunu belirtmiştir. Diğer 13 görüşmeci -içlerinde resmî üyeliği olanlarla birlikte- Barış ve Demokrasi Partisi'ni (BDP) desteklediklerini ifade etmiştir.

Bunlara ek olarak, DHF üyesi olan görüşmeci de BDP'yi desteklediğini ve onu TBMM'deki diğer partilerden ayrı tuttuğunu belirtmiştir. Bu görüşmecinin siyasi partiler hakkındaki düşünceleri şöyledir:

Yani ben ülkede mevcutta bulunan partilerin bir çözüm olabileceğini düşünmüyorum, hiçbirinin bir çözüm olabileceğini düşünmüyorum açıkçası. Halkı kandırmak, avutmak, işte bir şeylerin olabileceğini, seçim öncesi en azından böyle vaatlerde bulunarak daha sonrasında herkesin kendi çıkarları için şeye girdiği, meclise girdiği... BDP'yi bunun dışında tutuyorum tabii ki. CHP, MHP ve AKP'den özellikle bahsediyorum. Safsataadan ibaret bence, benim için hiçbir şey ifade etmiyor açıkçası yani, ben hiçbirinin de mevcut tüzük ve programlarıyla bu ülkede bir şeyleri yapabileceğini, düzeltebileceğini, en azından işte öğrenciler açısından, işçiler açısından, köylüler açısından doğru düzgün politikalar üretebileceğini düşünmüyorum. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Öğrenci Kolektifleri ve Halkevleri üyesi olan iki görüşmeci ise siyasi partilerin sorunları çözemeyeceğine inandıklarını, bu sebeple hiçbir partiyi desteklemediklerini ifade etmiştir. Örneğin Halkevleri üyesi Görüşmeci 4, şunları söylemiştir:

Yani siyasi düşünceme yakın birçok parti var. Yani sosyalist partiler var, komünist parti var. Çok var yani, Türkiye'de de çok var. Ama yani ben söz konusu toplumsal çözümün partiyle, bugün siyasal bir partiyle olacağını düşünmüyorum. Söz konusu partinin bu toplumsallığı düzenleyeceğini, toplumsal mücadeleyi yükselteceğini, kendi bürokratik yapısı içerisinde olacağını düşünmüyorum. Toplumsal bir şey değil çünkü yani... Daha şey yani, nasıl desem, parti oy ister yani. Parlamenteoya

girmeye çalışır. Partinin işlevi budur yani, başka bir şey bekleyemezsin. (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

Öğrenci Kolektifleri üyesi Görüşmeci 19 ise düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Tamamen, hani ABD emperyalizminin doğrultusunda, bu politika, ekonomi politikalarını en iyi yönetecek iktidar başa geliyor bir şekilde. (...) Doğal olarak hani seçimin memlekette çok işe yaradığını da düşünmüyorum. Veya ana muhalefete bakıyorsun yani... (...) Hani bu kadar beceriksiz muhalefet edilmez. İktidarda olsalar ne yaparlar kim bilir, diye düşünüyorum. Diğer siyasi... Sosyalist solda diğer siyasi partiler de... Gerçekçiliği olmayan şeyler benim gözümde, hani bir halk hareketi yaratacak, işte seçimle iktidara gelecek bir vizyon görmüyorum hiçbirinde. (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Görüşmelerin yapıldığı tarihlerde henüz Halkların Demokratik Partisi (HDP) kurulmadığı için, bazı görüşmeciler Halkların Demokratik Kongresi (HDK)⁸⁹ bileşeni olan parti ve örgütler içerisinde yer almakta veya kendilerini onlara yakın çizgide görmektedir. Görüşmecilerin üyesi oldukları veya üye olmadan destekledikleri siyasi partiler ve örgütler, aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir:

Tablo 3: Görüşmecilerin Üyesi Oldukları/Destekledikleri Siyasi Partiler ve Örgütler

BDP	Görüşmeci 1, 2, 3, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 ve 21
DHF	Görüşmeci 7
Halkevleri	Görüşmeci 4
ÖDP	Görüşmeci 22
Öğrenci Kolektifleri	Görüşmeci 19
SDP	Görüşmeci 5, 6, 9 ve 10
TKP	Görüşmeci 20

⁸⁹ 16.10.2011 tarihinde kurulan HDK, 19.10.2012 tarihinde partileşmiş ve parti ismi de HDP olmuştur. Görüşmecilerin üyesi olduğu/desteklediği partilerden olan BDP ile SDP, o dönemki HDK bileşenleri içerisinde yer almaktadır. Bk.: "HDK Bileşeni Kurumlar". Ayrıca 18.04.2014 tarihinde BDP'li milletvekilleri HDP'ye geçme kararı almış, 28.04.2014 tarihinde bu geçiş gerçekleşmiştir.

HDK'nin dışındaki parti veya örgütlere üye olan görüşmeciler; DHF, Halkevleri, ÖDP, Öğrenci Kolektifleri ve TKP üyesi olanlardır. Bu ayrımın genel olarak, görüşmecilerin siyasi düşüncelerine de yansıdığı söylenebilir.

Örneğin görüşmecilere Türkiye'nin en önemli siyasi sorunlarının neler olduğu sorulduğunda, görüşmecilerin çok büyük bir çoğunluğu Kürt sorununu en önemli sorun olarak gördüklerini ifade etmiştir:

Şimdi bir kere en önemli siyasi sorun dediğin zaman herhalde buna çoğu kişi hakikaten bu Kürt sorunu, Kürt meselesinin çözümü ya da bu ölüm ve şiddet sarmalını birinci sırada sayacaktır yani. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Ya birincisi Kürt sorunudur büyük ihtimalle. Otuz yıldan beri süren bir savaş var yani, bunun çözülmesi gerekiyor. Kürt halkının özgürlüğünü elde etmesi gerekiyor. (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

Ben merkeze Kürt sorununu koyabilirim, çünkü her şeyin gelip tıkanıdığı yer burası. Savaşın var olduğu bir gerçek, işte bir yanda PKK'nin, bir yanda devletin... Ciddi anlamda büyük bir savaş... (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Valla yani, tamam Kürt sorunu diyeceğiz, çok klasik kaçacak. Yani özgürlük sorunu var Türkiye'de. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

İşte dediğim gibi hani, Kürt sorunundan daha büyük bir siyasi sorun olamaz bugün. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Halkevleri üyesi olan Görüşmeci 4 ise, en önemli toplumsal ve siyasi sorun olarak Kürt sorununu değil, AKP'yi gördüğünü söylemiştir:

(...) yani zaten işte AKP'yi tartışıyoruz. On yıllık, on iki yıllık... Kaç yıl oldu ben şey yapamıyorum yani, ben çocukken geldi, hatırlıyorum yani AKP'nin geldiği günü. Yani toplumsal yaşamın hepsini dizayn etmeye çalışıyor eğitim alanında, sağlık alanında... İşte bu işin diplomatik, yasama, yürütme, yargı... Kuvvetler ayrılığı vesaire... İş böyle olunca yaşamın her alanına farklı bir kendi siyasal, ideolojik yapısıyla kurmaya çalıştığı için, yani ben Türkiye'de en büyük sorunun AKP olduğunu düşünüyorum yani. (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

TKP üyesi olan Görüşmeci 20 de benzer şekilde, Kürt sorunun veya Alevi sorununun çoğu insan tarafından en önemli siyasi sorun olarak görüldüğünü, ancak kendisinin bu düşüncede olmadığını en baştan ifade etmiş, o da AKP'yi dert edindiğini söylemiştir:

En önemli sorun... Bugün bence en önemli sorun Türkiye'de... Yeni bir ülkenin olması gerektiği yani... Ya bugün şey falan derler ya işte... İşte "Kürt sorunu Türkiye'nin en önemli sorunu" ya da işte Alevi sorunu... Ben öyle bir şey olduğunu düşünmüyorum açıkçası. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Bu görüşmeci, bahsettiği sorunları önemsiz görmediğini; ancak bunların kökeninde daha farklı sorunlar olduğunu; Kürt sorununun sosyalist bir ülkede, sol bir iktidarla çözülebileceğini düşündüğünü söylemiştir:

Ha diğer şeyleri daha önemli görmüyorum, daha merkezde duran bir şeyin olduğunu düşünüyorum yani. Ya bunları yaratan nedenler var yani, onu demek istiyorum yani. (...) Bugün Kürt sorunu önemsizdir demiyorum. Ama ben Kürt sorununun bu düzenle çözülebileceğini düşünmüyorum. Yani AKP gibi bir iktidarın gelip de Kürt sorununu çözeceğini düşünmüyorum. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Aynı görüşmeci bir başka soruya verdiği cevapta ise kendine AKP'yi dert edindiğini, AKP'nin ülkeyi geriye götürdüğünü söylemiş ve şunları dile getirmiştir:

(...) bugün şeyi ciddi olarak dert ediniyorum mesela, AKP iktidarını kendime dert edinmiş bulunmaktayım. Çünkü eskiye göre çok farklı bir yapıları var ve kimsenin yapamadıkları şeyleri yaptılar. Ve bunu dert edinmek zorundayım yani. (...) siyasette geriye gidişler vardır, onları sağlayan parti bence AK Parti'dir bugün Türkiye'de ciddi olarak. Türkiye'yi dönüştürme misyonunu başaran bir parti. Dert ediniyorum yani AKP'yi. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

ÖDP üyesi olan Görüşmeci 22 ise, Kürt sorununu önemli gördüğünü belirtmiştir, ancak aklına ilk gelen ve ilk sırada saydığı siyasi sorun Kürt sorunu olmamıştır:

Ya siyasi sorun... Mesela en önemli sorun öğrencilerin hani düşüncelerini ifade edememesi, mesela bir üniversitede afişlerin, afiş yapmanın yasaklanması olabilir; ne bileyim bir panel yapılması, bildiri dağıtamıyorsun. Hani insanları bir şekilde şey, öğrencilerin engellenmesini mesela gerçekten ciddi bir problem olarak görüyorum. Bunun dışında mesela işsizlik zaten başlı başına Türkiye'nin genelinde bir sorun. Hani sadece öğrenciler kıstasında değil, çok büyük bir sorun, ekonomik sorun. Mesela Kürt sorunu... Hani daha çözülemeyen ve gittikçe de bence hani karmaşıklaşan bir durumda. Hani çok büyük sorunlar var. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Üyesi olduğu parti veya örgüt HDK bileşeni olmayan görüşmecilerden sadece Öğrenci Kolektifleri üyesi olan Görüşmeci 19, Kürt sorununu Türkiye'nin en önemli siyasi sorunu olarak gördüğünü söylemiş; bu sorunun öneminin de yoksulluk sorunuyla eşdeğer sayılabileceğini ifade etmiştir: “Bugün birincisi Kürt sorunu, en başında gelenlerden... İkinci, yani eşdeğer denilebilir, yoksulluk.”

Bu görüşmeci, Kürt olmasına rağmen, Kürtçe bilmediği ve o bölgede yaşamadığı için Kürtlüğünden kaynaklı olarak herhangi bir baskıya maruz kalmadığını ya da etnik kimliğinden ötürü şimdiye kadar ezilmişlik yaşamadığını söylemiştir:

Kürt olduğumdan kaynaklı çok baskı görmedim, çünkü Kürtçe bilmiyorum zaten. Veya o bölgede yaşamadığım içindir; hani metropol bir şehirde, İstanbul'da büyüdüm ben. Kürtlüğümünden kaynaklı bir ezilmişlik yaşamadığımdan kaynaklı... (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Görüşmeci ayrıca, akrabaları içerisinde hapis yatan, öldürülen, sürgün edilen insanlar olduğunu; babasının da BDP'ye daha yakın bir siyasi görüşe sahip olduğunu ve barış sürecinin desteklenmesi gerektiğini düşündüğünü ifade etmiştir. Tüm bu durumlar, en önemli siyasi sorunu Kürt sorunu olarak görmesinde etkili olmuş olabilir.

DHF üyesi olan Görüşmeci 7 ise, Türkiye'nin en önemli siyasi sorunu sorulduğunda; Türkiye'de demokrasi sorunu olduğunu, ülkenin siyasi rejiminin cumhuriyet olduğuna inanmadığını, faşizm koşullarının geçerli olduğunu düşündüğünü ifade etmiş; Kürt sorununu da bu demokrasi sorununun içinde saymıştır:

Yani Türkiye'de demokratik bir... Yani her ne kadar adı "cumhuriyet" de olsa, Türkiye'nin bir siyasi rejiminin cumhuriyet olmadığını düşünüyorum kesinlikle. Demokrasiden zerre kadar bahsedilebileceğini de düşünmüyorum ben açıkçası. Demokrasi ve cumhuriyet yönetimiyle yönetilen bir ülke değil, tamamen faşizm koşullarının geçerli olduğu... Gerçekten böyle, belki işte Hitler gibi açıktan bir şey yok ama, baktığımız zaman politikası, anayasası, yasası... Bunların hepsi, mesela kendisi dışında var olan milleti, etnik kökeni, işte azınlıkların hiçbir hakkını eline vermeyen, onları görmeyen, saymayan... İşte hâlâ daha düşünün, yani onca bedel ödendi, onca işte "açılım" vesaire deniliyor, hâlâ "Kürt sorunu yok" deniliyor mesela, böyle kafatasçı, milliyetçi bir yapılanma içerisindeyiz bence. Dün de böyleydi, bugün de böyleydi. Evet, hükümetten hükümete şeyler değişiyor, politikalar değişiyor. Bazen daha ılımlı hükümetler geliyor vesaire; ama devletin resmi ideolojisinin ben faşizm olduğunu düşünüyorum. Kurulduğu günden bugüne, ben böyle olduğunu düşünüyorum. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Görüşmeciler ayrıca Kürt sorunuyla beraber çeşitli sosyal, siyasal ve ekonomik sorunları önemli gördüklerini ifade etmiş; Türkiye'de eşitlik olmadığını, hak ve özgürlüklerin gasp edildiğini dile getirmişlerdir:

Bunun (Kürt sorununun) dışındaki en önemli sorun da bence şeydir yani, bundan sonra, belki işsizlik ve ekonomik sorunlar olarak gelecektir. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Bunun (Kürt sorununun) dışında genel olarak işte sosyalizm sorunları; işte işçi, köylü, patron... (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

Kürt sorunu çok önemli, kadın sorunu çok çok önemli... Bence ikinci sırada bu gelir. Hatta eşit bile diyebiliriz Kürt sorunu ve kadın sorunu. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Bir, hani sadece Türkiye açısından değil hani, tüm dünya açısından diyebileceğimiz kadın sorunu. (...) Aslında “erkek sorunu” diye tanımlayabiliriz de, hani kadın ne zaman sorun oldu? Kadın öncülüğünde gerçekleşebilecek bir mücadele diyebilirim. Onun da ötesinde hani Türkiye üzerinden baktığımızda genel anlamıyla halkların mücadelesi, sonuçta baskı altında tutulan halklar var. Halkların mücadelesini önemserim. Tabii görünürde direnen, daha çok ön planda olan Kürt halkı olduğu için, hani Kürt özgürlük hareketi ve kadın mücadelesi... (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

İki tane siyasi temel sorun var ki, ikisi de birbiriyle ciddi anlamda bağlantılıdır diye düşünüyorum. Birincisi Türkiye'nin ciddi bir demokratikleşememe sorunu var. Yani bugün bu ülkede her yurttaşın eşit derecede özgür olamama, ödediğinin karşılığını eşit bir şekilde alamamasıdır. Bir diğeri de gene bu sorunla bağlantılı Kürt sorunudur. Bu iki temel sorun, Türkiye'nin en temel iki politik meselesidir. Yani cumhuriyetin başında açığa çıkmış Türkleştirme politikası zaten ortalama 1940 ve 50'lerde çökmüştür. Artık pratik anlamda çok başarıya ulaşmayacağı onu uygulayanlar tarafından da anlaşılmış ama yeni bir politika üretilmediğinden dolayı bugüne kadar kangrenleşmiş bir sorun olarak gelmiştir. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Kürt sorununun Türkiye'nin en önemli siyasi sorunu olduğunu düşünen görüşmeciler, bu sorunu daha önemli görmelerinin öncelikli sebebi olarak, daha fazla insan ölsün istemediklerini; bu sorunun kan döken, can yakan bir sorun olduğunu ifade etmişlerdir:

Ben şunu istiyorum hani, bu savaş bir an önce dursun, gerçekten dursun. Yani silahlar sussun, en azından bugün hâlâ bu savaştan dolayı bir insan ölmesin. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Çünkü en çok can yakan, kan döken sorun. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

(...) Kürt sorununu biraz daha önemseme sebebim (...) biraz daha can alıcı noktada kaldığı için. Hani bir ülkede bir sorundan dolayı ölüm varsa; ki savaş var, ölüm var... O daha önemli bir sorun olarak geliyor. Onun için Kürt sorunu daha önemli, ön planda tutuyorum. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Görüşmeciler bu sorunla ilgili olarak; Kürt kimliğinin hâlâ inkâr edildiğini, devletin ötekileştirici ve asimile edici bir yaklaşımı olduğunu, Kürtlere haklarının iade edilmediğini ve Kürtlerin yok sayıldığını düşündüklerini ifade etmişlerdir:

Ya bir kimlik olarak bile görüldüğünü düşünmüyorum, o başka bir şey... Yıllarca ötekileştirmenin dışında, “Biz size ne verebilirsek onunla tatmin olmanız gerekiyor, biz size verebiliriz, siz bir şey elde edemezsiniz” mantığıyla, hâlâ aslında bugün devam ediyor. (...) Açıkçası yani, bu toprakların kadim halkının çok da haklarının verildiğini düşünmüyorum. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Valla biz küçüklükten bu yana hep “Kürt olduğunu söyleme, kimse duymasın” diye büyüdük. Çünkü devlet böyle bakıyor, devlete Kürt olduğunu söylediğin zaman sana başka davranıyor yani. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Yani hâlâ işte “Kürt sorunu yoktur” deniliyor mesela⁹⁰. İşte ana dilin asimile ediliyor, eşit şartlarda şeye tabi tutulmuyorsun, her konuda yani, adaletten tutun da, yargılama sürecine kadar, işte var olan mevcut ekonomik şartlara kadar mesela Kürt bölgeleri her zaman ötekileştirilmiştir ve dolayısıyla ben her zaman bunu yaşadım. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Ya çünkü bir tarafa bakıyorsun, kendini kabul ettirmeye çalışan bir millet var ve yirmi birinci yüzyılda bunu yapıyor. (...) Sonuçta, ya ben Kürdüm hani, ben bugün kalkıp vallahi diyemem “Ben Türküm” ya da tamam Türkçe konuşuyorum, Türkçe yapıyorum ama kendimi Türk hissetmiyorum, ben Kürdüm. Biz diyoruz ki hani farklılıklar olmasa, güzellikler ortaya çıkmaz. Hepimiz tamam “Ben Türküm” diyelim, aynı şey çıkacak ortaya. Tamam, ben Kürdüm; diyelim Türk olsun, Ermeni olsun, Yezidi olsun, Süryani olsun... Biz birlikte daha güzel işler yaparız. Farklılıklar zenginliklerdir hani, bunu kullanmamız lazım. Birlikte, bin yıllardır birlikte yaşamışız hani. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Ya üstümüzde bir baskı, bir el, bir güç var ve bu sürekli bizi yönlendirmeye, bizi kendince tanımlamaya çalışıyor. Ama ben hâlâ ikinci sınıf vatandaş olduğumuzu, hâlâ gerçekten de insan yerine konmadığımızı görebiliyorum. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Ben kendimin yok sayıldığını düşünüyorum. Çünkü hiçbir şekilde hiçbir yerde kullanamıyorum kendi dilimi. Ve bir yerde Kürt olarak kendinizi tanımladığınız zaman insanlar irkilerek size bakıyorlar. Belki günümüzde hani bu değişti falan şeklinde söyleniyor; ama bu doğrudur hance. Hâlâ insanların çok ciddi ön yargıları var, hâlâ insanların yıkamadığı bir şeyler var. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Görüşmeciler, diğer birçok toplumsal sorunu da Kürt sorunuyla iç içe gördüklerini ve bu sorunların temelinde Kürt sorununun var olduğunu düşündüklerini de sıklıkla ifade etmiştir. Bu görüşmeciler, Kürt sorununun çözülmesi ve barışın sağlanmasıyla, diğer birçok sorunun da çözüleceği düşüncesindedir:

En önemli siyasi sorun Kürt sorunu. Neden önemli gördüğüm... Aslında her şeyi etkiliyor çünkü. Hani ekonomisini de etkiliyor, nasıl söyleyeyim hani göç hareketlerini bile etkiliyor yani. Hani değil mi yani? İnsanlar bazı sorunlardan dolayı göç ediyor batıya falan. Gittiği yerlerde toplumsal sorunlara da neden oluyor. Diyelim Sakarya'ya göç ediyor işçiler falan, orada toplum bunları istemiyor, sorunlar çıkıyor. Ya da işte görüyoruz bazı yerlerde saldırılar falan oluyor (...). Bu linç kültürüne sebep oluyor, ekonomik dengesizliklere sebep oluyor. Bu işte gidip oradaki işçilerin de belki şeyine engel oluyordur değil mi, hani giden Kürtler. Ama onlar da gitmek zorunda (...). Hem işte ekonomisini etkiliyor, işten gelenini etkiliyor, onun dışında hani savaş ekonomisine ciddi katkı sağlıyor, bu da

⁹⁰ Görüşmeci, bu görüşmenin yapıldığı tarihten bir gün önce CHP İzmir Milletvekili Birgül Ayman Güler'in TBMM'de ana dilde savunmayı da düzenleyen kanun tasarısı görüşülürken, BDP'li milletvekillerine cevaben yaptığı konuşmada söylediği şu sözleri kastetmektedir: “Kürt milliyetçiliğini bana ‘ilericilik’ ve ‘bağımsızlık’ diye yutturamazsınız. Türk ulusuyla Kürt milliyetini eşit, eş değerde gördüremezsiniz. Değerli arkadaşlarım, AKP ve BDP işbirliğinin yaptığı şey, tektir. Türkiye’de Kürt sorunu yoktur, Türkiye’de siz sorunu ‘Türk sorunu’ yaptınız. Bundan sonra biz savunmadayız, bundan sonra meşru müdafaa hakkı için saldırıdayız.” Bk.: “CHP’de deprem!”, 2013.

bize zarar veriyor. Onun dışında hani uluslararası dengelerin işte, hani Türkiye üzerine yönelmesine sebep oluyor. Hani oyunlar dönüyor diyeyim. İç mihrak, dış mihrak klasikleri dönmeye başlıyor. Hâsılı kelam birçok şeye sebep oluyor, hatta yani ifade özgürlüğü meselesi bile Kürt sorunuyla bağlantılı yani. Hani bu sorun çözülürse, birçok tabunun kırılacağı kesindir yani. Hani artık “siyasi”ye, “sol”a, “komünist” kelimelerine daha empatiyle bakılabilir seviyeye gelecektir yani. (Görüşmecı 15, 07.02.2013)

Türkiye özelinde düşünecek olursak en önemli bence siyasi mesele, “sorunların sorunu” dediğimiz Kürt sorunu. Gerçekten bu ülkedeki birçok mesele Kürt sorunu katılmadan çözümlenebilecek, değerlendirilebilecek bir mesele değil. Örneğin, mesela savaş bütçesinden bahsediyoruz işte, askeriye, Genelkurmay’a ayrılan bütçeden bahsediyoruz. Bu Kürt sorunundan bağımsız değil yani, Kürt halkıyla, Kürt özgürlük mücadelesiyle yürütülen savaşın bir sonucu oluyor. Ne bileyim mesela işsizlikten bahsediyoruz, işte bu yatırımların asgari kaynaklara yönelmesi sonucu düşen istihdamın bir sonucu oluyor ya da mesela muhalefetin tutuklandığından bahsediyoruz, muhalif olanların hapse atıldığından bahsediyoruz. Bu Kürt sorununun egemenlerde yarattığı korkunun bir ifadesinden başka bir şey değil. Dolayısıyla bence Türkiye’nin en önemli sorunu Kürt sorunu. (Görüşmecı 5, 16.01.2013)

(...) işte bir şey sorunu var, ne bileyim böyle hayatın düzene girmemesi sorunu var. Ha bu ekonomik sebepler mesela çok yüksek planda. Ne bileyim, hani eğitim sorunu mesela çok yüksek. İnsanlar, gençler falan okuduktan sonra özellikle işsiz kalma meselesi çok yüksek. Ama bunların hepsi de bana göre bu şeye bağlıdır aslında, yani bu savaş sürecine bağlı olarak gelişmiyor. Çünkü yani gücünün yüzde seksenini savaşa harcadığı için bu ülke, yani çözebileceği bir savaşa harcadığı için, olmaması gerekebilecek bir savaşa harcadığı için; hiçbir konuda da yürüyemiyor. (Görüşmecı 11, 06.02.2013)

Çünkü kadın sorunu, ekolojik sorun, hepsinin tamamının kilitlendiği, katılaştığı yer Kürt meselesi. O yüzden birincil sorunun çözülebilmesi gerekiyor. Şimdi yoksulluk diye bir sorun var, evet gerçek, Türkiye’de insanlar aç, büyük çoğunluğu. Fakat biz bu sorunu hiçbir zaman Türkiye’nin öncesine getiremeyiz. Çünkü beraber aslında baş edebiliyoruz; işte bir Skorsky helikopterin fiyatının işte şu kadar milyar dolara alındığını; işte o kadar topun, tankın, tüfeğindi, şuyundu buyundu... Yani sadece bir yaz boyunca kullanılan şeyin, o savaş aletlerinin tonlarca olduğunun farkına varıp hani sadece bunu görsek de; hani Kürt sorunuyla ilgili sadece bu savaş kısmını bile görsek, en önemli sorun olduğunu görebilirdik. İkincisi Kürt meselesiyle ilgili bir göç sorunu var mesela. (...) E bu Türkiye’nin bütün dengelerinin alt üst olmasına neden olabilecek bir sorundur. Her şeyiyle merkezine Kürt sorununu koyabiliriz yani. Bu politik olarak böyle düşündüğüm için değil, yani bağımsız bir insan da olsaydım herhalde bu sorunların merkezinde şu olduğunu söyledim yani. (Görüşmecı 16, 07.02.2013)

Görüldüğü gibi bu görüşmeciler toplumda var olan ekonomik, sosyal, siyasal, hukuksal vs. birçok sorunun kökeninde Kürt sorununu görmekte ya da bu sorunların Kürt sorunuyla doğrudan ya da dolaylı şekilde ilişkili olduğunu düşünmekte; Kürt sorununun çözülmesiyle diğer bütün bu sorunların da çözüleceğine inanmaktadır.

Görüşmeci 10 ve Görüşmeci 12 ise bu görüşmecilerden biraz daha farklı olarak, Türkiye'nin en önemli siyasi sorunların Kürt sorunu ile sınıfsal sorunlar olduğunu ifade etmiş, diğer tüm sorunların da bu iki temel sorundan kaynaklandığını düşündüklerini söylemişlerdir:

Bir de Kürt sorununun (...) hani toplumsal etkisi var, psikolojik etkisi var... Biz savaşın çocuklarıyız, diyoruz. Yani sağlıklı birey değiliz belki de. (...) E şimdi bunun çözülmesi, en azından bir sorunun, en önemli bir sorunun ortadan kalkması olacak. Yani bence o sorun... Daha bir ön safhada tutuyorum böyle. Kürt oluşum da etkili olabilir bunda, yani bizzat içinde oluşum. (...) bir defa sosyalizm dedim mesela, yani bunun getireceği sınıfsal farklılıklar en önemli sorunlar mesela. (...) Yani toplumun içinde kadın sorunu olabilir, toplumun içinde işte eşitlik sorunu, şu sorunu... Yani olabilir bunlar, hepsini yaşayabiliriz; ama bu sebepler mesela... Kürt sorunu bunu etkileyen sorunlardan işte, sınıfsal sorun bu sorunların hepsini etkileyen sorunlar gibi geldiği için; sonra daha farklı sorunlar olabilir, dinî sorunlar olabilir (...); ama bu sorunlar hepsini etkileyen sorunlar. Onun için bunları daha önemli sorunlar olarak görüyorum. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

(...) birincil sorun Kürt sorunu. İkincil sorun da kesinlikle işçi sınıfının içerisinde bulunduğu pozisyon. Yani esas iki sorun var ki, zaten bu iki sorundan kırılan ışınlar işte ifade özgürlüğü oluyor, işçi ölümleri oluyor, şu oluyor, bu öğrencilerin tutuklu olması oluyor. Bunların hepsi esasında bu iki noktadan çıkan ışınların o prizmadan kırılması. (...) Yani esas sorunlar bu ikisi ama buradan kırılan ışınlar çok, birçok probleme yol açıyor, soruna yol açıyor. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Yeğen (2011, s. 75, dipnot 35) Kürt sorunundan söz ederken “Kürtlerin ‘milliyetçilik’ olarak adlandırılan etno-politik direnci” ifadesini kullanmaktadır. Bu araştırma kapsamında görüşülen tahliye olmuş Kürt öğrenciler de, Yeğen’in düşüncesini doğrulayacak biçimde; kendilerinin milliyetçi bir anlayışları olmadığını, bu şekilde görülmek, anlaşılmak ya da nitelenmek istemediklerini sıklıkla belirtmiş ve milliyetçi olmadıklarını özellikle vurgulama gereği duymuşlardır.⁹¹

⁹¹ Yalnızca Görüşmeci 3, siyasi görüşü sorulduğunda “*Tam, sadece sosyalist değilim ama ya; o Kürtlük var sanırsam bende biraz. Kürtçü de desem çok saçma. (...)*” deyip gülmüştür. “Kürt milliyetçisi?” diye sorulunca da “*Değilim sanki de, ama hani o sosyalist yanıma biraz daha Kürtlük ağır basıyor sanki. Yani Kürt hareketi sosyalist bir çizgide olmasaydı da, ben yine orada olurum gibi geliyor bana.*” şeklinde cevap vermiştir. Yani bir anlamda; kendisine net biçimde “sosyalist, solcu” vs. d(iy)emeyen görüşmeci de, kendisini “Kürtçü” ya da “Kürt milliyetçisi” olarak tanımlanmak istememiştir. Görüşmeci 2 de, etnik kimliği sorulduğunda “Kürt ve Alevi” dediğini ve bu iki kimlikten gurur duyduğunu ifade etmiştir: “*Yani her iki kimlikten dolayı da, ben şöyle, hani bir yanağını çevirmişsin, devlet bir tokat atmış; ötekini çevirmişsin, öteki eliyle tokat atmış gibi bir şeyi olabilir. Şimdi ben şöyle söyleyeyim, ben her iki kimliğimden de o kadar çok gurur duyarım ki, bir daha gelecek olsam, yine aynı kimliklerle doğmak isterim yani, her ikisi de bu topraklarda yaşamış çok büyük kültürlerden ikisi. Her ikisinin çok farklı şeyleri olmasına karşın, çok önemli şeyler beslemişler yani yüz yıllardır, binlerce yıldır içerisinde. (...)* Hatta şey olur yani böyle, nasıl diyeyim, biraz daha böyle direnen şeyler oldukları için, baskı şeyinden, bir şey veriyor yani, alttan böyle bir gurur, onun yanında böyle bir cesaret ve şey veriyor yani, özgüven

Örneğin Görüşmeci 8, ailesinin ve kendisinin Kürt hareketini desteklediğini, ancak bunun klasik bir milliyetçilik ya da sadece Kürtleri savunmak anlamına gelmediğini söylemiş, tüm diğer kimliklerle bir arada yaşanabileceğine inandıklarını belirtmiştir:

Hani şöyle söylenebilir belki de, hani ailem ve ailemin diğer en azından bilinçli bireyleri kendilerini yurtsever olarak tanımlarlar ve yıllardan beri var olan Kürt siyasal özgürlük mücadelesi içerisinde, hani tam anlamıyla bulunmamış olsalar bile, güçleri oranında destek verirler ve bu klasik bir milliyetçilik, klasik bir işte Kürtleri, sadece Kürtleri savunma, diğer bütün farklılıkları ötelemeden ziyade; işte hani birlikte yaşanabileceğini, bizlerin de kendi kültürel kimliklerimiz içerisinde tanımlanmamız gerektiği düşüncesi var yani. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Benzer şekilde Görüşmeci 17 de, Kürt kimliğini hiçbir zaman saklamadığını ama Kürt olmaktan gurur da duymadığını belirtmiş; ailesinin ise sadece Kürt sorununa karşı değil, bütün sorunlara karşı duyarlı, demokrat bir aile olduğunu söylemiştir:

Ya şöyle, yurtsever bir aileden geliyorum. (...) Kürt kimliğini hiçbir zaman saklamayan bir aileden geliyorum. Ve bunu bir utanç meselesi olarak değil de, gurur da değil; çünkü ben Kürt veya Türk olduğum için hiçbir zaman gurur duymadım, ama buna karşı duyarlı olmamız gerektiğini ve bunun şu an Türkiye’de bir halk... Yani... Savunulması gereken, mücadele edilmesi gereken bir konu olarak yetiştim, yani öyle bir aileden geliyorum, yani hani duyarlı bir aileden geliyorum. Ama sadece Kürt sorununa değil, bütün sorunlara duyarlı bir aileden geliyorum. Yani hani tam olarak ne diyebilirim... Demokrat bir aileden geliyorum. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Görüşmeci 11 de gülerek Kürt olmanın bir ayrıcalık olmadığını söylemiş, kendisini “enternasyonal” olarak tanımladığını ifade etmiştir. Milliyetçi yönleri olmadığını ve sürekli Kürtlük vurgusu yapmanın bir anlamı olmadığını düşündüğünü; Kürt siyasetiyle ilgilendikleri için milliyetçi gibi göründüklerini, aslında böyle bir durum olmadığını dile getirmiştir:

Aslında yani Kürt olmak bir ayrıcalık değil. (...) Kürt olduğum için Kürdüm diyorum, hani başka bir şey olsaydı onu derdim. (...) öyle çok fazla milliyetçiliğe kayan bir yönüm yok, kesinlikle yok yani. (...) Normalde hani sürekli bir insanın çıkıp da “Ben Kürdüm, Kürdüm, Kürdüm!” demesinin bir anlamı yok. Ama Kürtlük bastırıldığı için bunu dile getirir. Yani biz de bunu çok dile getirdik. Bazıları bize hep şey der mesela, “Siz milliyetçisiniz” falan filan... Yani milliyetçi yönümüz yoktur ama milliyetçi kavramları sürekli dile getirdiğimiz için öyle bir görünüm var. Nasıl tanımlıyorum mesela ben kendimi? Yani başkalarının gözünde ve kendi gözümde, yani ben kendimi enternasyonal olarak ifade ediyorum. (...) Daha çok özgürlükçü bir yanım var. (...) Ama yani sırf (...) bugüne kadar ömrümüzün çoğu Kürt siyasetiyle geçtiği için Kürt milliyetçisi gibi

veriyor yani... Evet, bir motivasyon sağlıyor bu kimlikler.” Ancak siyasi görüşü sorulduğunda kendisini “sosyalist” olarak tanımlamıştır.

görülebiliyoruz. Yani bizim bir paradigma var mesela hani, demokratik özgürlükçü, biraz da feminist bir şey var yani, bir dünya görüşü diyebilirim. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Görüşmeci 16 da, kendisini Kürt olarak tanımlasa da, aslında “milliyetçilik” anlamında bu kimliğe çok bağlı hissetmediğini; ancak bu kimliğin cezaevinde, üniversitede, sosyal ilişkilerinde sürekli karşısına çıkan bir şey olduğunu ve artık zorunluluktan kaynaklı olarak bu kimliği sahiplenme ihtiyacı duyduğunu söylemiştir:

Kimliğime saldırı olduğunu, bunu fark ettiğim andan sonra kimliğim biraz daha önemli olmaya başladı. (...) Kendimi Kürt olarak tanımlıyorum; ama sokakta veya dinlediğim müzikte veya dünyaya bakışta o kadar şey olmadığını, bir topluma bağlı olmadığının farkına varıyorum yani. Çok daha geniş görebiliyorum, hani insanlık olarak görebiliyorum; ama dediğim gibi Türkiye’de yaşadığımız belki de bu süreç, cezaevi süreci olsun, yine baskılar olsun, okulda yaşadığımız, arkadaşlarla ilişkilerimizde olsun; yani karşımıza çıkan bir şey olduğu için bu kimlik, biz de bu kimliği artık bize aitmiş, yani bana aitmiş gibi, benim onu sahiplenmem gerekiyormuş... Bu his vardı, kimlik olarak, aslında milliyetçilik olarak söylüyorum bunu. (...) Bu biraz daha zorunluluktan kaynaklı oluyor. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Görüşmecilere ayrıca siyasetle ilgilenmeye nasıl başladıkları da sorulmuştur. Bir görüşmeci, bu soruya tepkisel bir şekilde yaklaşmış, siyasetin bir “ilgi” olmadığını söylemiştir:

Ya şimdi siyaset bir ilgi değil yani. Siyaset insanın gündelik hayatında olan bir şey... Bir şeye karşı tavır almak siyasetin bir parçası yani... E bunu herkes, en apolitik insan bile hayatının bir yerinde muhakkak yapıyor. Ama yani böyle bir belirleyici bir olay yok yani. “İşte bu tarihten itibaren benim düşüncelerim değişti, siyasetle ilgilenmeye başladım” falan filan yok yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013).

Görüşmecinin düşünceleri bir noktada doğrudur; ancak diğer görüşmecilerin verdiği cevaplar da göstermektedir ki, insanların “siyasetle ilgilenmeye” başlamasında veya en azından var olan ilgilerini yoğunlaştırmasında ve daha aktif şekilde siyasete katılmasında çeşitli kişilerin, durumların, olayların, yaşantıların vs. etkisi olabilmektedir. Çalışmada bunu ortaya koymak amaçlandığından, bu sorunun da görüşmecilere bir şekilde sorulması gerekmiştir.

Birçok görüşmeci, genellikle ailelerinin etkisiyle siyasetle ilgilenmeye başladıklarını söylemiştir:

Ya ailemin içinde, ailemle işte... Sonuçta ailem de işte siyasi partinin belli etkinliklerine gide gele, gide gele... O şekilde ben de gidip gelmeye başladım. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Genelde aileden kaynaklı yani... Biraz, hem 90'lı yıllardaki çatışma sürecinden, hem de ailenin bu tarzda çok güçlü eğilimleri olmasından kaynaklı. (...) Abi, kardeş, çevredeki akrabalar, geniş aile... Tamamıyla... Yani devletin Kürtlere karşı politikalarına muhalif bir tutum sergilediklerinden kaynaklı, (...) biraz daha çok politikleşme ihtiyacı hissettim. (Görüşmecı 14, 07.02.2013)

(...) bulunduğumuz coğrafya zaten şey bir coğrafya, yani siyasetle iç içe olan bir coğrafya, her gün yeni gelişmelerin olduğu bir coğrafya. Dolayısıyla küçüklükten beri ben şeyimdir, yani hani ailem de bir nevi siyasetin içerisinde, dolayısıyla ben de işte bize gelip giden, işte sol-sosyalist örgütlerden bireyler, işte gazete dağıtanlar, şunu bunu yapanlarla şeyi tanıyorum, yani bu gelenekleri tanıyorum; ama dediğim gibi, yani benim çelişkilerime doğru cevap bulabildiğim yer kendi örgütüm olduğu için örgütlendim ve siyasi çalışma yürütmeye başladım. (Görüşmecı 7, 25.01.2013)

Özellikle HDK'yi destekleyen görüşmeciler; çocukluktan itibaren siyasetle ilgilenmenin kendileri için kaçınılmaz olduğunu, bunu Kürt olmalarının getirdiği bir sorumluluk gibi gördüklerini söylemiştir:

Valla ben lise yıllarında, özellikle yine bu etnik kimliğin verdiği bir sorumluluk gibiydi yani, sürekli karşılaştığımız muamele... Benim en yakın arkadaşlarım benim yanımda "En iyi Kürt, ölü Kürt. Neden öyledir?"i anlatıyorlardı. E hâliyle bir merak uyanıyor, bir taraftan da ailenin tabii hani Kürt sorununa bakışı daha farklı. Kürt bir ailenin çocuğusun (...). Bu aradaki çelişkiyi anlayabilmek açısından bir şeylere merak saldım. Daha sonra işte üniversiteye gittiğimde (...) bu merakımı artık eyleme dökmem gerektiğini fark ettim. Çünkü insanların birçok konuda yanıldığını, birçok konuda kandırıldığını, yanlış yönlendirildiğini düşündüm, (...) aktif olarak siyasetle ilgilenmeye başladım. (Görüşmecı 5, 16.01.2013)

Galiba Kürt ailelerin birçoğunda olduğu gibi, aslında siyasetle büyüdük biz. Yani çünkü baba mücadele ediyor, Kürt kimliğini savunuyor. Bundan kaynaklı, çocuklarına da bunu empoze ediyor. Siyasetle büyüdüm, yani çok bilinçli bir siyaset şeyi yok, (...). Çok fazla okumuyorsunuz, çok fazla araştırmıyorsunuz; ama şunu diyorsunuz: "Ben Kürdüm ve benim haklarım ellerimden alınmış. Şu an eziliyorum, kendimi ifade edemiyorum, bunu savunmam gerekiyor". Bunu ne kitap okuyarak, ne şunu yaparak, ne araştırarak değil; bu kadar diyorsunuz ve bunu araştırıyorsunuz. Yani şöyle söyleyeyim, doğduğumda ailemle beraber Newroz'a⁹² gidiyordum, doğduğumda ailemle beraber eylemlere gidiyordum. Hani doğduğumdan beri diyebilirim yani buna. (Görüşmecı 17, 09.02.2013)

Görüşmecı 3, çocukken köylerinin boşaltıldığını ve ailecek Van'dan İstanbul'a göç ettiklerini anlatmış, siyasete olan ilgisini ailesinin de etkisiyle açıklamıştır:

Biraz aileden kaynaklı sanırım. Şeyle başladı aslında, İstanbul'a geldiğimizde Barış Anneleri... Barış Anneleri değil, Cumartesi Anneleri... Van'dan İstanbul'a

⁹² Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin, Türkçeden farklı dillerdeki hâlleriyle telaffuz ettiği bütün ifadeler çalışmada, oldukları gibi korunmuş; bu ifadeler yazıya aktarılırken de o dillerde yazıldıkları hâlleriyle aktarılmıştır. Bu çalışmada, görüşülen 22 bireyden hiçbiri Türkçe olan "Newroz" ifadesini kullanmamış, 9 görüşmecı ise Kürtçe olan "Newroz" ifadesini kullanmıştır.

geldik. Cumartesi Anneleri'nin eylemi vardı Taksim'de 96'da geldik sanırsam. Yok yok, başı farklı, 1 Eylül'de Barış Treni geldi Diyarbakır'dan İstanbul'a. İlk defa onunla başladık. Yani ailecek fark ettik böyle bir şey olduğunu. Zaten Kürt siyasetine ilgimiz vardı; ama eylem olarak ilk defa ailecek ona gidildi. Onun dışında zaten işte partilerle ilişkimiz devam etti. HADEP'ti, DEHAP'tı, DTP, BDP... (...) Köy boşaltılmıştı zaten, Van'da şehir içindeydik, yapılacak bir şey yoktu. İş yoktu, güç yoktu. İstanbul'da akrabalar vardı, onların yanına gelip iş kurarız dedi babam. (Görüşmecı 3, 07.01.2013)

Yine diğer görüşmeciler de ailelerinin etkisini şöyle açıklamıştır:

Ortaokul yıllarında falan, böyle merak duymaya başlamıştım. (...) Biraz işte babamın etkisi olmuştur. Onun dışında genel, aslında her insanın gençliğinden kaynaklı içerisinde bulunan tepkinin bir anlamda açığa vuruluşu denilebilir. (Görüşmecı 9, 30.01.2013)

Açıkcası siyasetle ilgilenmem abimin sayesinde oldu. Yani abimle aramızda bayağı ciddi yaş farkı var mesela, o geldiğinde işte abimin dergilerini falan karıştırdım. İşte daha sonra İstanbul'da onunla beraber bir etkinliğe gittim. Ondan sonra kendime yavaş yavaş solcu demeye başladım. Yani lise yıllarımda da böyle geçti, solcuydum. Daha böyle işte bir yerlere aidiyet hissetmeye başladım böyle. Sonra üniversiteye geldiğimde, yani örgütlendim. (Görüşmecı 20, 16.02.2013)

Görüşmecı 19 ise, etnik kimliğinin siyasetle ilgilenmeye başlamasında etkili olmadığını, daha çok ailesinden ve gündemdeki toplumsal olaylardan etkilenecek kendisinde böyle bir ilgi ve merak oluştuğunu, zamanla da daha sosyalist bir çizgiye yöneldiğini söylemiştir:

2007 arifesinde bu hani ulusalçı hareket tavan yapmıştı, işte cumhuriyet mitingleri, "Biz kaç kişiyiz?" falan... Hani böyle sürekli evde CNN Türk'ün izlendiği bir vaziyet vardı işte, Sabah gazetesi alınıyordu eve. Hâlâ sebebini bilmiyorum ama, Fatih Altaylı falan okunurdu. Babamın da o dönem işte, böyle CHP'li damarının kabardığı bir dönem. E lisedesin, yeni yeni öğreniyorsun bir şeyleri. Duyuyorsun işte, sosyalizm ne demek, işte ulusalçılık ne demek falan gibi basit temel sorularla birazcık, merak ettiğim bir dönemdi. (...) Daha sosyalist bir harekete dâhil oldum ben, ulusalçı bir hareketten ziyade. Hani bunda etnik kimliğimin bir unsur olduğu durum yok yani, çünkü o zaman hakikaten böyle Atatürk'ü çok seven, "Ya cumhuriyetimiz bizim çok iyi! Ne oldu böyle?" diyen bir insandım. Hani "Kürdüm ben, işte Atatürk düşmanım!" falan... Böyle bir algım yoktu hani, genelde öyle algılanıyor benim bu söylediklerim, ama öyle biri değildim yani, (zamanla) daha sosyalist bir kanala kaydım diyelim. (Görüşmecı 19, 15.02.2013)

Bazı görüşmeciler de tüm bunların yanında; ortaokul ve lise yıllarında okuyup araştırarak, merak ettikleri konular hakkında bilgi sahibi olmaya çalışarak, haberleri izleyerek, gazete okuyarak, sokak afişlerinden etkilenecek, siyasetle aktif olarak ilgilenen arkadaşlarıyla iletişime girerek siyasetle ilgilenmeye başladıklarını ifade etmiştir:

Şimdi hayatın kendisinin politik bir varlığı var, politik bir duruşu var. Yani doğal olarak şey olmuyor, yani kenarından kıyısından şey yapamıyorsun, böyle dışarıdan bakma gibi bir durumun olmuyor yani. Bu şeyler ta nerede, lisede falan yavaş yavaş ilgi falan duymaya başladım. Nasıl başladı? İşte haberlerden vesaire, yavaş yavaş şey olmaya başladı, birazcık okumalar falan olunca, yavaştan işte üniversite yılları, daha fazla okuyorsun, daha fazla merak ediyorsun, işte tanışıyorsun birileriyle sohbet ediyorsun gibisinden... Böyle böyle... (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

(...) Doğal yoldan muhalif sayılıyorsun Kürtsen eğer, doğal yoldan muhalif sayılırsın, hani böyle bir ortamda büyüdüm. Ne oldu işte, sonra bu ortaokul yıllarında Deniz Gezmiş kitaplarını filan okudum, ondan sonra örgütlenmeye karar verdim bir sene. Böyle gelişti yani, aileden gelen bir şey. "Direkt ben kendim karar verdim; bir anda, bir günde değiştim" değil de, böyle bir süreç gibi şey yapalım. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

Lisede başladım, lise yıllarında. Yani biraz kitap, gazete okumaktan ve yakın tarihi incelemekten başladı yani. Öyle başladı. Yani ilk olarak yani sokaktaki afişlerden filan gördük, yani ilkimizi çekti, araştırdık, okuduk filan. İlk olarak böyle şekillenmişti. (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

Görüşmeci 18, ablası dışında ailesinde siyasetle pek ilgilenen kimse olmadığını, biraz ondan etkilendiğini; ayrıca dayısının PKK'li olduğunu ve öldürüldüğünü⁹³, bunları zamanla sorgulayarak, anlamaya çalışarak bilinçlendiğini söylemiştir:

Benim ailemde, yani kendi anne, baba ve kardeşlerim içinde siyasetle ilgilenen pek kimse yok. Ablam biraz duyarlıydı üniversite yıllarında, ama çok fazla değildi tabii. Sadece belli bir duyarlılık vardı. Benim ondan biraz etkilenmem var; hani budur, bu değildir diye. Bir de benim dayımlar yurtseverlerdir; ama onlar da gene çok fazla pratik içerisinde değillerdir. Sadece bir dayım gerillaydı, şehit düştü. Benim ondan karşı bir bilincim var, yani onu biliyorum, benim işte dayım gerillaya gitti ve orada şehit düştü şeklinde bir bilincim var. Ama tabii ilk zamanlarda, yani lise yıllarındayken falan, bunun çok fazla bir temeli yok. Çok fazla sorgulamak da yok. Sadece böyle bir şeyin varlığından haberdarım, bir de kendimin Kürt olduğunu biliyorum. Ama çok fazla hani ideolojik bir birikimim ya da çok fazla bir temellendirme yoktu. Üniversiteye girdikten sonra, hani biraz tabii onun öncesinde üniversiteye hazırlık zamanında biraz yaptığım okumalarda, tabii böyle roman dışında artık okumaya başlayınca... Biraz biraz insan bir olgunlaşıyor, zihni olgunlaşıyor. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Görüşmeci 10 ise, orta sınıf bir aileden geldiğini, bu sebeple ekonomik zorluklar yaşamadıklarını, böylece sınıfsal çelişkileri dışarıdan daha net biçimde görebildiğini ifade etmiş; siyasetle ilgilenen akrabalarının, örgütlü arkadaşlarının olmasının da politikleşmesinde etkili olduğunu söylemiştir:

⁹³ Görüşmeci, bir başka soruya verdiği cevapta, kuzeninin de dağda kimyasal silahla öldürüldüğünü söylemiştir: "Yakın zamanda Çelê'de (Hakkâri, Çukurca) kimyasallarla gerilla öldürülmüştü, orada benim kuzenim vardı."

(...) aile geleneğinde, normalde benim amcam da siyasetle uğraşıp hapis yatmış bir insandı, ondan da çocukluktan, kulaktan dolma bildiğim şeyler vardı, işte Denizlerdir, Mahirlerdir... Onun üzerine zaten kendimi çocukluktan beri solcu olarak görüyordum. Okulda da Dev-Lis’li arkadaşlarla tanışmıştım. Oradan politikleşmiştim. Bir de şöyle bir pozisyonum vardı benim, Anadolu Lisesi’nde okuyorum, büyük ihtimal rahat bir şekilde iyi bir bölümü kazanacağım, yani imkânlarım da var, orta sınıf bir aileden geliyorum falan. Dolayısıyla biraz daha tepeden, bu sistemin esas çelişkilerini görebilecek bir yerde duruyorum. Hani çelişkilerin ortasında olmadığım için daha tepeden görebiliyordum. Yani atıyorum ben, dershaneye gitmemde ekonomik bir sıkıntı çekmiyordum; ama çekenleri daha rahat görebiliyordum gittiğim için falan. O anlamda, o çelişkileri görmem etkili oldu. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Bazı görüşmeciler, siyasetle ilgilenmelerinin yine ailelerinin etkisiyle gerçekleştiğini; ancak bunun ailelerinin muhafazakâr yapısından bir kaçış şeklinde ortaya çıktığını söylemişlerdir. Örneğin Görüşmeci 11, liseyi kazanıp yatılı okula başlamasıyla bir nevi özgürleştiğini; kaldığı öğrenci yurdunda, çocuk yaşta henüz tam anlamadan içlerinde buldukları siyasi ortamın, düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olduğunu söylemiştir:

(...) benim için büyük bir şeydi, yani aslında bir kırılma noktasıydı yani. Çünkü ben, daha çocuksun, o aile ortamındasın, köydesin, sıkılıyorsun, bir yerlere çıkmak istiyorsun. Yani bir nevi sanki özgürlüğe atıldım orada. Yatılıda kaldım, hatta öyle ki ben eve bile gitmek istemiyordum yani. Şimdi yatılı ortamlarda, özellikle bizim bölgede (...) yatılı okullarda çocuk bile olsan dönen bir siyaset vardır her zaman. Yani nasıl diyeyim, bizim orada ülkücü olmazdı misal, ama işte cemaatçiler olurdu. Farklı farklı cemaatten insanlar... Yani o şey kurulmuştu, eskiden beri gelen bir sistemi vardı o okulun, lisenin. Yani bir tarafta işte “yurtseverler” denilirdi, yurtsever bir taraftaydı işte; karşılarında da cemaatçiler vardı. Sürekli bir çatışma işte... Dergiler giderdi, dergiler gelirdi; kitaplar falan filan... Dediğim gibi çocuk akılla. (...) Hani ben demek ki özgürlük arıyormuşum. O cemaat yapısına kayamadım. Niye? Çünkü ben, bizim aile biraz şeydi, muhafazakârdı, büyük... Hatta çok fazla muhafazakârdı. Yani farkında olmadan meğer dinden kaçmışım. Hani ailenin işte sürekli namaz kıl, ailenin işte sürekli oruç tut baskısından kaçmışım. Hani aileden kopmak onun için hoşuma gitmiş aslında. Liseye gelince, bu tarafta cemaatçiler, gideceksin, aynı kulvarda yürüyecek hâlim yok. Dolayısıyla diğer tarafa gittim. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Benzer biçimde Görüşmeci 15 de, aile bireylerinin siyasi görüşü sorulduğunda bariz biçimde gerici olduklarını, muhafazakâr bile denilemeyeceğini söylemiş; çok basit şeyler yüzünden ailesiyle çatışma yaşayabildiklerini anlatmıştır:

Bariz gerici yani, bariz gerici... Muhafazakârlıktan çok daha kötü... Ya şeyler farklı oldu mu, bakış açıları farklı oldu mu; bir konudan iki farklı anlam çıkması çok kolay olabiliyor. Öyle olunca çatışma hemen başlıyor zaten hani, basit bir şeydir. Mesela ben diyelim kızıl bir şal takıyorum, kızıl ha... Ben derim normaldir, hani ben sevdiğim için takıyorum. Onlar der “Yok, komünistliğin sembolü olduğu için sen takıyorsun”. Yani birden mesela bu çatışma konusu olabiliyor. Ben doğasını anlatmaya çalışıyorum, onlar “Yok, işte sen zaten böylesin, böyle görünmeye

çalışıyorsun". Dediğim gibi hani, basit bir şeyden hemen iki farklı anlam çıkabiliyor. Bu da aile içinde yani çatışmaya sebep olabiliyor. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Bu görüşmeci siyasetle de üniversiteye başladığında tanıştığını, o zamana kadar sol siyasetle veya Kürt siyasetiyle ilgili hiçbir bilgisi olmadığını söylemiştir:

Benim aslında şöyle... Mesela bu sol dünyayla veya Kürt hareketiyle hiçbir şeyim yoktu, hiçbir bilgim yoktu, hiç duymamıştım. Üniversiteye kadar. (...) Tesadüfen bir Kürt müziğine denk geldim, o gün devamı geldi. Yani biraz daha dinlemek istedim, hatta şeyde, internette falan bulmaya çalıştım. Çok hoşuma gidiyordu. Sonra sınıftaki Kürtlerle tanıştım böyle. Öyle öyle... Bir bakmışım eylemlere gidip geliyorum. Ha benim şey olarak, siyasi olarak Kürt yönüm zayıftır. Hani Kürdüm, ama daha çok böyle sol şeyi ben hep ön plana çıkarmaya çalışmışımdır. Yani mesela Kürt siyasetini yaparken bile hani, sol tandanslı böyle anlatmaya çalışımdır. O çok etkili oldu yani o konuda. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Yine benzer şekilde Görüşmeci 16 da, lisedeyken ülkücülerle kavga ettiklerini ancak çocuk yaşta bunu neden yaptıklarını tam olarak bilemediklerini söylemiş; Kürt olduğunun farkına ise üniversiteye başladıktan sonra vardığını, ana dili Kürtçe olduğu hâlde bu dili neden bilmediğini ilk o zaman sorgulamaya başladığını anlatmıştır:

Lisedeyken, mesela biz ülkücülerle kavga ederdik. Fakat ne kavgası olduğunu ben de bilmezdim o zaman. Hani Türk-Kürt kavgası, yani iki ayrı grup; ama Kürt olduğumu da bilmezdim. Yani bir şeyler anlatılırdı veya bir şeyler söylenirdi. Sadece duymuştuk yani, hani isim olarak öyle. Bir de bir heyecan vardı o zaman. (...) İlk İstanbul'a geldiğimde 2007 yılında, politik arkadaşlarla tanışmaya başladım. Kürt olduğumun aslında yavaş yavaş farkına vardım, Kürtçe konuşmaya... Konuşmam gerektiğini, ana dilimin Kürtçe olduğunun farkına vardım ve bu dili neden bilmediğimi sorgulamaya başladım. Aslında bunun üzerinden gelişti. Biraz da duygusal bir başlangıçtı aslında, çok da böyle devrimci bir ruh taşıdığım için hani başlangıç olmadı. (...) Etrafımdaki arkadaşların tutuklanışı, yaralanışı, yani bir şeylerin oluşu... Bende onların yanında durmam gerektiği hissiyatı doğdu. (...) daha sonra zaten okuduğum kitaplar, kendimi bir yere konumlandırmam gerektiğini, mücadelenin içerisinde olmam gerektiğini ve haksızlığa, zulme karşı benim de durmam gerektiğini daha bilinçli bir şekilde... Önce bilinçsizdi, ama sonra daha bilinçli; duygusal başladı, ama bilinçli bir şekilde devam etti. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Bu görüşmeci annesinin ve babasının AKP'li olduğunu söylemiş, AKP'li olmalarının da dindar insanlar olmalarından kaynaklandığını düşündüğünü ifade etmiştir:

Aslında annem, babam AKP'li. Hani niye AKP'li olduklarını ben de bilmiyorum; ama herhalde muhtemelen biraz daha dindar oluşları, AKP'nin de belki de dinin o yönünü çok fazla kullanması etkili olmuştur. (...) annemde din olgusu çok yoğun ve din olgusunu neden AKP'yle bağlantı kurduğunu, onu da bir türlü çözemedim ama, onda bir artık işte sempati Abdullah Gül'e, işte Tayyip Erdoğan'a. Ona karşı bir sempatisi var ve hani öyle, öyle inanıyor. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Görüşmeci 22 de, ailesinin son zamanlarda muhafazakârlaştığını, aslında çok sağcı bir aileden gelmediğini söylemiş; ablalarının ve okuduğu kitapların etkisiyle liseden beri siyasetle ilgilendiğini söylemiştir:

Ben zaten liseden beri, hani kendimi bildim bileli, hani ben bu görüşte bir insandım. (...) Hani okuduğum kitaplardan ötürü... Biz zaten ailecek, kendi ablalarından vesaire gördüğüm kadarıyla da, hani belli bir yönelimimiz zaten vardı işin açığı. Hani ben böyle çok böyle sağcı, çok ya da şey bir aileden de gelmiyorum. Hani belli bir düşüncesi olan, belli bir yönelimi olan aslında bir aileden de geliyorum. Her ne kadar şimdi muhafazakârlaşa da... İşte liseden bu yana hani okuduğum kitaplar vesaire... (...) Ben ta hani ne zaman, kendimi bildim bileli, gerçekten okumaya görmeye başladığımdan beri, hani siyasetin içindeyim diyebilirim. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Bu bölümde, tutuklanan öğrencilerin mevcut toplumsal, ekonomik, siyasal sistem açısından nasıl bir “tehlike” yaratabilecekleri göz önüne serilmeye çalışılmıştır. Görüldüğü gibi araştırma kapsamında görüşülen tutuklanıp tahliye olmuş bireyler neyi, ne için yaptıklarını bilen; aktif siyasetin içerisinde yer almak için kendilerince çeşitli nedenleri olan; birçok toplumsal sorun karşısında kendilerini duyarlı hisseden; bir şeyleri değiştirmeye, düzeltmeye çalışan; geçmiş yaşantı ve öğrenmelerinin de etkisiyle çoğunlukla sol görüşte olan bireylerdir.

Sayer’e (1992, s. 104, 105) göre nesnelere nedensel güç ve hassasiyetleri vardır ve neden-sonuç ilişkisi, nedensel güç ve hassasiyetlerle ilgili bir meseledir. Bir şeyin nedenini sormak, onu neyin meydana getirdiğini, ürettiğini, belirlediğini ya da neyin muktedir kıldığını sormak demektir. Pek çok hâlde nedensel güçler, tek tek nesnelere ya da bireylerde değil, fakat bunların oluşturdukları toplumsal ilişkiler ve yapılarda mevcuttur (Sayer, 1992, s. 105).

Çalışmada bu anlayıştan yola çıkılarak, tutuklanan öğrencilerin sadece kendi siyasi düşünceleri, eylemleri veya yaşadıkları tecrübeler değil; aile bireylerinin siyasi görüşleri de anlaşılmaya çalışılmıştır. Çünkü bunların, görüşmecilerin tutuklanmadan önce, cezaevindeyken ve tahliye olduktan sonra yaşadıkları tecrübeleri belirleme noktasında etkili olduğu düşünülmüştür.

Aile bireyleriyle veya sosyal çevrelerindeki diğer bireylerle benzer siyasi düşüncelere sahip olan görüşmeciler, tutuklanmalarıyla ilgili olarak genellikle olumsuz tepkilerle

karşılaşmamış, hatta onur kaynağı olarak görülmüşlerdir. Örneğin ailesinin etkisiyle siyasetle ilgilenmeye başladığını söyleyen Görüşmeci 13 şunları ifade etmiştir:

Ailemin tepkisi, sonuçta diyordu hani, gözaltına alınırsan ya da tutuklanırsan içeride on bin tane insan var ve bu hani bizim için yapılan şeylerden dolayıdır yani. Herhangi bana karşı bir “Sen suçlusun” ya da “Bunu niye yaptın? Bunu yapmasaydın.” filan gibi bir şeyler olmadı. Tutuklanırsan da diyordu hani, yine bir onurlu bir şey görüyoruz burada. Sonuçta kendin için, bizim için, kendi toplumun için bir şey yapmışsın ki hani devlet seni bir şey görüyor ki, alıp tutukluyor. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Benzer şekilde Görüşmeci 1 de gülererek, amcasının kendisiyle tutuklandığı için gurur duyduğunu, hatta “olması gerektiği yerin cezaevi olduğunu” söylediğini anlatmıştır.

(...) mesela benim İstanbul'daki amcam görüşmelere geliyordu. İşte tutuklu bulunduğumuz işte hücre arkadaşımın eniştesi onun görüşüne gelmişti. O bir ara Ankara'ya geldiğinde bizim evde kalmıştı. Beni de orada gördü. “Bu evinde kaldığımız arkadaşın değil mi?” Evet dedi. Geldi, o da gerçi hani üzüntülüydü. Üzüntüsünü de şu şekilde ifade ediyor: “Sizin yeriniz burası değil, okulunuz...” falan. Benim amcam şey yaptı, elini omzuma attı, “Yok yok, yerleri aynen burası”. Şeyi, Musa Anter'i falan, tabii hani haddimiz değil Musa Anterlerle falan karşılaştırılmak da, en azından iyi bir... Akrabalarımın bir kısmı hani ailem gibi senin okulun var tarzında yaklaşıyor, bir kısmı da şey diye, bu yaşanabilir bir süreçtir şeklinde yaklaşıyorlar. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Ailesiyle benzer siyasi görüşleri paylaşmayan ve siyasi görüşlerini, çeşitli partilere veya örgütlere üye olduğunu ailesiyle -tutuklanmadan önce- paylaşmamış olan bireyler, tahliye olduktan sonra çeşitli zorluklar yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu konulara daha sonra kapsamlı olarak değinilecektir.

3.2.3. Görüşmecilerin Siyasi Eylem ve Etkinlikleri

Araştırma kapsamında görüşülen tahliye olmuş bireylere, üniversite içinde ve dışında ne tür siyasi eylemlerde ve etkinliklerde buldukları sorulmuştur.

Görüşmeciler genellikle devlet politikalarına, hükümete veya üniversite yönetimlerine karşı birçok muhalif mitinge, yürüyüşe, basın açıklamasına, eyleme ellerinden geldiğince ve fırsat buldukça katılmaya çalıştıklarını; Aydın Erdem, Şerzan Kurt, Hrant Dink gibi katledilen insanların ve Roboski, Halepçe gibi katliamların anmalarına gittiklerini; mahallelerde örgütlenmeye çalıştıklarını; küçük çocuklara ders verdiklerini; kadın sorunuyla ilgili çeşitli eylemlere katıldıklarını; eşit, parasız, bilimsel ve ana dilde

eğitim için eylem yaptıklarını; parasız ve ana dilde sağlık hizmeti talep ettiklerini; siyasi partilerin seçim çalışmalarına katıldıklarını vs. söylemişlerdir.

Tüm bunlara ek olarak üniversite içerisinde de yine toplumsal sorunlara yönelik konferanslar, paneller, seminerler, sempozyumlar, söyleşiler, film gösterimleri düzenlediklerini; yemekhane zamlarını, eğitim harçlarını, YÖK'ü protesto ettiklerini; boykotlar yaptıklarını; hükümet yetkilileri üniversitelerine geleceği zaman eylemler yaptıklarını vs. dile getirmişlerdir:

Güncel, politik, bunun içerisine çevreyi, kadını, işsizliği, sağlığı, eğitimi, her türlü şeylerde bunların hepsinin tartışılabilirdiği panellere, işte söyleşilere vesaire katılıyorduk. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Ya genel anlamda mitingler, yürüyüşler, basın açıklamaları olduğu zaman katılım göstermeye çalışıyoruz. (...) okul içerisinde hani biraz daha sağlık alanına yönelik, hem sağlık alanına yönelik, hem toplumsal sorunlara yönelik paneller, sempozyumlar, konferanslar düzenliyoruz. Film gösterimleri... (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Elimden geldiğince, hani bir basın açıklamasına kadar... Bir 1 Mayıs'tan, bir basın açıklamasına kadar. O gündeme dair yapılan bir açıklamaya, her şey katılmaya çalışıyordum (...) 1 Mayıslar, 25 Kasımlar, 8 Martlar vs. mesela... (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Mesela yani ülkemizde kötü yasalar çıktığı zaman, bizler bu ülkenin iyi insanları olarak karşı çıkıyoruz yani, sokağa çıkıyoruz. Ne bileyim yani, en basit parasız eğitim, parasız sağlık için belli başlı çalışmalar yapıyoruz yani. Yeri geliyor işte küçük çocuklara ders veriyoruz. Yeri geliyor işte mahallelerde yardım topluyoruz. Yeri geliyor işte evine sahip çıkan, barınma hakkına sahip çıkan insanlarla yan yana oluyoruz gibi... (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

(...) işte parasız bir eğitim için, eşit bir eğitim için, bilimsel bir eğitim için belli dönemlerde belli eylemler yapıyoruz. Ya da işte okulun bazı açıklamaları oluyor mesela, genel toplumsal olaylara dair rektörlüğün bazı açıklamaları oluyor; buna karşı çıkan, işte bunu eleştiren bazı basın açıklamaları vesaire düzenliyoruz. İşte mesela 6 Kasım, özellikle üniversite gençliğinin gündemini oluşturan, önemli gündemlerden biri olan 6 Kasım, YÖK'ün kuruluşuna dair mesela belli toplantılar yapıyoruz, seminerler düzenliyoruz, paneller düzenliyoruz. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Okul içerisinde... Yani daha çok işte mesela bir ana dil eğitimiyle ilgili yürüyüşlerde, onun dışında işte basın açıklamalarında, onun dışında mesela devletin genel anlamda zaten uyguladığı politikalara yönelik, bu genel baskılara, işte öğrenci tutuklanmalarına, işte gazeteci tutuklanmaları vesaire vesaire gibi... Aslında şu anda da devam eden bütün bu baskılara karşı her türlü anlamda, hani hazır bulduğum zaman, en azından haberdar olduğum sürece katılıyorum, katılmaya çalışıyorum. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Daha çok demokratik eylemler dediğimiz, zaten tutuklanma sebeplerimiz de, tamamı arkasında durduğumuz gayet demokratik eylemlerimizdi, gösterilerimizdi.

İşte örnek verecek olursak YÖK protestosuydu, işte şu anmaydı ya da polis kurşunuyla ölen Şerzan Kurt anmasıydı vesaire... Bu gibi eylemlerdi. İşte genelde de bu tür eylemler. Bu tür eylemler de daha çok bilinç açığa çıkarma ya da toplumsal muhalefetini gösterme eylemleriydi; hani genelde böyle yapıyorduk. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Genelde Kürt sorununu esas alan veya Türkiye'nin demokratikleşmesini esas alan basın açıklamaları, mitingler, öğrenci faaliyetleri içerisinde bulundum. Yani özellikle güncel olaylar üzerine, işte devletin Kürtlere veya devletin bu ülkedeki herhangi bir gruba, bir kesime yapmış olduğu baskıya karşı bir yurttaş olarak, bir insan olarak tepki gösterme şeklinde. İşte bir yerde bir öğrenci vurulur, biz öğrenciler veya bu ülkedeki duyarlı insanlar en azından bu konuya ilişkin bir basın açıklaması, bir tepkide bulunma, tavır belirtme, muhalif olma durumunu ortaya koyma çerçevesinde bazı etkinliklere katıldım. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

İşte YÖK'tür, Deniz Gezmiş anmalarıdır, işte Hrant Dink anmalarıdır, onun dışında işte Öcalan'ın tutuklanmasıyla ilgili protesto eylemleridir falan. Sonra ana dil eylemleri var işte, "Kürdistan'da fuhuşa, uyuşturucuya hayır!" kapsamında eylemler, bir dizi eylem olmuştu. Onlara katılmıştık falan. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Tutuklandıktan önce, yani BDP'nin gençlik kolu, işte DYG adı altında, hani resmî bir durumu yoktu; ama onun adı altında faaliyetler yürütülüyordu. Hani klasik öğrenci etkinlikleri oldu. Zaten biliniyor bunlar, işte 1 Mayıs'tır, 6 Mayıs'tır, işte Halepçe anmasıdır, yine kadın etkinliğidir 8 Mart'ın, Newroz etkinliğidir; bunların tamamının hani üniversite içerisinde yapılan şeyler olduğunu biliyorum. İkincisi, gündem dışı olan, mesela politikliğin dışında bir de faşistlerle ilgili sorunlar yaşanıyordu sık sık. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Daha çok hak mücadelesini temel alan eylemlere katılıyorum ve düzenliyorum. İşte ne bileyim yemekhaneye zam gelmesi, harçlara zam gelmesi veya ne bileyim piyasacılık karşıtı... İşte ne bileyim herhangi bir bankanın gelip okula stant açması, böyle devasa reklam panolarının okulda yer alması, herhangi bir AKP'li bakanın okula gelip üniversitemde söz söylemesi... Tayyip'in ODTÜ'ye gelişi gibi mesela... Bu tarz şeyler çoğunlukla. Üniversiteyi hedef alan, daha çok... (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

TKP'nin yaptığı her tür, bütün eylemlere gidiyorum. Ama mesela özel olarak gitmek istediğim eylem olduğu zaman, mesela şey eylemi falan olmuştu, onlara ciddi anlamda kendi isteğimle gitmek gibi bir derdim olmuştu. (...) İstanbul'da mesela Alevi eylemi olmuştu, "eşit yurttaşlık" eylemi. Ona ciddi, kendi isteğimle gittim. Bir de bu şey vardı, Sivas davasının şeyinden sonra, düşmesinden sonra İstanbul'da bir eylem olmuştu. Oraya da böyle gayet, yani normalde Ankara'dan gidilmemesine rağmen, ben gitmek istiyorum deyip kendi şeyimle gittim. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Görüşmecilere sadece tutuklu değilken katıldıkları eylemler ve etkinlikler değil; gözaltına alınmalarından, serbest bırakılmalarına kadarki süreçte de herhangi bir siyasi eylemde ya da talepte bulunup bulunmadıkları sorulmuştur. Görüşmecilerin tamamı

cezaevinde çeşitli eylemlere katıldıklarını dile getirmişlerdir.⁹⁴ Hatta görüşmecilerden biri, cezaevinde eylemlere katılmayanları eleştirmiş ve tahliye olana kadarki süreçte herhangi bir eylemde ya da talepte bulunup bulunmadığı sorulduğunda şöyle demiştir:

Tabii ki de buldum. Sen cezaevinde politik bir tutsaksın yani. “Suçlu” değil. (...) ve doğru olduğunu düşündüğün şeyleri savunduğun için içeridesin. E bunları devam ettirmekten vazgeçersen bu çok büyük bir kaypaklık yani. “Ya beni oraya attılar, işte bana böyle yaptılar, bilmem ne yaptılar” falan filan diye düşündüğüm ya da doğru bulduğum şeyden vazgeçemem yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmeciler cezaevi içerisindeki taleplerinin gerçekleşmesi için, çeşitli hak ihlallerine ve baskıcı uygulamalara karşı çıkmak için veya cezaevi dışındaki siyasi gündeme göre çeşitli eylemlilikler içerisinde yer aldıklarını; bu amaçlarla açlık grevlerine katıldıklarını; kapı dövme⁹⁵ ve slogan atma gibi eylemler yaptıklarını; görüşlere ve etkinliklere çıkmadıklarını, kontrollerde ayakkabılarını çıkarmadıklarını; dilekçelerde talep veya şikâyetlerini “arz ederek” dile getirmediklerini; çeşitli anma programları ve etkinlikler düzenlediklerini; hücreden hücreye bağırarak şiir okuduklarını; ana dilde savunma talebinde bulduklarını vs. söylemişlerdir:

O dönem biz şeydeyken, cezaevi sürecindeyken (...) açlık grevleri başlamıştı 12 Eylül’de. O zaman bizim bulunduğumuz cezaevinde daha yoktu böyle bir şey; ama destek olmak adına, taleplere destek olma adına görüş protestoları yapmıştık. Yani önce kapalı görüşlere çıkmıyorduk, daha sonra açık görüşlere de çıkmamaya başladık. Ardından her yerde işte yayılınca açlık grevleri, hani gelinen noktada kritik bir eşik olduğu için belki süreci hızlandırma babında biz de bu sürece, açlık grevi sürecine katıldık. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Bazen cezaevi idareleri bir mahkûma yani işte zorla oda değişikliği ya da başka türlü baskılar da vesaire olunca; insanlar tepki veriyor yani, toplu hâlde tepki veriyor. Örneğin kapılara vuruyorlar protesto amaçlı, onun dışında bazı yerlerde sloganlar vesaire atılıyor. Şeylere, görüşe, etkinliğe vs. çıkılmama gibi şeyler oluyor. Bizde bunlar oldu. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Orada yaklaşık 19 Aralık sürecinden beri şekillenen F tipi tarihinde var olan bütün mücadele pratiğinin içerisinde olduk. (...) işte ayakkabı çıkartmama tavrı olsun, (...) giriş çıkışlarda, revire çıkarken, görüşe çıkarken falan... Biz çıkarmıyorduk, kendileri çıkartıyordu. Siyasi tutsakların, yani devrimci siyasi tutsakların tavrıydı. Günlük slogan atma vesaire yani, dilekçelerde arz etmeme gibi... Böyle ufak tefek birçok şey yani... (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

(...) bizim belli slogan saatlerimiz vardı, çünkü orada tecrit altında tutulduğumuz için, tüm siyasi faaliyetin de dışında tutmaya çalışan yapıya karşı biz günün iki

⁹⁴ Sadece Görüşmeci 20, cezaevinde eylem yapmayı doğru bulmadığını, üyesi olduğu siyasi partinin de bu şekilde düşündüğünü söylemiştir. Yine de daha sonra kişisel sebeplerden ötürü ayakkabı çıkarmama gibi eylemlere katıldığını ifade etmiştir. Bu konuya aşağıda daha kapsamlı olarak değinilecektir.

⁹⁵ Kapılara vurarak ses çıkarma eylemleri.

saatini, saat 11'i ve saat 3'ü slogan saati ilan etmiştik. O saatte belirlediğimiz dört beş tane slogan vardı, bunları tüm hapisane aynı anda atıyorduk. Daha sonra mesela (...) her hücreden çıkartıldığınızda sizin üstünüz aranır baştan sonra, ayakkabılarınız çıkartılır, ayakkabılarınızın içine bakılır. Biz bu esnada yine tüm siyasi mahkûmlar ortak bir tavır geliştirmiştik. "Keyfi aramaya son!" şeklinde slogan atıyorduk ve bunu duyan tüm hücreler de destek veriyorlardı o slogan atan kişiye. (Görüşmecı 5, 16.01.2013)

Ya sadece iki defa sanırım, kısa süreli açlık grevine girdim. O da kısa süreli, üç gün, üç gün, iki gün. (...) E tabii kısa süreli olduğu için, ben genel açlık grevinin yanında buna açlık grevi bile diyemiyorum yani. Gerçekten böyle bir şey... Onun dışında taleplerimiz tabii ki oluyordu, çünkü Kürt siyasi hareketi biraz da Öcalan'a bağlı geliyordu. Öcalan üzerindeki tecridin kaldırılmasına dair dilekçeleri falan biz sürekli hazırlayıp Adalet Bakanlığı'na ya da işte CPT'ye⁹⁶, farklı farklı uluslararası kuruluşlara gönderiyorduk hani. (Görüşmecı 11, 06.02.2013)

(...) cezaevinin kendi koşullarına göre farklı bir direniş biçimi var, farklı bir eylemlik var, işte her gün slogan atılıyor; işte kapılar dövülüyor hafta içi, günde iki kere, on bir ve dörtte. Onun dışında anmalar yapılıyor işte, devrim şehitlerinin anması yapılıyor içeride. (Görüşmecı 19, 15.02.2013)

Görüşmecilerden biri, cezaevinde yapılabilecek eylemlerin zaten sınırlı olduğunu, yine de -kendisinin kaldığı cezaevinde- dışarıdaki siyasi gündeme ve içerideki cezaevi uygulamalarına bağlı olarak, ayda en az iki üç eylem gerçekleştiğini söylemiştir:

(...) ana dilde savunma talebi söz konusuydu o dönemde. Zaten altı ay sonra mahkemeye çıkarıldık ve ilk eylemimiz aslında ana dilde savunma talebi şeklinde gerçekleşti. Onun dışında cezaevi içerisinde bir defasında bir arkadaşımıza bir yönelme gerçekleşti. Bizimle tutuklanan bir arkadaşımız, işte gardiyanlar tarafından darp edildi, on gardiyan tarafından işte "Montunu neden açmıyorsun?" gerekçesiyle avukat görüşüne giderken darp edildi. Galiba yanlış hatırlamıyorsam cezaevi içerisinde ilk siyasi eylemimiz o oldu, işte slogan atma, kapılara vurma, dilekçe yazma... Zaten aslında hani cezaevi içerisinde zaten yapacağın eylemler sınırlı ve bir ayda iki üç en az eylem gerçekleşiyor. Ya işte arkadaşımızın birine bir müdahale gerçekleşiyor, ya dışarıda devletin bir yönelimi gerçekleşiyor. İşte tutuklanmalar olsun, işte devletin yaptığı operasyonlar olsun, işte hareketin siyasi liderine yönelik tecrit politikalarını kınamak anlamında sürekli bir şekilde zaten birçok yere, işte bireysel anlamda ya da kurumsal düzeyde dilekçeler yollama... (Görüşmecı 8, 25.01.2013)

Bazı görüşmeciler ağırlaştırılmış müebbet cezası alan tutuklu ve hükümlülerin maruz kaldıkları hak ihlallerine yönelik eylemler yaptıklarını, cezaevi idarelerini protesto ettiklerini söylemiştir:

(...) ağırlaştırılmış müebbet kalan tutsaklar, tekli hücrelerde kalıyorlar, bu tekli hücrelerin de normalde haftada, her gün pardon, her gün bir saat ya da iki saat

⁹⁶ CPT: European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi) Türkçe internet sitesi: <http://www.cpt.coe.int/turkish.htm> (Erişim Tarihi: 31.05.2014)

açık havaya yani dışarıya çıkma imkânları var. Bu dışarıya çıkma imkânlarında, birbirleriyle görüşmelerine izin verilmiyordu. Yani aynı saatte çıkartılmıyorlardı. Bunun üzerine bir eylemlik vardı, kapı dövme eylemleri. Biz o kapı dövme eylemlerine katılmıştık. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Cezaevi idaresine yönelik çeşitli eylemlerimiz olmuştu zaten. Çünkü bir arkadaşımız vardı bizim orda, müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı ve ağırlaştırılmış müebbeti. Cezası onaylandığı için Yargıtay tarafından tek başına hücreye konulacaktı. Bunun için cezaevi idaresine karşı eylem yapılmıştı. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Görüşmeciler ana dilde savunmayı, Kürtlere yönelik asimilasyonun ortadan kaldırılması için talep ettiklerini, bunun demokratik bir hak olduğunu; ancak bu hakkı talep ettikleri zaman, savunma yapmaktan vazgeçmiş sayıldıklarını söylemişlerdir:

(...) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnsan Hakları Beyannamesi'nde bulunan insana özgü hakların cezaevinde vermediği zaman, bunları talep ettim. Bireysel talep ettim ve örgütsel olarak da talep ettim. (...) Kürtçe savunma hakkını iki ayrı yargılanmam vardı, bir tanesinde (talep) ettim, bir tanesinde etmedim. Onda da zaten temelde gerekçeleri belliydi yani. Bu ülkedeki Kürt diline ve Kürt kültürüne özgü asimilasyonun ortadan kaldırılmasına dönük bir talepti bu. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Açlık grevlerine çok girdim (...). Üç günlük, dört günlük oluyordu genelde. Onun dışında tabii ki mahkemede işte Kürtçe savunma talebinde bulunduk ve mikrofon kapatılarak hani işte "Kürtçe konuştuğu görüldü" denilerek bu hakkı kullanmamıza izin verilmedi. İşte mahkeme sonuçta herhangi bir savunma almadan mahkeme yürütülüyor. Hâlâ da mahkeme devam ediyor. İşte on beş, on altı ay oldu, hâlâ tek bir insan savunmasını yapmış değil. Onun dışında cezaevindeki yine, cezaevinin bize verdiği disiplin cezalarıyla işte infaz hâkimine gidiyorduk. Yine orada savunmamızı Kürtçe yapmak istiyorduk, kabul edilmiyordu. Şey deniyordu, böyle işte "Savunma yapmaktan vazgeçti, hani savunma hakkından vazgeçti". Orada duruyorduk, hani Türkçe "Ben savunma hakkımdan vazgeçmedim, yapıyorum, sen almıyorsun". O zaman diyordu Türkçe yapacaksın, hani Türkçe yaparsan alırım, başka da almam. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Görüşmeci 11, ana dilde savunmanın esasen siyasi bir talep olduğunu, gerçekte kendi Kürtçesinin Türkçesinden daha iyi olmadığını, ancak araştırmacıyı samimi bulduğu için bunu açıkça söylediğini ifade etmiştir:

Hani seni şu an samimi gördüğüm için, devleti samimi görmediğim için; ikisine farklı farklı anlatırım yani. Sana anlatıyorum şu an: Açıkçası ben bugün, yani mahkemeye çıksam, hani diyoruz işte biz işte "Ana dilim Kürtçedir, ana dilde Kürtçe savunmayı dahi yaparım." Bu politik bir ifadedir. Yani kimisi hani gerçekten daha iyi yapar, ama ben daha iyi yapamam. Niye? Ben kaç senedir okuyorum, düşün. İşte 16-17 senedir okuyoruz. 16-17 senedir Türkçe okuyorsun. (...) her şey Türkçe, (...) yani dilin ona doğru gelişmiş. Yani benim Kürtçem misal ya da işte Kürt halkının Kürtçesi biraz daha şey bir Kürtçe, nasıl diyeyim, (...) gelişme fırsatı bulmamış. Yani bu bir şey, gerçeklik yani... Ama bu şu anlama gelmiyor, hani mesela işte devlet bu taraftan yaklaşıyor, diyor ki işte, "Ben sana şu

an izin versem de sen kendini ifade edemezsin.” İfade edemiyorsam, bu senin sorunun yani... Sen bugüne kadar kendimi ifade edebileceğim bir alan yaratmadın. Yani bu bir anda gelişebilecek bir şey değil. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Bazı görüşmecilerse Görüşmeci 11’den farklı olarak Kürtçeyi Türkçeden daha iyi konuştuklarını, kendilerini ana dillerinde daha iyi ifade edebildiklerini söylemişlerdir:

E Kürtçem daha akıcı ama; daha iyi, daha duygularımı daha iyi ifade edebilirim Kürtçeyle. Bir de zaten bu benim hakkım, verilmesi gereken bir hakkım, beni tanımaları açısından bir hakkım. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

Görüşmeciler ayrıca, yaptıkları bu eylemlerin sadece cezaevi koşullarının iyileştirilmesine yönelik tepkiler olmadığını, dışarıdaki toplumsal olaylara karşı da birer tepki olduğunu, kamuoyunda -hatta en azından kendi aile bireylerinde- siyasi gündeme yönelik bir duyarlılık yaratmaya çalıştıklarını, devletin çeşitli toplumsal sorunlar karşısında adım atmasını sağlamayı amaçladıklarını söylemişlerdir:

(...) bu eylemsellikler cezaevi koşullarının dışında, dışarıdaki toplumsal olaylara karşı tepkilerdi. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Hani bunlar kamuoyunda birazcık daha, en azından kendi aile yapımızda bile birazcık bir şey oluşturabilmek amacıyla, öyle bir şey de vardı. Bir tepki yaratmak amacıyla (...) hem açık görüşe, hem kapalı görüşe çıkmadık. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Diğeri de açlık grevleri... Dönemsel olarak hem politik gündeme ilişkin olabiliyordu bazen. Yani mesela diyelim ki bir Roboski’de gerçekleşen olay üzerine içerideki mahkûmlar üç gün, dört gün açlık grevine girip bu durumu protesto ettiklerini veya çözülmesi gereken bir sorun olduğu zaman, devletin bir adım atması gerektiği zaman veya buna dönük bir talep ortaya çıktığı zaman, bundan dolayı da açlık grevine girdiler. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Yukarıda da daha önce belirtildiği gibi, sadece Görüşmeci 20 cezaevindeyken slogan atma, kapı dövme vs. gibi eylemlere katılmadığını, ilk başta bunlardan haberi olmadığını söylemiştir. Daha sonra bu tür eylemler yapıldığını parti avukatlarına ve parti merkezine iletildiğini ve oradaki eylemlere katılmadığını söylemiştir.

İçerideyken bulundum mu... Cezaevi idaresine... Ya içeride daha... Arkadaşlar falan da anlatmıştır büyük ihtimalle. İçeride siyasilerin ciddi eylemleri var mesela bu konuya dair. Benim bundan ilk başta haberim yoktu, çünkü ben buraya şeye gelmişim, 2 No.lu F Tipi var. Orada hiç, siyasi olarak sadece şeyler var, KCK tutukluları, PKK tutukluları var. Yani onlar da herhangi bir şey yapmıyorlar, eylem yapmıyorlar içeride. Benim hiçbir şekilde onunla ilgili haberim yoktu, sol diyebileceğimiz örgütler olmadığı için. O ara, hiçbir şekilde bir şeyde bulunmadım. Bulunmadım derken, yani örneğin öyle cezaevinde mesela kapıları falan vururlar tak tak, sesli slogan atılır. Onda bulunmadım. Bu 1 No.lu Cezaevi’ne geçtiğimde de böyle bir durumun olduğunu şey yaptılar, ney onun adı... Eylemler vardı işte, bu

işte slogan atma falan. Bu durumu ilettim parti avukatlarıma, yani parti merkezine [...] böyle bir şeyi. Yani siyasi olarak, oradaki arkadaşlara mesela katılmadım çok fazla. Yani örneğin slogan atmayı doğru bulmuyorum, hâlâ şu anda doğru bulmuyorum mesela. Katılmadım; ama insan olarak her zaman herhangi bir saldırı anında onların yanında bulundum. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Bu görüşmeciye içeride eylem yapmayı neden doğru bulmadığı sorulduğunda ise parti olarak cezaevi şartlarını iyileştirmek, demokrasi ya da hak talep etmek üzerinden siyaset yapmadıklarını söylemiş ve şunları ifade etmiştir:

Neden doğru bulmuyorum... Tabii böyle şeylerin... Ya da örneğin bu genel olarak dışarıdaki yaşamın da bir [...] var. Bir bütün içinde, böyle şartları iyileştirmek gibi bir siyasi bir yapıyı doğru bulmuyorum. Yani üyesi olduğum parti de böyle bir şey düşünmüyor yani. Örneğin Türkiye’de daha fazla demokrasi, daha fazla işte ne bileyim insan hakları vesaire diye bir çalışma yapan bir şey değiliz, siyasi parti değiliz. Benzer bir şekilde bunların da cezaevinde uygulamamın en azından kendi açımdan etik olduğunu düşünmüyorum, düşünmedim yani. Katılmadım. Siyasi olarak da doğru olduğunu düşünmedim. Ama katılanların tabii ki de her zaman yanındaydım, herhangi bir şey anında. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Bu görüşmeci daha sonra, farklı bir partiye üye olan bir arkadaşı infaz ve koruma memurları tarafından darp edildikten sonra eylemlere katılmaya başladığını, en azından aramalarda ayakkabısını artık çıkarmadığını söylemiştir:

Ya biz işte panoya şey asmıştık, pano vardı orada bir tane. İşte ben Mustafa Suphi’nin posterini asmıştım. İşte orada da... TKP yazıyordu işte altında. Sonra (arkadaşım)⁹⁷ da bir kâğıttan “Yaşasın devrim ve sosyalizm!” yazan bir şeyi asmıştı. Sonra “Bunu indireceksiniz, bu pankarta giriyor” diyerekten bir şey oldu, gardiyanlar tarafından geldiklerinde. İşte biz de indirmeyeceğiz falan dedik yani. Sonra arkadaşım biraz fevri bir şey... Fevri değil de, haklı olarak bir tepki göstermişti. Sonra onu böyle almaya çalışmışlardı yani. Alıp başka bir odaya götürmek gibi bir derterli olmuştu, orada bir küçük bir itiş kakış yaşadık. Sonra da zaten arkadaşşıma böyle daha başka bir yerde, yani fiziksel olarak saldırmaya kalkmışlar. Ondan sonra şeye katıldım, eylemlere... Yani en azından ayakkabımı çıkarmıyordum mesela. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Görüşmeci 21, cezaevlerindeki eylemlerin bir sonuca ulaşmayacak dahi olsa, tarafını belli etmek ve nerede durduğunu göstermek açısından önemli olduğunu, haksızlıklara sessiz kalınmayacağına ispatlanması gerektiğini söylemiştir:

(...) ben içeride bulunduğum dönemde, zaten Türkiye’nin siyasi ortamı da çok böyle hareketliydi. E ona dair biz de bir takım taleplerde bulunuyorduk yani. İşte ne bileyim siyasi tutuklulara özgürlük için işte girişimlerde bulunuyorduk, Adalet Bakanlığı’na dilekçeler yazıyorduk ya da cezaevinde gördüğümüz herhangi bir baskıyı işte gerekli yerlere bildiriyorduk. Hiçbir şekilde sonuca ulaşmıyor, ama bir

⁹⁷ Görüşmecinin bahsettiği arkadaşı da, bu araştırma kapsamında görüşülen bireylerden biridir. Bu sebeple, gizlilik ilkesi gereğince ismine yer verilmemiştir.

sonuca ulaşması için de değil yani. Onu da zaten çok iyi biliyorsun ve hissediyorsun. Çok cezaevi de bunu gerçekten iyi hissettiriyordu. Ya ne yaparsan yap, bir şey olmayacak yani. Senden yana bir tavır almayacak hiç kimse. Ama yine de sen... Nerede durduğunu belirlemek de önemli bir şey yani, sessiz kalmadığını, işte sessiz de kalmayacağını... Ama yani bir sonuca ulaşmayacağını bildiğimiz hâlde tabii ki biz de bunlarla ilgili girişimlerde bulunuyorduk yani. (Görüşmecı 21, 20.02.2013)

Buna ek olarak, bazı eylemlerin kazanımlarından söz etmiş, açlık grevleri sayesinde Kürt sorununun çözümüne yönelik adımlar atıldığını, müzakerelerin başladığını; bu sebeple cezaevlerine edilgen yerler denilemeyeceğini söylemiştir:

Şimdi mesela, sen nasıl değerlendiriyorsun bilmiyorum; ama bak bu ülkede daha çok yakın zamanda insanlar iki aya yakın açlık grevine girdiler, ya atmış dört gün, iki ay küsur gün yani. Açlık grevine girdiler, bunun sonucunda da barış görüşmeleri başladı. Hani ne kadar sonuca ulaşır, ne kadar barıştır... Onu göreceğiz, hep beraber göreceğiz ama, e şimdi diyebilir miyiz ki cezaevi işte edilgen bir yer. Değil yani. Bu, bu insanların açlık grevleri sonucu oldu. Bu insanların yaptıkları, direndikleri şeyler sonucunda oldu bunlar yani. Bu insanlar kabul ettirdiler kimlerle görüşülmesi gerektiğini, ne yapılması gerektiğini. Biz de... Yani mesela ben içerideyken de çok yoğun açlık grevleri vardı, sürekli vardı, dönüşümlü vardı. Biz de bunlara elimizden geldiğince dâhil olmaya, katılmaya çalışıyorduk yani. Bunlarla ilgili baskı görüyorduk, cezalar alıyorduk; ama bunu da savunmaktan hiçbir zaman vazgeçmiyorduk. (Görüşmecı 21, 20.02.2013)

Görüşmeciler, cezaevlerindeki bu tür eylem ve etkinlikleri sonrasında çeşitli disiplin cezaları aldıklarını, sürgün edildiklerini, kötü muameleye ve hak ihlallerine maruz kaldıklarını söylemişlerdir. Bunlara da “Cezaevi Koşulları ve Uygulamaları” bölümünde kapsamlı olarak değinilecektir.

3.2.4. Görüşmecilerin Tutuklamalar Hakkındaki Düşünceleri

Görüşmeciler, çok sayıda öğrencinin tutuklanmasıyla ilgili ne düşündükleri sorulduğunda, muhalif seslerin tutuklamalar ile bastırılmaya çalışıldığını, birçok tutuklamanın hukuki dayanağı olmadığını, devletin ya da hükümetin istediği gibi bir toplum yaratmaya, korku yaymaya çalıştığını söylemişlerdir:

(...) suçlamalarına baktığımız zaman gerçekten çok ciddi, komik şeyler yani sonuçta. Ulaşım zamlarını protesto ediyorlar diye tutuklanıyorlar, hiçbir suç unsuru bulunmamasına karşın sırf puşi taktıkları için tesadüfen gözaltına alınıp tutuklanıyorlar, iki yıl içeride kalıyorlar (...), demokratik hak diyebileceğimiz her türlü etkinlikte arkadaşlar tutuklanma riskiyle karşı karşıya kalabiliyorlar. (...) Ciddi anlamda biraz da “korku imparatorluğu” yaratma peşindeler ve kendi

istedikleri bir toplum yaratma derdindeler. Hani sürü diyebileceğimiz aslında hani, kendi yaptıklarını meşru kılmak ve ses çıkarmamak adına, kendi rantları için öyle bir toplum yaratma gayesi güdüyorlar. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

(...) yani siyasal iktidarın baskı yoluyla öğrenci gençliğini hapse tıkmaya çalışıyor, işte... Bir taraftan işte parasız eğitim isteyenleri hapse alıyor, bir taraftan işte ana dilde eğitim isteyenleri, bir taraftan işte sağlık alanı çalışanlarını... Hani bütün alanlara bu şekilde saldırıyor. Günümüz... Yani 90'lı yıllarda daha farklıydı. Daha işte karanlık işler dönüyordu. 2000'ler Türkiye'si, yani AKP Türkiye'sinde de yani bir tutuklama furyası... Herkes tutuklanabilir, herkes alınabilir, gözaltına alınabilir. (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

Devlet bir şekilde Kürtleri susturmak istiyor, sosyalistleri susturmak istiyor. Bunun yöntemi olarak da işte şeylere başvuruyor, hilelere başvuruyor yani. Anayasada bile, yani o anayasada bile hak olarak geçen basın açıklamalarını terörize etmeye çalışıyor. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

Bonefeld (2010, s. 169) Rüstow'dan da aktararak, devletin gücünün toplumdan bağımsızlığına dayandığını, burjuva devlet olarak etkili biçimde işlemesini mümkün kılanın onun bağımsızlığı olduğunu söylemekte; bu yüzden devletin kitlesel demokratik istekler karşısında “kendi bağımsızlığını korumak için (...) güçlü” olması gerektiğini söylemektedir.

Görüşmeciler de bu düşüncenin doğruluğunu ortaya koyacak biçimde, tutuklamalarla devletin gücünü korumaya ve bunu ispat etmeye çalıştığını, fikirlerini başkalarına da yayarak kendisi için tehlike oluşturabilecek bireyleri cezaevine attığını söylemiştir:

Ya demek ki bu kadar korkuyorlar öğrencilerden hani... Diyor ki, bu adam bugün üniversitede, yarın öbür gün bitirecek, atıyorum mesela ben öğretmen olacağım. E beni alıp kendi okuluna koyacak, ders vereceğim hani... Ya bu alıp kendi fikirlerini ya da kendi görüşünü onlara da empoze ederse? Bu sefer bir kişiden otuz kişi, kırk kişi olacak aynı kişiden. Ben bunları alayım cezaevine atayım, orada görürler zaten çıkınca. Bir şey yapamazlar. Onun için alıp cezaevine atıyor. Kimsenin farklı düşünmesini istemiyor, diyor hani benim gibi düşüneceksin, benim gibi olacaksın. Olmazsan seni alır cezaevine atarım. Gazetecileri atıyor, avukatları atıyor, öğrencileri atıyor, siyasetçileri atıyor, milletvekilleri cezaevinde... Hani kendinin güçlü olduğunu göstermeye çalışıyor. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Ayrıca görüşmeciler, öğrencilerin toplumda iyi yerlere gelebileceğini; gazeteci, avukat, öğretmen vs. olup mevcut sisteme karşı gelebileceğini; devletin ya da hükümetin de bu yüzden onları tehlikeli gördüğünü dile getirmişlerdir:

Yani bu insanların hepsi genç, üniversite okuyor ve hepsi ileride çok iyi yerlere gelebilirler ve hepsi kendini belli bir konuda donatıyorlar, geliştiriyorlar. Kürt sorunu olur, başka bir konu olur... Muhalifler, yani ileride bunların -yani sistemin- önüne taş koyabilecek insanlar ve bu yüzden de onları şimdiden bastırmaya çalışıyorlar. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Öğrenciler hapishaneye dolduruluyor ve en önemlisi mesela şöyle bir algı var bugün hükümette, “İşte bunların okumuşu daha zararlı. Yani bir Kürt okuduğu zaman ne olacak, işte gelecek devletin bir kademesinde belki çalışacak, belki işte ne bileyim avukat olacak, belki gazeteci olup haber yapacak. E dolayısıyla buna mahal vermemek lazım yani, haber yapıp işte yarın bir gün gazeteci olup AKP’yi eleştirecekse hapishanede yatsın, gazeteci olamasın daha iyi” algısı var yani. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Gazeteci yazar ve o yazdığını herkese ulaştırır ve farklı bir tehlike arz ediyordur. Bir öğrenci eyleme gidiyordur, o eylemde taş atıyordur, ne bileyim polise tırnak içinde “mukavemet” ediyordur mesela, farklı bir tehlike arz ediyordur. Akademisyen verdiği derste bir şey anlatıyordur. Ve bu aslında eğitimin hani bir yeniden üretim mekanizması olarak kullanılmasını ters tepiyordur işte, hükümetin kendi algısının aksine bir şey öğretiyordur; başka bir tehlike unsurudur ama hepsi sonuçta birer tehlike unsurudur. Öğrenciler de daha yakıcı belki de, daha yıkıcı. (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Görüşmecilerden biri oldukça önemli bir konuya değinerek, öğrenciler üzerindeki aile baskısının, anneler ve babaların çoğu kez “önce okulunu bitir” şeklindeki tembihle vücut bulan kaygılarının devlet tarafından kullanıldığını dile getirmiş; anne ve babalar tarafından çocuklarının eğitim hayatlarının sekteye uğramaması genellikle önemsendiği için, tutuklamaların özellikle öğrencilere yönelik olabileceğini söylemiştir:

Öğrencisin, okulunu bitir, işte diploman elinden alınacak, yirmi yıldır uğraştığın şey sıfırlanacak kaygısı çok fazla var. Biraz da o yüzden öğrencilere yükleniliyor olabilir. (...) aileler de hep der ya, okulunu bitir, ondan sonra ne yaparsan yap. Neyse ben onu çürüttüm, koğuşumda üç kişi vardı, KESK’li kadınlar, üçü de memurdu, okullarını bitirmişler bunlar anne dedim. (Tutuklamaların amacı) biraz korkutma olabilir. (...) yılanın başını küçükken ezme... Bu dönemde uzaklaşan çok fazla insan oluyor, fazlasını göze alamayan... (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

Bu durumu, Foucault’nun söz ettiği yönetsel iktidar uygulamalarının devreye girmesi ve bireylerin kendilerinden beklenen davranışlarda bulunmaya yönlendirilmesi şeklinde okumak mümkündür. Bu konuda Görüşmeci 21 de, ailenin devletin “ajan kurumu” olduğunu; devletin kendilerinden beklediği şeyi, ailelerinin de beklediğini söylemiştir:

Şimdi mesela aile, tamam mı, devletin çok ajan bir örgütü yani, öyle şeyi, kurumu. Bunu hepimiz biliyoruz. (...) Mesela başına bir şey geldiği zaman ailenin verdiği tepkiyle emniyette söyledikleri o kadar birbirine benzer ki, bunu fark ettiğin zaman çok şaşırıyorsun. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Öğrenciler ayrıca mevcut toplumsal sistem karşısında sahip oldukları potansiyelin de oldukça farkındırlar. Sıklıkla gençlerin, toplumsal muhalefetin en dinamik kesimi olduğunu, muhalif hareketlere öncülük edebileceklerini, kalabalık ve etkili olduklarını,

çeşitli eylemleri ülke geneline yayma potansiyeline sahip olduklarını ve bunun tarihte de hep böyle olageldiğini ifade etmişlerdir:

Gençlik dediğimiz şey, özü gereği devrimcidir. Hani öncüdür, işte mahallede öncüdür, diğer insanlara da öncülük yapar, okula öncülük yapar. Ve reflektir yani, canlı bir güçtür. Yaratır, üretir sürekli. E bu gerçekliği zaten görüyoruz, yani Denizlerin zamanından şimdiye kadarki dünya devrim hareketlerinin tamamında öğrenciler öncülük yapmıştır. Mesela Şili’de yaşanan olayları gördüğümüzde, işte öğrencilerin yaptığı halkı galeyana, halkı harekete geçirdiği; sadece bir öğrenci hareketi olmasına rağmen ilerlettiği... E Denizlerin zamanında başlattığı şeyler... Bu aslında onlar için bir öngörüydü hani, İstanbul ve Türkiye genelinde de, bu öğrencilerin böyle bir öncülük yapabileceği korkusu her zaman var, her iktidar için, her güç için bir korkudur ve bu korkuyu da bu şekilde yok edeceklerini düşünerek öğrencilere böyle bir saldırıda bulundular yani. (Görüşmecı 16, 07.02.2013)

Biraz daha gençlerden korkuyorlar diyebilirim. Hani sonuçta toplumun dinamik gücü... Tüm insanlık tarihine de baktığımızda, isyanların diyebileceğimiz, rahatsızlıkları dile getiren çoğu insanlar biraz da gençler oluyor. Bu da gelecek gayesi, tahayyülleri olduğu için. Mesela ODTÜ’deki olaylar... (...) Hani sistemin en çok korktuğu kesimler gençlerdir diye düşünüyorum. Çünkü hani gençliğin, nasıl diyeyim, yaratabileceği dinamizm o kadar büyük ve etkili ki, aslında hani toplum nezdinde de baktığımız zaman, toplumsal sorunların çözümü olabileceğini düşündüğüm benim iki grup vardır: Biri kadınlardır, biri gençlerdir. (Görüşmecı 1, 06.01.2013)

(...) dünyada genel olarak şeylere baktığında; bu sol, muhalif, sosyalist, devrimci her türlü harekete baktığında bunların dinamik kesimi öğrencilerdir. Bugün Güney Amerika’da, Şili’yi mesela düşünsen, bir yıldır iki yıldır sokakları doluyor taşıyor. Benzer şekilde Yunanistan yani, yine Yunanistan aynı şekilde yani, hep öğrenci hareketleri... O yüzden üniversiteler özellikle bence ‘80 döneminden sonra üniversitedeki her türlü şey, başkaldırı ya da her türlü bir göze batma olayı hemen sindirilme hissiyle doğuyor. (...) Hiçbir şey yoksa bile şeyi yapıyorlar, kendilerini hatırlatmak amaçlı, “ben buradayım” demek amaçlı şeyler oluyor yani. Öğrenci hareketlerinden o yüzden çok korkuyorlar. (Görüşmecı 2, 07.01.2013)

Görüşmeciler ayrıca, gençlerin mevcut toplumsal, ekonomik, siyasal sistemle henüz bağlarını tam olarak kurmamış olduğunu; dolayısıyla sokak eylemlerine kolayca yönelebildiklerini; bir anlamda gençlerin, sistemle bağlarını kurmuş bireylere nazaran “kaybedecekleri” daha az şey olduğunu ve bu yüzden de onlara yönelik müdahalenin de daha sert biçimde gerçekleştiğini söylemişlerdir:

Yani Burhan Kuzu’nun bir ifadesi vardı, bence söylediği az sayıda doğru şeylerden birisi oydu; şey diyor, (...) biz her yeri aldık diyor, işte yargıyı hâli yoluna soktuk, işte ne bileyim okullar, eğitim sistemi vesaire... Bunları hâli yoluna soktuk, bir sokak kaldı diyor, bir işte sokağa söz geçiremiyoruz... Gerçekten ben de böyle düşünüyorum. Bir sokak kaldı elimizde, öğrenciler de sokağın en büyük dinamiklerinden birisi. Gençlik çünkü gençlik kimliğinden dolayı muhalif olduğu için sistemle henüz bağlarını tam anlamıyla kurmadığı için çok daha kolay sokağa

yönelebilen bir yaş grubu. Dolayısıyla buraya yönelik alınan önlemler de çok daha sert oluyor; öğrencilerin yaptığı eylemlere, gösterdikleri muhalefete karşı tepki çok daha sert oluyor. Salt tepki, salt işte polisiye müdahale bir işe yaramadığı için, ayrıca başka kurumlar da devreye giriyor. Bunlardan birisi de hapishane. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

(...) ben hani gençliğin toplumdaki en dinamik kesim ve devletin sisteminin ya da hani toplumu baskılamaya çalışan insanların en fazla korktukları toplumsal kesimin gençler olduğunu düşünüyorum. Çünkü dinamik, heyecanlı, enerjik; değişime, dönüşüme açık; pratik anlamda, teorik anlamda kendisini geliştirebilecek, atılım yapabilecek bir potansiyeli vardır. Bu anlamda zaten baktığımız zaman her dönemde en fazla gençlere yönelik, var olan tüm toplumsal hareketler, var olan bütün siyasal mücadeleleri, ulusal [...] mücadeleleri gençlikte başlamıştır ve gençlik aslında bu hareketlerin hâlen devamını sağlamaktadır. Bu anlamda çok doğal görüyorum öğrencilerin bu kadar gözaltına alınmasını. Çünkü korkuluyor, çünkü gençlik... Eğer hani bir değişim dönüşüm gerçekleşecekse bunu yapabilecek olan yine gençliğin kendisidir. Bundan dolayı ve sistemin, devletin karakteri gereği bu sistem var olduğu sürece öğrenciler, gençler sürekli tutuklanacak. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

(...) ya şöyle bir şey var şimdi, ülke gündemini bir gazeteciler, ikincisi öğrenci kesimi ayakta tutabiliyor. Çünkü yani toplumun en dinamik kesimi gençler ve onlar da okuyor. (...) sonuçta bu insanlar siyaset yürüten insanlar. Yani üniversitelerde birilerini örgütleyecekse bu insanlar örgütleyecek, yani düşünceleri değişecekse belki bunlarla birlikte değişecek. E sen bunları alırsan, yani ortamı pasifize edersen, bir faaliyet de çıkmaz yani. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Bazı görüşmeciler de, yine benzer şekilde, sokağa en fazla insan çıkarabilecek kesimin öğrenciler olduğunu, bir anlamda daha kolay örgütlenbildiklerini, mahallelere gidip halkla iletişim kurduklarını, yaptıklarının doğru olduğuna dair halka güven verdiklerini, devletin de öğrencilerin halkta yarattığı bu izlenimi yok etmeye çalıştığını söylemiştir:

Sonuçta öğrenci hani gençliktir, gençlik de bir hareket gücüdür. Avukatlar ya da gazeteciler... Gazetecileri ayıralım da, avukatlar ya da siyasetçiler hani bugün bir şey olursa ne kadar insan sokağa dökülebilirler? Ama öğrencilere baktığımız zaman hareketlidir, sürekli bir... Şu son yapılan devrimlere baktığımız zaman öğrenciler üzerinden, gençlik üzerinden yapılan bir şeydir. Gençlik bir hareketlenince, harekete geçince yapamayacağı şey yoktur. E bunlar da bundan çekindikleri için öğrencilerin önünü kesmeye çalışıyorlar. E bir de son zamanlarda öğrencilerin bu kadar tutuklanması belki de biraz oraya bağlanabilir. Acaba bunlar da aynı etkiyi yaratır mı? Hani atıyorum bir öğrencilerin kalkıp ayaklanması, bir gençliği durdurmak zordur hani, gençlik öyle pek pes edecek insanlar değildir. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

(...) bakıyoruz, gerçekten hani dünya sol hareketinde hani öğrenci hareketlerinin çok büyük bir ivmesi olmuştur yani. Fransa diyelim en basit örneği. Ve o '68 rüzgârı falan yani, düşün dünyayı salladı. Öğrenci... Türkiye'de mesela öğrenciler yani bu aşamaya getirdi, Kürt hareketini öğrenciler başlattı. Türkiye sol hareketini öğrenciler bu aşamaya getirdi. Hâlâ öğrencilerin üzerinde aslında hani, öğrenciler bir de hiperaktiftir, halka gidiyorlar, mitinglere gidiyorlar, konserler düzenliyorlar, konuşmalara katılıyorlar, yürüyüşe gidiyorlar... Öğrenci hep. Bir de

öğrencinin olması güven de veriyor halka. Biz öğrenci olarak mahallelere gittiğimiz zaman, ya halk diyor, bu eğer öğrenci bizimleyle, demek ki biz iyi bir davaya inanıyoruz düşüncesi var. Bu şeyi kırmak için öğrenciye saldırdı yani. İşte Adalet Bakanı öğrencinin tecavüzden cezaevine girdiğini söyler. O imajı yıkamak için. Şöyle dedi ya, diyor, tecavüzden girenler var diyor, hırsızlıktan girdiğini söyler. Yok, bilmem neyden girdiğini söyler yani...⁹⁸ Öğrenci bunun için şeydir yani, çok önemlidir aslında. (Görüşmecı 15, 07.02.2013)

Görüşmeciler, öğrencilerin toplumsal muhalefet açısından neden önemli olduğunu açıklarken de, sıklıkla ODTÜ’deki öğrenci eylemlerini örnek göstermişlerdir:

(Öğrenciler) sayısal olarak, sayı olarak çok fazla. Yani öğrenci hareketinin tarihsel olarak da güçlü birikimlere, güçlü refleks olarak farklı tepkisellik geliştirdiğine bağlı olarak... Şimdi AKP’nin de son dönem (...) hâkim olamama derdi var. İşte üniversitelerde bir hâkimiyet söz konusu, kurmak istiyor ve bunu bir şekilde yapamıyor ama. ODTÜ gibi, mesela işte (...) referandumda “evet” geçti ama yani, üniversitede “evet” çıkmadı. İşte seçimlerde üniversiteden “evet” çıkmıyor. İşte hiçbir bakan üniversitelere giremiyor. İşte kendisi de giremiyor yani. (...) Başbakan ODTÜ’ye girmeye çalıştı iki defa, ikisinde de (...) öğrencilerin nasıl bir karşı duruş sergilediğini gördü. Böyle bir dinamik bir yapısallığından kaynaklı, daha farklı bir yerde duruyordur herhalde. (Görüşmecı 4, 15.01.2013)

(...) gençliğin işte ‘80 sonrası nasıl bir apolitik gençlik yaratma perspektifleri varsa, bugün de aynı şekilde var olan o politik ortamı bir anlamda cezalandırarak, politize olmuş gençleri cezalandırarak tekrardan gençleri bir apolitizme sürüklemek istiyorlar. Bundan kaynaklı, öğrenciler özellikle tepkilerini çekiyor işte. Mesela ODTÜ bunun bir yansıması, ODTÜ’deki olay aslında öğrencilerin de politik olduğunu, onların da gündemi etkileyebilecek bir şeyler yapabileceğini gösteriyor. Bunu gördükçe de saldırıyı arttırıyorlar aslında bir yandan. (Görüşmecı 9, 30.01.2013)

Tüm bunların yanında belirtmek gerekir ki, araştırma kapsamında görüşülen bireyler ifadelerinde sıklıkla ve aslında kaçınılmaz olarak “devlet” kavramına yer vermiştir.

Görüşmeciler genel olarak siyasi düşünceleri, ifadeleri ve eylemleri sebebiyle “devlet” nezdinde farklı bir kategoriye girdiklerini; “devletin” Kürtlere ve sosyalistlere daha farklı davrandığını; eğitim, medya gibi ideolojik aygıtlar aracılığıyla “devletin” toplumdaki düşünceleri ve algıları şekillendirdiğini; toplumsal gerçekliklerin yapay olarak “devlet” tarafından üretildiğini; ayrımcılığın “devlet” tarafından inşa edildiğini; “devletin” insanları tutuklayarak veya gözetim altına alarak onlara müdahale ettiğini,

⁹⁸ Görüşmecı burada, eski Adalet Bakanı Sadullah Ergin’in TMK kapsamında tutuklu bulunan 22 öğrenci olduğunu, öğrenciliği devam ederken tutuklanan diğer bireylerin ise cinsel suçlar, cinayet, uyuşturucu, yağma, gasp, hırsızlık, yaralama, sahtecilik, cinayete teşebbüs, dolandırıcılık gibi suçlardan yargılandığı yönündeki açıklamasını kastetmektedir. Konuyla ilgili olarak bk.: “Ergin: Tutuklu öğrenci sayısı 209”, 2012. Ergin’in bu konuyla ilgili, CHP’li milletvekili Veli Ağbaba’nın 08.12.2011 tarihli yazılı soru önermesine verdiği 11.04.2012 tarihli cevap için de bk.: Ergin (2012, Nisan 11).

“devlet” tarafından kendilerine baskı uygulandığını, yine “devletin” kendileri üzerinde türlü oyunlar oynadığını vs. ifade etmişlerdir. Ayrıca bazı görüşmeciler “devletin” bir takım şeyleri onlara karşı koz olarak kullanabildiğini ifade etmiş; bu sebeple düşüncelerini sosyal medyada veya telefon görüşmelerinde ifşa etmekten kaçınarak “devlete” gereksiz yere malzeme vermemeye çalıştıklarını dile getirmişlerdir.

Bu noktada Görüşmeci 5, oldukça önemli bir konuya değinmiş; bir iktidar partisi olan AKP'nin “devletleştiğini” söyleyerek; neden karşılarında gördükleri, mücadele ettikleri ve birçok sorunun kaynağı olarak gördükleri şeyin “devlet” olduğunu ortaya koymuştur:

Bu biraz AKP'nin gitgide devletleşmesinden kaynaklı bir sıkıntı bence, çünkü AKP özellikle son seçimlerde %50'nin de verdiği bir özgüvenle hareket ediyor ve kendisi dışında kalan %50'ye karşı müthiş rahat davranıyor. Özellikle sol muhalefete, Kürtlere karşı ya da diğer bu ezilen kesimlere, işte çevrecilerinden tutun da, eşcinsellere kadar, tüm bu kesimlere karşı müthiş şekilde rahat ve pervasız davranıyor. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Benzer şekilde Görüşmeci 12 de AKP'nin “devletleştiği” düşüncesindedir ve ifade özgürlüğünden söz ederken şunları dile getirmiştir:

(...) aslında ifade özgürlüğü sadece, bizzat devletle ya da hükümetle -artık devlet diyelim yani- onunla aynı görüşte olanlara var. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Görüşmeci 11 de, devletin hükümet eliyle yürüdüğünü söylemiştir:

Şu an işte, şu anki hükümet, ya sonuçta devlet dediğimiz olay hükümet eliyle yürüyen bir şey. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Özellikle Görüşmeci 4 ve Görüşmeci 20, kendilerine AKP'yi dert edindiklerini, Türkiye'deki en önemli sorun olarak AKP'yi gördüklerini söylemiştir. Görüşmeci 17 ise, çok sayıda öğrencinin tutuklanmasıyla ilgili olarak hükümeti değil, sistemi eleştirmiştir; mevcut sorunların tarihselliğine vurgu yapmıştır:

Hükümetlerle ilgili bir sorun değil, ben bunun bir AKP sorunu olduğunu düşünmüyorum, bir sistem sorunu olduğunu düşünüyorum. Yani daha önce öldürdüklerini ama şu an tutukladıklarını düşünüyorum. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Görüşmeciler Kürt sorunu hakkında konuşurken de sıklıkla devleti eleştirmişlerdir:

Şimdi aslında ben... Mesela toplum içerisinde ya da sınırları çizilmiş mekân, zaman ve toplumu düşündüğün zaman gerçekleşen, açığa çıkan hiçbir sorunun diğer bir sorundan bağımsız olmadığını düşünüyorum. Bugün eğer ki Kürtler, diyelim ki etnik anlamda, kültürel anlamda, siyasal ve ekonomik anlamda bir egemenlik altında iseler; bu tamamen devletin kendisini üzerinde şekillendirdiği,

kurumsallaştırdığı, toplum düzeyinde de, toplumun belli kesimi düzeyinde de meşrulaştırdığı durumundan kaynaklı olduğunu düşünüyorum. (...) Ben bugün kendi ülkemde, işte Kürdistan'da, kendi ana dilimde; kardeşlerim, tüm hani toplum, tüm Kürtler yirmi birinci yüzyılda kendi düşünceleri doğrultusunda, kendi doğal oluşumlarının getirdiği haklar anlamında bunu yaşayamıyorsa; bu gerçek anlamda devletle tamamen bağlantılıdır. Devletle tamamen ilişkili olduğunu düşünüyorum. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Gerçekten de Kürt sorununun AKP'den daha eski bir geçmişe dayandığı, uzun yıllar boyunca da çözülmemiş bir sorun olduğu göz önüne alınırsa; en azından bu sorun hakkında konuşurken görüşmecilerin neden daha çok devleti sorunsallaştırdığı veya karşılarında devleti gördüğü anlaşılabilir. Örneğin Görüşmeci 14, Kürt sorununun geçmişe dayandığına vurgu yapmakta ve şunları söylemektedir:

90 yıllık cumhuriyet tarihi boyunca, Osmanlı'dan sonra özellikle Kürtler şekillendirilmesi gereken, yani homojen bir toplum yaratma politikaları; ki o dönem dünyanın, Avrupa'nın özellikle bu tarz politikaları vardı. Türkiye'de işte, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde İttihat Terakki'nin öncülüğündeki Kemalist rejim bunu önüne bir politika olarak koydu ve 90 yıllık cumhuriyet tarihi boyunca sürekli Kürtleri bir sorun ve şekillendirilmesi gereken bir nesne olarak algıladıklarından dolayı, ciddi anlamda insanlık dışı politikalarla yaklaştılar. Yani baskı, zulüm, asimilasyon gibi insanlık dışı yöntemlerle Kürtleri şekillendirmeye çalıştılar ve tabii bu doğalında bir mağduriyet yarattı. Yani dışlanma, ötelenme, asimile edilmeye çalışılma, hakarete uğrama gibi... (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Bu ve benzeri düşüncedeki görüşmecilerin doğal olarak karşılarında salt AKP hükümetini görmeleri beklenemez. Dolayısıyla benzer düşüncedeki görüşmeciler, çoğunlukla iktidar partisini değil, devleti eleştirmiştir. Örneğin Görüşmeci 8 de, etnik kimliğinden ötürü yaşadığı sorunların kaynağı olarak hükümetten ziyade, devleti görmektedir:

Ben bugün üniversitede kendi var oluşumun nedeni olan farklılıklarımı her zaman ve mekânda istediğim şekilde açıklayamıyorsam, bunun nedeninin tamamen devletle ilişkili olduğunu düşünüyorum. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Bu görüşmeci ayrıca, birçok toplumsal sorunun ve bunların ortaya çıkmasına yol açan toplumdaki egemen anlayışların temelinde devleti görmekte, belli bir kesimin devlet içerisinde örgütlendiğini ve kurumsallaştığını dile getirmektedir:

(...) Ve devlete baktığın zaman, sürekli eleştirisini yaptığımız ve belki de toplumda bunca sorunun açığa çıkmasındaki nedenlere baktığımızda işte, cinsiyetçiliğin varlığı, milliyetçiliğin varlığı, dinciliğin varlığı, aşırı sınıflaşmanın varlığı, militarizmin varlığı... Aslında bütün bu anlayışların temelinde var olan devlet içerisinde kendisini müthiş örgütlemiş, kurumsallaşmış olan belli kesimin varlığını devam ettirmeye yöneliktir. Varlığını da diğer bütün toplumsal farklılıkların

hakkını gasp ederek devam ettirdiğini düşünüyorum. Bu anlamda benim hem dilsel, hem dinsel, etnik vesaire ya da ideolojik ya da siyasal düşüncelerimin baskılanmasındaki etkenler bu saydığım bütün anlayışlardan kaynaklanıyor. Ve bunun odağında da devlet kurumunun kendisi olduğunu düşünüyorum. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Görüşmeciler ayrıca, devletin bakış açısının topluma da yansıdığını; özellikle eğitim ve medya aracılığıyla devlet tarafından toplum algısının şekillendirildiğini düşünmektedir:

Devletin ben, hani şu anda var olan bütün toplumsal sistemin, toplumla ilgili bütün gerçeklerin devlet tarafından yapay bir şekilde inşa edildiğini düşünüyorum. (...) devlet algısı ve devletin oluşturmuş olduğu toplum algısı tamamen yapay ve tamamen hem bireyin, hem toplumun, hem doğanın yapısına aykırı bir anlayış, bir zihniyet yapılanması. Bu anlamda kendimi de bu yapı içerisinde her yönüyle ezilmiş, baskılanmış hissediyorum. (...) Ben birey ve toplum bilincinin, zihniyetinin canlı ve yapılandırılabilir bir şey olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda birey içinde olduğu sistemler tarafından şekillendirilir, oluşturulur yani yaratılır. Yapay kişilikler oluşturulur. Bu tamamıyla, gerçekten bizden her anlamda ekonomik, siyasal anlamda kendisini güçlendirmiş, güç elde etmiş, iktidarı elde etmiş zümrelerin, kimselerin; diğer bütün farklılıkları kendi çıkarları doğrultusunda kullandığını düşünüyorum. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Tüm bu sebeplerle, görüşmecilerin çoğunlukla “devlet” kavramını kullanması anlaşılabilir. Özellikle Kürt görüşmecilere, etnik kimliklerinin devlet ve toplum tarafından nasıl görüldüğü sorulduğunda, hepsi benzer cevaplar vermiş; toplumun yönlendirildiğini, düşüncelerinin şekillendirildiğini ifade etmişlerdir:

Ya toplumun ideolojisi biraz medyayla gelişen bir şey hani günümüzde... Yani medya ne derse toplum da ona kayan bir yapıya sahip. Onun için ben çok şey yapmıyorum, yani hani toplumun ideolojisi aslında eşittir medyanın ideolojisi. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Toplumun aslında ben yönlendirildiğini düşünüyorum, bir şekilde hani bu siyasi gündemle de alakalı olduğunu düşünüyorum. Hani siyasi gündemi nereye çekersen halk da o tarafa yöneliyormuş gibi, biraz hani yönlendiriliyormuş gibi düşünüyorum. O açıdan hani kimsenin içinde bu şekilde böyle bir düşmanlık olabileceğine inanmak istemiyorum, hani bir şekilde yönlendirildiğine inanıyorum. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Bu noktada devlet tarafından hakikat söylemleri üretildiğini ve bu hakikatlerin çeşitli kanallar aracılığıyla topluma benimsetildiğini söylemek mümkündür.

Daha önce belirtildiği gibi Foucault (2012b, s. 42, 43), mücadele hedefi olarak devletin öne çıkarılmasını eleştirmekte, esas olarak daha mikro düzeydeki iktidar mekanizmalarının değiştirilmesi gerektiğini söylemektedir.

Ancak Neocleous'un (2013, s. 183) da ifade ettiği gibi, zapt etmek bir idari erk uygulamasıdır ve devlet kavramından bağımsız düşünülemez. Neocleous (2013, s. 190), polisin kanun hâkimiyetine göre ve “yasal” sınırlar içerisinde davrandığının varsayılmasını eleştirmekte, takdir yetkisinin polisin rolündeki yerini anlamadan, polisin işlevinin de anlaşılmayacağını söylemektedir. Takdir yetkisinin genel olarak devlet erkinin de temel bir özelliği olduğunu söyleyen Neocleous (2013, s. 193), polis ve devlet arasındaki ilişkiselliğe dikkat çekmektedir.

Bu noktada görüşmecilerin tutuklamalar hakkındaki düşüncelerini ifade ederken “polis” hakkında söyledikleri şeyler oldukça önem kazanmaktadır. Örneğin Görüşmeci 15, neden tutuklandığını düşündüğü sorulduğunda şunları söylemiştir:

Ya bir yerde eğer bir iktidar, aynı zamanda otorite olmak istiyorsa; önce tüm toplumu kendi kafasına göre bir terbiye etmek ister. Bunu da nasıl yapacak? Yüzünü gösterecektir yani. Eskiden bunu orduyla gösteriyorlardı, işte darbelerle ya da işte, arada işte 28 Şubat gibi tankları yürütmekle falan gösteriyorlardı. Artık bu değişti, polisle gösteriyor yani. Güç [...] değişti. Ve bu da tamamen şeye bağlı, hükümete bağlı... İşte bu şekilde tutuklamalarla, işte görüyoruz yani, tüm dosyaların içinde bir polis şeyi var yani, özellikle Ergenekon'da bir polis sızıntısı var, polis eli var yani her şeyin içinde. Bir şekilde güç gösteriliyor yani topluma, yani “Artık otorite benim”. Çünkü eski o şey algıyı yıkmak istiyor; eskiden hani ordu güçlüdür, işte cumhuriyetçi kanat güçlüdür. O algıyı şimdi yıktı, değil mi? Herkes AKP güçlüdür, diyor. İşte bunu tutuklama gücüyle gösteriyor. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Benzer şekilde Görüşmeci 7 de, polis komplosuyla çok sayıda insanın tutuklandığını söylemiştir:

Yani delillere de bakıyorsunuz, iddianamelere de bakıyorsunuz mesela; işte 1 Mayıs gibi, 8 Mart gibi devletin de o günleri tatil ettiği, devletin de belli şeylerinin, bakanlıklarının vesaire resitaller düzenlediği... Tamam katılmıyorum ama, yani devlet bile kendi eliyle bunları yaparken, bunları öne sürerek, en küçük demokratik hak talebini dahi şey gösteren, işte terörize eden şeyler içerisinde, eylemler içerisinde... Ve tamamen polis komplosuyla alınıyor insanlar. KCK operasyonu da böyle, tutuklu bu kadar fazla öğrencinin işte şu örgüt, bu örgüt adı altında tutuklanması da tamamen böyle diye düşünüyorum. Yani bunlar polisin şeyi... Yani polisin yapmaya çalıştığı bir şey yani. Bir suç ve bir suçlu olmadığı için ortada, bu kadar erken bırakıldık. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Bu görüşmeci ayrıca, polisin hazırladığı fezlekeyi gördükten sonra devlete ve polise olan güvensizliğinin daha da arttığını ifade etmiş, yasal durumların ve eylemlerin bile yasa dışı gibi gösterildiğini anlatmıştır:

(...) devlete ya da işte polise belli bir güvensizlik vardı ve o fezleke benim karşıma, polisin hazırladığı fezleke benim karşıma çıktıktan sonra güvensizliğim iki kat daha arttı. Çünkü yani dediğim gibi yaptığınız her şey yasa dışı bir örgüt üyeliğine giriyor. Yani valiliğe kayıtlı bir derneğe, açılmasına izin veriliyor, siz o derneğe üye oluyorsunuz, sonra deniyor ki yok deniliyor, o dernek yasa dışı mesela, vesaire... Bunun gibi bir sürü şey karşınıza çıkıyor. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Görüşmeci 6 da, bir eylemde “polise mukavemet” suçundan gözaltına alındığını anlatmış ve polisin istediği kişiyi, istediği zaman gözaltına alabileceğini, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’na muhalefet suçunun her şeye mutlaka eklendiğini söyleyerek şunları anlatmıştır:

(...) bir tane de gene ulaşım ile ilgili bir eylemde gözaltına alınmışım. Gene serbest bırakıldık tabii. O da gene şey, “polise mukavemet” diye bir suç var. Hani polis gözaltına almak istediği zaman alıp götürülebilir, buna şey yapma şansın yok yani, “beni alamazsın” dediğin zaman mukavemet oluyor, o da suça giriyor. Gösteri, toplantı, yürüyüş kanununa muhalefetinden... Her şeye mutlaka eklerler o maddeyi, 2911 no.lu madde diye. Gene aynı maddelerdi yani, çok değişik maddeler değildi. (...) Bir dönem şey olmuştu, metronun altına filan şeyler kurulmuştu, paso kontrol stantları filan kurulmuştu iki üç sene filan önce, o zaman “Bizim pasomuz yok, biz burada öğrenciyiz, öğrenci kartımız var, geçmek istiyoruz”, “Hayır geçemezsin”, “Geçeriz”, “Geçemezsin”... Öyle bir şey, öyle bir eylemdi yani. Neticesinde hepimiz gene biber gazıyla polisler tarafından gözaltına alındık. Ertesi gün yine serbest bırakıldık. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

Choong (Akt. Neocleous, 2013, s. 193), polisin takdir yetkisi hakkında şunları söylemektedir:

Kendisine şüpheli muamelesi yapılan vatandaş kendisini kuşatan haklardan soyunmuş hâldedir, polis üzerinde yasal olarak kontrolü ele alabilir ve bedeni ile aklı üzerinde çalışabilir. Yasa şüpheliyi, dokunulmaz haklara sahip olarak tanımamakta; onu, herhangi bir suçlama veya mahkeme olmaksızın aramakta, tutuklamakta ve alıkoymaktadır. Yasa, şüphelinin polis sorgulamasına cevap vermemesi veya tutuklandığında tartaklanmaması gibi dokunulmaz bir hakka işaret etmemektedir. Bunun yerine, polisin şüpheliye neler yapabileceğini ilan eder şekilde konuşmaktadır.

Bu noktada Neocleous’un (2013, s. 129), polis projesinin devlet erkinin geniş bir alanda uygulanmasını sağladığına ve sadece suçun tespiti ve önlenmesiyle sınırlı kalmadığına dair tespitini dikkate almakta yarar vardır.

Ayrıca görüşmeciler tarafından, devlet ve iktidar kavramları zaman zaman birbirinin yerine de kullanılmıştır. Örneğin Görüşmeci 2, etnik kimliğine devletin ve toplumun bakış açısı hakkında ne düşündüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:

(...) devletin bakış açısında çok şey yapmıyor yani açıkçası, rahatsız etmiyor yani. Devletin bakış açısı zaten belli; zaten devlete, iktidar şeyine bakış açımızdan dolayı hiçbir önemi yok, öyle baktığını biliyoruz ama; bazen toplumun bakış açısı rahatsız ediyor. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Görüldüğü gibi, tutuklanan öğrencilerin iktidar kavramından akıllarına gelen çoğunlukla devlet ya da hükümettir. Foucault (2011b, s. 65), iktidarın “ötekiler”deki, düşman kampındaki hâliyle mahkûm etmekle yetinilmesini eleştirmekte, sağ ve solun iktidar kavramını ele alma biçimleriyle ilgili şöyle söylemektedir:

Sağda, yalnızca anayasa, egemenlik, vb. terimlerle yani hukuksal terimlerle ortaya atılırken Marksist tarafta, yalnızca devlet aygıtı temelinde gündeme getiriliyordu. İktidarın spesifikliği, teknikleri ve taktikleriyle birlikte, somut ve ayrıntı olarak, işleyiş biçimi, hiç kimsenin içyüzünü araştırmaya çaba harcamadığı bir konuydu.

Bu noktada şu sorunun sorulması önemlidir: Araştırma kapsamında görüşülen tahliye olmuş bireyler klasik sol bakış açısına sahip olduklarından ve iktidarı bundan kaynaklı olarak olumsuz şekilde ele aldıklarından mı devleti karşılarında görmektedir, yoksa devlet gerçekten karşılarında mıdır?

Foucault (2012a, s. 68), “Hukuksal ve olumsuz bir iktidar temsilinden kurtulmaya çalışalım; onu yasa, yasak, özgürlük ve egemenlik terimleri çerçevesinde düşünmekten vazgeçelim” demektedir. Oksala (2012, s. 165), bu noktada konuya açıklık getirmekte; Foucault’nun siyasi gerçeklikte var olan egemenlik biçimlerini reddetmediğini, sadece siyasi kurumların sınırlı analizini bırakıp daha geniş kılcal iktidar ağları çalışmaya yönelmek gerektiğini söylediğini ifade etmekte; Foucault’ya göre iktidar ilişkilerinin toplumun ilişkiler yumağının tamamında temellendiğini ve bu nedenle de iktidar analizinin, siyasi kurumların ve pratiklerin çalışmalarına indirgenemeyeceğini söylemektedir.

Foucault’ya (2012a, s. 69) göre iktidar her yeredir; her şeyi kapsadığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yeredir. Yalım ve Koyuncu’nun (2013, s. 9) da belirttiği gibi Deleuze de bu konuyla ilgili olarak, Foucault’da iktidarın başlı başına devlete dair veya devlete ait bir özellik olmadığına ve devletin de bizzat iktidar mikro fiziğinin bir sonucu olarak sunulduğuna dikkat çekmektedir. Deleuze (2013, s. 50) bunu, Marx’tan beri adeta ilk kez yeni bir şeyin ortaya çıktığını söyleyerek ifade etmektedir.

Keskin (2011b, s. 23, 24) de Foucault’nun iktidar kavrayışını şöyle betimlemektedir:

Eğer siyasi mücadele, iktidara karşı yapılan bir mücadeleyse, iktidar ile hakikat arasındaki ilişkinin bu yeni analizi, yeni bir siyasi mücadele anlayışı ve siyasi entelektüelin doğası ve işlevi için yeni bir tanım getiriyor. Siyasi mücadele artık yalnızca tek bir hükümlanlık kaynağı (örneğin devlet ve aygıtları), belli bir sınıf (burjuvazi) ya da üretim biçimini (kapitalizm) hedef alan global bir eylem olamaz. Bunlar iktidar ilişkilerinin kodlanma biçimleri, iktidarın aldığı nihai kristalleşmiş biçimlerdir.

Foucault'nun iktidarın tek başına devlete indirgenemeyeceği düşüncesi doğru olsa da, iktidar analizi mikro düzeyde kaldığı sürece eksiktir. Özellikle tutuklanan öğrenciler konusu ele alınırken, devlet kavramını ele almamak mümkün değildir.

Neocleous (2013, s. 152), devlet erkinin sağlayıcısı olarak ele aldığı polisin, burjuva düzeninin inşasındaki rolünden de söz etmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen bazı bireylere, tutuklamaların sınıfsal bir boyutu olduğunu düşünüp düşünmedikleri sorulmuş; görüşmeciler ise sadece yoksulların siyasi faaliyetlerle ilgilenmediğini, bunun daha çok bireylerin hayata bakış açısıyla ilgili olduğunu söylemiştir. Örneğin Görüşmeci 18, ailesini eleştirerek şunları söylemiştir:

Benim ailemin mantalitesi tam zıttı, yani "senin paran var, pulun var." Yani paran var, pulun var derken; "senin bir sıkıntın yok çok şükür maddi olarak, o yüzden sen niye bu şeylerle uğraşıyorsun ki?" Sanki hani maddi sıkıntısı olanlar bu işlerle uğraşırlarmış mantığıyla yaklaşıyorlar. Ama bu doğru değil tabii ki de, bu tamamen insanın hayata bakış açısıyla alakalı bir şey, olduğunu düşünüyorum ben. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Görüşmeci 21 de, tutuklamaların yoksullukla ilgisi olmadığını, vicdan meselesi olduğunu; zenginlerin de örgütlendiğini, siyasi faaliyetler içerisinde yer alabildiğini ifade etmiştir:

Yani çok zengin ailelerin de çocukları vardı aramızda, işte ne bileyim bizden... Ben de işte dedim ya, orta sınıf bir ailenin çocuğuyum işte. Ama bizden mesela daha işte alt sınıfta olan insanlar da vardı yani. Kesinlikle bu var ya, mesela Kürt hareketi öyle bir yere getirdi ki bu ülkedeki sınıfsal durumu, ya bütün sınıflar birbirine karıştı yani. Zaten çok, çok zamandır bu birbirine girmiş bir hâldeydi; ama artık insanlar mesela mücadele ettikleri şeylerde böyle şeylerin çok önemli olmadığını... Bak sadece Kürt hareketi için söylemiyorum bunu. Mesela Türkiye solunda da öyle... Görüyorum tamam mı, adamın altında çok lüks cip var, ama mesela sosyalist bir partiye üye. Onun çalışmasını yürütüyor. Mesela bu çok şaşırtıcı... Bu, çok sınıfsal boyutunun kaldığını düşünmüyorum ya... Yani öyle bir yere ulaştı ki, sadece artık işte sınıfsal olarak ezilen insanlar değil, biraz vicdana sahip bütün insanların mücadelesi hâline geldi, her şey yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Bu noktada görüşmeciler, tutuklamaların sınıfsal bir boyutu olduğunu düşünmese de, tutuklanan öğrencilerin -en azından araştırma kapsamında görüşülenlerin- ailelerinin maddi durumlarının çok iyi olmadığı, kendilerinin de çeşitli işlerde çalışmak ve harçlıklarını çıkarmak zorunda kaldıkları göz önüne alınırsa; tutuklamalarda sınıfsal bir yön olduğu söylenebilir.

Ancak öğrencilerin, yoksul olduğu için tutuklandıkları değil de; çoğunlukla yoksul oldukları için örgütlendiklerini; çeşitli sosyal, siyasal, ekonomik meseleleri kendilerine dert edindiklerini; sokağa çıkıp eylemlere katıldıklarını; devlete, hükümete ya da üniversite yönetimlerine yönelik tepkilerini ortaya koyduklarını söylemek daha doğru olacaktır.

Fark edileceği üzere, araştırma kapsamında görüşülen bireylerin büyük çoğunluğu Kürttür. Bu durum, araştırmanın yapıldığı dönemde tutuklanan öğrencileri çoğunlukla Kürtlerin oluşturmasından kaynaklanmaktadır ve o dönemde, köşe yazarlarının da dikkatinden kaçmamıştır. Örneğin Danzikyan, *Radikal*'deki 02.07.2012 tarihli yazısında⁹⁹ şöyle söylemektedir:

Geçtiğimiz hafta Tutuklu Öğrencilerle Dayanışma İnisyatifi, “Tutuklu Öğrenciler Raporu”nu açıkladı. Gayet detaylı biçimde hazırlanan bu rapora göre 771 öğrenci tutuklu durumda. Bu sayı sadece avukatlar aracılığıyla ulaşılabilen ve TÖDİ’ye mektup yazan öğrenciler. Gerçek sayı daha fazla olabilir. Bu listeye bakınca da tutuklananların örgütlü, muhalif, yoksul ve siyasal Kürt hareketine yakın isimler olduğu kolaylıkla görülüyor.

Öğünç de 15.06.2012 tarihli yazısında¹⁰⁰ 6 ilde yapılan KCK operasyonları kapsamında gözaltına alınan toplam 47 sağlık öğrencisi ve doktordan söz etmekte, savcının sorguda gözaltına alınan Bulgaristan göçmeni bir öğrenciye “Senin burada ne işin var?” diye sorduğunu aktarmaktadır:

Çoğu Kürt. Sorguda bir savcının Bulgaristan göçmeni olan arkadaşlarına “Senin burada ne işin var” diye sorduğunu aktarıyorlar. Belli ki araya karışmış. Burada anlattığım benzer işleyiş, suç üretme ve delil yaratma mantığıyla 6 binden fazla insan içeride. Hâlâ içine bir kurt olsun düşmemişler var.

TÖDİ’nin (2012, s. 11) tutuklu öğrencilerle ilgili hazırladığı raporda da, Kürt öğrencilerin nüfus cüzdanlarındaki bilgilerin dahi iddianamelerde delil olarak yer aldığı belirtilmektedir:

⁹⁹ Danzikyan (2012, Temmuz 2).

¹⁰⁰ Öğünç (2012, Haziran 15).

Kürtlerin kimlik bilgileri, nüfus kayıt örneği adı altında iddianamelerin deliller kısmında yer almıştır.

Araştırma kapsamında görüşülen bireyler de zaman zaman, tutuklanan öğrencilerin büyük çoğunluğunun Kürt olduğunu vurgulamıştır:

Mesela biz tutuklu öğrencileri biliyoruz, bunların çoğu Kürt tutuklu öğrenciler... Yani Kürt tutuklu öğrenciler de direkt, yani Kürt özgürlük hareketinin içerisinde aslında. Öyle biz hiçbir zaman farklı değerlendirmiyoruz yani. E Kürt özgürlük hareketini bitirmeye dönük bir politikası vardır mesela bu hükümetin ya da devletin. Bütün ayaklarına teker teker darbe vurdu. Yani bir milletvekilinin ayağına vurdu misal, geldi avukat ayağına vurdu, halk ayağına vurdu, mesela parti ayağına vurdu işte KCK adı altında. Çok dinamik ayaklarından bir tanesi de üniversiteydi. O olmazsa olmazdı yani. Ona da vurdu. (Görüşmecı 11, 06.02.2013)

Görüşmecı 21 de, etnik kimliğinin devlet ve toplum tarafından nasıl görüldüğüne dair düşünceleri sorulduğunda gülerek, araştırmacıya kendisinden önce görüştüğü tahliye olmuş bireylerin kaçının Kürt olduğunu sormuş ve şunları söylemiştir:

Ya şimdi mesela birçok kişiyle görüşmüşsün; ama sen bu görüştüğün insanlardan kaç Kürttü? (...) Bak, yirmiye yakın kişiyle görüşmüşsün, cezaevine girenlerden sadece dördü Türk. Muhtemelen onlar da Kürt hareketine sempati duyuyorlardır yani... (Görüşmecı 21, 20.02.2013)

Bu görüşmecı, görüşme tamamlandıktan sonra araştırmacıyla sohbet ederken de Hopa davasının bir istisna olduğunu, onun dışındaki davalarda tutuklanan öğrencilerin çok büyük çoğunluğunun Kürt olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu konuşmalar, görüşme bittiğinde ses kayıt cihazı kapatıldığı için kayıt altına alınamamıştır.

Tabii tutuklananların çoğunlukla Kürt olması durumunun, 29.05.2013 tarihinde Taksim Gezi Parkı'ndaki ağaçların kesilmemesi için yapılan protestoların tüm ülkeye yayılması neticesinde gerçekleşen tutuklamalarda değiştiği ve etnik kimliğin, devletin "tehlike addetme" işleminde dikkate aldığı en önemli kıstas olmaktan -en azından o süreçte- uzaklaştığı söylenebilir.

3.2.5. Görüşmecilerin Bireysel ve Toplumsal Beklentileri

Fay'ın (2012, s. 142) de ifade ettiği gibi eylemler inanç ve arzuların ifadesidir; bir edimin anlamını belirlemek için, bu edimin arkasındaki ilgili inanç ve istekleri belirlemek gerekir.

Tutuklanan öğrenciler, genellikle katıldıkları muhalif eylemler sebebiyle yargılandıkları için; bu eylemlerin ardındaki düşünceleri, istekleri ve beklentileri anlamak önemlidir. Ayrıca tutuklanma tecrübesinin, bunlar üzerinde herhangi bir değişiklik, bir dönüşüm ya da kırılma yaratıp yaratmadığını bilmek de; bu tecrübenin etkilerini çok yönlü bir şekilde ortaya koyabilmek açısından gereklidir.

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin geleceğe yönelik bireysel ve toplumsal beklentilerinin çoğunlukla birbiriyle örtüştüğünü ve eklemleştğini, hatta zaman zaman aynılaştığını söylemek mümkündür. Görüşmecilerin çoğu, bireysel beklentileri sorulduğunda iş, eğitim vs. gibi konulara dair gelecek planlarından ziyade; öncelikle toplumsal beklentilerinden söz etmiştir. Bu görüşmeciler, toplumsal beklentilerinin gerçekleşmesiyle, bireysel beklentilerinin de gerçekleşeceğini düşünmektedir:

Ya bireysel çok hani beklentim... Bireysel beklentim... Yani yok. Aslında toplumsal beklentilerim biraz kendi beklentilerimi kapsıyor yani. Ya dediğim gibi, az önce belirttiğim sorunların çözülmesi zaten gerçekten büyük bir hani, çoğunluğunu halletmiş olacak. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Görüşmeci 12 ve 13, bireysel beklentilerinin savaşın bitmesi olduğunu söylemiş, ancak bunun gerçekleşmesiyle daha düzgün koşullarda yaşayabileceklerini, istedikleri gibi düşünüp konuşabileceklerini, okullarına devam edebileceklerini ifade etmişlerdir:

Valla bireysel beklentim, hani bu barış olacaksa bunu görmek istiyorum artık yani. Hani bir otuz yıldır, otuz beş yıldır sürüp giden... Hani bunun öncesinde de ta Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı döneminde hani olan bir sürü şeyler var. O zaman göremediler diyorum; hani en azından babam, dedem göremedi, ama ben görmek istiyorum artık. Bu barış ne zaman olacaksa, sorun ne zaman çözülecekse hakikaten istediğim gibi hareket etmeyi, düşünmeyi, konuşmayı, tartışmayı, kendi okuluma gidebilmeyi ya da ben gidemedim, hani benden küçükler gitsin. Onu görmek istiyorum artık. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Yani bireysel beklentim, bir defa daha düzgün yaşamam için, yani bireysel açıdan daha düzgün yaşamam için bu savaşın bitmesi. (...) Ekonomik olarak dediğim gibi, sınıfsal olarak sıkıntımız belki devam da edecek; ama öncelikle bu savaşın bitmesi bireysel olarak en büyük isteğim olacak mesela. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Görüşmecilerin bireysel yaşamları, bazı toplumsal sorunlardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmiştir ve bu sebeple görüşmeciler, öncelikli olarak bu toplumsal sorunların çözüme kavuşmasını istemekte; bireysel beklentilerinin de böylece gerçekleşeceğini düşünmektedir. Örneğin Görüşmeci 14 de, Kürt sorunu çözüldürse kendisini bireysel olarak daha rahat hissedeceğini söylemiştir:

Yani bu ülkede sırtımızda Kürt sorunu gibi sürekli kendimizi sorumlu gördüğümüz bir sorun olmasa, bir birey olarak, bireysel anlamda kendimi daha rahat hissederim. Bu sorunun çözülmesini kendi açımdan, bu yüzden önemli görüyorum. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Görüşmeci 21 de, toplumsal beklentileri gerçekleşmediği sürece birey olarak var olamadığını ve var olamayacağını söylemiş, öncelikle toplumsal beklentilerinin gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmiştir:

Valla bireysel beklentim... Kendime dair bir beklentim, yani bu ülkeye dair yok. Çünkü o toplumsal beklentilerim gerçekleşmedikten sonra ben birey olarak var olamam yani, olamıyorum da yani. (...) Öncelikle toplumsal beklentilerim karşılanmalı ki, ben o toplumun içerisinde bir birey olabileyim, kendi bireysel beklentilerim olsun. Toplumsal beklentilerim de tamamen kendi kimliğim tanınsın, kültürüm tanınsın, ne bileyim kendi yönetimim altında yaşayabileyim, yani demokratik özerklik fikri bunun için çok şey yani... Çok hayata da geçirilebilir ve yaşanılabilir. Böyle bir ülkede yaşamak istiyorum ya... Yani bunların gerçekleştiği bir ülkede yaşamak istiyorum. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmeci 17 de, artık Kürt kimliğini vurgulamak istemediğini söylemiş; bireysel beklentisinin de çocuğunun Kürtçe öğrenmesi ve kendisinin de Kürtçeyi her alanda kullanabilmesi olduğunu ifade etmiştir:

Çocuğumun Kürtçe öğrenmesini istiyorum. O en önemli şeylerden biri. Kürtçeyi her alanda aktif bir şekilde kullanabileceğim, Kürt kimliğimi... Artık Kürt olduğumu bu şekilde konuşmak istemiyorum. Yani bu kadar vurgulamak istemiyorum. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Görüşmecilerin yargılamalarının tutuksuz olarak devam etmesi ve tekrar cezaevine girme ihtimallerinin olması da, toplumsal beklentilerine daha çok önem vermelerine sebep olmaktadır. Tekrar cezaevine girip girmeyecekleri belirsiz olduğu için bireysel açıdan uzun vadeli planlar yap(a)madıklarını, bunun hiçbir anlamı ol(a)mayacağını söylemektedirler:

Bu belirsizlik olduğu için uzun dönem çok az planım var yani. Geleceğe yönelik o yüzden çok bir planım yok. Mesela sadece şu anda mesela okulu bitirip bir an önce

işe başlamak ya da işte sınava hazırlanıp ondan sonrasını düşünüyorum. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

(...) biraz da yargılandığım için olsa gerek, hiçbir iş, okul, eğitim... Hiçbir şey hakkında bir ay sonrasını bile düşünmüyorum. Yani hangi işi yapacağımı, hangi... Bölümümle ilgili bir iş yapacağımı bile aslında düşünmedim hani. Normalde dördüncü sınıfa gelmiş birisi, hani bu sene mezun olacaksın belki. Ama öyle bir (...) düşüncem hâlen yok. Hani oluşmuyor, oluştuğunda çok saçma görüyorum. Onun için öyle bireysel şey, net bir şey diyemiyorum yani. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Şimdi mesela ceza alacağım, tekrardan cezaevine girme şeyim var, ihtimalim var önümde. Çaresiz bir şekilde bekliyoruz yani. Şimdi yüksek lisans yapsam nasılsa yüksek lisansa kadar ceza çıkar, yüksek lisans yapmasam başka bir şey yapsam, başka bir ülkeye mi gitsem, ne yapsam nasıl etsem... Yani o kadar karışık ki yani... Hiçbir beklentimin olamayacağı... Bireysel hiçbir beklentim olamaz yani, bu kaosun içinde... Bunlar çözümlenmeden hiçbir beklentim olamıyor yani. Kendimi bir yere ait hissedemiyorum çünkü yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmeci 2 ayrıca, tutuklanmasının geleceğe yönelik beklentileri önünde engel oluşturmadığını, toplumsal beklentilerini arttırıp bireysel beklentilerini azalttığını ve artık bireysel açıdan kısa vadeli planlar yaptığını ifade etmiştir:

Toplumsal beklentilerde engel değil, daha fazla şey beklenti... Yani toplumsal beklentileri arttırmıştır. Ama bireysel olarak yaşamdan böyle çok şey beklememe noktasında bir şey oldu yani, bir ders mi diyeyim, öyle bir şey oldu yani. (...) Hani biraz daha planlı değil de, kısa dönem planlarla gitmek gerektiğini, daha doğru olduğunu şu an için düşünüyorum o yüzden. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Bu noktada bazı görüşmeciler, hayatlarının belirsizlikler ve tutuklamalar sebebiyle rutin bir gidişat izlemediğini söylemiş; ancak bu durumun kendilerinde herhangi bir pişmanlık yaratmadığını ya da bu durumdan şikâyetçi olmadıklarını da ifade etmiştir:

Hani normalde bir gencin klasik bir hayatı olur değil mi? Yani gelir işte yedi yaşında ilkokula başlar, altı yaşında başlar; gelir işte on sekizinde üniversiteye gelir, dört sene sonra üniversiteyi bitirir, üniversiteden sonra iş hayatına... Bu rutin bir gidişattır yani, bunun için çok fazla düşünmeye gerek yoktur. Arada bir iki senelik kaymalar olabilir. Ama hani bizim hayatımız bu rutin gidişatın dışında geliştiği için -iyi ki gelişti, yani bu rutinlik çok sıkıcı bir şey bana göre, iyi ki gelişti- bir şey diyemiyoruz. Hani ne olacak, plan da yapamıyoruz. Çünkü belirsizlikler çok çok fazla. Öyle yani hiçbir plan kuramıyoruz. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Görüşmeci 10 da, tutuklanmanın beklentileri önünde bir engel teşkil etmese de, bu beklentilerin gerçekleşmesini geciktirdiğini ifade etmiş; ancak bunu büyük bir problem olarak görmediğini söylemiştir:

Engel teşkil etmiyor ama geciktirici bir faktör oynadı, bunu kimse inkâr edemez. (...) Yani, geciktirdi yani bireysel beklentileri; ama çok da problem değil.¹⁰¹ (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Görüşmeci 5, cezaevi tecrübesinin, gelecekte beklenenleri daha farklı bir şekilde kurgulamayı kendilerine öğrettiğini ifade etmiş ve kendisi için bunun bir özgürleşme pratiği olduğunu; mevcut toplumsal sisteme uyum sağlamak istemediğini; bu sayede hayatına da müdahale edilemeyeceğini ve önüne engel konulamayacağını düşündüğünü söylemiştir:

(...) hapisane sürecinin bize öğrettiği şeylerden birisi de beklentilerini biraz daha farklı şekilde kurgulamak. Çünkü senin eğer hayatındaki tek beklentin hukuk okumak olursa, bu bir yerde sekteye uğrar ve sen ortada kalırsın. Dolayısıyla benim temel olarak kendi hayatıma çizdiğim rota biraz daha farklılaşıyor. Yani bu bir... özgürleşme pratiği benim açımdan, içerisinde olduğum süreç. Buna, yani kendi bu özgürleşme pratiğime yönelik herhangi bir müdahaleyi ya da herhangi bir olumsuz engeli kabul etmiyorum sadece. Bunu yaşamaya çalışıyorum kendi açımdan. (...) Aradığım şey doğrular, bunu hedefliyorum, gelecekte daha fazla doğruyla tanışma imkânını arıyorum. Bunlar yani... Şunun farkındayım yani, kurduğumuz gelecek planları, kariyer planları, herkes ister değil mi böylesi şeyler? Ama buradan gittiğiniz zaman esas hani tutsak alınmanın da başka bir şeklini yaşamış oluyorsunuz, çünkü siz iyi bir işim olsun diye düşünmeye başladığınız andan itibaren sisteme entegre olmak zorunda kalıyorsunuz. Bunun dışında bir yaşamın mümkün olduğunu düşünüyorum ben. Yani iyi bir işiniz olmayabilir ama yine de iyi bir hayatınız olabilir. Belki çok paranız olmayabilir ama yine de mutlu olabilirsiniz. Dediğim gibi kendimi bu alternatif doğrultusunda ilerletmeye çalışıyorum. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Bu görüşmeci ayrıca beklentilerini sekteye uğratılabilecek şekilde kurguladığında, bunun devlet tarafından kendisine karşı koz olarak kullanıldığını söylemiştir:

(...) hani benim kendi gelecek planlarım, işte sistem tarafından sekteye uğratılabilecek şekilde dizayn etmemeye çalışıyorum bunları. Çünkü diğer türlü çok mümkün oluyor, devlet bunu zaten size karşı bir koz olarak kullanıyor. İşte bunları yaparsan hayallerini gerçekleştirmeni engellerim, işte böyle yaparsan parayla mutlu oluyorsan para kazanmanı engellerim gibi vesaire ya da senin işten atılmanı sağlarım” gibi şeyler önüne koyduğu için; ben hayallerimi buranın dışında tutmaya çalışıyorum, kendi düşüncelerimi. Dolayısıyla tutuklanmam, buna engel olabilecek herhangi bir şey yaratmadı. Bundan sonraki süreçlerde de yaratacağını düşünmüyorum. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

¹⁰¹ Görüşmeci 10, gözaltına alınma ya da tutuklanma ihtimali karşısında ne düşündüğü sorulduğunda da, şöyle söylemiştir: “İşte biraz şöyle bakıyorduk, yani sonuçta sosyalistiz, örgütlü bir şekilde mücadele ediyoruz, bu mücadelenin de, yani tarihte de birçok örneği var. Bir durağı da buralar olabiliyor, hapisaneler olabiliyor.”

Mühendislik okuyan Görüşmeci 6 da, bireysel beklentileri arasında bir devlet dairesinde işe girmek gibi şeyler olmadığını, bu sayede de tutuklanmış olmasının hayatında bir sapma yaratmayacağını söylemektedir:

(...) hani okul okuduktan sonra, bitirdikten sonra böyle çok büyük beklentilerim olsa, ne bileyim işte şu devlet dairesine gireceğim, burada mühendis olarak çalışacağım, burada bilmem ne görevlisi olarak çalışacağım gibi bir şeyim yok sanırım bende, öyle bir beklentim yok. Ama olsaydı mutlaka bu tutuklanma şeyi önüme çıkardı diye tahmin ediyorum yani. Ama öyle bir beklentim olmadığı için, hani çok fazla, benim hayatımda çok fazla sapma yaratmayacak diye düşünüyorum yani. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

Daha önce Read'in (2012, s. 86) de ifade ettiği gibi devletin, bireylerin kendi çıkarlarını hesaplayacağını düşünerek arzulan eylemleri maliyetsiz, arzulanmayan eylemleri ise maliyetli hâle getirdiğini; böylece bireylerin davranışlarına yön vermeyi amaçladığını belirtmiştik. Bu noktada, araştırma kapsamında görüşülen bireylerin, kendi çıkarlarını ve bireysel beklentilerini -devletin olmasını istediği ve olacağını varsaydığı biçimde- ön planda tutmadığını; bu sayede de hayatlarına yönelen müdahalelerle baş edebildikleri söylenebilir.

Bu noktada Görüşmeci 10, görüşme sonunda kendisine ifade etmek istediği başka bir şey olup olmadığı sorulduğunda, birkaç gazetecinin de kendileriyle röportaj yaptığından ve tutuklamaları gündemleştirdiğinden bahsetmiş ve bu röportajların iyi bir niyetle yapılıyor olsa dahi, olumsuz sonuçlar doğurabileceğini; mağduriyetlerin ve hak ihlallerinin ön plana çıkarılmasıyla, insanlarda korku oluşmasına yol açabileceğini söylemiştir:

Basın bilinçli olarak tabii şöyle bir şey yapıyor. Yani mesela bizim dosyamızı çok gündeme aldılar işte, ama nasıl bir yerden gündeme alıyorlar? Bizi göstererek mesela dışarıdaki elli kişiyi korkutmaya çalışıyorlar. "Sakın bu pozisyona düşmeyin, çok kötü durumdalar" gibisinden. Bu bilinçli bir politika esasında. Yani bunu niyetten bağımsız yapıyor olabilir bunu yapan arkadaşlar ama; politika bilinçli bir politika. (...) Sanki (...) olumlu bir şey yapıyormuş gibi bir hava esiyor ama esasında şöyle bir şey yapılmış oluyor, "Bakın bu insanlar bunları bunları bunları yaptılar, şu an çok kötü pozisyon dalar, hani haksızlık da olur, ne olursa olsun, çok kötü pozisyon dalar, hani dikkat edin yani, siz de böyle bir pozisyona düşmeyin" gibi bir toplumsal muhalefete bir korku yayma durumu var. O anlamda şunu çok açık söyleyebilirim yani, içeride de olsa, nerede olursa olsun, eğer politik bilinç seviyen ve manevi anlamda bu işe inanma uygun yerinde sapasağlam duruyorsa; aşılmayacak hiçbir şey olmuyor. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Bu görüşmeci ayrıca, kendileriyle röportaj yapan gazetecilerden birinin, cezaevindeki öğrencilerin nasıl hâlâ mutlu olabildiklerine şaşırıldığını anlatmış; korkuyla insanların yönlendirilmeye çalışıldığını söyleyerek, insanların korksalar bile korkularını yönetmeleri gerektiğini ifade etmiştir:

Ya dedi, ben şununla da röportaj yaptım, bununla da röportaj yaptım, e siz kahkaha atıyorsunuz diyor burada karşımda; hani nasıl bir şey oldu falan diye... Biz... mutluyduk yani, içerideyken de bir yerde mutluyduk. Yani sonuçta zorunluluk vardı ve biz o zorunluluklara hemen adapte olup “Burada ne yapmamız gerekiyor?” üzerinden bir politik hat belirlemiştik kendimize. O yüzden mutlu olabilmeyi başarıyorduk. O anlamda kimseye... Korksalar dahi korkunun onlara egemen olmaması gerektiği; korkuya onların egemen, hâkim olmaları gerektiği... Korkuyu yönetmeleri gerekir. Çünkü esas yapılmaya çalışılan, politik anlamda yapılmaya çalışılan hamle o. Yani korkuyla insanları teslim almaya çalışıyorlar. Korkmamak lazım, korkacak bir şey yok yani. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Bir başka görüşmeci de, çok sayıda insanın tutuklandığını, bunun artık toplumun bir gerçekliği hâline geldiğini ifade etmiş ve korkmayanların içinde bulunduğu siyasi mücadeleye devam ettiğini söylemiştir:

(...) Ama korkan işte çekiliyordu, korkmayan da devam ediyordu. Hani tamam öğrenciyim, şu bu da... Bir sene cezaevinde kalırsam da kalayım yani. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Görüldüğü gibi görüşmeciler, davranışlarının, eylemlerinin çeşitli yöntemlerle yönlendirilmek istendiğini düşünmekte ve bu yöntemleri geçersiz kılmaya yönelik hareket etmektedir. Bu da korkuyu yönetmek, riskleri göze almak, bireysel beklentileri toplumsal beklentilerle örtüşecek şekilde kurgulamak gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Görüşmecilerin birçoğu üniversiteden mezun olduktan sonra mesleklerini toplumcu bir anlayışla, siyasi görüşlerine de uygun biçimde icra etmeyi amaçlamaktadır. Örneğin sağlık öğrencisi olan Görüşmeci 1, hayatını toplum sorunlarına cevap olabileme üzerinden kurgulamak istediğini ifade etmiş ve şunları dile getirmiştir:

Hayattan elbette şu aşamada, kısa vadede diyebilirim, belki okulumu bitirip hani sağlık alanında sadece hizmet sunan değil; sağlık alanıyla ilgili düşünen, üreten, politika üreten biri olmayı bireysel olarak istiyorum. Bu bireysel istem de, hani sadece bireysellikten öte, biraz daha toplumsallaşmakla ilişkili bir durum. Bu istemlerimde kendi bireyselliğimi ön plana çıkarmıyorum. Biraz daha toplum sorunlarına cevap olabileme üzerinden hayatı kurgulamak istiyorum. O anlamda bir bireysel çabam var. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Gazetecilik bölümünden mezun olan Görüşmeci 18 de, gelecekte ne gibi beklentileri olduğu sorulduğunda; toplumsal sorunlarla ilgilenmek istediğini, alternatif gazetecilik yaparak bu sorunlara elinden geldiğince katkı sunmayı amaçladığını ifade etmiştir:

Ben bireysel olarak, akademik olarak bir şeyler yapmayı düşünüyorum. Akademik olarak yapamam bile, kendi mesleğimle çok daha alternatif bir şeyler yapmayı düşünüyorum. Alternatif gazetecilik dediğimiz, yani bu Bianet'in, Özgür Gündem'in yapmaya çalıştığı gibi... Yani bu şekilde gazetecilik yapmak istiyorum. Toplumsal olarak da, yani hep bu bahsettiğim konular üstüne eğilip katkı sunabildiğim kadar katkı sunmak istiyorum. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Benzer şekilde Görüşmeci 10, hukuk bölümünde okuyor olmasının bilinçli bir tercihten kaynaklandığını belirtmiş, ancak gülererek artık avukatların da tutuklandığını söylemiştir:

Ya bireysel olarak zaten hukuk bilinçli bir tercihti benim için. Yani avukat olmak benim için bilinçli bir tercih. Avukat olduktan sonra... Gerçi avukatların da artık güvencesi kalmadı da, Taylan abileri¹⁰² falan aldıktan sonra... Ben işte yani eğitim hayatımı... Avukat olmak için hukuk okuyorum şimdi. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Görüşmeci 19 da savunma hakkının bile gasp edildiğini söylemiş; hukuk okumak istediğini, bu amaçla yeniden üniversite sınavlarına hazırlandığını ve okuduğu bölümü değiştireceğini ifade etmiştir:

(...) avukat olmak hep içimde vardı ve insanların bu kadar hak ihlaline uğradığı, bu kadar savunma hakkının bile gasp edildiği bir memlekette her hâlde onların savunmasını yapmak çok anlamlı bir yerde duruyor. Bireysel beklentim bu... (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Tutuklanan öğrencilerin bireysel beklentilerini bu şekilde kurgulamaları, onlar üzerindeki iktidar uygulamalarının amaçlarına ulaşmasına engel olmakta ve başarısız olmalarına yol açmaktadır. Görüşmeciler yaptıkları muhalif eylemlerin bir bedeli olabileceğini düşünmekte; bu bedeli ödemeyi de “onur, gurur” sayarak toplumsal mücadeleler içerisinde yer almaya devam etmektedir.

¹⁰² Görüşmeci “Taylan abi” diyerek, görüşmenin yapıldığı günden on gün önce, 21.01.2013 tarihinde tutuklanan ÇHD İstanbul Şubesi Başkanı Taylan Tanay’ı kastetmektedir. O tarihte Taylan Tanay’la birlikte ÇHD Genel Başkanı Selçuk Kozağaçlı da dâhil olmak üzere 9 avukat DHKP-C (Devrimci Halk Kurtuluş Partisi Cephesi) üyeliği ve yöneticiliğiyle suçlanarak tutuklanmıştır. Tutuklanan avukatlardan 4’ü davanın 24-25-26 Aralık 2013 tarihlerinde görülen ilk duruşmasında; diğer 5’iyse 21.03.2014 tarihinde görülen duruşmada tahliye olmuştur. Dava kapsamında toplam 22 avukat hâlâ yargılanmaktadır. Konuyla ilgili olarak bk.: Söylemez (2014, Mart 21).

3.4. CEZAEVİ KOŞULLARI VE UYGULAMALARI

Türkiye’de cezaevleri, siyasi tutuklu ve hükümlülerin sadece kapatılıp toplumdan izole edildikleri yerler değil; aynı zamanda kötü muamelelere ve hak ihlallerine de maruz kalabildikleri yerlerdir. Cezaevlerinde yaşanan bu tür sorunlar, sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler ve örgütler, gazeteciler vs. tarafından sıklıkla gündeme getirilmekte; cezaevi koşullarının düzeltilmesi için çaba harcanmakta, kamuoyunda farkındalık ve duyarlılık yaratılmaya çalışılmaktadır.

Bu bölümde ilk olarak, araştırma kapsamında görüşülen tahliye olmuş bireylerin cezaevleriyle ilgili betimsel anlatılarına ve bireysel düşüncelerine yer verilmiştir. Kişisel bilgilerinin açığa çıkmaması için, görüşmecilerin kaldıkları cezaevleri -özellikle gerek duyulmadığı sürece- belirtilmemiştir.

Türkiye’de 28.03.2014 tarihi itibariyle 306 kapalı ceza infaz kurumu, 49 müstakil açık ceza infaz kurumu, 2 çocuk eğitim evi, 5 kadın kapalı, 1 kadın açık, 3 çocuk kapalı ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 366 ceza infaz kurumu bulunmaktadır.¹⁰³

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin de ifade ettiği gibi her cezaevinin koşulları birbirinden farklıdır.¹⁰⁴ Ancak yine de, bu kurumların Türkiye’deki genel durumu ve işleyişi hakkında betimsel bir çerçeve sunmanın yararlı olacağı düşüncesiyle, bu bölümde görüşmecilerin anlatılarına kapsamlı bir biçimde yer verilecektir.

3.4.1. Fiziki ve Diğer Koşullar

Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu araştırma kapsamında görüşülen 22 bireyden 19’u F tipi cezaevlerinde, “hücre” sisteminde kalmış; 3 görüşmeci ise F tipi cezaevlerinde değil, “koğuş” sisteminde kalmıştır. F tipi cezaevleri, yüksek güvenlikli cezaevleridir.

¹⁰³ Ceza infaz kurumlarıyla ilgili bu veriler, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü internet sayfasından alınmıştır. Daha detaylı bilgi için bk.: <http://www.cte.adalet.gov.tr/#> (Erişim Tarihi: 06.06.2014)

¹⁰⁴ Örneğin Görüşmeci 14, cezaevi koşulları ve uygulamaları sorulduğunda şöyle söylemiştir: “*Şimdi her cezaevinde bunlar değişir. Yani cezaevi biraz daha genel olarak devletin politikaları çerçevesinde, bazı cezaevlerinde koşullar daha serttir. Bazılarında daha yumuşaktır. Yani bu da nedir? Oradaki mahkûmların, işte koşulların daha yumuşak olduğu cezaevinde mahkûmlar da biraz daha politik faaliyetlerine veya radikal anlamda kendilerini biraz daha sınırlarlar, biraz daha rehavete kapılırlar.*”

Can'ın (2010, s. 67, 68) da ifade ettiği gibi bu cezaevlerinin yasal dayanağı, 12.04.1991 tarihinde yürürlüğe giren, 3173 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'dur.

Eren'in (2012, s. 19) ifade ettiği gibi F Tipi cezaevleri için devlet yetkilileri "oda sistemi", tutuklu ve hükümlüler ise "hücre sistemi" ifadesini kullanmaktadır. Bu araştırma kapsamında görüşülen bireyler de genellikle "hücre" ifadesini tercih etmiştir.

Araştırma kapsamında görüşülen ve F tipi cezaevlerinde kalmayan 3 bireyden ikisi kadındır ve kaldıkları Kadın Kapalı Cezaevi'nde koğuş sistemi uygulanmaktadır, bir görüşmeci ise Çocuk ve Gençlik Kapalı Cezaevi'nin gençlik bölümünde kalmıştır.

Bu üç görüşmecinin kaldıkları cezaevleriyle ilgili ifadeleri şu şekildedir:

(...) beni aldıkları şey, hapisane şey değildi, F tipi hapisaneye koymadılar beni. "Çocuk ve Gençlik" diye ayrı bir hapisane var yani, ayrı bir şey var, bölümü var. Orada gençlik bölümünde kalıyordum, hani benden başka hapisanede siyasi tutsak yoktu. Diğerleri çeşitli adli suçlardan gelen arkadaşlardı. Dokuz kişilik koğuşlarda 14-15 kişiye kadar kalınıyordu yani. Normalde dokuz tane yatak var ama yeni gelenlere yer yatağı filan, o tarz şeyler hazırlıyorduk yani. (...) Gençlik 18-21 yaş arası, çocukta da herhalde 18'e kadar; ama 12-13 yaşında da herhalde tutuklular vardı. Benim koğuşumda değil yani, o yapı içerisinde. Benim koğuşumda 18-21 yaş arası işte. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

Yani erkekler F tipinde kaldı, ben koğuş sisteminde kaldım. Onlar kadar zorlanmadım, sayımız çok kalabalıktı. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Yani (...) oradaki (F tipindeki) zorlukla buradaki zorluklar aynı değil. (...) Yani bir de mesela bizim şöyle bir avantajımız vardı; biz üç kişi kalmıyorduk da, yirmi dört kişi bir arada kalıyorduk.¹⁰⁵ (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Bu üç görüşmeci dışında, bazı kadın görüşmeciler de kaldıkları cezaevinin adı "F tipi" olmasa da, koşullarının F tipi cezaevleri gibi olduğunu; koğuşlarda değil, üçer kişilik hücrelerde kaldıklarını söylemiştir:

F tipinin, adı F tipi olmayan bir kadın versiyonu gibi düşün. (...) Üçer kişilik hücreler var işte... (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Bu çalışmada, cezaevlerindeki koşulları ve uygulamaları, bunlardaki çeşitli farklılıkları ve bunların tutuklanan bireyler üzerindeki etkilerini göz önüne sermek

¹⁰⁵ Görüşmeci 17 (09.02.2013) de, koğuştaki kalmalarının kendileri için avantaj olduğunu düşünmekte, kalabalık oldukları için cezaevi yönetimi ve personeli tarafından kendilerine çok fazla baskı uygulanmadığını ifade etmektedir: "Gardiyanlar da dediğim gibi... Biz üç kişi değildik, koğuştaki yaşadığımız için çok fazla bize karşı şey yapamıyorlardı, hani çünkü o toplumsallığı hâlâ yaşıyorduk. O kadar söylüyorum, şimdi kadınları da muhtemelen F tipine atacaklar!"

amaçlandığından; cezaevlerinin resmî adlarından ziyade, görüşmecilerin anlattığı cezaevi uygulamaları ve koşulları dikkate alınmıştır.

Örneğin Görüşmeci 19 ile aynı cezaevinde kalan bazı kadın görüşmeciler, kaldıkları cezaevinden “F tipi” olarak bahsetmiş ve cezaevinin koşullarını da şu şekilde betimlemiştir:

Yok, koğuş sistemi değil, F tipinde kalıyorduk, F tipi hücre sistemi. Yani küçük bir ortak alanımız var, onun dışında hücreler var. Üç kişilikti, yani üç tane hücre vardı. Ben orada... Tutuklu sayısı çok yüksek olduğu için kapasitenin üzerinde tutuklu sayısı var. Dolayısıyla dörtlü beşli bırakıyorlar. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Herkesin odası vardı, üç kişi kalıyorduk normalde. Ayrı ayrı, yan yana üç oda... Bir koridora açılıyor. Koridor salon gibi bir, salon dediğim böyle ortak bir mutfak, lavabo falan var, bir şeyler var, oraya açılıyor, o da avluya açılıyordu. Herkesin odası vardı, öyle yaşıyorlardı ama son şeyler artınca, gözaltılar, tutuklamalar artınca dörtlediler odaları. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

Bu görüşmecilerin kaldıkları cezaevinin resmî adı “F tipi” olmasa da, üçer kişilik hücrelerde kaldıkları için koğuş sisteminde kalan diğer üç görüşmeci arasında sayılmamışlardır.

F tipi cezaevlerinin koşulları, diğer cezaevlerine göre çeşitli farklılıklar teşkil etmektedir. Örneğin Görüşmeci 1, kaldığı cezaevinin koşulları sorulduğunda, kardeşinin üç yılı aşkın süredir tutuklu olduğunu ve E tipi cezaevinde kaldığını anlatmış; kendi kaldığı cezaevinin koşullarını da, kardeşinin kaldığı cezaevinin koşullarıyla karşılaştırarak şunları söylemiştir:

(...) şimdi E tipiyle ya da diğer tipiyle karşılaştırıldığında hani koğuş sistemiyle falan, mesela ben kardeşimin cezaevinde şartlarını falan biliyorum; özellikle fiziki, somut koşullara baktığımızda mesela yatacak yer olsun, yirmi kişilik koğuşta otuz kırk kişi kalıyor. (...) ve hani yazın özellikle çok sıcak oluyor, beton binalar sonuçta. O insanı boğan bir yapı... Bizde öyle şeyler yaşanmadı, biraz odalar üç kişilik olduğu için. Fiziki olarak bu anlamda biraz iyi diyebilirim; ama sonuçta fiziki şartlardan bağımsız olarak F tiplerinin şöyle bir durumu da söz konusu, hani insan toplumsallığını yıkmaya çalışsan... Üç kişi kalıyorduk ve o üç kişi dışında hiç kimseyi görmüyorduk. İletişim kurma biraz zor oluyordu. Psikolojik olarak çok zorlayıcı bir noktada duruyor F tipleri. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

F tipinde değil, gençlik koğuşunda kaldığını söyleyen Görüşmeci 6 da, tutuklu bulunduğu süre boyunca çok fazla yasakla karşılaşmadığını, kontrollerin F tipi cezaevlerindeki kadar sıkı olmadığını, isteklerinin cezaevi tarafından genellikle karşılandığını ifade etmiştir:

Masa istedim kendime, sessiz ortam istedim, onları karşıladılar. Sebebi neydi, ondan çok emin değilim; ama herhalde herhangi bir direnişin, direniş unsurunun oluşmasını istemediler sanırım. (...) ne istersem yaptılar gibi bir şey yani. Hani [...] o gelir, bu gelir, arama yaptırmadım yani, kimse sesini çıkartmadı. Bu şeylerle F tipinde karşı karşıya geldiğiniz zaman, acayip şeyler geliyor başınıza yani. Orada bunları direnerek kazanıyorsunuz, (...) bunları sağlamak için mücadele etmek gerekir. (...) (F tipine) giremeyen kitaplar var mesela... Ne bileyim Dipten Gelen Dalgalar filan, onlar giremiyor oraya ama ben... Yani başka hapisaneye giremiyor, benim bulunduğum hapisaneye girmişti. Onu biraz da şeye bağlıyorum hani, oradaki görevli kişinin daha önceki tecrübesizliğine şey yapıyorum yani. Hatta F tiplerine falan kitap geldiği zaman en ince ayrıntısına kadar, sayfa sayfa, tekrar satır satır bakarlar. Ben bir defa, kitap geldiğinde, yani gözümün önünde gelmişti koli, yani gözümün önünde açıldı, kitabı alıp şöyle bir çalkalayıp alıp verdi. İsmine dahi bakmadı yani. (...) Orada daha çok madde bağımlıları filan da oluyor, onun gibi bir şeye bakıp hemen verdiler yani, içeriğine bakmadılar. O yasaklarla çok fazla karşılaşmadım. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)¹⁰⁶

F tipinde kalan görüşmeciler ise kaldıkları cezaevlerini, tutuklu buldukları süreçte cezaevi koşullarıyla ilgili olarak yaşadıklarını ve bu cezaevleriyle ilgili düşüncelerini ifade ederken; genellikle öncelikli olarak tecrit konusuna değinmişlerdir:

Yani sonuçta F tipinde kaldık, F tipi doğrudan bir işkence merkeziydi. Avrupa Birliği'nin, şunun bunun zaten dayattığı bir işkence sistemi. Zaten katliamla soktular insanları oraya.¹⁰⁷ Şöyle bir işkence, yani üç kişi kalmak zaten insan

¹⁰⁶ Görüşmeci, kaldığı cezaevinde fazla baskıyla ve kısıtlamayla karşılaşmamış olmasını ayrıca, cezaevi yönetiminin medyada olumsuz şekilde yer almak istememesine ve kamuoyu tepkisinden çekinmesine bağlamaktadır: “(...) benim orada tek olduğumdan kaynaklı mı artık, yani o hapisanenin, çocuk hapisanesi medyada farklı şekilde anılmasını istemediklerinden dolayı mı... Bana karşı bir şey olmadı yani, çok kasıtlı bir hak ihlali olmadı hani. Olsa bile şey ‘tamam hallederiz’ havasında bir şekilde halloldu. Yani çekiniyor gibi bir havaları vardı yani böyle.” Ancak bu görüşmeci de, daha farklı türden sıkıntılar yaşadığını anlatmış; koğuştaki birlikte kaldığı, adli suçlardan yargılanan tutuklu gençlerin birbirlerine zarar verecek çeşitli “şaka”lar yaptıklarını, o açıdan içinde bulunduğu ortamın diğer cezaevlerine göre tuhaf ve kötü olduğunu söylemiştir: “Şaka diyorlar da, hiç bence şaka değil yani. Bildiğin gaddarlık oyunları onlar ya... (...) ‘Cinayet oyunu’ diye bir şey var, ya böyle bir şey yok ya. Şimdi sen ilk geldiğin gün, hani dedim ya (...) tek kişilik kabinler var diye, işte o akşam sen kabinine gidiyorsun yatmaya, uyumaya ya da kitap okumak için. Orada kalanlardan işte dört beş kişi geliyor, ‘şey yaptık’, bu yan kabinde de şey var, iki kişi gitmiş oraya, birisi bir yerini kesmiş, şakacıktan artık, onların şakası... Şakacıktan kesmiş bir yerini. Duvarlara işte kanını, duvarlara sürmüş; yere filan sürmüş böyle. Sonra senin odana da geliyor iki üç tanesi. ‘Biz kavga ettik’, işte bilmem ‘Ahmet’le bayağı kavga ettik, işte ben dayanamadım, onu bıçakladım öldürdüm. Jiletledim öldürdüm, sen onu üstüne alacaksın, sen yeni geldin, onu üstüne alacaksın’. Alırsın, almazsın, alırsın, almam... Orada tekrar bir şakadan kavga ediyorsun onlarla yani, üstüne alacaksın... Sonra geliyor odanın, o kanları senin odana filan şey yapıyorlar böyle, ‘sen yaptın bunu’ gibisinden. Bir gece kalkıyorsun, ayakucuna çöp dökmüşler, yatağına çöp koymuşlar. Birbirinin gece yatarken ayaklarını yakıyorlar, öyle acayip şeyler görebiliyorsun yani. Bana çok fazla şey yapmadılar da Allah’tan, yani karşı karşıya kalsam ne yapardım diye düşünüyorum yani bazen. Acayıptı yani gerçekten, çok fena bir ortamdı. Can sıkıntısından yapıyorlar hani biraz, biri gelsin de şey yapalım, eğlenelim.” (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

¹⁰⁷ Görüşmeci, 19-22 Aralık 2000’de, Türkiye çapında 20 cezaevine eş zamanlı olarak düzenlenen ve ANAP-DSP-MHP koalisyonu tarafından “Hayata Dönüş Operasyonu” olarak adlandırılan katliamı kastetmektedir. F tipi cezaevlerinin kapatılması ve başka taleplerle 20 Ekim 2000’de, cezaevlerindeki 816 tutuklu ve hükümlünün başlattığı açlık grevleri, 19 Kasım 2000’den itibaren ölüm oruçlarına çevrilerek devam etmiştir. Bu durumu sona erdirmek amacıyla, devlet tarafından yaklaşık 10 bin asker kullanılarak

haklarına normalde aykırı bir şey... Yani insanın sosyal bir varlık olduğunu kabul ettiğin andan itibaren, üç kişiyi bir arada tutman tecrit oluyor. Bir tecrit vardı. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Valla ben F tipinde kaldım, (...) siyasi mahkûmlarla beraber. Üç kişilik hücredeydim ama ben kırk gün tek başıma tutuldum. Onun dışında yanıma bir kişi daha verdiler, en fazla... Yani hiç üç kişi olma şansını yakalayamadım orada. Zaten tutukluluğun ilk başlangıcında da böyle şeylerle karşılaşıyorsunuz yani, tecritte tutuluyorsunuz, mektuplarınız verilmiyor, kitaplarınız verilmiyor, kimse sizinle konuşmuyor. İlk başlangıçta böyle bir süreç yaşıyorsunuz. O süreci ben de yaşadım kırk günlük bir süreçti benim için. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

(...) F tipini, koşullarını hiçbir şekilde bilmiyordum ben. İşte cezaevini, işte hep koşu da beş, on kişi ya da on beş kişi olacağını düşünüyordum. F tipini duymuştum, üç kişi kalınıyor; ama yaşamadan bilinmiyormuş demek ki, gittikten sonra öğrendim. Açıkçası ilk iki üç ay boyunca var olan koşulları anlamakla geçti. Hani anlama süreciyle geçti. Üç kişi kalmanın ne anlamı var? Anlamı nedir bunun? Ya da onun dışında işte ağırlaştırılmış müebbedi olan arkadaşlar vardı, tekli hücrelerde kalıyorlardı mesela ve sadece günde iki saat havalandırmaya çıkabiliyorlardı. Ne anlama geliyor, işte duvarlar bu şekilde... Hani cezaevi, bu sistem ne anlama geliyor? Diğer cezaevi sistemlerinden ne farkı var, bununla benim üzerimde, düşüncelerim, bedenim, ruhum üzerinde yapılmak istenen nedir? Böyle bir ciddi sorgulama süreci, en az üç ay boyunca bu şekilde gerçekleşti. Zaten hani orada bulunan arkadaşlarla hemen bir iletişim başladı ve bu anlamda her şeyi sorma, işte hem arkadaşlarıyla ilgili bireysel durumlarını, hem işte hani nasıl yakalandıklarını, neden yakalandıklarını, neyden dolayı yakalandıklarını, cezaevi sisteminin ne anlama geldiğini vesaire, tarihsel sürecini, geniş bir aslında sorgulamayla geçti üç ay boyunca. Aslında hani en zorlandığım bir, ilk birkaç hafta. Bayağı bir zorlandım. Çünkü hani ne derler... Hani benzetmesi belki uygun olur, hani sudan çıkmış bir balık gibi; hani yaşam ortamının normal, olağan, alışmış olduğun bir yaşam alanından direkt izole bir ortam. Direkt duvarlardan başka ve tek renkten başka ve duvarların üstündeki dikenli tellerden, hatta dikenli değil, jiletli tellerin dışında hiçbir şey yok. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Görüşmeciler F tipi cezaevinin siyasi tutuklu ve hükümlüler için tasarlandığını, amaçlananın muhalif kimliklerini yok etmek olduğunu söylemekte; F tiplerinin ancak içeride örgütlü hareket ederek kalınabilecek yerler olduğunu, tutuklanmadan önce cezaevlerine girme ihtimallerini göze aldıkları için de, bunu bir bedel olarak gördüklerini söylemişlerdir:

Hapishane ve özelde de F tipi zaten siyasi mahkûmlar için tasarlanmış, onların tüm toplumdan, toplumun tüm kademelerinden dışlanmasını, tecrit edilmesini amaçlayan bir sistem. Zaten hücreye girdiğiniz andan itibaren bunu hissediyorsunuz, hücrede her şey aynı renk; tüm gününüz, rutininiz aynı şekilde

gerçekleştirilen operasyonlarda tutuklu ve hükümlülere karşı silahlar, bombalar ve kimyasal maddeler kullanılmıştır. Operasyonlar sonucunda 32 insan yaşamını kaybetmiş, yüzlerce insan da yaralanmıştır. AİHM, Türkiye'yi bu operasyonlarla ilgili olarak, çeşitli davalarda birçok kez suçlu bulmuş ve mahkûm etmiştir. Konuyla ilgili bazı haberler ve daha detaylı bilgi için bk.: Söylemez (2013, Aralık 10), Aktan (2003, Ekim 21), Tosun (2013, Aralık 19).

gececek şekilde planlanmış, tüm uyarılar en aza indirgenmiş. Müthiş bir sessizlik var ve en ufak bir sesin de müthiş şekilde yankı yaptığı bir sistem var. Yani o yankıya katlanmamak adına sessiz kaldığınız bir sistem var. Zaten hapishane baştan sonra demirden ve betondan mamul olduğu için müthiş bir yorgunluk, müthiş bir bıkkınlık yaratması çok olağan oluyor mahkûmlarda. Tüm bunlar siyasi mahkûmun o iradesini kırmak açısından, o muhalif kimliğini, o itiraz yeteneğini, kapasitesini kırmak açısından dizayn edilmiş durumda. Mesela hapishanede renk yasak... Yani herhangi renkli bir kalemle ne bileyim resim yapmanız ya da mektup yazmanız, mektubunuzu renkli bir zarfa koyup göndermeniz yasak. (...) Ama mesela (...) yasak olan renkleri kıyafetlerinizde taşıyabiliyorsunuz. Yani ne bileyim kahverengi bir yelek giyebilirsiniz, ama mesela kırmızı bir yelek de giyemezsiniz. Çünkü kırmızının tamamen yasak olmasının sebebi de, bu işte mahkûmların bunu moral veren bir renk olması, yani bizim... “Kızıl komünistler” olduğumuz için, bunu işte hücrenin herhangi bir yerinde bayrak olarak asabilme ihtimalimiz ya da ona bakıp moral bulma ihtimalimizden kaynaklı kırmızı tişört giymeniz bile yasak. Böylesi uygulamalar var yani. (Görüşmecı 5, 16.01.2013)

Dediğim gibi, şimdi F tipindesin, eğer örgütlü davranmazsan F tipi seni yer bitirir. Yani birey olarak dayanılabilecek bir cezaevi değil. Çünkü biz orada, hani şu ayırım vardır ya, adli ve siyasi tutuklular diye; diğer tutukluların çok fazla hani intihara kalkışanlar oldu, işte ne bileyim elini bileğini kesenler... Yani bu insanlar birey olarak yaşayamıyorlardı orada, çünkü yani küçük bir alan, üstüne üstüne geliyor. Bunu ancak başka birileriyle ve örgütlü bir yaşamla aşabiliyordun. Biz o şekilde aşmaya çalışıyorduk ve yani bir de sonuçta bir mücadele vermişsin misal, bu mücadelenin senden götürecekleri var. Şu şekilde, yani bazı şeylerden, hayatının bir kısmından taviz vermen gerekiyor. Yani diyelim ki okulda ben bazı faaliyetler yürüttüm. Hani öngörümle, dedik yani hani “cezaevine girebileceğini öngörüyor muydun?”, öngörüydük, diyorduk “arkadaş bak, ben bunu yapacağım, cezaevine gireceğim”. Yani yapacaksın gireceksin, yapmayacaksın girmeyeceksin. Vicdanın sana diyor ki, yap. Sonuçta her bir şeyin bir bedeli de var. Göze alarak cezaevine girdiğimiz için, cezaevi koşullarını artık kanıksamaya başlıyorduk. (Görüşmecı 11, 06.02.2013)

Görüşmeciler ayrıca cezaevlerinde verilen yemeklerin çok kötü olduğunu, çeşitli sağlık sorunlarına yol açtığını, bu yemekleri çoğu zaman çeşitli işlemlerden geçirerek yenilebilecek hâle getirmeye çalıştıklarını anlatmışlardır¹⁰⁸:

Çoğunda şey vardı, reflü vardı. (...) bende de böyle şey oluyordu, akşamları böyle onda on birde falan oluyordu. Ben şeye bağlıyordum, acaba sigara mı çok içiyorum gibisinden; ama sigarayı azalttığım hâlde oluyordu. Mesela çıktıktan sonra şu an gayet iyiyim yani, yemeklere bağlıyorum ben o yüzden. (Görüşmecı 2, 07.01.2013)

Hepimiz mesela kilo kaybettik, işte ne bileyim çıkınca bir sürü hastalığımız oldu, işte ne bileyim çok uzun süre proteinsiz kaldık, bir sürü şey yani. Mesela turnaklarımız düştü ya, keratin... Ya düşünsene proteinsizlikten turnaklarımız düştü.

¹⁰⁸ Sadece Görüşmecı 20, cezaevinde verilen yemekleri beğendiğini söylemiştir: “Yemekler... Yani garip gelecek ama ben yemekleri seviyordum yani... Yemeklerin gerçekten lezzetli olduğunu düşünüyordum ya. Şeyler falan çok kötüydü gerçi makarnalar falan da... O gün makarnaya sos döküyorduk işte (...). Ben yemekleri beğeniyordum. Ama soğuk geliyordu, sıkıntı oydu. Bazen soğuk gelebiliyordu.”

Böyle bir şey gördün mü sen hayatında hiç? Ya böyle, beslenmenin imkânı yok. E kantinden alıyorsun bir şeyler, kantinde zaten çeşitler çok sınırlı. Çok yani öyle iyi beslenebildiğimiz söylenemez; ama çok da umurumuzda değildi açıkçası yani. Biz birincisi gençtik; ama orada uzun süre kalan insanların sağlığının iyi olmasına imkân yok yani. O koşullarda yaşayıp sonra da iyi bir sağlık ya da ne bileyim şey beklenmiyor yani. (Görüşmecı 21, 20.02.2013)

Yemekler çok sıkıntılı, hatta çoğu zaman bu pilavları filan böyle yıkayarak yemek zorunda kalıyorduk. Yağ, sadece yağdan ibaret yemekler geliyordu. Yemeği yıkıyorduk. Hatta çoğu zaman yemiyorduk zaten, kantinde işte üçgen peynirler... Onlarla daha fazla haşır neşir oluyorduk. Yemekler çok sağlıklı yemekler değildi. Hatta onu uzun süre yediğin zaman gerçekten başına türlü işler gelir yani. (Görüşmecı 6, 16.01.2013)

Yemekler zaten hani, anlatılması çok güç bir yerdeler. Kesinlikle yemek denemez onlara. Bir kış boyunca sürekli lahana çorbası ya da atıyorum, her gün tavuk haşlama... Yani böyle yemekler geliyordu; ne tuz var, ne pilav var, ne... Patates olduğu gibi yemeğe atılabiliyor, domates hiç doğranmadan yemeğe atılabiliyor ve bu senin önüne konulabiliyor. (Görüşmecı 13, 06.02.2013)

Üstünde yağ yüzen böyle... Ne bileyim çoğu zaman midenin almayacağı, ama hani seçme lüksünün de olmadığı bir durum var. Çünkü hani bir yandan orada kendin... Mesela kantin var, kantinden bir takım şeyler alabiliyorsun, işte ne, konserve, kızartma alabiliyorsun falan. O tarz şeyler veya sebze alabiliyorsun; ama yemek pişiremiyorsun. Öyle bir imkânın yok, yasak zaten. Ya alternatifini yaratacaksın ya da o yemeği yenilebilir hâle getireceksin. Süzeceksin mesela sıcak suyla falan, çünkü hakikaten yenmeyecek vaziyette oluyordu. (Görüşmecı 19, 15.02.2013)

Akşam yemeğini biz semaverin içinde işte aldığımız sebze meyveleri bir şekilde pişirip, pişirmeye çalışıp biz yapıyorduk yani. Ama yemekleri çok kötüydü yani. (Görüşmecı 16, 07.02.2013)

Bu konuyla ilgili olarak görüşmecilerden biri, Ergenekon tutuklularıyla birlikte cezaevlerindeki yemeklerin sağlıksız olduğunun gündeme geldiğini, aslında bu durumun devrimcilerin yıllardır yaşadığı bir şey olduğunu söylemiş, kendilerini düşman olarak gören “sistem”den güzel yemek beklemediklerini, cezaevlerinde yemeklerden daha büyük sorunlar olduğunu söylemiştir:

Yemekler... Ya sonuçta Ergenekon'daki vatandaşlar içeri girince bu çok gündem oldu, işte yemekler çok yağlıymış da, kendileri yemek yapıyorlarmış da falan... Esasında zaten devrimciler on yıldır yapıyorlar, on yıldır bunlarla karşılaşıyorlar. Çok fazla gündeme getirdiği mevzular değil bunlar, çünkü niye? Orada çok ciddi esas problem var. Yani bu bir ağaca takılıp ormanı görmeme gibi bir sıkıntı olmasın diye. Yoksa yemekler... F tipinden çıkan hemen herkes mide hastası oluyor. Ya bende de var mesela, midemde ufak da olsa problem var. Çünkü yemekler inanılmaz derecede yağlı. Sonuçta... Bunun da sebebi şu, bize yemek dağıtan, yemekleri yapan -sistem esasında, bireyler olarak konuşmuyorum- bizi zaten düşmanı olarak görüyor ve doğal olarak düşmana yemek veriyorlar. Yani orada biz güzel yemek vermelerini... “Niye vermiyorlar?” diye bir şey düşünüyorduk, çelişkiye. Yani bizi düşman olarak görüyordu, ona yemek veriyorlardı. Ama yemekler o anlamda çok kötüydü. Biz alternatif çözümler falan

üretmeye çalışıyorduk. İşte meşhur bu Ergenekoncuların anlattığı... Biz onları yapıyorduk yani. İşte kendimiz yemek yapıyorduk, başka şeyler yapmaya çalışıyorduk. O yemekleri biraz daha ıslah etmeye çalışıyorduk. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Bir başka görüşmeci de benzer şekilde, cezaevlerindeki esas sıkıntının yemekler vs. olmadığını, bu tür koşulların kendilerini yıpratmadığını söylemiş; cezaevlerindeki esas sıkıntılarının başka insanlarla görüşmemek olduğunu ifade etmiştir:

E yemekler falan, her şey rezaletti ama, şimdi mesela zaten senin canını sıkan şey fiziki koşullar olmuyor yani. Çünkü daha kötüsü de olsa, gene katlanırdın. Çünkü hani ne olursa olsun, tamam başına ne gelirse gelsin, yani bunun seni yıkamayacağını biliyorsun. (...) Ondan dolayı da, diyorsun ki, ya insanlar beni bu durumda bıraktı; ama ben onların istediğini onlara vermeyeceğim. Yani işte bu durum beni yıldıramayacak, yılmayacağım, vazgeçmeyeceğim, düşündüklerimin doğru olduğuna inanmaya devam edeceğim. Böyle düşünüyorsun, o yüzden fiziki koşullar çok yıpratmıyor; ama mesela, ya insanın en çok ihtiyacı olan şey başka bir insan... (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmecilere cezaevlerindeki sağlık koşulları ve sağlık hizmetlerinden yararlanıp yararlanamadıkları sorulduğunda ise, kaldıkları cezaevlerinde yeterli sayıda sağlık çalışanı ve gerekli donanımların olmadığını, kelepçeli muayeneyi reddettikleri için sağlık hizmetlerinden yararlanamadıklarını, bazı doktorların kendilerini hiç muayene etmeden rastgele ilaç yazdığını, bu durumun da başka sağlık sorunlarına yol açtığını, dilekçe verdikleri hâlde uzun süre revire çıkarılmadıklarını vs. söylemişlerdir:

Sağlıklı bir koşul yok zaten yani, revirde bir tane doktor var. Dilekçe yazıyorsun zaten, acil bir şey olsa ne olacak bilmiyorsun. Bir tane doktor var, o da işte ne kadar doktor tartışılır. (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

Ben mesela, benim böbreğim normalde... Yani günlük yaşantımda sıkıntı yaratan bir şey değil, hani böbrek yetmezliğim yok. Normal bir şekilde yaşıyorum da, hapiste olduğumdan kaynaklı işte dört ayda bir falan kendi kafamdan yaptığım bir hesaplama kontrole gidiyordum, hani diğer böbreğimde bir problem var mı diye. Üç ay boyunca mesela doktora gidemediğimi biliyorum yani. Doktora gidiyordum; işte doktora yine o, yine bahsettiğim o yasal çizgide kelepçeyi ister açarsın, ister açmazsın. “Eğer kendini tehlikede hissediyorsan kelepçeyi açmazsın” diye bir madde konmuş.¹⁰⁹ Ben de kelepçemi açmadan tedaviyi kabul etmedim yani bütün

¹⁰⁹ Görüşmeci muhtemelen 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'da (2004) yer alan ve tutuklu ve hükümlülerin kelepçeli şekilde muayene edilmesinin önünü açan 50. maddeyi kastetmektedir. Bu madde “Hiçbir zincir ve demire vurmamak tedbir olarak uygulanmaz.” şeklindedir. Ancak kelepçe ve bedensel hareketleri kısıtlayıcı araçların hangi koşullarda kullanılabileceğini de belirtmektedir. Bu maddenin (b) bendine göre “Hekimin talimat ve gözetiminde olmak üzere tıbbî nedenlerle” kelepçe ve bedensel hareketleri kısıtlayıcı araçlar kullanılabilir.

siyasi tutsaklar gibi.¹¹⁰ Öyle iki üç ay gidip geldik. Yani açacaksın, açmıyorum, tamam geri dönüyoruz... (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Sağlık koşulları çok fenaydı, hani çok kötüydü. Çünkü doktor özellikle pek bulunmuyordu. Ya da en... Yani ölmek üzere misal, oraya gittiğinde sana... Yani yetersiz bir şey vardı, yani sağlık kontrolüyle ilgili (yetersiz) donanım vardı. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Her revire çıkan arkadaş, işte doktor tarafından psikolojiktir denip geri gönderiliyordu. Benim yanımdaki arkadaşın bel fıtığı varmış, bir yıl boyunca doktora gidiyor. Doktor böbreklerinde işte kum var ya da şey var diye su içirtmiş sürekli. Ağrıları çok artınca, gece artık dayanamamış, şey çağırmışlar, gelip hastaneye götürüyorlar; bel fıtığı var bunda. Hani hiç muayene etmiyor, zaten gidiyorsun bakıyor böyle, tamam diyor bir şey yok. Bir ilaç yazıyor, kafasından bir ilaç yazıyor ve genelde yazdığı ilaçlar hep bu psikolojik ilaçlar oluyor. Yani psikolojiktir deyip geçiştiriyor, bu sefer de insanların psikolojileri bozuluyor orada. Ya çok uyuyor, ya hiç uyuyamıyor. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Valla sağlık hizmetleri... Yani bir odunu oturmuşlar bir masaya, beyaz bir önlük giydirmişler. Sen gidiyorsun, derdini anlatıyorsun, sonra kalkıp [...] gidiyorsun. Sağlık hizmeti bu kadardı yani, hiçbir şey yoktu yani. O da Hipokrat yemini etmiş birisiydi yani. (...) Gittim, bir daha da gitmedim yani. Dışım kırıldı, düşün yemeklerinden taş çıktı. Dışımı kırdım, kanyordu, yine de gitmedim yani. Ben gözlerim için gitmiştim, hani dedim gözlerim ağrımaya başladı, neden... Zaten görme sorunu var, ben uzağı göremiyorum. İşte dedim cezaeviyle birlikte bu çok daha fazla arttı dedim, işte ne yapabilirim; diyor cezaevindedir diyor. Ya diyorum, tamam ondandır da, hani ne yapabiliriz buna karşı? Hani sen yine bana sebebini söylüyorsun, dedim; hani bana çözüm söyle. He diyor, cezaevindedir diyor, herkeste oluyor diyor. Ya tamam dedim ya... (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Revire ben en son mide rahatsızlığım vardı benim, revire uzun bir süre dilekçe vermeme rağmen, revire çıkarmadılar beni. Mahkemeye çok yakın bir tarihte çıkarıp zaten bakmıyorlardı. Neyin var, şu, şöyle şöyledir diye. Hadi kendine dikkat et, fazla su iç, biraz fazla yürü... Ve genelde gözle ilgili aslında sorunlar gidiyordu, ben gözümle ilgili bir iki kere gittim, yaşadığımı falan söyledim gözlerimin. Doktorun verdiği tek şey şu, hani az okuyacaksın, fazla kitap okuma. Söylediği tek şey buydu yani. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

(...) çok mecbur kalmasaydım gitmezdim. Yani revir pek tercih ettiğimiz bir şey değil. Çünkü revirdeki doktor çok ciddi bir biçimde, sizinle ilgilenmiyor. Zaten revire gitmeniz çok büyük problem. Dilekçeler yazıyorsunuz, dilekçeler yazıyorsunuz, dilekçeler yazıyorsunuz ve size hiçbir şekilde geri dönülüyor. (...) Yani doktor size sadece uzaktan bir bakıyor, “neyin var?” diyor. Bu diyorsun, “ha tamam, bunu yaparsan geçer” diyor (...) Yani sizi muayene etmeden, size dokunmadan doktor size uzaktan teşhis koyuyor. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Ya revire çıkıyoruz çıkmaya da, yani revirdeki doktor öyle bir doktor ki, ben otursam orada doktorluk yapsam; daha herhalde iyi anlarım yani. (...) diyorsun şöyle bir sorunum var; ay diyor, bende de var, işte geçer geçer, bir şey olmaz, bilmem ne yani. (...) Mesela adli kadınlardan bir tanesi kalp krizi geçirdi ve öldü,

¹¹⁰ Türk Tabipleri Birliği (1994, Aralık) bu konuyla ilgili olarak yayınladığı bildirmede muayeneler sırasında hasta kelepçelerinin açtırılmasını, klinik özgürlük koşullarına ve hasta haklarına uygun tam bir ortam sağlanmasını “hasta ve hekimin hakkı ve hekimin görevi” olarak tanımlamaktadır.

çünkü içeriye giren gardiyanlar değil doktor çağırmak, işte “Şekerli su yapın, tansiyonu düşmüştür onun, bilmem ne yapmıştır” falan filan gibi şeylerle, “tedavi yöntemleriyle” yaklaştıkları için kalp krizinden öldü mesela. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Revire gittim, ama zaten oradaki doktor da yani... Hani karlı dağlardan serin! Sen orada ölsen yani, onun umurunda olmaz, hani o kadar... Gösteriyorsun mesela, diyorsun ki hani “vücudumda yaralar çıktı”. Haa benim komşumun da olmuştu, falan diyor yani. Mesela hiç doktor olduğuna inanmazsın yani, o kadar. Anca zorla sevk alıyorsun; ama zor bela, güç bela; hani hastaneye sevk istiyorsun, öyle... (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

(...) hani acil bir şey olsa asla müdahale edilemiyor. Ambulans yok zaten ve sadece sağlık personeli mesai saatleri içerisinde orada ve dediğim gibi önceden dilekçe yazmadıysan bir iki gün önceden revire gidemezsin. Hani çok çok acil bir şey değilse, götürmezler. Zaten hani genel koşullar da sağlığı bozan şeylerdi. Gerek her yerin beton olması, güneşi çok çok az görmesi... Altı metrelik duvarlar güneşi kırıyor, asla içeri sokmuyor, sadece avluya bazen yansıyabiliyor. Suyu kötüydü; sarı, kötü bir su akıyordu. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

Gençlik koğuşunda kaldığı için, cezaevi koşulların F tiplerine göre daha iyi olduğunu söyleyen Görüşmeci 6 da, sağlık koşullarıyla ilgili benzer sorunlar dile getirmiştir:

Orada dilekçesiz, yani koğuşta gün ortasında ölsen bile dilekçe olmadan çıkamıyorsun. O gün dilekçe yazacaksın, ertesi sabah doktor varsa o gün, yani gelmişse o şey içine, kampüs içine gelmişse, o cezaevi içinde küçük bir odada muayene olursun da, şey tabii böyle, şöyle bakıp sana neyin var, işte başım ağrıyor filan, tamam, ilaç yaz, gönder. Öyle... Sağlık hizmetinden bahsetmek imkânsız yani... İlaç üzerinden yani... Neyin var, şuyum, tamam o zaman şunu yazayım mesela, yazayım göndereyim. En fazla bu kadar yararlanabiliyorduk. Bir de şey olmuştu bir defa, bir arkadaş fenalaşmıştı koğuş içerisinde, onu çıkartamadık mesela, doktora çıkartamadık. Kapılara vurmamıza rağmen, saatlerce bağırmamıza rağmen, on beş dakika sonra geldi. Zaten biz o zamana kadar gereken müdahaleyi elimizden geldiğince yapmıştık yani. Bir şey olsa, yani başınıza bir iş gelse, bir yeriniz kanasa, kırılrsa doktora çıkma şansınız yok gibi bir şey yani. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

Görüşmecilerin kaldıkları cezaevlerinde beslenme ve sağlık koşulları bu şekildedir.

Temizlik koşulları sorulduğunda ise görüşmeciler şunları söylemişlerdir:

Zaten mesela günlük, haftalık temizliğimizi biz yapıyorduk. O konuda bir de titiz olmak zorundasın. Yani böyle yükümlülükler var. Yönetimin sana yüklediği değil de, hani temiz olmam lazım, benim sağlığıma dikkat etmem lazım... Bu tarz şeyleri kendin, kişisel ve mekânsal temizliğini yapıyorsun zaten. (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Erken kalkıyorduk, işte muhakkak üstümüzü giyiniyorduk, yani mesela bir siyasi tutukluyu adliden ayıran en önemli şeylerden bir tanesi, koridorlarda asla pijamalı göremezsın siyasi tutukluyu yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Orada şimdi mesela en çok dikkat etmen gereken şeylerden bir tanesi temizlik... Birincisi toplu yaşıyoruz, ikincisi her taraf beton, çok nemli... Yani ondan kendimizi korumak, işte ne bileyim sürekli hastayız mesela, çünkü çok soğuk içerisi ya, dışarıya çıkıp ısınıyorduk. (...) bir de temizlik yüzünden hasta olmayalım diye, ona çok dikkat ediyorduk; ama genel itibariyle cezaevi koşullarının temizliğini biz kendimiz yaptığımız için temizdi yani. Yoksa... (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Temizliği kendimiz yapıyorduk, çarşafı falan kendimiz yıkıyorduk. (...) leğende işte çamaşırlar öyle yıkıyordu. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

O kaldığımız koğuşun temizliği tamamen bize ait, yani oraya herhangi bir müdahale olmuyor temizlik açısından. Biz kendimiz haftalık olarak komple yıkıyoruz, tuvaletleri filan mesela oradan çıktığın ayakkabıyla aynı şekilde koğuşun içinde dolaşıyorsun, biraz temizliğe de dikkat etmek gerekiyor. Bir de kalabalık bir ortam. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

Ya temizliğimiz şu, zaten biz kendimiz yapmaya çalışıyorduk (...). Cezaevinin o nemi, rutubetiydi... Seni sürekli [...] hasta etme ihtimali çok yüksek bir yer ve kirleniyor sürekli. İşte kullandığımız battaniyelerin tüylerinden dolayı işte, onu sonuçta biz çekiyoruz yani. Yıkıyorduk, haftada bir genel yıkama yapıyorduk. İki üç günde bir temizlik yapıyorduk. Camları, pencereleri, dolapları siliyorduk. Zaten çoğu yer paslı, şey olduğu için de, hani çok da bir şey yoktu. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Temizliğimizi biz kendimiz yapıyorduk. Pek steril değildi belki ama, biz ayda bir ve her akşam... Ayda bir bütün duvarlarımıza kadar her şeyimizi yıkıyorduk. Odalarımızın, yemek yediğimiz alanın, masalarımızın hepsini çamaşır suyuyla dezenfekte ediyorduk steril hâle getirmek için. Çünkü içeride çok uzun zamandır kalan arkadaşlarımız var ve artık bünyeleri çok hassas onların. Buna çok dikkat ediyorduk. Onun dışında her akşam kaldığımız odaları ve koridorlarımızı ve avlumuzu sabah... Avluları tabii sabah temizliyorduk; ama her akşam işte yaşadığımız yerin mutlaka ve mutlaka temizliğini yapıyorduk. Cezaevinde ortamlar pek steril değil, ama biz onu steril hâle getirmeye çalışıyorduk, kendi imkânlarımızla, artık oradaki imkânlarla... (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Görüldüğü gibi cezaevleri koşullarının beslenme, sağlık, temizlik vs. gibi konulara dair çok çeşitli sıkıntıları söz konusudur. Ancak tutuklu ve hükümlüler, tüm bu sıkıntıları aşmanın çeşitli yollarını kullanmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen bireyler, özellikle tecridi aşmak ve kendi hücreleri dışındaki diğer insanlarla görüşebilmek için avludan avluya bağırarak iletişim kurmaya çalışmak ya da “top” atmak, mazgaldan mazgala konuşmak ya da mahkemeye giden tutuklular üzerinden not göndermek gibi çeşitli alternatif haberleşme yöntemleri kullandıklarını anlatmışlardır:

(...) F tipleri için “tabutluk” deniyor aynı zamanda, duymuşsunuzdur yani, hücreler tabuta benziyor ve yani (...) kendinizi bir tabuta koyduğunuz zaman dışarıyla herhangi bir iletişim imkânınız kalmaz. Ölü olursunuz yani; ama mesela

benim içeride gördüğüm şey, devrimcilerin o tabutta bir delik açıp dışarıyla bir şekilde bir iletişime başladıklarıydı. Gerçekten müthiş şekilde, o zor şartlar altında müthiş şekilde bir çaba sarf edilmiş ve çok yaratıcı yöntemler bulunmuş. Bunlardan biri mesela mazgaldan mazgala konuşmak... Yani hapishanenin havalandırmasında yer alan mazgal, müthiş bir telefon işlevi görüyor aynı zamanda. Sizi yaklaşık dört ayrı hücreye bağlayabiliyor. Ses çok net bir şekilde gidip geliyor. Onu kullanabiliyorsunuz. Bunun dışında “top” dediğimiz küçük şeyler vardı böyle, gazete kâğıdını ıslatıp rulo yapıyorsunuz, işte onu bir poşetin içine sarıyorsunuz. İşte onun da dışına plastik pet şişe sarıp not yazıp onun içine koyup yan havalandırmalara atabiliyorsunuz. Yani bir nevi işte havalandırmadan havalandırmaya not göndermiş oluyorsunuz. Bu şekilde iletişim kurma şansımız oluyordur birbirimizle. (...) Bir de mesela benim en çok hoşuma giden, en sevdiğim iletişim yöntemlerinden birisi de şeydi mesela, biz her sabah 8’de havalandırmamız açıldığında çıkıp işte civardaki yaklaşık yedi sekiz hücreyle beraber bir “günaydın” faslımız vardı. Bu da nasıl gerçekleşiyordu, bir arkadaşı belirlemiştik (...) o arkadaş mesela sırayla işte isimlerimizi söyler, mesela işte (kendi ismini söylüyor) diye seslenirdi bana, tabii bunu bağıra bağıra yapardı, (...). Ben de işte ona (arkadaşının ismini söylüyor) diye karşılık verdiğimde bana iki kere “Günayduun! Günayduun!” diye bağırıp sonra işte aynı şeyi ben ona tekrarlardım (...). Bu yaklaşık bir saat boyunca altı yedi hücre birbirine bu şekilde günaydın derdi. Akşam da yine aynı şekilde bunun “İyi akşamlar” faslı olurdu havalandırma kapanmadan önce. Şeyin önemini fark ediyorsunuz yani, hani bu dışarıdayken çok da fark etmediğiniz o hani küçük bir “iyi günler” demenin, bir “günaydın” demenin ne kadar önemli olduğunu fark ediyorsunuz.¹¹¹ (Görüşmecı 5, 16.01.2013)

İşte alternatif haberleşme yöntemleri oluyor, işte hücreler arası toplama sistemi ya da işte mahkemelere giden tutuklular üzerinden notlaşma gibi şeyler oluyor. (Görüşmecı 9, 30.01.2013)

Özellikle şey mesela beni çok etkiliyordu, özellikle hani F tipleri. Havalandırmada bağırarak diğer arkadaşlarla konuşmaya çalışıyorduk ve o insanı ben ömrüm boyunca hiç görmemişim, hiç görmeyeceğim, önümüzdeki süreçte de hiç görmeyeceğim mesela ve o sesi özlüyorsun yani. Ben koridorda o insanla karşı karşıya gelsem, tanımayacağım belki. Belki işte farklı bir dava ya da adli bir suçtur, cinayetten gelmiştir şeklinde bir ön yargıyla yaklaşıyorum; ama o sesi duyduğum anda bir koşup sarılasım geliyor hani...¹¹² (Görüşmecı 1, 06.01.2013)

¹¹¹ Bir başka görüşmecı de bu eylemlerini “rojbaş çekme” şeklinde ifade etmiştir. “Rojbaş” kelimesi Kürtçede “günaydın” ve “iyi günler” anlamlarına gelmektedir. “Saat sekizden, sayımdan sonra çıkarız biraz beş on dakika volta atarız böyle. Yeni uyanmışız ya, biraz kendimize geliriz, yandaki odalarla işte ‘Günaydın, nasılsınız, iyi misiniz?’ falan diye haberleşiriz. Avludan avluya ses rahat gidiyor zaten, o ‘rojbaş çekme’ meselesi var yani. Herkes herkese atar böyle, sabah zaten sesleri yükselir, o ona bağırır, o ona bağırır. Bir de hani ses gelmesi insana güç veriyor yani. Diğer odalar hep birbirleriyle konuşuyor, bağırıyor.” (Görüşmecı 15, 07.02.2013)

¹¹² Adli suçlardan yargılanan bireylerle ilgili olarak görüşmeciler; genellikle onları kendilerinden aşağı gördüklerini, “suç”un kendileri için sınıfsal bir kavram olduğunu belirten ifadelerde bulunmuşlardır. Ancak yine de adli suçlardan yargılanan bazı bireylerin kendilerine karşı “terörist” algısı yüzünden tepkili olabildiklerini, saldırgan bir tutum sergileyebildiklerini, bu yüzden onlarla birlikte revire gitmek istemediklerini söyleyen görüşmeciler de olmuştur. Örneğin Görüşmecı 7 şöyle söylemiştir: “Yani en kötüsü, hastaneye gitme koşulları filan... Adlilerle beraber götürülüp... Yani “adli” demek de çok kötü bir şey; ama adli suçtan yatan insanlarla beraber götürülüp getiriliyorsun ve senin bir hayati tehlikeni oluşturmaya sebep oluyor. Çünkü bazıları sana karşı tepkili filan... Bu, böyle bir sorun vardı...” Gençlik koğuşunda adli tutuklularla birlikte kalan Görüşmecı 6 da, kendisine “terörist, örgütçü” gibi algılarla

(...) bu F Tipi¹¹³ filminde gösterilen top atma mevzuu vardı. O da normalde yasal bir şey değildi ama meşruiyetini kazanmış bir mevzuuydu yani. Artık hapishane idaresi tarafından da engellenemeyen, meşruluğunu kazanmış bir mevzuuydu. Hani içeride herkes birbirinden haberdar oluyordu. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Görüşmeciler ayrıca havalandırmalar aracılığıyla sadece iletişim kurmadıklarını, aynı zamanda birbirleriyle yardımlaşıklarını, birbirlerinin ihtiyaçlarını gidermeye çalıştıklarını da anlatmışlardır:

Mesela ben hep anlatırım, ben hücreye girdim, aradan bir saat ya da iki saat geçti, havalandırmama bir, bir şey düştü. Bir ses duydum, ne olduğunu da çok anlamadım. İşte çıkıp baktığımda bir paket, ufak, sarılmış bir paket. Açtım işte içinde temiz çamaşır, iç çamaşırı, şey diye de bir not “burada lazım olur” diye işte, yan hücreden atılmış bir not. Kim olduğumu bilmiyor o hücrede gelen, benim düşüncem nedir, fikriyatım, hangi yapıdanım, hangi örgüttenim... Çok bir fikri yok muhtemelen ama sonuçta öylesi bir şey oluşturmuşlar. Ya da mesela iki dakika sonra bir paket daha geldi, çikolata atmış yan havalandırmadan başka bir siyasi mahkûm. Hani burada insanın tatlıya ne kadar ihtiyacı olduğunu anlatan da yanında bir not... Yani orada dostluk da çok başka yaşanıyor, o yoldaşlık ilişkileri de çok başka yaşanıyor. Hâliyle çıkınca da insan aynısını dışarıda da kurmak adına çabalıyor yani. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Bazı görüşmeciler ayrıca, adli suçlardan yargılanan bireylerle de yardımlaşıklarını; birbirlerine kitap veya gazete yolladıklarını anlatmıştır¹¹⁴:

yaklaşıldığını, bu tür ön yargıların zamanla ve kısmen aşılabildiğini söylemiştir: “(...) içeride o adli suçlardan gelen arkadaşlar dediğim, onlar biraz hani “terörist, örgütçü” falan filan, böyle ilk başta epey bir şeyimiz oldu. Hatta birkaç tane şey de gardiyanlar filan da, onları kullanarak ‘Sizin oraya terörist gönderiyoruz filan işte, icabına bakarsınız’ filan gibi bir yaklaşımları vardı. Hani daha sonra onlarla beraber kala kala bir aylık bir süreden sonra birbirimize alıştık yani. En son şey diyorlardı, “terörist filan ama güvenilir, iyiymiş” filan diyorlardı yani, “teröristler de iyi insan olabilir” öyle bir noktaya gelmiştik.” Yine benzer şekilde Görüşmeci 3 de, “(...) sınavlara gidiyordum ben, hem ringde giderken adliler taciz ediyordu, işte oturduğum yeri falan yumrukluyorlardı, tekmeliyorlardı, farklı bir kabindeydim. Terörist var diye.” demiştir.

¹¹³ Görüşmeciler top atmayı açıklarken sıklıkla *F Tipi Film*’e (2012) referans vermişler, araştırmacıya filmi izleyip izlemediğini sormuşlardır. Örneğin Görüşmeci 20 de, “Bilmiyorum *F Tipi* filmi izledin mi? Orada var ya mesela, aynen o yöntemle... Aynen o yöntemle iletişim kuruyorduk. Hiç gördün mü o toplardan? Öyle iletişimi kuruyorduk yani.” demiştir. Genellikle araştırmacı filmi izlediğini söyledikten sonra, görüşmeciler bu haberleşme yöntemini detaylı bir şekilde açıklama gereği duymamışlardır. Ayrıca bu filmin galasında izleyicilere anı olarak “haberleşme topu” dağıtılmıştır. Daha sonra bir soruşturma kapsamında Erdoğan Canpolat isimli bir KESK üyesinin evinde arama yapılmış ve filmin galasında alıp eve götürdüğü haberleşme topuna da delil olarak el konmuştur. Yani cezaevi yönetimleri tarafından yasal olmasa da engellenmeyen bu toplar, dışarıda dahi suç delili olarak görülebilmekte, iddianameelerde yer alabilmektedir. http://www.radikal.com.tr/turkiye/galada_dagitilan_haberlesme_topu_delil_oldu-1145523 (Erişim Tarihi: 06.06.2014)

¹¹⁴ Adli suçlardan yargılanan gençlerle birlikte kalan Görüşmeci 6 ise, havalandırmadan parke taşı, domates, limon gibi şeyler atılabildiğini; başlarına herhangi bir cisim isabet etmesin diye havalandırmada rahatça gezemediklerini söylemiştir: “(...) bizde mesela havalandırmada gezdiğin sürede kafana herhangi bir şey gelebilir. Hatta bir sefer şöyle kocaman bir şey geldi, parke geldi, taş, kocaman. Atmış çocuk onu yani, birinin başına bir iş gelse, kafasına gelse ölsün diye. Haberi de yok. Sen buradasın, o görmeden atıyor senin bir yerine gelirse diye. Havalandırmada bile rahat rahat gezemiyorduk. Taş

(...) yandan gazete atarlarsa, kitap atarlarsa onları okuyordun. Ki yanda siyasiler vardı, PKK tutukluları vardı. Onlar, işte onların gazete, kitap okuyordum. Her gün onlar işte ve hemen yanında siyasi, pardon adli suçtan alınan abiler vardı. Onlar her gün gazete falan atarlardı bana. (Görüşmecı 20, 16.02.2013)

Yine de siyasi tutuklu ve hükümlülerin adli tutuklu ve hükümlülerden ziyade; kendi aralarındaki iletişimleri, dayanışmaları ve örgütlenmeleri çok daha güçlüdür. Bu güçlü iletişim ve dayanışma sayesinde cezaevlerindeki çeşitli zorluklarla ve olumsuz koşullarla baş edebilmektedirler. Görüşmecilerden birinin anlattığı şu olay da, bu durumu ispatlamaktadır:

(...) yani zaten siyasiler arasında öyle kavga vesaire olmuyor ama; ben oradayken mesela yan hücrede bir kavga oldu adliler arasında, kamera şeyi görüyor, hücrenin içini görüyor, kapıyı kapattılar. Dört tane adli kadın ve hepsinin yaşları ortalama on altı, on yedi yaşlarında tutuklular düşünün. Pardon on sekiz, on dokuz yaşlarında tutuklular; kapıyı kapattular kamera görmesin diye, içeriye girdiler ve o insanları en son ben gördüğümde ağızları böyle yere sürünerek çıkıyorlardı. Vurarak çıkardılar mesela ama siyasilere öyle davranamıyorlar. Çünkü siyasilere yapılabilecek en küçük bir hareket, orada ortaklaşa hareketi doğuruyor ve orada belli protestolar oluyor. İşte medyaya yansıtıyorsun, ailen daha fazla üzerine geliyor, avukatlar uğraşüyor, sivil toplum kuruluşları uğraşılıyor. Dolayısıyla adlilere daha aşağılayıcı ve aşağılık gibi davranırken; siyasilere böyle davranmıyorlar çok açık bir şekilde. (Görüşmecı 7, 25.01.2013)

Görüldüğü gibi siyasi tutuklu ve hükümlüler, cezaevlerinde maruz kaldıkları zorluklara ve iktidar uygulamalarına karşı çeşitli direniş imkânları yaratmakta, birbirleriyle yardımlaşarak aralarındaki dayanışma ağlarını güçlendirmekte ve cezaevlerinden çıktıktan sonra da dostça ilişkiler kurmaya ve bu ilişkileri korumaya çalıştıklarını belirtmektedirler.

3.4.2. Keyfî Uygulamalar ve Hak İhlalleri

Bu araştırma kapsamında görüşülen tahliye olmuş bireylere -hukukun askıya alındığı durumları ve artık kural hâline gelen “istisna” durumlarını ortaya koymak amacıyla gözaltına alınmalarından serbest bırakıldıkları tarihe kadar, keyfî uygulamalara ve hak ihlallerine maruz kalıp kalmadıkları sorulmuştur.

Allah'tan bulamıyorlar yani, o düşmüş bir yerden de onu attılar yani. Domates atıyor, limon atıyor, gelen işte, yemeklerle beraber işte domatesler verdikleri, onları atıyor, ne geçerse atıyor yani. (...) Hani çok fazla şey yapmıyor, düşünmüyor yani, kime ne olur, ölür mü, kalır mı... Zarar vereyim de diyor.”

Görüşmeciler öncelikli olarak, gözaltına alınmalarının ve tutuklanmalarının zaten birer hak ihlali olduğunu, tutuklanmaları için hiçbir sebep olmadığını, suç işlemediklerini, illa yargılanacaklarsa bile bunun tutuksuz olarak da yapılabileceğini söylemişlerdir:

Şöyle, zaten tutuklanma süreci başlı başına bir hak ihlali esasen. Ama onun dışında tabii özel olarak çeşitli kademelerde karşılaştığımız sıkıntılar oluyor. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Zaten ben gözaltına alınmamın başlı başına bir hak ihlali olduğunu düşünüyorum, çünkü hiçbir şekilde öne sürülen gerekçeler, suçlamalar, tutuklama ya da gözaltına alınmayı gerektirecek şeyler değil. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Şimdi tutukluluk farklıdır, hüküm giyme farklıdır bilirsin. Biz hüküm giymediğimiz için, aslında hiçbir hak ihlaline uğramamamız gerekiyordu. Ve bizim tutuklanmamız için, yani tutuklu olarak yargılanmamız için bir neden de yoktu. Yani tutuklanmak aslında en büyük hak ihlaliydi. Şöyle hani tutuklanma sebepleri olur da, hani bunun Ceza Kanunu'nda bir madde ifadesi var da çok hatırlamıyorum. İşte onları sayarsan, onlardan hiçbir kategoriye girmiyorsun. Mesela kaçma sebebin vardır, bu neye göre kaçma sebebidir? Sen öğrencisindir, hani aslında öğrenci olmak, kaçmama için en büyük delildir. Kaçma sebebi yok, delilleri işte karartma diyor misal o maddede gene. Deliller zaten... Delil dediği olay da şu, telefon görüşmeleri... Bu zaten şey hâline getirilmiş, nasıl diyeyim yazı hâline getirilmiş ve emniyette, savcılıkta duruyor. Onları nasıl karartacağız? Yani bu da boşa çıkıyor. Birkaç şey daha var, hani onların hepsi boşa çıkıyor. Tutuklanma sebebin olmadığı hâlde tutuklanmak, en büyük hak gaspı aslında. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

(...) zaten gözaltına alınışım da, yani daha doğrusu tutuklanışım da şey olduğu için, hukuki olmadığı için... (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Tamamen hak ihlallerine uğradığımı düşünüyorum, çünkü keyfi bir tutuklamanın, keyfi bir gözaltının yaşandığını düşündüğüm için baştan sona kötü bir uygulamaya maruz kaldığımı düşünüyorum. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Görüşmeciler tutuklanmaları dışında emniyette, mahkemede, cezaevlerinde de çeşitli hak ihlallerine ve keyfi uygulamalara maruz kaldıklarını, kötü muamele gördüklerini söylemişlerdir.

Öncelikle gözaltı sürecini ele alacak olursak, görüşmeciler evlerine gelen polislerin kendilerine karşı ön yargılı yaklaştıklarını, henüz yargılanmadıkları hâlde onlara “suçlu, terörist” gözüyle baktıklarını, bu sebeple de olumsuz tutum ve davranışlar içerisinde olduklarını söylemişlerdir:

Gözaltı sürecinde (...) direkt suçlu gibi yaklaşıyorlardı. Normalde hani suçluysak bile, bunun hani kanıtlanması gerekir ve o kanıtlama işi polisin haddine değil yani. Sonuçta mahkemede olacak bir durum. Fakat onlar direkt bize suçlu muamelesi gösteriyorlardı. (...) mesela birlikte evinde tutuklandığımız arkadaşım, işte kitaplar

falan vardı. Sonuçta öğrenciyiz, (...) birçok alanda kitap okuyoruz. Direkt ona işte “Sen Müslüman mısın, Zerdüşt müsün?” tarzında sorular sordular. İşte ellerimiz kelepçeli, su içemiyorduk. Su istediğimizde biraz gecikme, yani isteyerek keyfi bir tutum şey yapıyorlardı. Hatta arkadaşına su götürürken, arama için kendi odasına götürmüşlerdi onu, ben mutfak kısmındaydım. “Arkadaş su istiyor, su götürün” diye ısrar edince, “Tamam, götüreceğiz” dediler. Musluktan doldurdu. Ben “Musluk suyu içilmiyor, şeyden, damacanadan doldur” deyince, “Yok ya, bu musluktan su içilirse Melih Gökçek’i yakarlar!” tarzında şeyler... Ve musluk suyu içirdiler, mecburen yani şey oldu... Polisler o tarz yaklaştı bize. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Neocleous (2013, s. 25, 26) polisin zor kullanma hakkıyla donatılmış bir kurum olduğuna ve devletin geniş bağlamı içerisinde anlaşılması gerektiğine işaret etmektedir. Ona göre polis birçok durumda yetkilerini yasayı uygulamak için değil, düzeni ve düzene dair toplumsal değerleri tehdit edenleri zapt etmek için kullanmaktadır. Polislerin gözaltına alacağı kimselere Müslüman olup olmadıklarını sorması da, bu bağlamda anlaşılabilir.

Bazı görüşmeciler ayrıca, kendilerini gözaltına alan polislerin “biz savcıya ne dersek o olur, kimlerin tutuklanmasını istediğimizi yazacağız, o da onları tutuklayacak” dediğini anlatmıştır:

Gözaltı şöyle, hani zaten genelde o eski fiziksel işkence kısmı yok da, daha böyle psikolojik baskı... Gelip şunu söylüyor sana, sen diyor işte kaç yaşındasın, on sekiz. “Tamam, şimdi hapishaneye gideceksin, muhtemelen on yıl sonra çıkacaksın.” vesaire şeklinde, baştan zaten seni mahkûm ediyor kendince. Şunu da anlatıyor, biz diyor, savcıya ne dersek o olur. Biz diyor vereceğiz kimlerin tutuklanmasını istediğimizi yazacağız, o da onları tutuklayacak. Ben gözaltındayken söylüyordu. (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

Neocleous (2013, s. 199) polisin, artık sadece yargısal sürecin değil, yönetsel sürecin de bir parçası olduğunu söylemektedir. Ona göre (2013, s. 199) polis yetkileri, suçlananın masumluğuna dair geleneksel varsayımı tersine çevirmekte, polis memurları şüphelinin suçunu belirlemekte ve masumluğunu kanıtlamak şüphelinin sorumluluğu olarak kalmaktadır; bu durum da polise ciddi bir yarı-yargısal özerklik bahşetmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen bireyler, bir anlamda bu durumu doğrular şekilde, savcılıkta polislerin hazırladığı fezlekeler üzerinden kendilerine sorular sorulduğunu; demokratik eylemlere, etkinliklere, anmalara vs. neden gittiklerinin sorulduğunu ve bunların sanki yasa dışıymış gibi değerlendirildiğini anlatmışlardır:

Savcılıkta da işte, polisin hazırladığı fezlekeden sorular... İşte 8 Mart'a katıldın mı? 1 Mayıs'a katıldın mı? Hrant Dink'in öldürülmesiyle ilgili protestoda bulundun mu? Sonra Roboski katliamıyla ilgili... İşte Roboski'yle ilgili, Uludere olayıyla ilgili... İşte karşı çıkmışsın, niye karşı çıktın? İşte 19 Aralık, bu "Hayata Dönüş", sözde "Hayata Dönüş Operasyonu" ama sonrasında ismi çıkan işte "Tufan Operasyonu"yla ilgili... İşte orada öldürülenler teröristti, sen biliyor musun? İşte o teröristleri mi savundun vesaire gibi... İşte İbrahim Kaypakkaya'yı... İbrahim Kaypakkaya işte suçluydu, niye onu anyyorsun, niye onun mezarına gidiyorsun? Hatta onun babasının mezarına dahi niye gittiğim soruldu mesela. Böyle trajikomik sorular vardı yani.¹¹⁵ (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

(...) işte katıldığın etkinlikler, basın açıklamaları, toplantılar, yasal sendika çalışmaları, okulda yaptığımız etkinlikler soruldu. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Savcı işte bana bir iki tane basın açıklamasını sordu, ben de he katıldım, hani doğrudur dedim. İşte slogan atmışsın filan diyor, ben de ispatla, hani slogan attığımı ispatla, elinde benim slogan attığıma dair... Fotoğraf var, diyor işte. Dedim ki, "Bir fotoğraftan bir insanın slogan attığını düşünüyorsanız çok dâhi bir insansınız o zaman. O fotoğrafa bakarak ya da atıyorum şuradan, camdan dışarı bakarak hangi insanın suç işleyip işlemeyeceğine karar verebilirsiniz". Savcı bana şey diyor işte, "Sen felsefe okuyorsun, zaten felsefe okuyanlarla konuşulmuyor". E dedim, "Sen ön yargılı yaklaşıyorsun bana, ben zaten seninle nasıl konuşayım? Yani buraya derdimi anlatmaya çalışıyorum, benim boşuna burada olduğumu anlatmaya çalışıyorum, boşuna beni getirip dört gün emniyette bırakmışsın, iki gün de savcılıkta kaldık; altı gündür, altı gecedir hani boşu boşuna tutuyorsun beni burada". Kalkıp şey diyor, bir de hani aşağılıyor biraz da, "felsefecilerle konuşulmaz..." (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

(...) savcı diyor ki, YÖK'e gitmiş. Eee gittim? (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Benimle ilgili iddialara, doğru olanlara, yani örneğin mesela sorulan üç dört tane basın açıklamasına evet katıldım ve demokratik bir hak olduğunu, hem yasal, hem de uluslararası hukuk çerçevesinde bunun yasal bir hak olduğunu ve ben de bu hakkımdan yararlandığımı söylüyordum. Onun dışında bana ait olmayan görüntülerle ilgili de... Reddediyordum yani. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Birçok görüşmeci savcılıkta sorulan soruların, emniyetteki sorularla benzer olduğunu ve savcının tutuklama talebinde bulunacağını zaten tahmin ettiklerini, ciddiye alınmadıklarını, kendilerinden neden gözaltına alındıklarını açıklamalarının beklendiğini, yasal eylemlerden suç oluşturulmaya çalışıldığını anlatmışlardır:

Aslında emniyette yöneltilen sorular (...) çok tuhaf sorulardı. Hani anket tarzında sorulardı böyle... Soru uzun, son kısmında istenen cevaplar çok kötü. Yani örneğin

¹¹⁵ Butler (2005, s. 12), belli yas biçimlerinin ulusal olarak kabul görüp ses bulurken, diğer kayıpların nasıl düşünülemez ve yası tutulamaz hâle getirildiğini sormakta; bazı öznelerin yasının tutulabileceğine ve tutulması gerektiğine, bazılarınınsa yasının tutulamaz olduğuna ve tutulmaması gerektiğine karar veren anlayışı "ayırımıcı yas tahsisi" olarak nitelemekte; yası tutulabilir bir ölüm sayılanın ne olduğuna dair belli dışlayıcı kavrayışlar üretildiğini ve sürdürüldüğünü söylemektedir. Her ne kadar Butler bu konuyu daha çok ABD'de yaşanan toplumsal olaylar çerçevesinde ele almış olsa da, bugün Türkiye'de de benzer bir anlayışın hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Görüşmeciye neden İbrahim Kaypakkaya'nın mezarına gittiğinin sorulması da bu bağlamda anlaşılabilir.

diyor “Türkiye Cumhuriyeti anayasasına karşı mısınız?” Yani bu belki de bir ankette sorulur ya da bir şeyde sorulur. Onu niye bana soruyorsun? Onun için hiçbirine cevap vermemiştim, susma hakkımı kullanmıştım emniyette. Çok saçma sorular vardı. (...) Hani her şeyden bir suç yakalamış da; onun nedenini, sebebini sormuyor sana. “Sen neden buradasın? Açıkla bize.” diyor. Yani bizim neden burada olduğumuzu biz ona sormamız gerekirken, bize kendileri öyle yaklaşıyorlardı bize. Bu emniyetteki tutum... Savcılıkta çok ciddiye alınmamıştık. Zaten savcı, sanırım hangi ifadeyi verirsek verelim tutuklayacağı, talebinde bulunacağı için, hiç ciddi bir soru sormadı yani, çok kısa tutuyordu. Öyle, hani polis sorgusundaki bazı soruları sordu onlar da bize. (Görüşmecı 12, 06.02.2013)

Savcılık sorgusunda ise daha çok şeydi yani, sorulan sorular hepsi şeydi; işte şu şu şu tarihte örneğin sendikaya gitmişsin, orada şöyle bir toplantıya katılmışsın; şu şu şu tarihte örneğin işte okulda işte topluluğun şu odasında şu toplantıya katılmışsın... Suçlamalar neredeyse sadece bunlardan ibaretti. Şu tarihte şuradaki toplantıya katılmışsın. İşte zaten toplantı dediği de onun, okuldaki işte o şeyde, topluluk odası, bir de sendika. Başka suçlamalarla ilgili herhangi bir şey yok. (...) İşte orada yaptığın tartışma, sohbet vesaire... Onlardan kelimeler falan filan çekerekten suç oluşturulmaya çalışılmıştı. Böyle söyleyeyim. İşte o yüzden de işte, şeyi soruyorlardı işte, o topluluk odası olduğu için o topluluğu illegal bir yapıya dâhil etmek üzerine sorular soruluyordu. Provokatif sorular... (Görüşmecı 2, 07.01.2013)

(Savcı) sorgu sürecinde o kadar rahat ki böyle, gülmeler, işte espriler yapmalar, işte şakalaşmalar kendince işte, söylediklerinizle ilgili işte espriler vesaire savunmada... Sanki dersiniz ki yani, bu çok babacan bir insan, birazdan “hadi yavrum git” diyecek gibi. İşte tüm o esprilerinin arasında da en sonunda “Seni tutuklamak istiyorum ben, hadi mahkemeye...” deyip sizi mahkemeye gönderen bir insan. (...) yani iki dudağının arasında onun, o orada “tutuklandın” dediği zaman tutuklanacaksın, “bırakıyorum” dediği zaman serbest kalacaksın. Ama o bunun ciddiyetinde değil, o bunun öneminin farkında değil, o öylesi bir ciddiyette değil. Dolayısıyla hani çok da bir şey ifade etmediğinizi görüyorsunuz aslında, o mahkeme açısından, o savcılık açısından. (...) Zaten bir de mesela şöyle de bir durum var, siz zaten suçlusunuz. Yani dediğim gibi size hüküm giydiremiyorlar, çünkü kendi hukukları buna el vermiyor; ama kafalarındaki düşünce zaten sizin muhalif olarak bir suç işlediğiniz yönünde. (Görüşmecı 5, 16.01.2013)

Ya aslında, hani altı ay tutuklu kalıyorsun; ama bunun karşısında böyle ne bileyim böyle şatafatlı böyle mahkemeler, işte polis sorguları, şey olması gerekir; yani öyle canlanıyor kafanda; ama hiç öyle bir durumla karşılaşmadık. Polis sordu ne yaptın, ne ettin; onları anlattık işte, basın açıklamasına katıldım, aldınız getirdiniz yani buraya; sonra mahkemede de aynı şekilde ifade verdim. O kadar ifadeyle nasıl karar verdiler, ben de anlamıyorum; ama çok fazla şey olmadı, öyle sorgulama, zihnimize canlanan sorgulama olmadı yani. Formalite bir şeydi, birkaç sorudan ibaret... Niye katıldın, nereden haber aldın, kiminle gittin? Üç, üç tane soru. Başka bir şey yoktu. (Görüşmecı 6, 16.01.2013)

Görüşmeciler, toplumsal eylemlere ve anmalara katılmanın demokratik birer hak olduğunu; bu sebeple de savcıya, kendilerine sorulan ve dosyalarında yer alan eylemler dışındaki diğer muhalif eylemlere ve etkinliklere de katıldıklarını söylediklerini ifade etmişlerdir:

Savcılık soruşturmasında da zaten, iki tane... Hakkımda hatta savcılık soruşturmasında sadece Şerzan Kurt'la ilgili bir şey sorulmuştu. Ona da katıldığımı söyledim, basın açıklamasına. Bireysel katıldığımı ve en doğal hakkım olduğunu, üniversitede bir gencin öldürüldüğünü ve buna kayıtsız kalamayacağımı, vicdani sorumluluğum olduğunu söyledim. Ve hatta dedim yani, Newroz'a da katıldım, 1 Mayıs'a da. Yoktu dosyamda, ama katılıyorum dedim yani, katılıyorum da... Ben bu tarz bir savunma, ifade vermişim. (Görüşmecı 16, 07.02.2013)

Bazı görüşmeciler gülererek, polislerin herhangi bir suç bulabilmek için kendilerine olmadık şeyler sorduğunu anlatmıştır¹¹⁶:

Ya şunu bile soruyordu; bu sim kartlarda kaydedilen numaralarda şöyle bir şey oluyor, neden oluyor anlamadım da, atıyorum "(kendi ismini söylüyor)" yazıyor, galiba "memory card"da (hafıza kartında) olduğu zaman "/M" yazıyor. "O slash (taksim işareti) M'ler ne?" diye sordu mesela bir tanesi.¹¹⁷ (Görüşmecı 9, 30.01.2013)

Zafer işareti yapmışım, onu sormuşlardı. O hâlâ aklımda. Zafer işaretini niçin yaptığımı sormuşlardı. Öyle saçma sapan sorular... (Görüşmecı 17, 09.02.2013)

Görüldüğü gibi yasa dışı olmayan birçok eylem, hatta bir harf ya da bir işaret dahi polis için çok anlam ifade edebilmektedir. Neocleous'un ifade ettiği gibi amaç sadece hukuka aykırı davranışları tespit etmek değil; aynı zamanda ve esas olarak, bireylerin mevcut düzene karşı olduklarının ortaya çıkarılması ve düzene yönelik bu tehditlerin ortadan kaldırılması, sistemle uyumlu hâle getirilemeyen bireylerin zapt edilmesi olduğu için, polis bu tür ayrıntıları yakalamaya ve onlara anlamlar yüklemeye birçok durumda isteklidir.

Foucault da (2011, s. 25) konuyla ilgili olarak şöyle söylemektedir:

Panoptikle birlikte tamamen farklı bir şey meydana gelecektir; artık soruşturma yoktur, gözetleme, inceleme vardır. Bir olayı yeniden oluşturmak değil; bir şeyi ya da daha ziyade bir kimseyi aralıksız olarak ve tümüyle gözetlemek söz konusudur. Bireyler üzerinde bir iktidar uygulayan ve iktidar uyguladıkça hem gözetleme, hem de gözetledikleri üzerinde, onlar hakkında bir bilgi imkânına sahip olan biri (...) tarafından bireylerin sürekli gözetimi. Artık temel özelliği bir şeyin olup olmadığını belirlemek değil; bireyin gerektiği gibi davranıp davranmadığını, kurala uygun olup olmadığını, gelişme gösterip göstermediğini belirlemek olan bir bilgi. Bu yeni bilgi, "Bu oldu mu? Kim yaptı?" gibi sorular etrafından düzenlenmez artık; mevcudiyet ya da namevcudiyet, varlık ya da yokluk terimleriyle

¹¹⁶ Araştırma kapsamında görüşme yapılmayan, ancak cezaevlerinden gazetelere, köşe yazarlarına vs. mektup yazan öğrenciler de devletin kendilerine "suç aradığını" söylemektedir: Örneğin Karlman (2012), cezaevinden gönderdiği mektupta "10 aydır tutuklu bulunmaktayım. Devlet bana "suç" arıyor :) Doğal olarak zorlanıyor." demektedir.

¹¹⁷ Polisler muhtemelen, görüşmecinin cep telefonundaki isim listesinde, bazı isimlerin sonunda yer alan bu "M" harflerinin "ML" (Marksist-Leninist) benzeri bir kısaltma olabileceğini düşünmüşlerdir.

düzenlenmez. Norm etrafında, normal olanla olmayan, doğru olanla olmayan, yapılması gerekenle gerekmeyen terimleriyle düzenlenir.

Bazı görüşmeciler ayrıca, gözaltına alınırken kendi haklarını bilmediklerini, polislerin de bundan yararlanarak, gözaltına alacağı bireylerden -gözaltına alındıklarını kimseye haber vermesinler diye- telefonlarını kapatıp getirmelerini istediğini anlatmış; ayrıca polislerin suç unsuru oluşturabilecek herhangi bir şey bulabilme amacıyla ders notlarına dahi el koyduğunu, onlardan bile suç ortaya çıkarma amacı taşıdıklarını; polislerin bizzat kendilerinin de zaten, bu amaçla hareket ettiklerini açıkça söylediklerini dile getirmişlerdir:

(...) kimlik gösterdiler, gözaltı kararı olduğunu söylediler. Sonra, sonra işte telefonumu istediler önce. Telefonunu kapat getir, dediler. Bir yere haber vermememi şey yaptıklarını düşünüyorum. Haber verecek olsam... Hani bunun da sonradan yanlış olduğunu öğrendik. Sonuçta avukat vesaire çağırabiliyormuşuz. Bilmiyorduk yani hakkımızı. Bunlar oldu, sonra şeyi aradılar, işte ev aramasına geçtiler. Ama her tarafa bakıyorlar. Çok alakasız şeyleri, ders notlarını vesaire aldılar. Ev arkadaşımın odasına girdiler. Orayı bayağı aradılar. Onun ders notlarını aldılar. Şeylere falan bakıyorlardı, hani “Ders notlarını alıyorsunuz” diyorum yani sonuçta. Şey demiştim işte; bu nöroloji, arkadaşımın el yazısıyla şeyler vardı, anatomi, nöroloji vesaire okuduğu şeylerin notları vardı; “Bunları ne yapacaksınız?” dedim, “Biz bir şey çıkarırsak yeter bize” diye bir mantıkla bana böyle bir cümle kurdu. Yani biz bir şey bulsak yeter, bir şey olmaz, diyor. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Neocleous (2013, s. 207, 208), polisin kanun hâkimiyetiyle uyumlu gösterilmesini eleştirmekte, “polis = hukuk” fikrinin yanlış olduğunu söylemektedir. Ona göre polisler esas olarak yasayı uygulamamakta, onu kullanmaktadır. Tutuklanan öğrencilerin de birçok durumda başlarına gelen, aslında tam olarak budur.

Görüşmecilerden biri ayrıca, evine arama yapılırken on beş tane polis geldiğini, bu polislerin evde ne yaptığını denetleyemediğini söylemiş; polislerin delil olarak el koyduğu bazı şeylere itiraz ettiğini, bu olay üzerine de kendisine silah doğrultulduğunu anlatmıştır:

(...) on beş tane polis geldi (...) Evin her yeri şey, evin her yeri polisti. Ve herkes bir yandan arama yapıyordu. Böyle bir arama aslında yasa dışı. Yani bizim orada olmamız gerekiyor, benim denetlemem gerekiyor ama biri yatak odama girdi, biri işte CD’lerimi, biri kitaplarımı, biri kanepeleri falan arıyor böyle ve ben güvenmedim polise ve ben hani şeylerimi görmek istedim CD’lerimi. CD’lerimin üzerinde isimsiz CD’ler gördüm. Hani şeyi biliyorlardı, normalde işte tutarsan hani parmak izin çıkacak, bilerek bana uzattılar mesela “al bak o zaman” falan dediler. İşte ben tuttum, “Hu tamam o zaman, ver” dediler mesela. Hani parmak

izim çıktıktan sonra “Tamam o zaman ver” dediler. Ben hani o CD’leri reddettim, “Bunlar benim CD’lerim değil, siz koydunuz” falan dedim. O esnada elinde silah olan işte üstüme geldi, “Sen çok konuştun, kes sesini, yeter artık, sen bizim kim olduğumuzu biliyor musun?” falan dediler. Ben de amire dönüp hani amiri muhatap aldığımı, çünkü yani herkesin ona “amir” dediğini ve benim hani herkesle muhatap olmak istemediğimi, dolayısıyla buranın muhatabının amir olduğunu ve hani ona polislerine benim evimde bana bu şekilde davranamayacaklarını, aksi takdirde bu evden çıkmaları gerektiğini söyledim. O da işte “Sen onun polis olduğunu nereden biliyorsun ki?”, o bana silah doğrultanın, “Sen onun polis olduğunu nereden biliyorsun?” vesaire dedi. Alttan alta, hani onun istihbarattan biri olduğunu vesaire söylemeye çalıştı bana. Böyle yani, orada ufak bir... Hani hepsi bir toplandılar başıma falan ama öyle darp filan, dokunma olmadı. (Görüşmecı 7, 25.01.2013)

Görüşmeciler, emniyette de polislerin genellikle kişiye göre muamele yaptıklarını, ajanlık veya itirafçılık dayatmasında bulunabildiklerini, tehdit edip korkutabilecekleri kişilerin üstüne gittiklerini, diğerleriyle ise fazla uğraşmadıklarını; çoğunlukla da zaten emniyette ifade vermediklerini ve polisi muhatap olarak görmediklerini anlatmışlardır:

(...) emniyette biraz kişiye göre muamele ediyor. Yani hani biraz baskı ve şiddetle korkutarak sonuç alabildikleri, düşündükleri kişilere bunları uyguluyorlar. Ama sonuç alamayacaklarını düşündükleri kişilere de çok uygulamıyorlardı. (Görüşmecı 14, 07.02.2013)

Emniyet düşürmenin yeridir yani. Hani seni düşürmek ister, o iradeni falan elinden almak ister. Senden ifade almak ister. Birilerinin üzerine ifade vermeni ister. Emniyetin öyle aşağılık bir tarafı var misal. Ama ben dediğim gibi, hani daha önce de alındığım için, beni sorguya bile çekmediler yani. Çağırdıklarında gitmiyorum diyordum. Yani gitmek istediğimde gidiyordum işte, bir iki sigara içip normal sohbet ediyorduk. Çünkü emniyetteki adamları da artık tanıyorduk yani. Onun için çok fazla bir şey olmadı. Yani çünkü beni düşüremeyeceklerini artık biliyorlardı. Mesela hatta bir ara birbirlerine düştüler. (...) Bu genç polisler olur ya, yeni böyle hani gelirler, klasik davranır işte, “Yok sen on sene ceza yersin, yok sen arkadaşların hakkında böyle konuştun” falan... Yani aptalmış gibi sen ona bakınca, o anlıyor aslında ne kadar hataya düştüğünü falan... Bu sefer eski polisler falan hemen çıkarttılar onu işte, şey yaptılar “dalga mı geçiyorsun?” gibisinden. Ama bana öyle de, başkasına çok farklı davranabiliyorlardı. İşte yeni gözaltına alınan, böyle okula yeni gelmiş birisine çok farklı davranıyorlardı. Yani “On sene ceza alırsın” lafı gerçekten büyük bir laf. Hani bu bende tedirginlik yaratmaz, çünkü öncesini görmüştün; ama başkasında çok büyük etki yaratabilir yani. O an düşebilir orada. (Görüşmecı 11, 06.02.2013)

Ya emniyette, işte psikolojik baskı dediğim, hani hiçbir şey olmasa, hani seni zaten orada gözaltında olduğun için seni bir örgüt üyesi gibi görüyordu polisler. Ve sana itirafçılık dayatması da yapıyorlardı. Yani şunu şunu yap... Sana kendi hazırladığı bir ifadeyi imzalatırma dayatması da yapıyorlardı. (...) sorgu sürecinde benzer talepte bulundular bir defa. İşte şunu imzala diye. Bakıyorsun, tanıyıp tanımadığın bir sürü kişinin üzerinde “İşte şu örgüt üyesidir, şu eylemlere katılmıştır” gibi saçma ifadeler var. Tabii imzalamadık bunu; ama o tür şeyler vardı. Hani resmi

olmadığı da açıktı, çünkü daha sonra iddianameye hiç yansımada, yani hiçbir şekilde. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Şimdi mesela emniyet sorgusunda zaten genellikle susma hakkımızı kullanıyoruz yani, buna da devrimci bir tavır diyorlar ama emniyetteki polisle konuşmak zorunda değilsin yani. Senin muhatabın savcı, hâkim... Emniyet sorgusunda genellikle şey işte, tehdit, çözme... Yani hani seni bak tehdit ederiz, bak tehdit işe yaramıyor, bak sana para veririz bilmem ne... İşte gel arkadaşlarının adını ver, sen kurtul falan filan... Böyle saçma sapan şeyler yani. Kimsenin de çok, yani o kadar onursuzluğa düşmeyeceği şeyler. Emniyet sorgusu genelde kavga, tantana... Böyle kavga gürültüyle geçiyor yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Sadece bir sordukları, gayri resmi sorular yani; dedim ya ajanlaştırmaya çalışıyorlar falan... Seni böyle kamerasız, işte hani tutanaksız bir yere götürüyorlar. İyi polis, kötü polisin olduğu aşama... Etrafında beş altı kişi var, polis var. Onlar soruyor işte, hiç BDP'ye gittin mi, işte anlat bakalım, olayları anlat diyor. Biz biliyoruz her şeyi falan diyor. Sen aslında iyi bir çocuksun falan diyor, anlatacaksın işte. İyi polis bunu diyor. Kötü polis de yok diyor ya, sıklam kafasına bir tane diyor, bu konuşmayacak falan diyor. Ya öyle bir aşama, yani bu tutanaksız bir aşamadır. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Emniyet çok bence kötüydü yani. Size bir kere aşağılıkmişsiniz gibi davranıyorlardı. Sizi böyle sindirmeye çalışıyorlar, basturmaya çalışıyorlar, çok iyiymiş gibi görünüyorlar, sizi ajanlaştırmaya çalışmak için uğraşıyorlar. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Yani emniyette bazen çok seni önemsediklerini, işte o hissi vermeye çalışıyorlar. Bazen de çok sıradan, basit ve artık ölmüşsün, bitmişsin... Hani o havayı yansıtmaya çalışıyorlardı. Dediğim gibi, arkadaş canlısı gibi yaklaşıyorlardı. Sonra aniden böyle kükreyebiliyorlardı. Ben o polisleri çok iyi tanıdığım için, yani hani çok da ciddiye almıyordum. Ben de gülüyordum, gülümsüyordum. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Şimdi mesela emniyette bu işi çok daha zevkle yapıyorlar yani. Mesela intikam alır gibi yani. Mesela seni hiç tanımıyor olabilir, işte ne bileyim seninle hiçbir bağlantısı yok bilmem ne falan filan. Ya durumdan istediği kadar böyle uzak olsun, bihaber olsun; ama mesela bu işi zevkle yapıyor yani mesela. Senin tutuklanman, senin mutsuz olman, bilmiyorum... Böyle gerçekten çok insanlık dışı bir şey ya... Yani birinin mutsuz olmasından mutlu olan böyle insanlar var orada yani, çok ilginç... (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Sağlık kontrolü için götürdükleri bir yer var işte, oraya kadar polisler bizimle bir sohbet şeyine girmeye başlıyorlar. Hani "Ya gençler, neden böyle, bu arada dışarıya bakın, hani belki son bakışınız olabilir" tarzında tahrik edici şeyler de söylenebiliyor. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Görüşmeciler ayrıca emniyette polislerin kendilerine nasihat verir şekilde konuştuklarını, ailelerini üzmemeleri yönünde telkinlerde bulduklarını, öğrenci oldukları için kendilerine yazık etmemelerini ve cahilce davranmamalarını söylediklerini ifade etmişlerdir:

Emniyette saçma sapan bir sürü şey vardı aslında. Yine dediğim gibi, sen de röportajlarının çoğunda karşılaşmışsındır, işte “(kendi ismini söylüyor) neden böyle yapıyorsun? Hani yazık değil mi ailene, kendine yazık değil mi? Okuyorsun, öğrencisin...” tarzında. Böyle basit, sıradan, ucuz cümleler kullanılıyordu. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

“Sen niye bu işlere karışıyorsun, senin işin mi bunlar?” gibi nasihatlerle de karşılaşıyorsunuz yani. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Ya öğrenci olduğun için daha gıcık oluyorlar. Ha diyor... Çünkü onlar şöyle görüyor, diyor hani diğerleri, siyasi davadan tutuklu halk için diyor zaten “cahil”, diyor “bunların hepsi cahil zaten”. Diyor “sen okumuşsun” diyor, “sen nasıl böyle cahilce şeyleri yaparsın?” (...) Düşün bakış açısı böyle yani, emniyette de böyle bakıyorlar zaten polis. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Ya sohbeta çağırıyorlar, sohbet adı altında, sizin ağzınızdan sözde bu şekilde laf almaya çalışıyorlar, öğrenmeye çalışıyorlar çaktırmadan, “sohbet ediyoruz, bak biz senin iyiliğini düşünüyoruz” mantığıyla. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Emniyette şu vardı, artık şiddetle bir yere bir şey yapamayız, o 90'lardaki o yöntem artık çok işlenmiyor. “İyi polis havasıyla bir şeyler yapabiliriz, biz aslında iyiyiz, aslında biz Kürtlerin haklarını savunuyoruz; ama siz işte şiddete başvuruyorsunuz” filan... Ya tamamen yapmacık bir polis... Bildiğin polis yani aslında, ama işte sahte bir şey yüklenmişti. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Bu noktada görüldüğü gibi, Foucault'nun (2012a, s. 102, 103) bahsettiği “yaşam sorumluluğunu üstlenen” ve düzene sokucu, düzeltici mekanizmalarla işleyen iktidar tipi devreye girmektedir.

Görüşmeciler polislerle diyaloga girdiklerinde de, küfürlere veya fiziksel şiddete maruz kalabildiklerini, o yüzden genellikle polislerin söyledikleriyle ilgilenmediklerini, cevap verdikleri zaman da herhangi bir sonuç elde edemediklerini anlatmışlardır:

Mesela her karakolda, şimdiye kadar düştüğüm her karakolda mutlaka bir polisin gelip de bana bir saat boyunca nutuk çektiği olmuştur yani. “Oğlum yapma, işte bak sizi kandırıyorlar, sizi şöyle yapıyorlar, sizi böyle yapıyorlar, siz kullanılıyorsunuz” falan, yani sürekli bu tür nasihatlerle de karşılaşıyorsunuz yani. (...) benim için bu trajikomik bir durum, çünkü hani size “kullanılıyorsunuz” diyen insanın devletin maaşlı memuru olması ayrı bir şey yani. Kimin... Ben en azından maaş almıyorum yani, öylesi bir göstergesi yok bunun; ama o kullanılma karşısında bir de maaş alan bir insan aynı zamanda. Dolayısıyla bunlar ciddiye alınacak çok fazla şeyler değil. Zaten sohbeta girdiğiniz zaman yani bunları, işte bu az önce söylediğim şeyi o polis memuruna karşı ifade edip de “Acaba kim kullanılıyor? Bak sen emir kulusun burada, ben kendi irademle buradayım; ama sen burada emir kulu olarak buradasın” dediğin zaman, zaten o söylediğiniz şeyin doğruluğunun belki de şeyinden, hırsından, iş başka boyuta geçiyor. Size küfür etmeye başlıyor mesela, [...] çok bariz küfürlere giriyorlar bu sefer. O olmadı mesela, biraz daha tartışsanız da zaten işin sonu dayak oluyor genelde. Dolayısıyla benim özellikle karakoldaki tavrım herhangi bir şekilde muhatap

olmamak oldu. Çünkü sonuç elde edici bir şeyle karşılaşmıyorsunuz yani. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Nasihatlerin iş göremediği yerde fiziksel şiddet; başka bir deyişle, düzenleyici iktidar tekniklerinin iş göremediği yerde, baskıcı iktidar teknikleri devreye girmektedir. Birçok durumda da bunlar zaten iç içe iş görmektedir.

Tutuklanma sonrasında, cezaevlerindeki hak ihlallerini ve keyfi uygulamaları öğrenebilmek için, görüşmecilere öncelikle cezaevlerinde yapmakla yükümlü oldukları herhangi bir eylem ya da etkinlik olup olmadığı sorulmuş; görüşmeciler de genellikle infaz ve koruma memurları tarafından sayımlar ve aramalar yapıldığını, bunlar dışında cezaevi yönetimleri tarafından yerine getirmeleri beklenen herhangi bir yükümlülükleri olmadığını söylemişlerdir:

(...) sabah 8'de kalkardık, 8'de sayım olurdu, havalandırma kapısı açılırdı. Normal kurallar gereği sayımda işte giyinik, ayakta, ayakkabılarımız ayağımızda memurları karşılamamız gerekiyordu ama biz yapmıyorduk hani; o şeyleri, prosedürleri uygulamıyorduk. Sonuçta o anki yaşantımın hâli, o an ne yapıyorsam o şekilde davranıyordum. Oturuyorsam oturuyordum, ayaktaysam hani onların geldiği zamana göre biraz şeydi, ayaktaydım. Ama özellikle onlar geliyor diye bir şey yapmıyordum. (...) Onlar da tepki vermiyordu. Biraz da herhalde alış... Onlar da karşılıklı, sonuçta biz oraya yeni gitmişiz ama, bizden önce bayağı zaman orada kalan arkadaşlar var, onlarla karşılıklı mücadeleleri, direnişleri sonucu bu noktaya gelmiştir yani. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Yapmakla yükümlü olduğumuz şeyler, sabah sayımına kalkıyoruz, akşam sayım veriyoruz, onun dışında yani devletin gözünde bir sürü var bizim yapmak zorunda olduğumuz yükümlülük. İşte odayı temiz tutmak falan; ama zaten biz devrimci olduğumuz için, zaten kendi kaldığımız yeri onlardan daha temiz tutacağımız için, biz ona bir yükümlülük gözüyle bakmıyorduk. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Biz siyasi tutuklu olduğumuz için, adli tutuklularda olduğu gibi tek sıra hâlinde sayım vermiyorduk ya da "Bir, iki, üç" şeklinde sayım vermiyorduk. Biz kendi içimizde bir düzen oturtmuştuk. Tam sayım saatinde sabah kahvaltımızı ve akşam yemeğimizi yiyorduk. Bu yüzden de sayım için ekstra bir çaba yapmıyorduk, yani idarenin bize dayattığı şeyi yapmıyorduk, "Zaten biz hepimiz buradayız, gelin bizi sayın" şeklinde yapıyorduk. O yüzden biz idarenin bize verdiği herhangi bir etkinliği yapmak zorunda da kalmıyorduk hiç. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

İşte sayıma geliyorlardı, hani işte çok düzenli oluyorduk yani, çünkü onlar düşman gibi davrandıkça sen de düşman olarak benimsiyorsun onu ve düşmana karşı en ufak bir taviz yoktur yani, yani düşünüyorsun. Tertemiz oluyorsun yani, üstün başın hep böyle düzenlidir, odan tertemizdir yani, elden geldiği kadarıyla. Öyle, hazırlıyorsun kendini, sayıma geliyorlar böyle, zaten "adli tutuklular" dediğimiz kişiler ayağa kalkarlar onlar geldiği zaman sayıma. Biz masada oturur hallederiz yani, ayakta vermeyiz hani, "sizin önünüzde ayağa kalkmıyoruz" mesajıdır bu. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Valla cezaevi idaresinin yapmamızı istediği hiçbir şeyi yapmıyorduk. Tabii bu biraz kazanım işi. Mesela 90'larda insanları bir sürü şeyi yapmakla mecbur bırakıyorlardı; ama yıllarca direndiler, işte ne bileyim açlık grevleri yaptılar, kavga ettiler; yani akla gelebilecek her türlü direnişi yaptılar. E bu da bir kazanımla sonuçlandı. E biz de bu kazanımların üzerine geldik yani. Ondan dolayı da mesela, cezaevi idaresi şunun çok farkındaydı; işte biz burada bir kişi değil, mesela bir kişiye yapılan herhangi birinin orada bizimle beraber bulunan elli kişiye de yapıldığının, birlikte bir tepki alacağımızın, bu durumun da onlara bir zor çıkaracağına farkındalardı. (Görüşmecı 22, 07.03.2013)

Görüşmeciler hem sayımlar, hem aramalar sırasında, hem de diğer zamanlarda cezaevlerinde kötü muamelelere ve keyfi uygulamalara maruz kalabildiklerini, fiziksel ve psikolojik baskılara ve şiddete uğrayabildiklerini söylemişlerdir:

Yani her cezaevinin işte günlük bu aramaları oluyordu işte. Günlük dediğim rutin bazı aramalar vardı, bir de ani baskınlar şeklinde gelişen aramalar vardı. Bu aramalara çoğu zaman tepki veriliyordu tabii. E tepki verilince dayak yeniyordu. Onun dışında... Bunlar klasiktir aslında, hani cezaevi klasikleri diye geçiyor... (Görüşmecı 11, 06.02.2013)

(...) ayda bir mesela hop koğuşumuzu basıyorlar, genel arama. Her şeyimiz tiftik tiftik yerlerde... Tekrar onları yıkamak zorunda kalıyorsun, bilmem ne... (Görüşmecı 21, 20.02.2013)

(...) görüşlere çıkıp gidip gelirken, işte üst aramasında işte hani "Şöyle davran, şöyle dur, dön, kalk". Yani bu tarz talimatlarla sürekli seni yönlendirmeye çalışıyorlardı. (...) Hani çok da böyle madde kuralları yoktu ama... (...) Yani işte bu özellikle dışarı çıkış, gidiş gelişte, görüş günlerinde falan hani "kalk, dön, işte selam verme, şunu yapma, lan lun"... Yani sürekli bu şekilde ve bir robotu kontrol eder gibi. Zaten senin bir de insanlığını düşürmeye çalışıyorlar orada. Sadece işte orada ceza alma durumu değil. İnsanlığını düşürmeye çalışıyorlar bir şekilde ve bunun üzerinden geliştiriyorlar. Hani "sen bir robotsun, ben de senin yaratıcınım ve bana uymak zorundasın" tarzında... (Görüşmecı 16, 07.02.2013)

Ya içerideyken tamamen keyfi! Ya düşünsene bir gardiyanın bile keyfi uygulamasına maruz kalıyorsun. Mesela o gün sinirliyse gelip sana mesela şiddet uygulayabilir. Gelip sana mesela... Ne bileyim hani seni telefona çıkarmayabilir, anladın mı? Geç çıkarabilir yani. Sen her zaman, her dakika zaten keyfi uygulamalara maruz kalıyorsun. Hani bırak cezaevi yönetimini, gardiyan bile sana bunu yapıyor. Düşünsene, geliyor mesela, gardiyan ya gardiyan! Yani hani başgardiyan değil, bir şey değil, hani müdür değil. "Bu kapı kapanacak!" diyor. "Bu kapı bugün kapanacak!" diyor. Ya sen hani... Bunu nasıl söylüyorsun? Hani böyle kraldan çok kralcı olan hani... O tabire tam uyan insanlar vardı orada yani. Her an keyfi uygulamalara maruz kaldık her konuda, kısıtlanmalara... (Görüşmecı 22, 07.03.2013)

Sürekli hak ihlalleriyle karşılaşıyorsun. İki kere dayak yedik mesela. Hakkımız olan şeyleri talep ettiğimiz için. Hele birinde ağır darp raporu aldık mesela. Otuz kişi saldırdı, gardiyanlar. (...) Ama bir dayak yedik, yani aklın şaşar ya, öyle böyle değil ya... O cop da öyle mi can acıtmış yani... Şu vücudumuzda var ya mesela, bak beyaz tenli bir insanım, yemin ederim beyaz yerim yoktu, öyle dayak yedik. (Görüşmecı 21, 20.02.2013)

Bu tür durumları, Butler'ın (2005, s. 77) ifade ettiği gibi, “yönetimselleşen iktidar kümesinin önlemiş görüldüğü bir egemenliğin yeniden canlanması” olarak ele almak mümkündür. Ona göre egemenliği yeniden canlandırmak için kullanılan iktidar; atanmış bir dizi egemenin kendi takdirleriyle verdikleri kararlar ile işlemekte ve devlet iktidarı tüm hukuksuzluğuyla kullanılmaktadır. Butler'ın (2005, s. 77) “küçük egemenler” dediği bu insanlar (çalışma konusu kapsamında düşünülecek olursa polisler, infaz ve koruma memurları, cezaevi müdürleri vs.) araçsallaştırılmakta, denetlemedikleri iktidar taktikleri tarafından kullanılmaktadır. Tutukluların maruz kaldığı birçok hak ihlali ve keyfi uygulama, yönetimselliğin sahasında var olmaktadır; ancak Butler'ın (2005, s. 77) da ifade ettiği gibi bunlar “egemenliğin anakronizma teşkil eden dirilişleri”dir.

Görüşmeciler ayrıca, bazı cezaevlerinin “pilot bölge” olarak seçilmiş olduğunu, baskının, yıldırma politikalarının, keyfi uygulamaların ve hak ihlallerinin oralarda çok daha fazla olduğunu söylemişlerdir:

İşte Tekirdağ yönetimi biraz daha farklıdır. Hani derler, Tekirdağ'a “pilot bölge” derler... Yani bütün uygulamalar, bütün kötü uygulamalar orada yapılır. Yani özellikle kaba dayak çok fazlaydı. Ben 1 No.lu'da kaldım, çok yemedim de; 2 No.lu'da çok daha fazlaydı. Yani misal bir şey olurdu, zile basamıyordun. Zile bastın mı, dayak yiyebiliyordun. Ne bileyim en ufak bir tepkide direkt saldırıya uğruyordu bizim arkadaşlar. (...) Yönetim biraz daha şeydi... “Biraz daha” dediğim, “çok daha” sertti. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Tekirdağ 2 No.lu'nun kendi özelinde bir farklılığı var, işte pilot bölge olarak seçilmiş, yani genel düşünce bu. Biraz daha baskının fazla olduğu, işte yıldırma politikalarının fazla olduğu bir... Yani işte normalde bazı yerlerde haftada iki ya da üç defa sıcak su verilirken; biz haftada bir soğuk suya bazen ulaşıyorduk, bazen ulaşamıyorduk. Biraz şey, farklı bir yer... (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

Ben Tekirdağ 2 No.lu'da kaldım. Türkiye'nin belki de hani “pilot cezaevi” olarak adlandırdıkları bir yer, 2 No.lu yani, Tekirdağ 2 No.lu cezaevi. İşte hak gasplarının çok fazla olduğu -zaten gazetelerde çok sık gündeme gelen, hani belki de işte burjuva medyasının değil; ama biraz daha diğer sol, sosyalist gazetelerin gündemine aldığı- siyasi, şey hakların çok fazla gasp edildiği bir cezaevi olduğu için sık sık (kötü muamelelerle) karşılaşıyorduk. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Bu cezaevinde kalan görüşmeciler, cezaevi koşulları, keyfi uygulamalar ve infaz ve koruma memurlarının tutum ve davranışlarıyla ilgili olarak da şunları anlatmışlardır:

Yönetiminin zorunlu kıldığı bazı sayımlar vardı; ama sayımlarda da belli dayatmalar oluyordu yer yer. İşte ayakta sayım, askeri düzen dayatmaları oluyordu. Özellikle kaldığım cezaevinde, Tekirdağ 2 No.lu'da. Fakat bunları kabul etmiyorduk, çünkü insanlık dışı olduğunu gördüğümüz için. Onun dışında daha çok psikolojik yönden, her ince ayrıntısı düşünülmüş bir şekilde, psikolojik olarak

üstümüze geliyorlardı. Hani şiddet eylemini birkaç defa yaşadık yani; ama daha çok psikolojik şiddet vardı orada. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Tekirdağ'da kaldım ben 2 No.lu. Yani şu an en ağır cezaevi diye biliniyor zaten. Koşulları en ağır cezaevi... Ya birincisi, yani... Kir, pas tutmuştu yani ve geçmeyen bir kiri, pası vardı oranın. Böyle bir nemi vardı, böyle insanı hasta edecek bir nemi vardı. Ne söyleyeyim... Soğuktu zaten, çok soğuktu. Ya kaloriferi çok açıyorlardı, terliyordun. Ya da tam kapatıyorlardı, kışın böyle hasta oluyordun. Öyle bir şeyi vardı, psikolojik uygulamaları vardı. Ve gardiyanları şey davranıyordu böyle, düşmanca davranıyordu böyle. Hani hiç insani değillerdi yani. Yemek verirken bile davranışları sanki böyle bir hayvanın önüne atar gibi. Veriyordu, çekip kapatıyordu kapıyı, gidiyordu. Ya böyle iletişim zaten kurmuyorduk, hani kurulmazdı da zaten iletişim onlarla. Onun dışında kaba dayak dediğimiz, böyle hani odalara gidip dağıtma, işte tutukluya vurma şeyleri çok fazla oluyordu. Odaya gidiyordu beş altı gardiyan, birisini böyle araya alıyorlardı, vuruyorlardı yani, bir işkence... Bunlar çok fazla oluyordu yani. (...) Onun dışında, yani odaya ayda bir aramaya geliyorlardı. Arada sırada bir "ani arama" dedikleri, hiç öyle haberimiz olmadığı zamanlarda aramaya geliyorlardı ve odayı darmadağın edip gidiyorlardı, darmadağın... (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Görüşmeciler infaz ve koruma memurlarının aramalar esnasında kendilerinin özel eşyalarına el koyabildiklerini, bu eşyaları uzun süre geri vermediklerini de söylemiştir. Örneğin Görüşmeci 15, cezaevinde kalırken günlük tuttuğunu, günlüğüne el konulduğunu ve ancak uzun uğraşlar sonucu günlüğü geri alabildiğini ifade etmiştir:

Böyle rastgele odaya gelme, özel eşyalarını alma bilmem ne... Bir defasında gelip günlüğümü aldılar. Bir ay vermediler. Zaten ben kaybettiklerini düşündüm, hani yırtıp atmışlar diye düşündüm. Bir ay sonra artık savcılığa yazdım, cezaevine yazdım, şikâyet başvurusunda bulundum, mahkemeye yazdım. Hani benim en, en özel şeyimi dedim nasıl alırlar falan diye... Artık buna dayanamadılar, en son bir ay sonra verdiler mesela. Düşün, bu kadar rahatlar yani. Her an gelip odana, basıyorlar odayı. Dağıtıyorlar, dağıtıyorlar... Bir şey alıp gidiyorlar. Yapacak hiçbir şeyin yok yani. Onun için saldırılar oluyordu işte, odaya geliyor taciz ediyor, laf atıyorlar. Bir şey dersen dövüp gidiyorlardı yani. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Görüşmeciler ayrıca polisler gibi, infaz ve koruma memurlarının da kendilerine "terörist" gözüyle baktığını; devlete yönelik saldırı, asker ölümleri gibi olaylar olduğunda bu memurların kendilerine daha sert davranabildiğini söylemişlerdir:

(...) aylık oda aramaları oluyor. "Hurraa!" diye bütün gardiyanlar dalıyor odaya ve her şeyi arıyorlar, didik didik bütün çamaşırları tek tek sallayıp fırlatıyorlar. Bütün kitaplar, mektuplar dağıtılıyor. Çıkıp gidiyorlar başka bir koğuşa, dağıtıyorlar, tamamen dağıtıyorlar. (...) Gelip bizi sayıma gelirken "Bir terörist! İki terörist! Üç terörist!" diye sayanlar da vardı. Hani kendi kafalarından zaten bir hüküm verebiliyorlar, onu direkt söyleyebiliyorlar. İşte bizi koridorda falan görünce bayrak sallayanlar vardı, "Canım bayrağım! Mükemmelim!" diyen garip, komik tipler de vardı. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

(...) zaman zaman gardiyanların işte şey yaptığı olurdu, provoke ettiği... Yani gelip resmen açıkça hakaret ettiği, değerlerimize hakaret ettiği zamanlar oluyordu. Tepki gösterdiğinde de basit kaba dayak... durumlarını yaşadık. (...) Ya bildiğin direkt küfür ediyorlar, işte... Ya Kürtlere küfür ediyorlar veya yani tüm Kürtler işte... Ağza alınmayacak küfürler de ettiği oluyor. Tepki verdiğinde de sonucun dayak olacağını da biliyorsun ama, üç kişisin, yirmi gardiyan... (...) Örneğin bir çatışmada çok sayıda asker ölmüşse, gelip hiç bahane uydurmadan tüm cezaevini arayıp en az on, on beş odaya saldıran bir tutum içine girebiliyorlardı. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

(...) hapishanede şöyle bir pozisyon vardı; yani biz üç kere falan, üç dört kere sadece benim olduğum hücrede saldırı oldu. Yani doğrudan gardiyanların saldırısı oldu. Niye oldu? Sabah sayımında işte mesela dışarıdaki politik gündemden kaynaklı saldırılar oluyordu. Yani dışarıda politik gündemde işte devlete yönelik bir hamle olmuş, bu hamlenin dönüşünü yaşıyorduk biz yani. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

(...) operasyonlar falan bayağı yoğundu işte, asker ölümleri vesaire gerçekleşmişti. Bundan kaynaklı cezaevi, oradaki askerler, gardiyanlar bize karşı tavırları değişmişti, (...) o sert tutumları, üslupları... Ki biz zaten konuşuyorduk bunu arkadaşlarımızla birlikte, hani bunlar bu şekilde davranıyor diye, hani sebep de asker ölümleri falan gerçekleşiyor diye... (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Bazı görüşmeciler, infaz ve koruma memurlarının, kantinden alınan yiyecekleri “mazgaldan sığmadığı” gerekçesiyle tutuklulara vermeyip kapının önüne koyup gittiklerini veya gece vakti anons sistemiyle bütün odalara yüksek sesle müzik verdiklerini anlatmışlardır:

Pazartesi mesela kantine dilekçe sayıyorsun, Çarşamba kantinin geliyor, kantine yazdıkların... İşte kafalarına göre, mesela... İşte aldığın her şey mazgaldan sığmıyor, mesela karpuzu düşün, sığmıyor, mazgal şu kadar bir şey. Sıgmayanı vermiyor sana, çirkeflik yapıyor. Gardiyanın kendi pisliği, kişisel hırsı mı diyeyim artık ne bileyim nefreti falan mı? Cinslik yapıyor mesela, vermiyor onu, ertesi güne kadar bekletiyor kapının ağzında falan... Böyle hır gürlle artık, bağıra çağıra çözebiliyorduk birçok şeyi. (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Kaç gardiyan kalıyor bilmiyorum açıkçası; ama nöbete kalıyor işte, gece vardiyasına. Gece saat ikide üçte şey var, anons sistemi var, her odaya bağlı olan. Oraya müzik veriyorlar, inanabiliyor musun? Yani gece saat üçte herkes uyuyor, bangır bangır müzik sesiyle kalkıyorsun birdenbire. O koridorlarda mesela, koridorlarda müzik açmışlar. Ya var ya, çıldırtası bir şey yani... Sırf şeyine ha, yani deliliğine... Mesela fark edilse muhtemelen başları yanar. Ama yani, sırf işkence çektirmek için... Gece saat üçte uyuyan insanları uyandırmak nasıl bir insana zevk verir bilmiyorum, ama öyle şeyler yapıyorlardı. Yani böyle tek tek sayılıp anlatılacak bir şey değil yani... (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Bu tür durumlar dışında görüşmeciler ayrıca, cezaevi yönetimleri tarafından televizyon kanalı taleplerinin karşılanmadığını söylemiş; gazetelerin veya kitapların keyfi şekilde verilmediğini ya da gecikmeli olarak verildiğini ifade etmişlerdir:

Cezaevindeyken (...) televizyon kanalı taleplerimiz vardı mesela. İMC TV'yi istiyorduk. Hayat TV'yi istedik, vermediler. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

(...) Ya işte gazetelerimiz geliyordu. Herhangi cezaeviyle ilgili bir haber çıkınca, o gün gazete verilmiyordu. Bunun için sürekli dilekçe veriyorduk, "Haber alma hakkımı kullanmak istiyorum" ya da... Ki böyle bir hakkımız var ama bu engelleniyordu. Bize Kürtçe gazete geliyordu. Kürtçe gazete haftada bir defa ya da iki defa veriyorlar. Aynı gün vermiyordular, günü gününe sürekli hani dilekçeyle talepte bulunuyorduk; ama pek bir cevap gelmiyordu. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Kitaplarını geç vermek, bu keyfi uygulamadır. (...) kitap istiyorum ya, yalnızım, yapacak bir şey yok. Orada eski gazeteler var mesela, bir gazeteyi iki kere okuduğumu hatırlıyorum mesela, ince ayrıntısına kadar her şeyi... Kitap istiyorum vermiyor mesela, git diyor sen yandakilerden iste falan diyor böyle, vermiyorlardı yani. Ha avludan avluya atıyorsun mesela, o bir şeylere koyuyor kitabı. Mesela bu suç normalde... Mahkûmların... Ama kendisi diyor, git ondan iste diyor. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Bunların yanı sıra görüşmeciler, açlık grevine giren tutuklulara ceza verildiğini, greve katıldıkları için tek kişilik hücreye konulduklarını, etkinlik cezası verildiğini, spora çıkmanın yasaklandığını veya cezaevinde yaptıkları şiir okuma, slogan atma gibi eylemler sonucunda soruşturmalara karşılaşılabildiklerini, mektup ya da görüş cezası alabildiklerini anlatmışlardır:

Arkadaşlarımız atıyorum, hücreye konuluyordu girdiği bir açlık grevinden dolayı. O insan zaten hani açlık grevine giriyor, kalkıp ona ceza vermek ne kadar mantıklıysa... (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Açlık grevi yapıyorsun, cezaeviyle ilgili herhangi bir durum için değil. Cezaevi sana ceza veriyor. İşte ne bileyim, görüş cezası, telefon cezası bilmem ne... İşte hücre cezası, işte etkinlikleri alıkoymaktan ceza... (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Onun dışında açlık grevlerine katıldım on üç gün. Mahkemede de Kürtçe savunma talebinde bulunduk. Gene reddedildi. İşte açlık grevine girdik diye şey oldu bir de, ceza verdiler bize. Bir aylık etkinliğe çıkma cezası... Haftada bir spora gidebiliyoruz, başka bir koğuyla birleşip bir saatliğine spora çıkabiliyoruz. Onu yasakladılar. Onun dışında işte görüş yasakları falan da geliyordu, henüz o aşamaya gelmemişti. Şimdi bir sonraki aşama, adımı bunun görüş yasağı falan olacaktı. Ona karşı itirazda bulunduk orada infaz mahkemesine; ama bir şey çıktı mı bilmiyorum. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

(...) arkadaşların açlık grevi süreci vardı üç günlük, süreli açlık grevinden sonra mesela su gelmedi. Ya su vermediler bize ve biz susuz kaldık. Hani gelmedi, geleceği söylendi vesaire... (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Uğradığımız kötü muameleler oluyordu şiddettir, kaba dayaktır vesaire... Bunlara karşı da yine aynı şekilde tepkiler geliştirdik. Daha sonra çeşitli anma programları koyduk, özellikle siyasi kişilikleri andığımız ya da işte siyasi görüşümüzü ifade edebileceğimiz etkinlikler koyardık. Bu etkinlikler de daha çok hücreden hücreye bağırma, şiir okuma, slogan atma şeklinde olurdu. Böyle şeyler yapardık. Tabii

bunların her birinin sonucunda da hapisane yönetiminden soruşturma ve işte görüş cezası, mektup cezası gibi şeylerle karşılaşıyorduk. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Açlık grevine girdim, açlık grevinden sonra açık görüş cezası verildi. Açık görüşe, üç ay boyunca açık görüşe çıkamadım. Böyle bir durum vardı. İletişim cezası aldım üç ay. Telefona çıkamadım. Bunların hepsi keyfi uygulamalardı. (...) Aynı şekilde açlık grevine girdiğimiz için ortak alan cezamız da vardı, üç ay boyunca ortak alana da çıkamamıştık. Yani bu tarz durumlar sık karşılaştığımız bir durumu cezaevinde. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Görüşmecilerden biri, Van'daki depremzedelere yardım göndermek için battaniye, çocuk bezi vs. almak istediklerini ancak bunun da cezaevi yönetimi tarafından engellendiğini ifade etmiştir:

(...) biz mesela Van için yardım kampanyası düzenledik. Hani kendi içimizde en azından her koğuş bir battaniye, iki battaniye alıp göndersin dedik. Mesela battaniye kalmadı dediler, gelmeyecek dediler. Hani sırf ne ki yani, biz [...] mesela hani dedik çocuk bezi alalım, vesaire alalım; getirmediler. Hazırlayamadık çok fazla. O tarz şeylere maruz kaldık. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Görüşmeciler ayrıca, hak ihlallerine tepki gösterdikleri zaman yeni hak ihlalleriyle karşılaştıklarını, avluda üç kişi halay çekmenin veya şarkı söylemenin bile ceza sebebi olabildiğini; cezaevi yönetiminden bir şeyler talep ettikleri zaman da çeşitli cezalarla karşılaşabildiklerini; örneğin kantinden istedikleri yiyeceklerin eksik gönderildiğini, kendilerine su verilmediğini anlatmışlardır:

(...) yani cezaevinde hak ihlalleri diyoruz mesela, işte yaşanan bazı hak ihlallerine karşı belli tepkiler gösterebiliyorduk. Bu tepkilerden sonra soruşturma da açılıyordu bize ve çok saçma sebeplerden soruşturma açıldığı da oluyor. Yani avluda yüksek sesle şarkı söylemek, iki aylık iletişim cezasını getirebilir sana. Bu yaşadığım bir şey. Yani evet, bu yaşadığım bir örnekti. Avluda yüksek sesle şarkı söyledik, hani halay çekiyorduk çünkü. Üç kişiyiz zaten, çıkarabileceğimiz ses ne kadarsa... Ondan iki ay iletişim cezası aldığım olmuştu. Veya ortak alan cezası, ki ortak alan çok nadir uygulanan bir şey... Haftada bir saat gibi bir şey... O cezayı da aldığım oluyordu. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Mesela biz bu süreç, şey sürecinde, işte bu mücadele ettiğimiz, hani "mutfak istiyoruz, burası açık kalacak, burada ihtiyaçlarımızı karşılayacağız" dediğimiz süreçte bir sürü dilekçe yazdık. Bu dilekçelerimize karşılık bize mesela kantin listelerimiz eksik geldi, su verilmedi. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Yani mesela, ya gündelik yaşamla ilgili ya, insani olan hiçbir şeyi vermiyorlar yani. Almakta direteceksin illa. Su yok, tamam mı mesela? Suyun gelmesi için dünya kadar eylem yapmak zorundasın yani. Kapıya vur, bilmem ne yap, tartış, kavga et, cart curt... Böyle var ya yani, en basit şeyleri bile talep etmek için o kadar uğraştırıyorlar ki insanı; sürekli hak ihlalleri yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Bazı görüşmeciler Adalet Bakanlığı'na herhangi bir konuda dilekçe yazdıkları için dahi cezaevinin soruşturma açabildiğini ifade etmiştir:

Bir şey yapıyorsun mesela işte, ya cezaevini hiç alakadar etmeyen bir şey tamam mı? Sen işte siyasi bir talebinle ilgili Adalet Bakanlığı'na bilmem nereye dilekçe yazmışsın. Cezaevi idaresi sana soruşturma açıyor! Ya senlik bir durum yok, cezaevindeki disipline yönelik bir durum yok, ya sen kim oluyorsun? (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Bunlara ek olarak, tutuklulara görüşe çıkma haklarını kullanmadıkları için dahi soruşturma açılabilir:

Bütün cezaevindeki siyasi tutuklular -örgüt önemli değil bak- görüş protestosu yapıyoruz işte, benim görüşüm gelmiş, haberi yok. Oysaki o gün biz görüşlere çıkmayacağız, o hafta içerisinde görüşlere çıkmıyoruz. Görüşüm gelmiş, dedim ki çıkmayacağım. Yani cezaevine olan hiçbir şey yok, düşünsene yani, hani disiplin suçu değil bu yani, hani akışını bozmamışım, şeyini bozmamışım, memurlara sataşmamışım, kavga etmemişim, hiçbir şey yapmamışım, görüşe çıkmayacağım dedim. Görüşüm de gitti, görüşmedik. İki gün sonra bana ceza geldi! Şey diye, görüş hakkım olmasına rağmen bu hakkı kullanmadığım için bana soruşturma açıyorlar! O kadar komik şeyler ki... (...) Düşünsene yani, biriyle görüşmediğim için beni bir ay boyunca başkalarıyla görüşmekten alıkoymuyor cezaevi yani... (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmeciler ayrıca haftalık 10 saat görüşme hakkından¹¹⁸ yararlanamadıklarını, cezaevi idaresi tarafından zaman ve yer olmadığı söylenerek bu hakkın sınırlandırıldığını, daha az sayıda kişiyle görüştüklerini, istedikleri kişilerle görüşmelerine izin verilmediğini anlatmışlardır:

Onun dışında sonuçta bir sohbet hakkı var, meşhur on saatlik... Biz o sohbet hakkını zaten hiçbir yerde kullanamadık. Yani on saate hiçbir zaman ulaşamadık, işte istediğimiz insanlarla çıkma hakkımız var normalde, bu da keyfi olarak yasaklanıyordu. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Hani kendi arkadaşlarımızla, tamam çıkıyorduk; ama haftada iki gün; bir gün iki saat olacak şekilde, bir gün bir saat olacak şekilde görüşüyorduk ve altı kişiyle görüşüyorduk. Maksimum normalde on kişi olması gerekiyor, biz kişi altı kişi görüşüyorduk; on saat olması gerekiyor, üç saat görüşüyorduk. Diğer insanlarla bir şekilde bir araya gelmemize hiçbir şekilde izin verilmedi, o kadar girişimde bulunmamıza rağmen hiçbir şekilde izin verilmedi. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

(...) yani şey oluyordu mesela haftada bir sohbe çıkma hakkımız vardı yine, istediğimiz kişilerle çıkartmıyorlardı. İki saat falandı. İki, iki buçuk saat gibi bir şeydi. (...) onu sınırlıyorlardı; zaman yok, yer yok falan diye sınırlıyorlardı. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

¹¹⁸ Bu hak, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifleri Genel Müdürlüğü Genelgesi'nin (2007) 3. bölümünün 13. maddesinde belirtilmektedir.

Görüşmecilerden biri ayrıca, istekleri dışında tükürük alınarak DNA testi ve sağlık kontrolü yapıldığını, fotoğraflarının çekildiğini söylemiştir:

Tükürük gibi bir DNA testine maruz kalıyorsun. Bu benim istemediğim bir şey. Benim rızam dışında benden sağlık kontrolü yapıyorlar. İstemedim götürüp fotoğrafımı çekiyorlar gözaltı sırasında. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Araştırma kapsamında, böyle bir uygulamaya maruz kaldığından söz eden başka bir görüşmeci olmamıştır; ancak hukuka aykırı biçimde zorla kan, saç veya tükürük örneği alınması Türkiye cezaevlerinde sıkça yaşanabilen bir durumdur ve bunlara rıza göstermeyen bireylere fiziksel şiddet uygulanabilmektedir.¹¹⁹

Bunlara ek olarak, görüşmeciler üniversiteye sınavlara gidip gelirken sorun yaşadıklarını, kendilerinden yol parası istendiğini söylemişlerdir:

Okula gidiş gelişler sıkıntılıydı biraz. Yol parası istediler benden, sınavlar için. İşte ringin parasını sen ödeyeceksin diye. Buna rağmen normal gidip gelen ringle (cezaevi ulaşım aracıyla) gidip geldim. Sabah zaten ring oradan çıkıyor, bütün mahkûmları alıp şeye götürüyor, adliyeye götürüyor, onlarla birlikte adliyeye gidip orada bekletildim saatlerce. Oradan sınava gidiyorum, sınav dönüşü tekrar orada bekletilip oradan cezaevine geri döndürülüyorum. O biraz sıkıntılıydı. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

(...) sınavlara gidemiyorsun. Yani sınavlara gitmen için senden işte... Benden kaç para istemişlerdi ya... 600-700 milyon para istemişlerdi. (...) İşte oradaki yol parasını, jandarmanın yiyeceği yemeği bile sen karşılayacaksın ki, seni götürecekler. Yani böyle bir mükâfat göstermen lazım ki, seni götürsün devlet sınava. Yoksa götürmüyordu. Götürmediler dolayısıyla, 600 milyon verebilecek pozisyonum da yoktu. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Bu durum, araştırma kapsamında görüşülmeyen, ancak cezaevlerinden gazetelere, sivil toplum örgütlerine, köşe yazarlarına vs. mektup yazan diğer üniversite öğrencilerinin de başına sıkça gelen bir sorundur. Görüşmeci 3, herhangi bir para ödemediği cezaevinin ringiyle sınavlara gidip gelmiştir. Ancak birçok tutuklu öğrenci, ringle gidip gelmek için “yakıt parası” ödemek zorunda bırakılmaktadır. Bu parayı ödeme imkânı olmayan tutuklular ise, Görüşmeci 10 gibi sınavlarına girememektedir.¹²⁰

¹¹⁹ Konuya dair çeşitli örnekler içeren bazı haberler için bk: Evin (2013, Aralık 24), Söylemez (2013, Şubat 15), Söylemez (2013, Aralık 9) ve Kuray (2013, Ekim 21).

¹²⁰ Örneğin Tuna (2012, Ağustos 10), Sincan Kadın Kapalı Cezaevi’nden gönderdiği mektupta, sınav başına 50 lira para istenildiğini, bunun kendisine toplam maliyetinin 500 lira civarında olacağını, bu sebeple bir dönem okula gidemediğini anlatmaktadır. Bazı durumlarda ise bir sınav için istenen para 500-600 lirayı bulabilmektedir. Bk.: Alus ve Karakaş (2012, Aralık 10).

Agamben'e göre (2001, s. 73), egemen yasaklamanın yapısı *yürürlükte olan*; fakat *anlamı* olmayan bir yasanın yapısıdır. Agamben (2001, s. 74, 75), böyle bir hukuk biçimine nasıl bir hayat tarzının tekabül ettiğini sorgulamakta; anlamı olmadan yürürlükte olan bir hukuk altında yaşanan bir hayatın, istisna durumunda yaşanan bir hayata benzetmektedir. Ona göre (2013, s. 75) burada en masum bir jest ya da en küçük bir unutkanlık bile en olmadık sonuçlar doğurabilmektedir. Görüşmecilerin yaşadıkları, tam da bu duruma uygun düşmektedir:

Duruşunuz bile önemli, mesela işte size dışarıdan koli geldiği zaman hapishaneye, sırada bekliyorsunuz. İşte karşıda kolinin kaydı yapıyor, siz de aldığınıza dair bir imza atıyorsunuz orada. Orada beklerken mesela -bu benim başıma gelen bir olay- mesela ellerim arkada beklediğim için gardiyanlar tarafından "Sen ağa mısın? Paşa mısın? Bu nasıl bir duruş!" deyip mesela aynı şekilde yine şiddete maruz kalıyorsunuz. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Derrida (Akt. Agamben, 2001, s. 71) hukukun kendisini korumayarak kendisini koruduğunu söylemektedir. Tutuklanan bireyler, yasalar gereğince tutuklanıyor ve kendilerine yasalar çerçevesinde davranılıyor gibi görünse de, iletişim haklarının engellenmesi, küfürlere ve hakaretlere uğramaları, psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalmaları ve diğer tüm keyfi uygulamalar yasaların uygulanmasından çok başka şeylerdir. Bu tür eylemlerin bazıları suç oluşturmakta, bazıları ise suç oluşturmada var olmaktadır.¹²¹ Yardımcı (2007, s. 28, 29) yasanın askıya alınmasıyla; onun uygulanması ya da ihlal edilmesinden değil; onun uygulanmıyor olmasından bahsedebileceğimizi söylemektedir.

Görüşmecilerin bizzat kendileri de birçok durumda bu keyfi uygulamaların yasa dışı olmadığını, yasaların zaten bunlara izin verdiğini ifade etmişlerdir:

Yani keyfi uygulamalar zaten F tipinin karakteristik özelliği. Çünkü... Bu ama şöyle de bir şey değil, bu keyfi uygulamalar yasal. Onu bir yere koymak lazım. Yani

¹²¹ Görüşmeciler maruz kaldıkları yasa dışı uygulamalar karşısında çeşitli mercilere başvurmaktadır. Ancak genellikle bir sonuç alamadıklarını söylemişlerdir. Örneğin Görüşmeci 6 (16.01.2013), gözaltına alınırken kendisini darp eden polislerden şikâyetçi olduğunu, ancak göstermelik bir soruşturma açıldığını anlatmıştır: "*Bununla ilgili ayrı bir soruşturma açılmıştı ama şey, hani kim sana vurdu gibisinden bu şey, memur suçlarına bakan hâkim önümüze resimler koydular, bunlardan hangisiydi... Ama o resimler böyle şu A4 boyutunda veya bir ansiklopediden daha kalın, bir sürü üzerinde vesikalık resimler olan şeydi, bir dosyaydı yani, oradan seçmemiz de zaten mümkün değildi, hani biraz şey, ailemizin de içini rahatlatmak için bir şeydi, göstermelik bir soruşturmaydı yani.*" Görüşmeci 8 (25.01.2013) de, mahkemede askerler tarafından darp edildiklerini, karşılıklı dava açtuklarını söylemiştir: "*(...) mahkeme içerisinde askerler tarafından dövüldük yani... Darp edildik. Mahkeme içerisinde... Bundan dolayı işte biz dava açtık onlara, onlar bize dava açtı ve öyle bir dava da var şu anda yani.*"

o biraz çünkü yanlış anlaşılıyor. Sanki bunlar yasa dışı şeylermiş gibi. Yok yani, bunun devlet yasasını çıkartmış ve yasanın hepsinin sonunda işte “Gardiyanın tutumuna bırakılmıştır, savcının tutumuna bırakılmıştır” diye keyfinin önünü oradan açmışlar. Biz çok karşılaştık yani. (Görüşmecı 10, 31.01.2013)

Tüm bunlara ek olarak, görüşmeciler çıplak aramaya ve tacize maruz kaldıklarını anlatmışlardır. Çıplak arama yönteminin insan haklarına aykırı olduğu; TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, bağımsız demokratik kitle örgütleri, sivil toplum kuruluşları, uluslararası insan hakları örgütleri ve çeşitli siyasi partiler tarafından hazırlanan raporlarla sık sık dile getirilmektedir. Ancak bu uygulama, cezaevlerinde ve emniyetlerde hâlâ devam etmekte, sorumlular tespit edilmemekte ve yürütülen soruşturmalar sonucu, konuyla ilgili genellikle takipsizlik kararı verilmektedir¹²².

Bu konuya dair birçok milletvekili tarafından yazılı soru önermeleri¹²³ verilmiş, 13.12.2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un (2004) 36. maddesinin birinci fıkrasına “Hiçbir hâl ve koşulda çıplak arama yapılmaz.” cümlesinin eklenmesi için de TBMM Başkanlığı’na kanun teklifleri¹²⁴ sunulmuştur. Ancak henüz bir sonuç alınmamıştır.

Sadullah Ergin, Adalet Bakanı iken 02.12.2013 tarihinde, konuyla ilgili bir soru önermesine cevaben şunları söylemiştir:

Çıplak arama olarak tabir edilen arama çeşidinin, bu aramanın, hükümlünün üzerinde, kuruma sokulması veya bulundurulması yasak madde veya eşya bulunduğu dair *makul ve ciddi emarelerin bulunması* ve kurum müdürünün uygun görmesi şartlarının birlikte gerçekleşmesi hâlinde anılan mevzuatta belirtilen usule göre ve *hükümlünün utanma duygusunu ihlal etmeyecek şekilde* yapıldığı anlaşılmıştır.¹²⁵

Ancak Ergin’in iddia ettiğinin aksine, bu aramalar, makul ve ciddi emareler bulunmadan ve utanma duygusu ihlal edilerek, küçük düşürücü şekillerde gerçekleşmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen bireyler de, Türkiye’de gözaltına alınan ya da tutuklanan birçok insan gibi çıplak aramaya maruz kaldıklarını, soyunmuş hâlde çeşitli hareketler yapmalarının istendiğini ve her yerlerine bakıldığını ifade etmişlerdir:

¹²² Örneğin kamuoyunun da sıkça gündemine gelen ODTÜ öğrencisi Onur Yaser Can, emniyette maruz kaldığı kötü muamele ve çıplak arama neticesinde bunalıma girerek intihar etmiş, polisler hakkında açılan soruşturmaya da takipsizlik kararı verilmiştir. Konuyla ilgili olarak bk.: Can ve Can (2011, Haziran 25).

¹²³ Bk.: Ata (2013, Eylül 4), Onur (2013, Temmuz 16), Aygün (2013, Nisan 29).

¹²⁴ Bk.: Kürkçü (2013, Aralık 13), Ağbaba (2014, Ocak 23).

¹²⁵ “Sadullah Ergin: İnsanları Utandırmadan Çıplak Arıyoruz”, 2013.

İlk girişten itibaren problemler başladı zaten. Çok fena bir yoldan geldim, girdim, girişte bana, direkt beni bir odaya aldılar, işte soyunacaksın vesaire... Ama tamamen, çırılçıplak yani... Çok direndim, hani çok... Dedim hani olmaz böyle şey, yapamazsınız. Böyle bir şeye hakkınız yok. Ve çok çirkin, gerçekten çok çirkin hani şeyler yaptırıyorlar. Hani daha sonra mecburen soyundum vesaire, hani her yerime bakıldı. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

(...) tutuklandığımda zorla arama, çıplak arama, hatta darp, kaba dayak gibi şeylerle karşılaştım, onları yaşadım. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

(...) sizden bir sürü şey talep ediyorlar. Soyunmanızı istiyorlar, işte mesela soyunup çeşitli hareketler yapmanızı istiyorlar, uzun süre bekletiliyorsunuz o şekilde. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Zaten girişte bir soyunma dayatıldı bize, soyunacaksın dediler. Soyunmadım ben de. Dayak yedik, orada saldırıya uğradık, fiziki bir... Hani bu zaten psikolojik, müthiş etki... Hani çok zor bir şey, düşünsene tek başınasın ve hani orada on tane gardiyan sana saldırıyor ve hiçbir şey yapamıyorsun karşılığında. Sonra hani bir haftalık hücrede kaldım tek başıma. Daha sonra odaya geçtim işte, üç arkadaşla beraber. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Görüşmeci 5 ayrıca cezaevine ilk giriş esnasında çıplak aramaya itiraz etmelerinin, infaz ve koruma memurları tarafından fiziksel şiddet uygulamak için bir bahane olarak kullanıldığını, buna da “hoş geldin dayaağı” denildiğini söylemiştir:

(...) zaten ilk giriş esnasında karşılaştığınız bir kaba dayak mutlaka oluyor. “Hoş geldin dayaağı” diyor zaten buna, gardiyanlar tarafından maruz bırakılıyorsunuz. Bu da mesela şöyle bir şey, sizi küçük bir odaya koyuyorlar, “bekleme odası” denilen bir yere. Soyunmanızı istiyorlar sizden. E tabii bunu isterken zaten soyunmayacağınızı biliyorlar, hani öylesi bir aramaya, o kadar ince aramaya izin vermeyeceğinizi biliyorlar. Aradan beş on dakika geçtikten sonra işte gardiyanlar geliyor beş altı kişi beraber, soyunmuyor musun diyorlar, hayır deyince hepsi beraber üstünüze çullanıyor. Orada bir kaba dayaktan geçiriliyorsunuz. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Görüşmeci 7, konuyla ilgili önemli bir noktaya değinmiş ve çıplak aramanın adli suçlardan yargılanan tutuklu ve hükümlülere dayatılmadığını, maruz kaldıkları aramaların da amacına uygun şekilde gerçekleştirilmediğini ifade etmiştir:

Sizi sadece işte külot ve sutyeniniz, sutyeninizde de tel yoksa eğer, o kadar soyuyorlar ve bunu zorla yapıyorlar. Siz kabul etmiyorsunuz ve bunu birçok adliye yapmıyorlar aynı zamanda, siyasi tutuklulara yine yapıyorlar. Siz karşı çıkıyorsunuz, onlar sizin üzerinize saldırıyorlar, fermuarınızı açıyorlar, pantolonunuzu indiriyorlar ve şöyle, yani arama, gerçekten arama yapmak isteseler mesela ceplerinize bakmaları gerekir. Ceplerinize bakmıyorlar. Sizin sadece işte şeyinizi soyuyorlar, üstünüzü. Yani fermuarınızı açıyorlar, kemerinizi açıyorlar, pantolonunuzu yere bırakıyorlar, kazağınızı çekiyorlar, saçınız örükse saçınızı işte, yola yola saçınızı falan açıyorlar ve mesela şey yapmıyorlar, dokunmuyorlar. Yani dediğim gibi mesela, şeye bile bakmıyorlar, yani işte cebinize

bakmıyorlar ama fermuarınızı açıp üstünüzü çıkarıyorlar. Böyle şeyler var, dayatmalar var. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Görüşmecilerin anlattığı tüm bu durumlar, Agamben'in de ifade ettiği gibi egemen iktidarın çağdaş demokrasilerde de işlediğini göstermektedir. Ancak biyoiktidar mekanizmaları da terk edilmemekte, yaşamın bizzat kendisi nesneleştirilmektedir. Kartal'ın (2014, s. 168) ifade ettiği gibi, hukukun askıya alındığı ve çıplak hayatın üretildiği her mekân biyoiktidarın faaliyet alanıdır ve biyopolitika üzerine söylenen her söz, bu politikaya can veren egemen iktidarı ve baskı aygıtını hesaba katmakla yükümlüdür.

3.5. GÖZETİM VE CEZALANDIRMANIN ETKİLERİ

3.5.1. Tutukluluk Öncesinde ve Sonrasında Gözetim

Foucault (2013b, s. 365) cezalandırma ile ilgili olarak şöyle söylemektedir:

Cezalandırma işlevi eğer gerçekten bir yeniden eğitime olmak istiyorsa, suçlunun hayatını bütün olarak ele almak, hapisaneyi onun bu hayatını baştan aşağı yeniden ele alacak olan bir cins yapay ve baskıcı tiyatro hâline çevirmek zorundadır. Yasal ceza bir eyleme yöneliktir; cezalandırma tekniği ise bir hayata yöneliktir; buna bağlı olarak en önemsizi ve en kötüyü bir bilgi hâlinde yeniden oluşturmak; zorlayıcı bir uygulamayla etkileri değiştirmek ve boşlukları doldurmak işi ona düşmektedir. Hayat hikâyesinin bilinmesi ve düzeltilen hayat tekniği.

Foucault (2013b, s. 365) iktidar açısından; suçlunun gözetiminin yalnızca suçun işlendiği koşullara değil, nedenlere de inmesi gerektiğini söylemekte; bu nedenlerin de hayat hikâyeleri içerisinde örgütlenme, toplumsal konum¹²⁶ ve eğitim gibi üçlü bir bakış içerisinde araştırılması gerektiğini eklemektedir. Ona göre örgütlenmenin araştırılması ile “tehlikeli eğilimler”, toplumsal konumun araştırılması ile “can sıkıcı yönelimler”, eğitimin araştırılması ile de “kötü sonuçları bilmek ve fark etmek” mümkün olacaktır.

Bu araştırma kapsamında görüşülen bireylere, tutuklanmadan önce gözetim altında olup olmadıkları hakkında ne düşündükleri, tutuklanmadan önce başlarına böyle bir şey

¹²⁶ Foucault toplumsal konumdan ne kastettiğini detaylı olarak belirtmese de, bu çalışmanın konusu açısından Türkiye’de bireylerin özellikle sınıfsal ve dinsel farklılıkların ya da etnik kimliklerinin devlete “tehlikelilik” konusunda önemli ipuçları verdiği söylenebilir.

geleceğini tahmin edip etmedikleri sorulmuştur. Görüşmecilerin büyük çoğunluğu böyle bir ihtimalin her zaman olduğunu düşündüklerini, bunu da göze aldıklarını ve tutuklanmalarına şaşırmadıklarını ifade etmiştir:

(...) eğer muhalifseniz muhalif herkesin bu ülkede tutuklanma ihtimali çok yüksek. O yüzden ben de bekliyordum yani, benim de bir gün tutuklanabileceğimi, gözaltına alınabileceğimi... (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Yani bir şekilde bu sistemin bir yerinden, yani sistemi tehdit eden insanlar olarak gözüktüğümüzü biliyordum; ki zaten bunu da gizlemiyorduk yani, hani bu sistemle barışık yaşama gibi bir kaygımız yoktu. Sonuçta bunun diyalektik olarak bir sonucu olacaktı. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Evet düşünüyordum, çünkü bizden önce tutuklanan birçok arkadaşımız vardı ve hem Kürdistan'da, hem Türkiye'de tutuklanmalar devam ediyordu. Bilinçliydik aslında. Hani her an gelip bizi alabileceklerini düşünüyorduk. Böyle bir düşüncemiz vardı. Çünkü hani gündemi takip ettiğimiz kadarıyla bir eylem esnasında sadece oradan geçen birinin bile tutuklanıp yıllarca ceza yediğini biliyorduk ve hâlâ bu böyle devam ediyor. (...) O anlamda şu anda bile tutuklanma riski var yani. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Tabii, yani şeyi göz önünde bulunduruyorsun, bir şeyler yaparken, bir şeyleri değiştirmek için, senin o değiştirmek istediğin şey mutlaka, eğer senden güçlüyse sana bir şekilde saldırıyor. (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Görüldüğü gibi görüşmeciler, gözetim altına alınma ve tutuklanma sebepleri olarak muhalif olmalarını görmekte, suç işlemeden -hatta muhalif bir eyleme katılmadan dahi- insanların tutuklanabileceğini düşünmektedir.

Görüşmecilerin daha önceden de gözaltına alınmış veya tutuklanmış olmaları ya da sosyal çevrelerindeki insanların (aile, akraba, arkadaş vs.) böyle tecrübeleri olması; görüşmecilerin gözaltına alınma ya da tutuklanma ihtimalleri olduğunu düşünmelerinde etkili olmuştur:

Düşünüyordum, zaten gözaltına daha önce alınmışım. Hani bu tarz büyük mevzulardan değil ama gözaltına alınmışım. (...) Bu sonuç bizim başımıza gelebilir diye çok mu düşünmüştük? "Kesin bizi tutuklarlar", böyle düşünmemiştik; ama sonuçta büyük bir "biz" vardı, o "biz"den birilerinin tutuklanabileceğini biliyorduk. (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

Kesinlikle düşünüyordum. (...) Dediğim gibi öyle bir devlette yaşıyorsun sonuçta. Bir de birebir içindesin. Yani benim bu beş senede çok fazla arkadaşım, bizzat tanıdığım, yani aynı evde kaldığım çok fazla insan alındı, çıktı, girdi, geldi ve dediğim gibi hani bunların alınma sebeplerini biz görüyorduk sonuçta. (...) Bu tahminle alakalı bir şey değil hani, bir realite yani. Hemen görünen bir şey... (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Ya bekliyordum, çünkü ev arkadaşım tutuklanmıştı. Hani en yakın çevremdeki arkadaşlar tutuklanmıştı. Yani bundan sonra eğer olursa ben de alınacağımı... Baktığım zaman, hani onların yaptığı her şeyi birlikte yapmışız zaten. Basın açıklamasına gitmişler, birlikte gitmişiz. Hani devlet bunu suç olarak görüyorsa, beni de suçlu olarak görecektir. Ama zamanını bekliyordu, biliyordum yani. (...) Ve ailem de hani bundan haberdardı. Aileme de anlatıyordum işte, arkadaşlarım tutuklanmış. Bizim ev basılırken (...) işte hani bekliyordum, eve gelmelerini filan bekliyordum. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

(...) bazı faaliyetlerimizden veya bazı davranışlarımızdan dolayı devletin gözüne battığımızı, hoşuna gitmeyen bazı tavır ve tutumlar içerisinde olduğumuzu düşündüğümünden dolayı bir şekilde ya gözaltı veya tutuklanacağımı biliyordum. Ki daha önce de zaten gözaltına alınmışım. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Ya düşünsene, sokakta yürüyorsun, arkadaşlarınla berabersin, bir arkadaşının evine gidiyorsun; ama hep içinde “Bugün eve baskın olabilir mi, bugün ben tutuklanabilir miyim, bugün acaba bizi alırlar mı, ki bizden kimi alacaklar, arkadaşlarımızı alacaklar mı, kim tutuklanacak?” Sürekli bir tedirginlik vardı. (...) Çünkü düşünüyorsun, bazı örnekler var. İşte gazeteye çıkıyor arkadaşın. Hatta kendi çok yakın bir arkadaşına bakıyorsun, ya bir şey yapmadığını, yani ciddi anlamda onların suç saydığı şeyleri de yapmadığını bildiğin hâlde tutuklanması sende doğal olarak hani can güvenliğini de, hiçbir şey sende bırakmıyor. Hani bugün yarın senin de tutuklanacağını düşüncesi oluşuyordu. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

E tabii ki de düşünüyordum. Daha önce de gözaltına alındım, yani her zaman böyle bir tehdit hepimiz için söz konusuydu. Zamani geleni aldılar, öyle yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Tutuklanma ihtimalinin arkadaşları arasında espri konusu olduğunu söyleyen görüşmeciler de olmuştur:

Gözaltına zaten alınmışım önceden epey de, tutuklanma ihtimali de genelde işte her devrimcinin arasındaki espri hani, “tutuklanırsak sigara yollayın” falan, o kadar yani... (...) Daha önce basit işte, yazılama, afiş vesaire gibi şeylerden... Bir beş on kere (gözaltına) alınmışım. (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

Ha girersem ne yaparım diye düşünüyordum tabii yani, girersek ne yaparız falan diye. (...) Hatta espri falan yapardık böyle. Bir karikatür var bilir misin? Uğur Gürsoy’un bir karikatürü var. İki tane mahkûm içeri giriyorlar, bir tanesi böyle yirmi yıl boyunca kitap okumuş, bir tanesi hiçbirini okumamış. O diğeri şey diyor “Abi ben son gün sabahlasam sana yetişir miyim?” Biz de bir arkadaşla böyle geyik yapıyorduk. Girersek işte kitap okuruz, bir şeyler yaparız falan diye. Kendimizi geliştiririz diye düşünüyorduk. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Bazı görüşmecilerse gözaltına alınabileceklerini ya da tutuklanabileceklerini önceden düşünmediklerini, böyle bir şey beklemediklerini, çünkü yaptıklarının basın açıklaması vs. gibi demokratik eylemler olduğunu söylemişlerdir:

Yok, ben düşünmüyordum. Yani öyle bir ihtimal vardı; ama bunun başıma geleceğini düşünmüyordum son dönemde. (...) ben bunu küçük bir ihtimal olarak görüyordum. Hani bunun, yaptıklarımın tutuklanmaya sebebiyet vereceğini düşünmüyordum. Her ne kadar böyle bir siyasetle ilişkili olduğum için böyle bir uygulamanın olabileceğini düşünsem de, böyle bir şeyin başıma geleceğini düşünmemiştim. Zaten bununla da rahat edebiliyorum hani, bizim yaptıklarımızla, yani basın açıklamaları, bunlarla eğer tutuklanma seviyesine gelmişsek ve (...) hani tutuklanmamızdan iki yıl öncesinden dinlenme başlamış, hani telefon dinlemeleri, takipler, hatta fiziki takipler bile varmış. Yani bunlar başımıza gelmişse, demek ki devlet çok ciddi bir şekilde üstünde durmuş, çalışmış, yürütmüş. Bütün Kürtleri, bütün muhalefeti sindirmeye çalışmak için büyük bir siyasi adımı başlatmış. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Yok, hiç. Gitmiyordum ya, yani o zaman ben cezaevinin şeyi yoktu yani insanın kafasında. Daha rahat davranıyordum, bir şey olmaz... (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Valla düşünmüyordum işin açıkçası yani. Ya çok ani oldu dediğim gibi, çünkü hani ben (...) arkadaşlar tutuklandıktan ben bir ay sonra tutuklandım. Ve ismimin hani arananlar listesinde olduğunu falan ben sonradan öğrendim. Bir ay falan ben (...) gezdim, gayet rahat. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Görüşmeci 22'den farklı olarak Görüşmeci 5 ise, polis tarafından arandığını bildiğini, ancak kendisini özellikle bir süre tutuklamadıklarını düşündüğünü söylemiştir:

Tabii zaten salt bu olay üzerinden düşünecek olursak, tutuklandığım olay üzerinden, dediğim gibi ben dört ay boyunca polisin beni aradığını ama bir taraftan da bulmadığını biliyordum. Yani ben herhangi bir şekilde saklanmadım, gizlenmedim. Evimdeydim, zaten evimden gözaltına alındım. Ama hakkımda bir arama kararı olduğunu biliyordum. Polisin bunu elinde bir, hani ne denir, şantaj malzemesi olarak tuttuğunu da biliyordum, nitekim bir yerde de kullandı zaten. Ama zaten onun dışında da dediğim gibi bu işlerle ilgileniyorsanız, özellikle muhalif bir çizgide siyaset yapıyorsanız öyle ya da böyle tutuklanacağınız yönünde bir kanaat oluşuyor kendinizde. Oluşmuyorsa da bence oluşması lazım... Çünkü mutlaka başınıza geliyor yani. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Görüşmeci, hakkında arama kararı olduğu hâlde tutuklanmamasının devlet tarafından nasıl "kullanıldığını" ise şu şekilde açıklamaktadır:

(...) Yani bunlar dediğim gibi burjuva hukuku içerisinde bile suç olan şeyler değil. Size tanınmış haklar. Ama tüm bunlardan dava açılması bana şey gibi geliyor, özellikle her eylemden dava açılması, dosyaların bu kadar kabartılması... Biraz hani işte "elimizde bunlar var, ona göre davran" gibi geliyor. Çünkü mesela ben tutuklandığım süreçte, hâkimin beni tutuklama gerekçelerinden biri de şeydi, "Hakkında birçok dosya var, birçok işte yıl ceza isteniyor seninle ilgili, kaçma ihtimalin var" demişti. Hani bunu daha sonrasında en ufak bir meselede sizin tutuklanma gerekçeniz olarak önünüze çıkartabiliyorlar yani. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Arslantay-Toktay ve diğerlerinin (2012, s. 17) ifade ettiği gibi bilgisayar, cep telefonu, internet gibi teknolojiler gúndelik yaşamı bir yandan kolaylaştırırken öte yandan da insanların gúndelik yaşamlarını gözetim altında tutmaktadır. Böylece bireylerin sıradan bilgileri ve hatta özel bilgileri kolaylıkla devletin eline geçmektedir.

Görüşmeciler bu durumdan ötürü, yasal eylemlerinin dahi, devlet tarafından suçmuş gibi değerlendirileceğini düşünerek kendilerini gizlemeye çalıştıklarını, tutuklanma ihtimalinin gúndelik yaşamlarına da yansıdığını ifade etmişlerdir:

Bir değişiklik şöyle yaratıyordu, bir gizlilik yaratıyordu. Yani hani sonuçta... Yani belki eylem legaldir mesela; ama sen legal bir eylemin dahi suç kapsamına alınacağını gördüğün için bu legal eyleminde bile kendini daha fazla kamufle etme... Hani sözlerini kamufle ediyorsun, vücudunu kamufle ediyorsun, ne bileyim şu an seninle konuşurken mesela telefonu bir köşeye atıyorsun. Yani bu günlük yaşama bir şekilde yansiyabiliyor yani. (...) Ne bileyim işte bir internette, bir Facebook'ta bir şey paylaşırken daha dikkatli olmaya çalışırsın. Normalde suç değildir, bilirsin bunu; ama yine de görmüşsündür yani, sana suç olarak ya da başkasına suç olarak dayatılmıştır o. Hep şey var yani, kendini kısıtlama hâli var, istediğini yapamama durumu var, özellikle teknolojik alanda; telefon, bilgisayar... Bir şey yapmamaya özen gösteriyorsun. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

(...) benim dikkat ettiğim en önemli noktalardan birisi telefon meselesi, ben telefonda olabildiğince konuşmamaya, telefonu kullanmamaya çalışıyorum. Onun dışında mesela internet ortamındaki sosyal ağlardaki durumunuz önemli, yani oralardaki yorumlarınız, paylaşmalarınız önemli. Bunlara dikkat etmeye çalışıyorum. (...) mesela sokaktaki siyasi faaliyetime dair herhangi bir kısıtlama getirmeyi düşünmüyorum. Çünkü faaliyet zaten yani, muhalefetin sokakta olması gerektiğine inandığım için bunun dışındaki alanlarda kendimi gereksiz yere deşifre etmek ya da devlete malzeme vermek yerine, "sokaktaki faaliyetimle beni yargılayın" demeyi tercih ediyorum yani. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Ben erkek arkadaşımla bile telefonda rahat rahat konuşamıyorum, normal bir bireyin konuştuğu gibi. Çünkü daha sonrasında iddianamede yer alıyor işte, atıyorum mesela belki çok şey bir konu konuşacaksın yani, bir erkek arkadaşınla konuşabileceğin daha samimi duygularını açacaksın ama açamıyorsun. Normal bir birey gibi erkek arkadaşınla konuşamıyorsun, çünkü yarın öbürü gün bu, sırf hani örgütsel bir meseleyi değil, yani zaten dernekle ilgili ya da herhangi bir eylemle ilgili konuşmanı değil, erkek arkadaşınla ilgili konuşmanı dahi işte senin onurunu kırmak için ya da işte onların kendi gözünde... Zaten konuştuğun şeyler bellidir, ama bu senin özelin ve bu özelini herkese açabilmen için. Onu avukatların görecek, polis görecek, savcı görecek, ailen görecek. Belki görmesini istemediğin bir sürü insan görecek. Dolayısıyla telefonda dahi rahat bir şekilde konuşamıyorsun. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Bir defa düşünceni, ihtimali yüksek olan yerlerde ya da o tür cihazlar kullanırken telefon, internet, mail vesaire; o ifadelerden kesinlikle kaçırıyorsun. Yani asla kullanmıyorum, asla sosyal paylaşım siteleri var, onlarda asla bu tür şeylere... Bir kaçma durumu var hani, öyle bir etkisi var. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

(...) mesela ANF diye bir site var, işte “Ajansa Nûçeyan a Firatê”... Ha ona girerken bile “Acaba bilgisayardan sorun çıkar mı?” falan diye, orada mesela diyelim gerilla videoları var, şeyler var falan... Çünkü diyoruz, acaba bilgisayarın belleğini bir gün, hani evi basıp aldıklarında bunlar çünkü görünüyor ve bazı dosyalarda delil olarak da kullanılıyor. Hani işte şu videoları izlemiş falan diye. Hani onda bile tedirginiz mesela, en basit şeyde, müzikte falan... (...) Dağ profilli müzikler oluyor ya bazen ya da gerilla... Onda bile tabii şey oluyor insan, tedirgin oluyor. (Görüşmecı 15, 07.02.2013)

Görüşmeciler ayrıca, telefonlarını dinleyenlerin yanlış anlamaması veya konuşulanlara farklı anlamlar yüklememesi için, birisiyle telefonda görüşürken her şeyi olabildiğince açık ve net biçimde ifade etmeye çalıştıklarını söylemişlerdir:

(...) mesela şöyle söyleyeyim, ben en basit yöntemiyle telefonda böyle şey, böyle birisi beni dinliyor sürekli, ben onun yanlış anlamasına mahal verecek bir konuşma yapmayayım gibi bir şeyim vardı yani. Sürekli biri beni dinliyor ama, beni yanlış anlamasın hani, ben aslında bunu ifade etmek istiyorum, böyle konuştuklarıma teker teker böyle özenle dikkat ederdim yani. (...) daha önce duyduğumuz şeyler var mesela, bu mahkemelerde filan kanıt olarak sunulan. Mesela iki arkadaş ya da üç dört arkadaş bir evde beraber kalıyorlar, öğrenciler... Birisi işte diyor ki, “Gelirken şeker alayım mı, şeker getireyim mi?” diyor. Daha sonra bunlar mahkemeye çıkartılıyor, diyor ki, soruyor hâkim, soruyor “Bu şeker ne?” diyor, “Aranızda bir şifre mi?” diyor. Böyle şeylerle karşı karşıya kalınıyor yani. Kendimce ona karşı bir önlem gibi söyleyeyim bunu. Hani biraz da ironi içeren öyle bir yöntem diyelim yani. (Görüşmecı 6, 16.01.2013)

(...) biz o yüzden her şeyi tek tek, tane tane, gerçekten... Yani konuşurken, yani mesela işte “Eylem var, eyleme gidiyoruz” değil, “1 Mayıs’ta, işte Federasyon bu eyleme katılacak, işte Federasyon’un flamalarını getirir misin?” Mesela işte, flama çünkü direkt şey diye geçiyor işte, “MKP’nin (Maoist Komünist Parti) flamasını mı taşıyorsunuz, o flamayı mı istiyorsun? (...) Bir tane şey var, Yüz Çiçek Açsın Kültür Merkezi’nin hazırladığı Yılmaz Güney’le ilgili bir eylem var, ona gideceğiz, bir etkinlik var. Ben hani “(arkadaşının ismini söylüyor) parayı aldın mı?” diyorum ve bu şey diye, işte “Şu şu kişiye hangi sıfatla ‘Parayı al’ diye talimat veriyorsunuz? O parayı örgütteki kime vereceksiniz?” mesela gibi... Ve dolayısıyla böyle kullandığın her kelimeye dikkat etmek zorunda kalıyorsun ve bu seni kısıtlıyor tabii ki... (Görüşmecı 7, 25.01.2013)

Hani şunu söyleyeyim, dün maça gidiyorduk arkadaşlarla, maç tutmuşuz halı saha maçı. Arkadaş arıyor ki, diyor adam topla maça gideceğiz. Ya ben diyorum öyle deme, şimdi yanlış anlarlar. Yani çok normal bir şey ya, maça gidiyorsun, diyorsun hani “Adam topla, maça gideceğiz”. Şimdi bunu alıp öyle bir yere bağlıyor ki, atıyorum mesela o gün bir eylem olsa diyor bunlar toplanmışlar, eyleme gitmişler, deşifre etmemek için de “maça” diyor. Maça gittiğimiz zaman hepimiz imza attık oraya. Hani ben buradayım ha, maça gelmişim. Yani yarın öbür gün karşıma çıkarsa ben diyeceğim ki, git okulun halı sahasına, orada form var hani kim maça gitmiş diye. Ben oraya imza atmışım, o gün maçtaydım. Oradaydım hani, orada olduğumu ispat etmek... Bu sefer çok dikkatli davranmaya çalışıyorsun. Hani ben bugün buradaysam bunu nasıl ispat ederim? Ya bir yerde artık hayatına girmiş, ona göre davranıyorsun, kendin gibi yaşayamıyorsun, ona göre yaşıyorsun artık. (...) bir yere gidince, normal bir şeyi bu sefer hani sen kafanda kurguluyorsun

artık. Bir kuruntuya kapılıyorsun. Ya ben telefonda bunu konuşuyorum da, acaba bunu nasıl anlayacaklar hani... Hakikaten onu konuşuyorum ama, başka bir şey konuşmuyorum. Mesela telefon az, daha az kullanmaya çalışıyorsun ya da hiç kullanmamaya çalışıyorsun. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Ne bileyim telefonla konuşurken, böyle daha dikkatli... Normal konuşurken bile böyle daha tedirgin konuşuyorsunuz, o çekilir bir yere filan... Çünkü domatesin bile molotofa çekildiği bir ülkede yaşıyorsunuz filan... (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Görüşmeciler ayrıca, ailelerinin de bu şekilde düşündüğünü, özellikle kendilerinin tutuklanmasından sonra, telefonlarının dinleniliyor olabileceği düşüncesiyle, kullandıkları ifadelere çok daha dikkat ettiklerini söylemişlerdir:

Aslında dinlenmeler o kadar sıradan hâle geldi ki yani, telefon görüşmeleri, 2009'dan beri dinlenmem... Artık bütün konuşmalarımı, bütün telefonlarımı dinleniyor izlenimiyle yapıyorum. Yani yarın öbür gün karşıma çıkabilir diye. Bu aileme de yansımış, hani bütün konuşmalarını, ya benle dahi yapacağı bütün konuşmaları yarın öbür gün iddianameye yansıyacaktı gibi düşünerek yapıyorlar. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

(...) ailemde de var. Hatta onlar da duymuşlar sağdan soldan, birileri söylemiş "Sizin telefonlarınızı dinlerler, evinizi dinlerler, işte kapınıza gelirler..." Onlar da sürekli bir şey içindeler yani; telaş, tedirginlik içindeler. Telefonunun dinlendiğini düşünüyorlar mesela yani. Annemle bazen konuşuyorum mesela; neredesin, işte anne şuradayım, eylemdeyim dediğimde "Oğlum öyle deme, dinliyorlar. Telefonda söyleme..." Sürekli yerleşmiş yani o, biraz da zor şey olur. (Görüşmeci 6, 16.01.2013)

Ailede bir tedirginlik yaratıyordur büyük ihtimalle, hani telefon konuşmalarında falan. İşte "Partide misin?" diye mesela sormuyorlar falan. Hani neredesin gibi, Taksim'deyim, ha tamam o zaman falan diye... Ya biraz daha kendini kısıtlamış oluyor insan. (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

Görüşmeciler telefon dinlemelerine karşı alınabilecek çok fazla bir önlem olmadığını, sık sık kullandıkları telefon hatlarını değiştirdiklerini veya ailelerinin telefonda bazı konuları anlaşılmasın diye Kürtçe konuştuklarını söylemişlerdir:

Hayır, (önlem) almıyorum. Çünkü alabileceğim bir önlem... Ne önlem alabilirim ki? (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Ya sonuçta çok alınabilecek bir önlem yok. Yani alınabilecek bir önlem yok ama psikolojik açıdan tabii özellikle aileyi yıpratıyor. Yani psikolojik olarak yıpratıyor aileyi. Ben biraz daha işte, sonuçta zorunluluklarının farkında olmak zorunda olduğumuz için "Yapacak bir şey yok" deyip çok fazla böyle kendimi yıpratmıyorum da, aile yıpratıyor yani. Ama alabileceğimiz çok bir önlem yok. (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

Şöyle bir şey yapıyorlar, ben onlarla da... Bazen gülüyorum yani yaptıklarına. Mesela babamla annem telefonda konuşuyorlar bazen diyelim işte, işte ne bileyim benimle ilgili bir siyasi mesele işte, babam anneme diyecek ki işte "(kendi ismini

söylüyor) o eyleme katıldı mı, hani gitti mi, basın açıklamasına gitti mi?” diyecek, bunlar yasal eylemler dediğim gibi bahsedilen eylemler. İşte mesela bu sorular genelde Kürtçe sorulur. Sanki hani böyle olunca anlaşılacakmış gibi dinleyenler tarafından ya da mesela annem hemen der “Tamam sus, konuşma bunları telefonda” falan filan diye şey yapar. Öyle bir tedirginlik yaşıyorlar. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Ben sürekli hat değiştiriyordum da, bunun işe yaramayacağını öğrendim. Yani bir telefon alıyorsun, zaten telefondaki hışırtı, telefonda sesinin tekrardan sana gelmesi, o tür durumlar telefonun dinlendiğinin belirtisidir. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Bazı görüşmeciler sadece kendilerinin değil, herkesin her şeyinin gözetim altında olduğunu ifade etmekte, tüm vatandaşların telefonlarının dinlendiğini, bunların sadece gerek olduğunda kullanıldığını düşünmektedir:

(...) devlet artık şunu yapıyor ülkede bence, benim fikrim bu, herkesin telefonunu dinlemeye alıyor; yani potansiyel suçlu ve suçsuz farkı gözetmeksizin herkesinkini alıyor, işi düştüğünde deşifre ediyor sadece onu. Mesela diyelim ki senin telefonun da dinlemededir, yarın misal gözaltına alınsan veya başka bir şey olduğunda direkt onları döküm hâline getirir. Yani herkesin telefonu dinlemededir gibime geliyor, ki bizinkiler zaten dinlemede... Artık şey de yaratmıyor yani, o tedirginlik de yaratmıyor. Kanıksandı. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Telefonlar zaten dinleniyor. Hiçbir insan kalkıp bugün diyemez hani, benim telefonum dinlenilmiyor. Mutlaka dinleniliyor, o kendine dinler, istediği zaman istediğini bulur. Ha bulamazsa zaten peşini bırakır. Herkesin de telefonu da dinleniyordur, interneti de denetim altındadır, evi de, arabası da... Her şeyi denetim altındadır. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Ben zaten Türkiye'nin içeride veya dışarıda herkesin cezaevinde yaşadığını düşünüyorum, herkesin az veya çok bir gözetime tabii tutulduğunu düşünüyorum ve hepimizin hakkında bir dosyaların olduğunu düşünüyorum zaten. Böyle bir belki paranoyak bir şey olabilir; ama böyle bir ülkede yaşadığımızı düşünüyorum ben yani. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Gözetim altında olma düşüncesi, birçok durumda bireylerin cep telefonu, internet vs. gibi teknolojileri kullanırken oto sansür uygulamasına yol açmaktadır. Mevcut toplumsal ve siyasal sistemin temel korkusunun “adi suç” olmadığını söyleyen ve gözetim sistemlerinin esasen siyasi suç ekseninde yapılandırıldığını belirten Çoban (2008, s. 114) da, bu türden gözetimi “iktidarın estetize edilmiş bir şiddet biçimi” olarak tanımlamaktadır.

Bazı görüşmeciler, telefonları dinleniliyordur diye arkadaşlarının kendileriyle telefonda görüşmek istemediğini veya uzak durduğunu da söylemiştir:

(...) başka bir toplumsal grubun içerisinde yer aldığınızda, (cezaevine) girip çıktuktan sonra, biraz “virüslü” muamelesi de görebiliyorsunuz. Hani insanlar sizden biraz daha uzak durmaya çalışıyorlar. Çünkü... Ne bileyim mesela, (...) okuldaki kimi arkadaşlarımdan bazıları mesela benimle telefonda konuşmak istemiyorlar. “Senin telefonun dinleniyordur” diye mesela... Böylesi şeylerle de karşılaşabiliyorsunuz yani. (Görüşmecı 5, 16.01.2013)

Bir de öğrencilerin kaygıları oluyor, ailelerin kaygıları oluyor. Bizde mesela çok yaşandı o. Şu an bile bizim gruptan uzak duran çok fazla öğrenci var sırf bu yüzden. (Görüşmecı 3, 07.01.2013)

(...) aynı fikirleri paylaşmadığımız, cezaevi sürecinden önce normal merhabalaştığımız arkadaşlarda, insanlarda değişme, bir geri çekilme, hatta üçüncü ağızdan ya da ikinci ağızdan duyduğum kadarıyla işte hani “terörist” olarak gösterme vesaire gelişmişti. Hani öyle bir bakış açıları söz konusu. Bir sınır mesela, bir duvar örme durumu söz konusu yani o süreçten sonra. (Görüşmecı 8, 25.01.2013)

(...) geçen mesela bir arkadaşım ile oturduk. (...) “Ya ben seni (sen cezaevindeyken) çok aramak istedim” falan dedi, “ama korktum” dedi. “Yani sen bir cezaevine girmişsin, ya beni de alırlarsa falan diye korktum, seninle hiçbir iletişime geçemedim.” Öyle bir şey oldu yani. (Görüşmecı 20, 16.02.2013)

Bazı görüşmeciler de yakın çevrelerindeki insanların çeşitli nasihatleri ve telkinleriyle ya da olumsuz yorumlarıyla karşılaştıklarını söylemişlerdir:

(...) yani “Daha dikkatli olmak lazım, işte aman yavrım” gibisinden şeyler oluyordu (...) ya sonuçta yazı yazıyorum, işte sağa sola, dergilerde falan... “Aman işte yazılara biraz daha dikkat et, daha şey yaz” falan filan, “Böyle yazma, şöyle yaz” gibisinden telkinler oluyordu. Onun dışında daha uzak aile bireyleri zaten işte “Artık bu işleri bırak, sosyalistlik...” falan gibisinden telkinlerde bulunuyorlardı. (Görüşmecı 9, 30.01.2013)

(...) çevremden, birkaçından şey bir tepki aldım, yani işte “Siz mi değiştireceksiniz, boş verin, işte yapmayın böyle şeyler...” falan filan ya da bazısı işte “Kendi yaptı, kendisi görsün, boş verin...” falan filan gibi tepkiler de aldım. (Görüşmecı 7, 25.01.2013)

Ancak görüşmeciler bu tür tepkilerin hayatlarında çok büyük değişiklik yaratmadığını, bunları çok önemsemediklerini ifade etmişlerdir:

Memleketteki arkadaşlarımdan bir iki tanesi böyle tepki gösterdiler. İşte nasıl sen şey yaparsın, böyle gider onların görüşlerini düşünürsün, paylaşırsın, bilmem ne yaparsın da; bir de gidip bunlar için cezaevine girersin falan filan gibi... Böyle şeylerle karşılaştım yani. Daha böyle ulusal kesimden arkadaşlarımla... Ama çok yani, çok da böyle, “çok zorlandım, işte bilmem ne oldum, çıktım, bütün ortamım değişti” falan... Öyle bir şey olmadı yani. (Görüşmecı 21, 20.02.2013)

(...) ben zaten belli kesimler ya da belli kişiler tarafından böyle tepkiler alabileceğimi düşündüğüm için çok önemsemedim açıkçası yani... (Görüşmecı 7, 25.01.2013)

Görüşmeciler sadece telefonlarının dinlenilmediğini, aynı zamanda kendilerinin ve ailelerinin fiziki takip altında olduklarını söylemişlerdir:

(...) benim tutuklandığım günlerde abim, ablalarımın ta Antep'te evi falan da gözlenmiş yani polisler tarafından falan. Ablam diyor fark ettik ama, biz durumu anlayamadık diyor, telsizlerle falan evin karşısında duruyorlardı. Diyor biz dedik, belki hani komşuda... komşunun bir çocuğu da tutukludur dedik, belki onandır falan diye. Ondan sonra tutuklama haberini aldık diyor. (...) (Tutuklanmadan önce takip) oluyordu, şimdi... Yani tabii göremiyoruz, şahit olamıyoruz; ama eve bir defa polis gelmiş yani, hani adres teyidi için falan... Yani takip ettikleri kesin. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Ailemin, direkt kendi evimizin polis tarafından her gün belli saatlerde yavaşça arabayla birkaç kere geçilip şey yapıldığını ben de gördüm, bizimkiler de söylemişti yani. Bu aynı zamanda hem teknik takip de yaptılar, fiziki olarak da takip etmişlerdi. Ailemi de hâlâ takip ediyorlar. Hep aynı araba, hep aynı kişi, her gün işte belli saatlerde... (...) aynı plakayla oralardan yavaşça geçip dolanıp bakıyor vesaire. Öyle söyleyeyim sana. Ben tutukluymken başlamış, cezaevindeyken başlamış. Bana söylendi, ben şeye gittiğimde de, tutuksuz yargılandığımda da gittim gördüm ve hakikaten böyle bakıyorlar yavaşça... Ve hâlâ devam ediyor yani. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Öyle gidiyorsun bir yere, insan otobüste falan çok fark etmiyor ya da kalabalık yollarda fark etmiyor; ama metroya biniyorsun, tamam mı? Adam seninle beraber bekliyoor, iki saat geliyoor, evin oraya kadar gidiyoor falan filan... Eğer biraz tecrübeli biriysen, böyle bir tecrüben varsa yani, daha önce takip edildiyse falan filan... Çünkü benim dosyamda 2009'dan beri teknik takibim vardı ve fark ediyordum yani. Biri var, fark etmemeye başladığın zaman iş tehlikeli zaten. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmeci 21 ayrıca, gözaltına alındığında, okulda her gün karşılaşip selamlaştığı bir kimsenin polis olduğunu öğrendiğini anlatmış; bu kişi tarafından sürekli takip edildiğini ancak bunu fark edemediğini, bu sebeple de kendisine kızdığını söylemiştir:

Bir de mesela tutuklandığım gözaltımda şöyle bir şey geldi başıma, bunu özellikle, yani tezinde bence belirt. Şey, okulda biri var, selamlaşıyoruz sürekli, yani geliyor bana selam veriyor, "Merhaba, nasılsın?" falan diyor. Şimdi bizim de mesela arkadaş çevremiz geniş yani, sen sonuçta ne bileyim politik bir hareketin içerisinde, herkesi tanıyamıyorsun yani. Oturuyoruz, yani Allah'tan hiç muhabbet etmedik; ama "Merhaba, nasılsın, iyi misin?" muhabbetimiz oluyordu. Evin orada karşılaşılıyor, sürekli selamlaşıyoruz, genç bir çocuk, biz yaşlarda yani. Sonra işte emniyette dördüncü gün sorgudayız işte, sorguya aldılar artık, avukatımız falan da var. Birden bire odaya bu çocuk girdi. Selamlaşıyoruz bak okulda, her gün karşılaşılıyor yani. İşte... Ben çok şaşırırım sorguya girince. Önce ben şey anladım yani, "A-a bu da mı gözaltına alınmış?" diye düşündüm. Sonra amirim, bilmem ne falan filan... Baktım polismiş yani! Biz düşün merhabalaşıyoruz, selamlaşıyoruz, hâl hatır soruyoruz birbirimize. Meğerse polismiş yani! (...) Birincisi yaşının çok genç oluşuna şaşırılmışım; ikincisi yani, bunu fark edememiş oluşuma kızmışım yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin, görüşmeler esnasında kendilerini gözetim altında hissedip hissetmediği ve gözetim altında olduklarını düşünüyorlarsa, araştırmacının sorularına cevap verirken davranışlarını ya da ifadelerini kısıtlama yoluna gidip gitmedikleri, toplanılan verilerin ne derece güvenilir olduğunu anlamak açısından bilinmesi gereken durumlardır.

Bu araştırmada, görüşmecilerin sadece görüşmeler esnasında kullandıkları ifadelere değil; görüşmeler öncesinde araştırmacıyla kurdukları iletişime de dikkat etmeye çalıştıkları durumlar olmuştur. Örneğin bazı görüşmeciler telefonlarının dinlenildiğini düşünerek, görüşme için buluşma saati ve mekânı ayarlanırken araştırmacıyla telefonda olabildiğince kısa süreli konuşmaya gayret etmiş; görüşmeye geldiklerinde de araştırmacıya, telefonda özellikle fazla detaylı konuşmadıklarını ve araştırma hakkında soru sormamaya çalıştıklarını söylemişlerdir:

Ya mesela buraya gelirken bile, seninle görüşeceğiz ya mesela, şimdi mesela bir tedirginlik oluyor tabii mesela şurada. Bu gün dediğim gibi saçma sapan gerekçelerle insanlar içeri alınabiliyor, şimdi mesela düşündüm şimdi tamam mı, senle görüşeceğiz mesela, o bile gerdi mesela. Ya ulan... Senle görüşüyoruz ya, mesela çok böyle, çok konuşmadım seninle ne hakkında falan... (Arkadaşının adını söylüyor) bana dedi, abi böyle böyle bir şey var dedi. Görüşür müsün, tamam dedim ben de. Hiç uzatmadım. İşin ayrıntısını mayrıntısını, hiçbir şeyi sormadım, gerek duymadım yani. Tamam, (arkadaşının adını söylüyor)'a güveniyorum, tamam o zaman dedim. Seninle de mesela telefonda çok ayrıntılı bir şey konuşmadım. Ha tamam anlat, ben biliyorum dedim senin durumu, dikkat edersen konuşmamız öyleydi. Biliyorum dedim, tamam görüşelim dedim mesela. Ya çok fazla telefonda böyle çok şeyler konuşmuyorum, öyle söyleyeyim. (Görüşmeci 20, 16.02.2013)

Görüşmeler esnasında da bazı görüşmecilerin sorulara cevap verirken kendilerini kısıtladıkları veya sorulara gülererek, geçiştirerek ya da yuvarlak ifadelerle cevap verdikleri durumlar olmuştur. Örneğin kendini Kürt hareketine yakın hissettiğini söyleyen ve “Kürt hareketi sosyalist bir çizgide olmasaydı da, ben yine orada olurum gibi geliyor bana.” diyen Görüşmeci 3, siyasi görüşünü nasıl tanımladığı sorulduğunda gülererek “Tanımlayamıyorum. Sağlık öğrencisiyiz biz.” şeklinde cevap vermiştir. Aslında “biz sadece öğrenciyiz” ya da “bunlar sadece öğrenci” gibi söylemler, tutuklanan öğrenciler arasında sıklıkla eleştirilmektedir. Görüşmeci 3 de bunu bildiği

için verdiği cevaba gülmüş, ancak siyasi görüşünü net olarak tanımlamaktan da kaçınmıştır.¹²⁷

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin, bazı sorulara cevap verirken çekindiği ya da kendilerini sınırladığı durumlar olmuştur. Örneğin Görüşmeci 3 gibi, Görüşmeci 21 (20.02.2013) de siyasi görüşü sorulduğunda gülererek “*Şimdi ne söylesem bilmiyorum ki, yatarı var çünkü bu işin... BDP’liyim yani.*” demiştir.

Görüşmeci 3 ayrıca, 07.01.2013 tarihinde yapılan görüşmede kendisinin veya yakınlarının gözetim altında olma ihtimali hakkında konuşurken de, yine gülererek ve masanın üzerinde duran cep telefonunu göstermiş ve “*Telefonlar muhtemelen yine dinleniyordur. Şu an bu telefonla şu ortam dinleniyordur.*” demiştir.

Görüşmeci 11 de, araştırmacıyla görüşmeye başlamadan önce telefonunu uzak bir noktaya koyduğunu ifade etmiş, bunu da şu şekilde açıklamıştır:

(...) Diyelim ki bir devlet görevlisinin yapabileceği konuşma, sen yapınca sana suç olarak gelebiliyor yani. Nasıl diyeyim? Yani şu aramızdaki sohbet eğer şu an dinleniyorsa, bu işte şöyle bir döküm hâline getirilip suç aleti olarak önüne çıkabiliyor. Onun için normal bir sohbette bile, sen şu telefonun şurada olmasını istemezsin. Yani hemen gidersin çok uzak bir yere atarsın ya da hemen dört parçaya ayırırsın. İşte bataryası bir tarafta, kartı bir tarafta, diğer gövde bir tarafta; dört parçaya ayırırsın, o şekilde konuşursun. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Görüşmeci 5 de benzer şekilde, araştırmacıyla otururken çekilmiş bir fotoğrafının dahi daha sonra delil olarak karşısına çıkabileceğini düşündüğünü söylemiştir:

¹²⁷ Görüşmeci 3 ile aynı dava kapsamında tutuklanan Görüşmeci 2 ise, sağlık öğrencisi oldukları için kamuoyunda “*bunlar sadece dersini okuyan insanlardır*” şeklinde bir algı oluştuğunu ve bunun kendisinde sıkılğanlık yarattığını söylemekte; cezaevlerinde tutuklu buldukları süre boyunca sendikalar, meslek örgütleri, gazeteciler vs. tarafından bu şekilde ön plana çıkarılmalarından da rahatsızlık duyduğunu dile getirmektedir: “*Hani bunlar işte öğrenci, bunlar “sadece” dersini okuyan insanlardır, şeklinde bir yöntemle izlendiği bazı noktalar da oldu. Bu biraz rahatsızlık verici oldu. Onu da şu yüzden söylüyorum, sonuçta tamam hani zor bir bölüm okumuşuz ya da bu kadar yıl okumuşuz çoğumuz. Ama dedim ya hani, hayatın kendisi politiktir diye yani... Bir şeyi oturup çok rahat bir şekilde tartışabiliyoruz. (...) Hani biz bunları inkâr etmiyoruz, biz bunu yapmadık, şunu söylemedim ya da şurada bulunup şu sohbeti yapmadım, şeklinde bir şeyimiz yoktu yani.*” (Görüşmeci 2, 07.01.2013) Bu rahatsızlık, sadece araştırma kapsamında görüşülen tahliye olmuş öğrencilerde değil, cezaevlerinden mektup gönderen siyasi tutuklu ve hükümlü öğrencilerde de söz konusudur. Örneğin Çukurova Üniversitesi’nden üç öğrenci, kaldıkları cezaevinden BİA Haber Merkezi’ne yazdıkları mektupta şöyle söylemektedir: “*“İşte, ‘bunlar öğrencidir, öğrenim hakları ellerinden alınmış, bunlar bir şey yapmamış, bunlar masum...’ demek bizleri üzer. Bizler de bu şekilde gündemleşmek istemeyiz. Esasen, öyle pek de masum sayılmayız! Valla, çok şey yaptık!”* <http://bianet.org/bianet/insan-haklari/140099-valla-cok-sey-yaptik> (Erişim Tarihi: 13.05.2014) Bu öğrenciler mektuplarının devamında, “masum” olmadıklarını göstermek için düzenledikleri veya katıldıkları toplumsal ve siyasi eylemleri, etkinlikleri anlatmaktadır.

Yani yarın bir gün tutuklandığınızda karşınıza yolda yürürken, belki şu an burada otururken çekilmiş bir fotoğrafınızın çıkması şaşırtıcı olmuyor. Çünkü işte bunlar da delil olarak kullanılıyor işte, bir siyasi faaliyet içerisinde yer alan başka bir arkadaşınızla bir yerde oturup yemek yemeniz örgütsel bir toplantı olarak mesela lanse edilebiliyor, dolayısıyla polis de bunları topluyor. Böylesi şeyler yapıyor yani. (Görüşmeci 5, 16.01.2013)

Ancak görüşmecilerin büyük çoğunluğu, korku ya da endişe taşımadan duygu, düşünce ve deneyimlerini araştırmacıya aktarmıştır. Örneğin Görüşmeci 4 (15.01.2013), üniversite içinde ve dışında ne tür siyasi eylemlerde ve etkinliklerde bulunduğu sorulması üzerine önce gülererek “Polis gibi oldu...” cevabını vermiş; araştırmacının kendisine, sakıncası varsa soruya cevap vermek zorunda olmadığını hatırlatması üzerine ise yine gülmüş ve “Tabii, yok ya... Ya bunları şimdi söylememek sakıncalı benim açımdan...” demiştir.

Benzer şekilde Görüşmeci 11 (06.02.2013) de, ana dilde savunma hakkı üzerine konuşurken, bunun aslında politik bir talep olduğunu, kendisini mahkemede Kürtçe daha iyi savunabileceği için bu talepte bulunmadığını ifade ederken; araştırmacıya “Hani seni şu an samimi gördüğüm için, devleti samimi görmediğim için; ikisine farklı farklı anlatırım yani. Sana anlatıyorum şu an...” demiştir.

Bu açıdan, görüşmecilerin araştırmacıya duyduğu güven, sorulara verdikleri cevapları çok fazla sınırlandırmamalarını sağlamıştır. Görüşmecilerin, düşüncelerinin ve eylemlerinin doğruluğuna olan inançları da, kendilerini kısıtlamamalarında etkilidir:

Çok kısıtlama ihtiyacı hissetmiyorum. Yani bir şeyi doğru yaptığınıza inanırsanız onun bedellerini ödemeye hazırsınız demektir. Bu çerçevede hani ben yaptığım birçok davranışın ve faaliyetin doğru olduğuna inanıyorum. Bu yüzden de hani çok kendimi kısıtlama ihtiyacı hissetmiyorum. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Daha önce de belirtildiği gibi, görüşmecilerin büyük çoğunluğu tutuklanma ihtimalini önceden de göz önünde bulundurdıkları ve bunu göze aldıkları için, düşüncelerinin ve eylemlerinin doğurabileceği sonuçları hesaba katarak hareket etmişlerdir. Bu durum da, gözetim uygulamalarının bireylerin davranışlarını kontrol altına alma, “normalleştirme” amaçlarına ulaşması önünde engel teşkil etmektedir.

3.5.2. Tutuklanmanın Yaşam Şartlarına Etkileri

Tutuklanmak, araştırma kapsamında görüşülen bireylerin yaşam şartlarında çeşitli değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Bazı görüşmecilerin bursları kesilmiş; bazılarının tahliye olduktan sonra, yaşadıkları yerler değişmiştir. Görüşmecilerin bu konularla ilgili olarak anlattıkları bazı durumlar şu şekildedir:

İşte tutuklanmadan önce öğrenci evinde kalıyordum bir arkadaşımınla beraber, iki kişi kalıyorduk. (...) başkası falan taşındı yanına (...), ben kendim özellikle şey yaptım, o ilk reddetmek istedi. Yani hani dursun her şey, hiçbir şey olmasın, bir düzenimizi değiştirmeyelim diye ısrar etti; ama ben özellikle tutukluluğun çok daha uzun süreceğini düşündüğüm için (...) ikinci ayın sonunda aileme eşyalarımın toparlanmasını söyledim, başkası geldi eve. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Yerim yok, evim vardı işte tutuklanmadan önce. Tek başıma yaşıyordum. Tutuklanınca mecburen dağıttım, eşyaları falan arkadaşlara dağıttım. Yerim yurdum yok şu an. Arkadaşlarda kalıyorum. Kimin evi uygunsu... (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

Böyle siyasi davalarda genelde dokuz aydan önce görülmediği için ilk mahkeme, ben de hani dokuz ay boyunca kirayı ödememek için evi boşaltmışım. Öyle bir durum oldu, şimdi akrabalarım var, onlarda kalıyorum. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerden sadece ikisi, tutuklanmadan önce öğrenci yurtlarında kaldıklarını söylemiştir. Onların da birisi, tahliye olduktan sonra okuduğu üniversiteyi değiştirdiği için yurttan ayrılmış; diğeri de yine kendi isteğiyle yurttan ayrılarak, tahliye olunca eve çıkmıştır. Ailesiyle birlikte yaşayan görüşmecilerse kaldıkları yer açısından, tutuklanmalarına bağlı olarak herhangi bir sorun yaşamamıştır.

Her ne kadar araştırma kapsamında görüşülen bireyler böyle bir durum yaşamamış olsa da; öğrencilerin soruşturma, gözaltı, tutuklama gibi olaylar sonrasında kaldıkları yurtlardan atılmaları söz konusu olabilmektedir. Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Yurt İdare ve İşletme Yönetmeliği'nin¹²⁸ 23. maddesi “yurttan süresiz çıkarma cezası” ile ilgilidir ve Yönetmelik'in bu maddesinde, öğrencilerin bir daha kurum yurtlarına alınmamak üzere ilişkilerinin kesilmesine yol açacak bazı hâl ve fiiller şu şekilde düzenlenmiştir:

- Devletin güvenlik kuvvetlerine karşı gelmek, hakaret etmek, müessir fiilde bulunmak veya silah kullanmak
- Milli birlik ve bütünlük duygularını zedeleyici veya bozucu maksatla bayrak ve sembol asmak, kullanmak, marşlar söylemek, açlık grevinde bulunmak, oturma

¹²⁸ Bk.: “Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Kanunlar ve Yönetmelikler”.

eylemi yapmak, pankart taşımak veya asmak, ideolojik veya politik amaçlı gösteri, toplantı, tören düzenlemek, demeç vermek

- Yurt bina ve tesisleri içinde herhangi bir yere veya dış duvarlarına ideolojik maksatla yazı yazmak, resim yapmak, afiş, poster ve benzeri şeyler yapıştırmak
- Yasa dışı kuruluş ve örgütlere üye olmak veya bu örgüt ve kuruluşlara yarar sağlayıcı etkinliklerde bulunmak

Anayasa'nın 34. maddesinin "Herkes, önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir." şeklinde olduğunu, ancak bu hakkın "12 Eylül rejimi tarafından kabul edilen ve hâlen yürürlükte olan" (Ayata vd., 2013, s. 68) 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile sınırlandırıldığını daha önce belirtmiştik. Görüldüğü gibi bu hak ayrıca, yönetmelikler vs. aracılığıyla da çeşitli kısıtlamalara tabi tutulmaktadır. Bu kısıtlamalarsa, çoğunlukla keyfi şekillerde yorumlanmakta; böylece, demokratik eylemlere ve etkinliklere katılan öğrenciler hakkında soruşturmalar açılabilen, öğrenciler kaldıkları yurtlardan atılabilmektedir.¹²⁹

Kredi ve Yurtlar Kurumu (KYK) Öğrenim Kredisi Yönetmeliği'nin 7. bölümünde öğrencilere aylık olarak verilen -ve mezun olduktan sonra devlete faizi ile geri ödenen- öğrenim kredisinin hangi durumlarda kesileceği belirtilmiştir. Benzer şekilde KYK Burs-Kredi Yönetmeliği'nin¹³⁰ de yine 7. bölümünde bursun kesilme durumları belirtilmiştir. Bu iki yönetmelikte de "Milli birlik ve bütünlük duygularını zedeleyici veya bozucu maksatla bayrak ve sembol asmak, kullanmak, marşlar söylemek, açlık grevinde bulunmak, oturma eylemi yapmak, pankart taşımak veya asmak, ideolojik veya politik amaçlı gösteri, toplantı, tören düzenlemek, demeç vermek" vs. gibi fiiller kredi ya da burs kesilmesine sebep olacak şekilde düzenlenmemiştir. Fakat iki yönetmelikte de, Yurt İdare ve İşletme Yönetmeliği hükümlerince yurtlardan süresiz şekilde ilişkisi kesilen öğrencilerin burslarının ve kredilerinin de kesileceği belirtilmiştir.

Sonuç olarak, öğrencilerin yurtlardan atılması ve öğrenim kredileri ya da burslarının kesilmesi oldukça kolaydır ve tamamen keyfi biçimde gerçekleşebilmektedir. Aslında tüm bu işleyiş, nesnesi nüfus olan ve Foucault'nun (2011d, s. 254, 255) "canlı bir

¹²⁹ Konuyla ilgili olarak, Kocaeli'de Gezi Parkı eylemlerine katıldıkları için yurttan atılan iki öğrenci hakkında Erdem'in (2014, Nisan 19) hazırladığı habere bakılabilir. Bir başka üniversite öğrencisine de AKP milletvekili Burhan Kuzu'ya yönelik yumurtalı protestoya katıldığı için "Milli birlik ve beraberlik duygularını zedeleyici gösteri yaptığı" gerekçesiyle KYK tarafından soruşturma açılmıştır: "Yumurtalı protestoya Yurt-Kur'dan soruşturma", 2011.

¹³⁰ Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Kanunlar ve Yönetmelikler.

kitlede meydana gelebilen tehlikeli olaylar dizisini denetlemeye çalışan” iktidar modeline uygun düşmektedir. Daha önce Read’in (2012, s. 86) neoliberalizmin bir yönetsellik kipi tesis ettiğine dair görüşünü aktarmıştık. Dardot ve Laval da (2012, s. 8), neoliberalizmin bir ideoloji ya da iktisadi politika olmadan önce, öncelikle ve temel olarak bir *akılsallık* olduğunu ve bu sıfatla yalnızca yönetenlerin eylemini yapılandırmaya ve örgütlenmeye yönelmediğini, aynı zamanda yönetilenlerin tutumlarını da yapılandırıp örgütlediğini savunmakta; ayrıca şöyle söylemektedir:

Yönetim, kendi mümkün olma koşulu olarak özgürlüğe ihtiyaç duyar: Yönetmek, özgürlüğe *karşı* ya da özgürlüğe *rağmen* yönetmek değildir, özgürlük *aracılığıyla* yönetmektir, yani bazı normlara kendiliğinden uyum sağlamaları için bireylerle bırakılan özgürlük alanı üzerinde aktif olarak etkide bulunmaktadır. (Dardot ve Laval, 2008, s. 10)

Bu iktidar tipinin amacı, “ayarlama”dır. İnsan çokluğuyla ilgilenmekte ve onların kendilerinden beklenen davranışları sergilemesini sağlamayı amaç edinmektedir. Ancak bu normalleştirici iktidar modeli, bedeni hedef alan disiplinci iktidar teknikleriyle, gözetim ve denetim mekanizmalarıyla birlikte işlemektedir. Burada üniversite öğrencilerinin mevcut toplumsal, ekonomik, siyasal sisteme karşı çıkmayan ya da bu tür muhalif düşünceleri dile getirmeyen, yaygınlaştırmaya çalışmayan, örgütlenmeyen ve diğer insanları da örgütlemeye çalışmayan bireyler olmaları istenmektedir. Yönetmelik’te yurttan atılma gerekçesi olan hâl ve fiillerin kapsamı oldukça geniştir ve keyfi yorumlara ve değerlendirmelere son derece açıktır. Bu noktada, bireylerin düşünce ve ifade özgürlükleri¹³¹, toplanma özgürlükleri¹³² sınırlanmaktadır.¹³³ Bireylerden beklenen, kendilerine çizilen sınırlar dâhilinde kalmalarıdır; aksi takdirde çeşitli bedeller ödemeleri gerekmekte, eylemleri “maliyetli” hâle getirilmektedir. Bu onlar için bir maliyet getirdiği gibi, diğer bireylerde de korku yaratmakta ve onların da “yaptığının

¹³¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AİHM) göre ifade özgürlüğü, “toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullardan biri olan demokratik toplumun asıl temellerinden birini oluşturmaktadır. İfade özgürlüğü (...) yalnızca lehte olduğu kabul edilen veya zararsız ya da ilgilenmeye değmez görülen bilgi veya düşünceler için değil, aynı zamanda devletin veya nüfusun bir bölümü için saldırgan, şok edici veya rahatsız edici bilgi ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz. (Akt. Ayata vd., 2013, s. 57)

¹³² “Toplanma özgürlüğü, ifade özgürlüğü ile yakından ilişkili bir haktır ve ifade özgürlüğünün kolektif bir biçimde kullanıldığı bazı durumları içerir. (...) Toplanma özgürlüğü kavramının içeriği oldukça geniştir ve protesto gösterisi, basın açıklaması, miting, oturma eylemi, işgal gibi her türlü bir araya geliş koruma altına alır.” (Ayata vd., 2013, s. 65)

¹³³ Ayata vd. (2013, s. 57), ifade özgürlüğünün sınırlanabilir hak olduğunu belirtmekte, ancak sınırlama yetkisinin sınırsız olmadığına ve belirli ölçütler çerçevesinde kullanılabilmesine dikkat çekmektedir.

bedelini ödeyen” bireylerle aynı tutum ve davranışlarda bulunmaktan imtina etmelerine sebep olmaktadır.

Örneğin Görüşmeci 9, çok sayıda öğrencinin tutuklanmasının örgütsüz öğrencilerde konuyla ilgili bir duyarlılığın yanı sıra, korkuyu da arttırdığını söylemiştir:

Örgütlü öğrenciler çok fazla, ya biraz daha tutuklanma ihtimali daha fazla konuşulan bir şey olmuş oldu, oradan bir etkisi var ya da buna yönelik alınan önlemler artmış oldu. Örgütsüz öğrencilerde de tersinden, işte korkunun artması şeklinde bir yansıması oldu genel olarak. Ama bir yandan da bir duyarlılık yaratıyor yani... (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

Tutuklanan öğrencilerin yaşantılarındaki değişikliklere dönülecek olursa; bu araştırma kapsamında görüşülen bireylerin büyük çoğunluğu tutuklanmadan önce öğrenci yurdunda kalmadığı, kalanların da yurttan atılma gibi bir durumu olmadığı için; öğrenim kredilerinin veya burslarının -yurttan atılma gereğiyle- kesilmesi söz konusu olmamıştır. Ancak disiplin cezaları ve tutuklamalar sebebiyle okullarının uzaması neticesinde, dört yıllık öğrenim süresinde mezun olamadıkları için öğrenim kredilerinin veya burslarının kesildiği durumlar olmuştur. Öğrencilerin kredileri ve bursları ayrıca, aldıkları disiplin cezaları neticesinde de kesilmiştir:

Kredi alıyordum ben zaten hani devletten. Ondan da ilk sene ben okuldan disiplin cezası alınca onlar kesilmeye başladı yani. Sonra itirazla tekrardan verdiler, tekrar ceza alınca tekrardan kestiler. Okuldan atıldım, bu sefer tamamen kestiler. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

(...) dört yılı doldurduğum için zaten bursum kesilmişti. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Burs alıyorduk; fakat tutuklandıktan sonra bunların hepsi kesildi. Hem süre uzadı, dört yılın üzerine çıkmış oldu eğitim hayatı. Burslar da önce vardı, çok da iyi fayda da sağlıyordu hani; fakat onlar cezaevinden çıktıktan sonra hiçbiri kesildiği için şimdi daha çok çalışmak zorunda kalıyoruz. Öyle bir şey var. (...) Devlet bursu, devlet bursu alıyordum. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Zaten belli bir süre sonra burslar kesilmeye başladı. Cezaevi süreciyle beraber, zaten kalan burslarım da bitmişti yani. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Görüşmecilerin bursları kesilse de, öğrenim kredileri, tutuklu buldukları süreçte hesaplarına yatmaya devam etmiştir:

Kredi alıyordum, kredi ben cezaevindeyken de yatmaya devam ediyordu. Şu an işte mezun oldum, ödeyeceğim. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Burs aldım, sonra krediye döndü. Tutuklandığım süre boyunca da kredi aldım. Yani tutukluluğum süresince de aldım. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Devlet burslarıyla birlikte ayrıca, görüşmecilerin aldığı özel burslar da kesilmiştir:

Bir burs alıyordum, o da kesildi zaten. (...) özel burs. Devlet bursu kesilmişti benim. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Tutuklandığım gibi kesildi burs. Sonra da başvurmadım. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Görüşmeci 13, özel burs almadığını söylemiş, cezaevine girip çıktığı için artık hiçbir yerden özel burs alamayacağını düşündüğünü de gülerek eklemiştir:

Kredi alıyordum, yine devam ediyor da, burs almıyordum zaten. Şimdi de almıyorum. (...) Özel burs yok. Zaten bugünden sonra da vermezler. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Sonuç itibariyle tutuklanan bireyler; hem yaşadıkları yerlerin değişmesi, hem de kredi ya da burs kesilmesi gibi durumlar sebebiyle ailelerinden daha fazla harçlık almaya başlamış ya da çeşitli işlerde çalışmak gibi alternatifler yaratmıştır:

Burslarımın hepsi kesildi, tutuklanırken bütün burslarım kesildi. Şimdi işte evden 300-400 falan geliyor. Onu muhtemelen arttırırlar hani... (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

(...) aileden gelen para artmış oldu. Önceden ayda 400 lira falan alıyordum, şimdi 500-600 gibi. (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

(Tutuklanmadan önce) daha yüksekti, 500-600'ü buluyordu. Yani bir ekonomik farklılık da yaşadık, çıktıktan sonra böyle... Serbest bırakıldığında işte, hiç... Yani açıkçası hiç geçmediği aylar bile oluyor, zor... böyle şey yaparak ama bu 300-400'ü yine de buluyor en azından. Çalışarak... (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

(...) yani çalışma ihtiyacı hissettim. Şu anda kredim de yok, bursum da yok. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

(Bursum) kesildi, çünkü sınıfta kalmış oldum. (...) yazın tutuklandığım için, sene başında... Finallere giremediğim için sınıfta kalmış oldum (...). Yani işte ailem biraz daha fazla gönderiyor şimdi eskisine göre. Ailemden aldığım para arttı, ama hani elime geçen para çok da artmadı. (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Görüşmecilerin tamamı, suçsuz oldukları hâlde tutuklandıklarını veya hukuken suç işlemiş olsalar bile yaptıklarının meşru olduğunu düşündüklerinden; tutuklanma tecrübesinin bizzat kendisi başta olmak üzere, yaşam şartlarındaki tüm bu ve benzeri değişikliklerin haksızlık olduğuna inanmaktadırlar. Adorno (Akt. Sancar, 2012, s. 117,

dipnot 22), haksızlık tecrübesinin bilinçlenme sürecinde anahtar rol oynadığını ifade etmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen bireyler, özellikle tutuklanma tecrübesi hakkında görüş belirtirken sıklıkla haksızlığa uğradıklarını söylemiş; sebepsiz yere ve siyasi sebeplerle tutuklandıklarını, adaletsiz bir toplumda yaşadıklarına inandıklarını, muhalif ve Kürt¹³⁴ olmalarının tutuklanmalarına yol açtığını düşündüklerini ifade etmişlerdir:

Bir kerem, sebepsiz yere bir yıl yattığımı düşünüyorum ve daha adaletsiz bir toplumda yaşadığımı daha fazla görebiliyorsun. (...) Ben Kürt bir öğrenci olduğum için tutuklandığımı düşünüyorum. Tepki gösterdiğim için tutuklandığımı düşünüyorum. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Yani sonuçta biz siyasi bir şekilde tutuklandık. Hani böyle davada deliller üzerinden yürüyen bir durum olmadığı için, siyasi süreç sıkıntılı... (Görüşmeci 10, 31.01.2013)

(...) etnik kimliğim, siyasi görüşüm... (...) hani bundan dolayı tutuklandığımı söyleyebilirim. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Belli bir şey yaparsın, onun için tutuklanırsın; ama ortada bir şey yok. Yani ben tamamen keyfi bir uygulamanın içindeyim ve o yüzden tutuklandığımı düşünüyorum. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Bu noktada görüşmecilerin, haksızlığa uğradıklarını düşünmeleri, onlarda çeşitli dönüşümler yaratmıştır. Sayılan'ın (2013, s. 162, 163) aktardığı gibi, Freire için dönüşümün merkezinde yer alan kavram bilinçlenmedir:

Bilinçlenme bir süreçtir ve kişisel ve toplumsal düzeylerde daha çok farkındalığı gerektirir; kişinin hayatını kuşatan politik, ekonomik ve toplumsal güçlerin farkındalığını kapsar. Farkındalık bir bakıma içselleştirilen değer ve rollerle bir yüzleşmedir. Kendi yaşam süreçlerinin farkına varan bireyin kendi tutumlarını davranışlarını eylemlerini ve giderek kendi dünyasını praksis yoluyla yeniden yapılandırma yeteneği kazanacağı varsayımına dayanır. Böylece kendisi ve toplum hakkındaki görüşlerini de yeniden yapılandırma olanağı elde eder.

Araştırma kapsamında görüşülen bireyler, cezaevi tecrübesinin -hem içeride, hem dışarıda getirdiği tüm olumsuzluklara rağmen- kendileri için bir bilinçlenme süreci ve kazanım olduğunu, sadece kayıp olarak görülemeyeceğini söylemişlerdir:

¹³⁴ Görüşmecilerden biri bu konuyla ilgili olarak, Kürt olmanın devlet nezdinde tek başına bir tutuklanma sebebi olmadığını, çünkü "sisteme yarar sağlayan" Kürtler de olduğunu söylemiştir: "Ya etnik kimlik şu anlamda önemli; biraz düşünüyorsan zaten suçlusun, düşünüyorsan ve Kürtsen, hani düşünen bir Kürtsen daha büyük suçlusun devlet nezdinde. Sonuçta sistem içerisine baktığımızda sisteme yarar sağlayan birçok Kürt de var, yani sadece etnik kimlik üzerinden değil, bunun yanında düşünebilme ve sorgulayabilme yetisinin de olması gerekiyor." (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

(...) yol kazası diye nitelendirenler olabilir, aile daha çok o şekilde değerlendiriyor, yaşadığımız, dışarıdaki yaşadığımız sekteye uğradığı için, ama hani o noktadan değil de açıkçası bu olay tamam yaşandı; ama bu içeride yaşadığımız süreci de bir kazanım olarak görmek gerekiyor. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Bu anlamda bir kayıp olarak görmüyorum mesela. Elbette ki dışarıda olsaydım en azından sorumluluklarım noktasında belki daha pratik anlamda iyi şeyler yapabiliirdim. Ama hani en azından bilinçlenme noktasında içerinin bana olumlu anlamda getirdiği daha fazla oldu. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Görüşmeciler tutuklu buldukları sürede büyüyüp olgunlaştıklarını; siyasi düşüncelerinin pekiştiğini ve sağlamlaştığını; kendilerini eğittiklerini; çok fazla kitap okuduklarını ve tartışmalara katıldıklarını; artık siyasi olayları daha iyi anlayıp yorumlayabildiklerini söylemişlerdir:

Siyasi olarak daha bilinçlendim; yine sosyal, politik, teorik olarak da daha çok bilinçlendiğimi düşünüyorum ve hayatımda belki de dönüm noktalarından biriydi. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Yani farklılaşma oluyor, biraz daha işte içerisinin olgunlaştırma diyebileceğimiz bir şeyi oluyor, biraz daha olgunlaşıyorsun. (...) Şöyle mesela, girmeden önce daha... İşte ne bileyim, o dönem mesela daha çocuksu olarak tarifleyebilirdim de, çıktıktan sonra biraz daha olgun, biraz daha ağırbaşlı bir şey olmuş oluyor. Ya bunun sebebi, yani uzun süre boyunca içeride kalmak, diğeri de bir anlamda içeride kendini eğitmen, diyebiliriz. (...) içerideki eğitim çalışmasını yapman nedeniyle biraz daha düşüncelerini pekiştirmiş oluyorsun. Mesela girmeden önce bu kadar fazla bilgiye sahip değildim, şimdi de çok fazla değil de yani, içeride biraz daha bunun alt yapısını oluşturmuş oluyorsun, teorik alt yapısını... (Görüşmeci 9, 30.01.2013)

(...) daha çocuksu bir karakterim varken, daha o çocuksu kimliğimin daha böyle geri plana atıldığı, daha olgun bir karakter dediğim gibi ön plana çıktığı bir şey oluyor. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Hani olgunlaşma süreci yaşayan birisiyim, hani beyin olarak diyelim. Hani cezaevinde sanki onu yakalamışsın, evet hani... Çünkü gerçekten olaylara bakışın çok farklı oluyor ve (...) görüyorsun ya, bazı şeyleri çok net görüyorsun yani. Senin gördüğün şeyi mesela gazeteler iki gün sonra yazmaya başlıyor gerçekten. Hani siyasal olayları diyelim veya bir arkadaşına bir şeyden bahsediyorsun, diyorsun ben bunu hissediyorum diyorum şununla ilgili falan, alakası yok diyor, bir hafta sonra geliyor diyor, evet bu konuda haklı çıktın falan diye. Bazı şeyleri görüyorsun. Çünkü çok fazla düşünme zamanın oluyor, irdeliyorsun artık düşünme düşünme. Bu durumda yani bir olgunlaşma var, hani ciddi bir olgunlaşma... (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

(...) daha da olgunlaştığını düşünüyorum yani düşüncelerimin, daha da oturduğunu düşünüyorum, daha da sağlamlaştığını düşünüyorum. Dediğim gibi, yani okuyarak daha fazla zaman geçirdiğim için orada ve tartışarak orada insanlarla daha çok zaman geçirdiğim için, düşüncelerimin daha çok olgunlaştığını düşünüyorum. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Daha bir olgunlaştırıyor insan olarak. Neyi nasıl yapman gerektiğini anlıyorsun yani. Siyaseten de, şeyi gördüm yani işte, o hep karşıımızdaki sınıfın nasıl bir şey olduğunu gördük yani. O gerektiğinde seni alabiliyor, ona karşı nasıl bir şey yapmak gerektiğini daha iyi anlıyorsun yani. (Görüşmecı 20, 16.02.2013)

Görüşmeciler bu bilinçlenmeyi cezaevinde düzenli bir yaşamları olmasına, oradaki örgütlülüğün dışarıdakinden daha fazla ve güçlü olmasına, her şeyden haberdar olabilmelerine bağlamaktadır ve tutuklanan bireylerin hem düşünsel olarak, hem eylemsel olarak radikalleştiklerini ifade etmektedir:

Yani cezaevine insanları sen tutuklarken, hüküm verince, sen insanları işte yıldıramıyorsun. Tam tersi bir noktada daha fazla radikalleştiriyorsun. Çünkü cezaevi (...) öyle örgütlü bir yer ki, o örgütlülüğü toplumun hiçbir yerinde bulamıyorsun. Bulamazsın (...). Çünkü çok örgütlü bir yer hakikaten. Her şeyinde haberleşebiliyorsun, her şeyinde şey yapabiliyorsun yani, haberin olabiliyor. Düzenli bir yaşamın var, fikir üretebiliyorsun. O yüzden insanları işte o sistemden, kapitalizm ya da işte bu sömürü sistemindeki bağlarını, o içine geçmiş bağlarını sen devlet ve şey sistem kendisi koparıp cezaevine atıyor ve daha fazla marjinalleşebiliyor hem fikirselleşiyor, hem eylemsel olarak daha fazla marjinal bir noktaya taşıyan bu tutuklama, bu gözaltının kendisi bence. (Görüşmecı 2, 07.01.2013)

Görüşmeciler, cezaevlerinde kendileriyle aynı düşünceleri paylaşan çok sayıda insan olmasının da üzerlerinde etkisi olduğunu¹³⁵, onların mücadelesini ve direngenliklerini görmenin kendilerine de güç ve özgüven verdiğini, içinde yaşadıkları gerçekliği daha farklı algılamalarını sağladığını söylemişlerdir:

Bu anlamda bir kopukluk oldu; ama şu yönü de var, ben hani sonuçta orada da bir toplum var, bir topluluk var. Hani onlarca aynı düşüncede olduğun insan var, deneyimli insanlar var. Kendilerine bir ailelerinin olduğu, bir yaşamlarının olduğu, bir mücadelelerinin olduğu insanlar var. Onlarla ilişkilenecek sende aslında hani var olan, aslında yaşamın öbür yüzünü gösteriyor sana. (...) Orada mesela bir sürü arkadaş, dışarıda görmediğim tanımadığım arkadaşlarla, insanlarla mesela tanıştım. Hâlâ da görüşüyorum, kimi arkadaşımın görüşüne de gidiyorum. Kötüdür, gerçek anlamda zor bir süreç, kötü bir süreç. Ama biraz da galiba oradaki, en azından aynı düşünceyi paylaştığın insanların oradaki mücadeleleri, direngenlikleri; kendi düşünceleri uğruna her şeyi yapabilecek durumda olmaları gerçekten bana güç verdi. Özgüven verdi. Var olanı, bireyleri, toplumu farklı algılamama sebep oldu. Daha insani temelde olgulara yaklaşmama sebep oldu gerçekten. Bu anlamda dediğim gibi bir olağan yaşam akışını değiştirdi; ama olumlu anlamda bir değişiklik oldu diyebilirim. (Görüşmecı 8, 25.01.2013)

¹³⁵ Daha önce de belirtildiği gibi; araştırma kapsamında görüşülen 22 bireyden sadece 3'ü F tipi hücre sisteminde değil, koğuş sisteminde kaldığını ifade etmiştir. F tipinde kalanlar, 3'er kişilik hücrelerde kaldıklarını söylemişlerdir; ancak bazı görüşmecilerin 40 güne kadar varabilen sürelerle tek başlarına hücrede tutuldukları durumlar da olmuştur. F tipinde kalan görüşmecilerin "çok sayıda insan olması" ile kastettikleri; kendi hücrelerindeki insanlar değil, ortak alana çıktıkları zaman bir araya geldikleri diğer tutuklular ve hükümlülerdir.

Görüşmeciler ayrıca tutuklu buldukları süreci, dışarıdaki hayatın hızlı temposundan kurtulup kendilerini sorguladıkları, tanıdıkları bir süreç olarak da görmekte-dirler:

Hani içeride biraz daha, nasıl diyeyim, görece yalnızsın ya, hani dışarıda da eminim yalnız hissettiğimiz çok zamanlar olmuştur; ama içeride biraz daha modern yaşantının keşmekeşliğinden, koşuşturmacasından farklı olarak orada biraz daha kendini bilebilme, kendini bulma yolunda önemli bir süreç yaşıyoruz. Hani yalnızlık... Hasan Ali Toptaş şey der ya, “Kimileri düşer yalnızlığa, kimileri yükselir...” Orada o anlamda biraz daha yükselme noktasından ele alıyorum ben, kendini bilebilme adına, kendini sorgulama adına... Sonuçta biz bir şeyleri değiştirmeye ya da yaşantımızda bir şeyleri değiştirmeye çalıştığımızda biraz da kendimizi bilmekle başlıyor her şey. Kendini tam anlamıyla bilemediğin zaman, uygulayacağın pratik adımlar da seni yansıtmıyor. Biraz da kendini bulmak, kendini tanımakla ilişkili bir durum diyelim. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Bunların yanı sıra görüşmeciler, sadece siyasi düşüncelerinde bilinçlenme şeklinde gerçekleşen bir dönüşüm yaşamadıklarını, insan ilişkilerine dair de düşüncelerinin değiştiğini ve olgunlaştığını söylemiş; artık kalıp yargılara sahip olmadıklarını, daha geniş düşünebildiklerini, ön yargılarından sıyrıldıklarını veya ön yargılı insanları yargılamamayı öğrendiklerini ifade etmişlerdir:

Yani fikir olarak belki de hani dışarıda yaşayacağım, geçireceğim on yılın yılını geliştirdiğimi, ilerlettiğimi düşünebiliyorum. Daha geniş düşünmeye başladığım farkına vardım. Eskiden sekter bir yanım da vardı. Hani çok dar bakabiliyordum bazı şeylere, hani bu böyleyse böyledir, böyle olmalıdır diye sınır çizerdim sürekli. Bu mesela duygusal ilişkimde de öyleydi, arkadaşlık ilişkimde öyleydi. Kalıplar vardı ve bu kalıplarla yaşamaya çalışıyordum aslında. Ama çıktıktan sonra bunu fark etmeye başladım, ki yani aslında yaşamın da bu kadar olmadığını, hatta böyle olmaması gerektiğini, yeterince kural olduğunu ve aslında kuralların üzerine çıkmamız gerektiğini de... Özgürlükten bahsediyoruz, bu sadece soyut olarak kalmamalı, bu yaşamımıza dâhil olmalı ki; biz de bunun farkına, tadına varalım. Yani bu tarz, fikirsel olarak ciddi bir değişimin olduğunu, hatta çok ciddi bir değişim olduğunun farkına vardım, ki bu beni mutlu eden bir durum. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Olaylara daha böyle ılımlı yaklaşma ya da dinleme ya da biraz daha ön yargılardan arınma gerçekleşti ya da sivrilme, gereksiz sivrilmelerden biraz arınmış oldum. (Görüşmeci 8, 25.01.2013)

Biraz daha ön yargılı insanları yargılamamayı aslında öğrendim. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Sonuç olarak, tutuklanan bireyler uğradıkları hak ihlallerine, yaşadıkları zorluklara ve yaşam şartlarında meydana gelen değişikliklere -bir anlamda devletin yaptırımlarına rağmen- tutuklanmanın kendilerine kattığı olumlu şeyler de olduğunu söylemişlerdir.

3.5.3. Siyasi Eylemliliklere Etkileri

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin tamamı tahliye olmuştur. Yargılandıkları davalardan beraat etmedikleri için, yargılamaları -kendileriyle görüşme yapılan tarihlerde- tutuksuz olarak devam etmektedir. Bu görüşmecilere, tutuksuz yargılanmanın bireysel yaşantılarında, günlük davranışlarında veya siyasi eylemlerinde herhangi bir değişiklik yaratıp yaratmadığı sorulmuştur.

Görüşmeci 1, tahliyesinin üzerinden kısa zaman geçtiği için soruyu geleceğe dönük düşünerek cevaplamıştır:

Yaratmayacaktır. Belki hani biraz daha temkinli olma durumu söz konusu olabilir ama gerektiği yerde, gerektiği zaman, gerekli şeyleri yapacağımı düşünüyorum.

Kendisine “temkin”den ne kastettiği sorulduğunda da gülererek şöyle demiştir:

Temkin derken, en azından telefonda konuşurken böyle esprilerde bile bazen şey yapabiliyor ya, o espriyi yapamayacağız yani. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Görüşmeci 4 de, bu durumun hayatında herhangi bir değişiklik yaratmadığını söylemiştir:

Yani pek de bir değişiklik yaratmıyor açıkçası. Yaratmıyor yani. Öyle hissettiğim bir durum yok. (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

Görüşmeci 13, önceden ne zaman tutuklanacağım diye beklediklerini, şimdi ise ne zaman dosya biter diye beklediklerini söylemiş ve bu durumun hayatında pek değişiklik yaratmadığını ifade etmiştir:

Ya pek bir şey yaratmıyor, sonuçta... Hani eskiden nasılsam bugün de yine aynı şekilde... En fazla hani şöyle düşünüyorum, mahkeme ceza verir, bu ceza Yargıtay'a gider. Artık orası belli değil hani, bir daha alıp beş yıl, altı yıl yatırır mı, yatırmaz mı... Hani böyle bir şey var artık şimdi. Eskiden hani ne zaman tutuklanırım diye bekliyorduk, şimdi ne zaman dosya biter, Yargıtay'a gider... Ki Yargıtay onuyor, genelde bütün dosyaları onuyor. Noter gibi çalışıyor. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Hatta bu görüşmeci gülererek, tutuklamaların bir anlamda kendilerinin yararına olduğunu, çünkü tutuklanan bireylerin cezaevinden çıktıktan sonra düşüncelerinin daha pekiştiğini ve şiddetlendiğini söylemiştir:

Yani sonuçta o şartları yaşamak, toplumdaki soyutlanmak belki bir kesim, hani şey sürecinde de az önce konuştuk hani, bu korku bazı insanlarda bir temkinliliğe, geri çekilme durumu yaşıyor olabilir ama genel itibarıyla benim düşündüğüm, insanları törpülemek veya geri durmaktan öte, çok daha şiddetlendirebiliyor,

diyebilirim yani. Bir noktadan baktığımızda, aslında diyalektik ilişki olarak da bizim yararımıza olduğunu söyleyebilirim. (Görüşmeci 13, 06.02.2013)

Görüşmeci 14 de, tutuklanmadan önce de, tahliye olduktan sonra da davranışlarında herhangi bir kısıtlamaya gitmediğini; yaşadığı mağduriyetlerin bilinçli olarak yaptığı eylemlerin bedeli olduğunu düşündüğünü söylemektedir:

Çok kısıtlamaya gitme gereği duymuyordum, yani sonuçta bu bilinçli yaptığımız bazı faaliyetlerdi. Yani bugün bir basın açıklamasına katılmak... Bir bedeli olur. Yani nedir bunun bedeli, eğer bugün gerçekten karşınızda muhalifi olduğunuz kesim güçlüyse ve birçok alanda size karşı mücadele ediyorsa ve siz biraz daha özgürleşmek veya toplumun geneliyle eşitlenmek istiyorsanız, ortaya bir bedel koymanız gerekiyor ya da bir mücadele ortaya koymanız gerekiyor. Bu mücadelenin de bir bedeli olur. Yani cezaevi de sonuçta, cezaevi de hani ne bileyim farklı farklı bazı mağduriyetlerimiz, bu ödediğimiz bedeldir sonuçta. Yani cezaevinin de bu mücadelenin bir bedeli olduğunu düşünüyorum. Girmeden önce de böyle düşünüyordum. (Görüşmeci 14, 07.02.2013)

Görüşmeci 18 ise tutuksuz yargılanmanın kendi hayatında değil ancak ailesinin hayatında bazı değişiklikler yarattığını, tedirgin olduklarını söylemektedir:

Hayır, ya en azından beni etkilemiyor. Çünkü ben dediğim gibi suç işlemediğimi düşündüğüm için, beni rahatsız etmiyor bu durum. Ailemi tedirgin ediyor. “Ya sana ceza verirlerse ve sen tekrar tutuklanırsan...” şeklinde tedirgin ediyor. Onlara göre benim zaten hiçbir... Bu kadar duyarlı olmama gerek yok, çünkü benim işte ne bileyim ailemin gelir seviyesi orta düzeyde zaten, bir sıkıntım yok, tamam çok lüks yaşamak zorunda değilim, zaten onlar da o kadar lüks yaşamıyorlar. Ama “yemeğin var, evin var, evinde otur; okulun da var, okuluna git; sonra bir işte çalışırsın” mantığıyla baktıkları için zaten başlı başına çok büyük yanlışlar yapıyor onlara göre. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Bazı görüşmecilerse ailevi sebeplerden ötürü, tahliye olduktan sonra siyasi eylemlere aktif olarak katılmadıklarını, aslında düşünce olarak “daha politik” olduklarını ifade etmişlerdir:

En basitinden ben artık törpülenme mi diyeyim, yoksa apolitize olma mı diyeyim; ama eskisi gibi eylemlere gidemiyorum. Fakat bu apolitize oluşumdan kaynaklı değil, aksine daha politığım, ama diğer parametreler biraz daha bunun üzerine çıktığı için, bu tür bir şey yaşanıyor. Yani burada söylemek istediğim aslında şey, daha çok eylemlere gidemiyorum. Daha politığım, ama daha çok eylemlere gidemiyorum. Çünkü başka etkenler var. Örneğin iki kardeşimin tutuklu olması, birinin sürgünde olması, ailemin ekonomik sorun yaşaması... Yani yine hepsinin doğruluğunu kabul ediyorum, hepsine yine giderim; hatta daha politik, daha aktif bir şekilde de giderim; fakat bunları da göz önüne aldığımızda biraz daha farklı yaklaşıyorum. (Görüşmeci 12, 06.02.2013)

Bazı görüşmeciler tutuksuz yargılanıyor olmanın, henüz mahkemeler devam ettiği için, eylemlere gitmekten çekinmelerine yol açtığını; zaten tahliye olduktan sonra bir süre teknik takip olduğunu ifade etmişlerdir:

Şimdi mesela altı ay, cezaevinden çıktıktan sonra altı ay boyunca yasal teknik takibin var zaten. Yani attığın adıma kadar adamlar kimlerle konuştuğuna, ne yaptığına, ne ettiğine kadar dikkat ediyorlar. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Ya bir defa, izlendiğini düşünüyorsun. Tutuksuz yargılanıyorsun, izlendiğini düşünüyorsun. Seni izliyorlar, ne yapıp ne ettiğini, işte nasıl bir hayat sürüyor işte, örgütsel bağlantıları var mı, hâlâ eylemlere gidiyor mu şeklinde izledikleri kesin zaten. Bir de mahkemen devam ediyor işte, bir de hani ceza aşamasına geldin, sonuç yaklaştı. İnsanda tedirginlik var tabii. Hani “Acaba şu eyleme gitmem, ceza almama yol açar mı? Şu eyleme gitmem işte mahkemede bir kanaat oluşturur mu?” diye insan düşünüyor tabii. Bu da ister istemez kısıntılara gidiyor yani. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Evet, yani dediğim gibi, daha pasifsin. Yani bir... Şu İstiklal’de bir eylemin olduğunu veya işte bir problemin olduğunu gördüğün an uzaklaşıyorsun oradan. Hani veya ne bileyim, mahkeme süreci devam ediyor, okula gidiyorsun, okulu acaba bitirir miyim, ceza alır mıyım psikolojisiyle beraber “ne yaparım, ceza aldıktan sonra ne yaparım?” düşüncesi içerisine giriyorsun. (...) “Gitmek zorunda kalabilir miyim? Yeni bir cezayla karşılaşabilir miyim? Veya yeni bir şeyden dolayı beni tekrar yargılayabilirler mi?” aslında korkusu var sürekli. Bundan dolayı, hani bu tedirginlikten dolayı bazen bazı adımları atmakta şey yapabiliyorum; kendimi durdurabiliyorum yani. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

Görüldüğü gibi bazı görüşmecilerde tutuklanıp tahliye olduktan sonra siyasi eylemlere katılma açısından bir geriye çekilme durumu gerçekleşmiş, bazı görüşmeciler ise herhangi bir değişiklik yaşamadığını, eylemlerinde de herhangi bir değişiklik olmadığını belirtmiştir. Tüm bu durumlarda görüşmecilerin yakın çevrelerindeki bireylerin siyasi görüşleri, onların yaşantılarındaki değişiklikler, görüşmecilerin siyasetle ilgilenmeye nasıl başladıkları gibi birçok kıstas belirleyici olmaktadır.

3.4.4. Cinsiyet Temelinde Ortaya Çıkan Farklılaşmalar

Daha önce de belirtildiği gibi, bu araştırma kapsamında toplam 7 kadın ve 15 erkek ile görüşme yapılmıştır. Tablo 1’de de belirtildiği gibi, kadın görüşmeciler Görüşmeci 3, Görüşmeci 7, Görüşmeci 17, Görüşmeci 18, Görüşmeci 19, Görüşmeci 21 ve Görüşmeci 22’dir (bk.: Tablo 1).

Türkiye’de ataerkil kültürün egemenliği ve kadınların maruz kaldığı toplumsal baskılar göz önüne alındığında, iktidar uygulamalarının işleyiş biçimlerinin, amaçlarının ve etkilerinin cinsiyet temelinde de farklılaştığı söylenebilir. Bu kısımda görüşmecilerin, cinsiyet temelinde farklılaşan cezaevi ve sonrası tecrübeleri ile bu tecrübeler hakkındaki düşüncelerine yer verilecektir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, araştırma kapsamında görüşülen kadınların biri hariç tamamı, kadın olmanın tutukluluk sürecinde ve tahliye sonrasında, erkek olmaya göre daha farklı durumlar ortaya çıkardığını belirtmiş; bu durumların kimi zaman olumlu, kimi zamansa olumsuz olduğunu ifade etmiştir.¹³⁶

Kadın görüşmeciler, kendilerini nasıl tanımladıkları sorulduğunda, genellikle erkek görüşmecilerden farklı olarak, sadece siyasi görüşlerini ve/veya etnik kimliklerini belirterek cevap vermemiş, cinsiyetlerini de özellikle vurgulamışlardır:

Kendimi nasıl tanımlayayım ben... Kürt sorununa duyarlı ya da biraz canı yanmış bir Kürt kadını. Kürt sorunu değmiş de diyebiliriz. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

(...) daha çok üniversiteli ve kadın kimliğimle yaşıyorum. Çünkü hani belki insanı var eden daha çok ezilmiş kimlikleridir ya bu toplumda hani, neye daha çok damarına basıyorlarsa o konuda kendini daha bir sivriltirsin yani. Kadın olmak da, yani sokakta yürürken bile rahat yürüyemediğim bir memlekette kadın olmak herhalde kendi kimliğimi ifade ederken en çok kullanacağım argümandır diye düşünüyorum. (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Neden cinsiyetlerini de belirttiklerini ve kadın olmayı nasıl değerlendirdiklerini ise görüşmeciler şu şekilde açıklamışlardır:

Kadınlığın durumu farklı oluyor çünkü. Biraz daha duygusal oluyor, biraz daha can acıtıcı oluyor. Bir de hem kadın olduğun için eziliyorsun, hem Kürt olduğun için eziliyorsun. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

Kadınların şöyle bir durumu daha farklı, kadınlar zaten toplum içinde çok ciddi biçimde bastırılmış bir kesim. Siz tam böyle... Yani bazı arkadaşlarımda belki benim gözlemlediğim bir şeydir, (...) yanlış da gözlemlemiş olabilirim; yani siz belki sesinizi biraz çıkartmaya başladığınız anda, bu sefer kafanıza devlet biniyor, bu sefer o sizi susturmaya çalışıyor. E evde biraz sesinizi çıkartmaya çalışsanız; abiniz, babanız sizi bastırıyor. (...) siz kadın olduğunuz için dört bir taraftan çevriliyorsunuz. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Kadın olmak zaten hani doğuştan başlayarak, toplumun bir öğretisi vardır ya, yani erkek egemen bir sistemde yaşıyorsun ve sürekli hani kadının ikinci planda kaldığı,

¹³⁶ Sadece Görüşmeci 17, kadın olmanın herhangi bir farklı durum yarattığını düşünmediğini söylemiştir. Bu konuya, bu bölümün sonunda değinilecektir.

kadının ikinci cins olduğu, iŖte kadına belli baŖlı -yani aileden tut da, topluma kadar belli baŖlı- Ŗeyler var. Yani ben bunu normal, tutuklanmadan önce de yaŖıyordum iŖte, (...) yani ben hani kadının sadece erkekler tarafından ezildiğini vesaire de düşünmüyorum, kadının kadın tarafından da ezildiğini düşünüyorum. Bunu tabii hapisane deneyimimde de açık bir Ŗekilde yaŖadım. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Görüldüğü gibi kadın görüşmeciler, kadınların hem erkekler tarafından, hem kadınlar tarafından; hem de devlet, toplum ve aileleri tarafından ezildiklerini; bu durumun da yaŖadıkları tecrübelerle yansıdığını düşünmektedir.

Foucault (2011c, s. 63) iktidarın, bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaŖama müdahale ettiğini söylemektedir.

Butler (2012, s. 283) da, öznenin iktidar tarafından üretilmekle kalmadığını, iktidar tarafından üretiliŖ biçimlerine itiraz edip karşı çıktığını ifade etmektedir. Ona göre özne, bilhassa iktidarın özneyi kategorize etme ve onu kendi kimliğine bağlama Ŗekline itiraz etmektedir.

Bu bölümde, görüşmecilerin verdikleri cevaplardan yapılan alıntılarda, erkek görüşmecilerin cinsiyetleri de parantez içerisinde belirtilmiŖtir. Diğer tüm cevaplar, kadın görüşmecilere aittir.

3.4.4.1. Tutukluluk Sürecinde Ortaya Çıkan FarklılaŖmalar

Bu kısımda, görüşmecilerin gözaltına alınmalarından tahliye olmalarına kadar geçirdikleri süreçte yaŖadıkları tecrübelerin cinsiyet temelinde nasıl farklılaŖtığı ve görüşmecilerin bu farklılıklar hakkındaki düşünceleri ortaya konmaya çalışılmıŖtır.

Türkiye’de devletin gözetim ve cezalandırma politikaları, kadınlar ve erkekler üzerinde zaman zaman farklı Ŗekillerde işlemektedir. Bu farklılaŖmaların, polisler ile infaz ve koruma memurlarının tutum ve davranıŖlarından, cezaevi yönetmeliklerine kadar yansıdığını söylenebilir.

Örneğin Görüşmeci 7, kadın olmanın gözaltındayken de, cezaevindeyken de erkek olmaktan daha zor olduğunu ifade etmiş; kadın polislerin ve cezaevlerindeki kadın infaz ve koruma memurlarının, cinsiyetlerinden ötürü toplumsal hayatta maruz kaldıkları baskının etkisiyle, tutuklu ve hükümlülere daha sert davranabildiklerini; bir anlamda iktidarı ele geçirdiklerinde “erkekleştiklerini” söylemiştir¹³⁷:

Yani gardiyanlarla yaşadığım problemler... Yani onlar da bir kadın mesela. Kendi cinslerine uygulamış oldukları o şeylik, erklik; yani kendini iktidar olarak görmesi, toplumun ona vermiş olduğu şeyi, kadın kimliğini hiçbir zaman benimsemiyor ve her zaman şey olmak istiyor aslında, mesela erkeği birçok noktada eleştirse dahi, erkeğin ona belki evde uygulamış olduğu baskıyı ve şiddeti gelip sana orada, işte tutukluya, hükümlüye her neyse, oradaki hapishanedeki kadına yönlendiriyor, yöneltiyor mesela. Çok yakıcı bir şekilde gördüm yani, kadın olmanın hapishanede ya da işte polisle gözaltına alınmadaki o şeyini, zorluğunu... (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Kadın görüşmecilerin, cezaevlerindeki keyfi uygulamalar ve hak ihlalleri ile ilgili olarak en çok dile getirdikleri konu, cezaevlerindeki infaz ve koruma memurları tarafından taciz edilmeleridir:

Odadan çıktığında arama, üst araması vardı. Ayakkabı araması, üst baş araması diye. Taciz olabiliyordu bazen. Kadınlar... Kadınlar taciz edebiliyordu, rahatsız edebiliyordu, cimcikleyebiliyorlardı insanı pislik olsun diye, yapan tipler vardı. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

Yani zaten mesela arama yaparken çok açık bir şekilde taciz ediyorlar. İşte ayakkabını çıkarıyorlar ya, hücreden çıktığın esnada. Ondan sonra üstünü arıyorlar, güya kaba arama yapıyorlar ama bazıları mesela işte göğsünü tutup sıkıyor mesela, bazıları işte ne bileyim bacak arana elini atıyor mesela. Bence bunların hepsi birer taciz... Orada tartışyorsun, ediyorsun ama... Ya da işte çıplak aramaya tabii tutulman... Yani senin isteğin dışında, işte tamamen vücudunu görmek, görme isteği... Bu başka bir şey değil yani kesinlikle. Orada senin soyunman, bu bir taciz mesela... Karşı çıktığında genelde hakaret ediyorlar, zaten böyle çok o esnada tartışılacak bireyler olmuyorlar. Yani işte... Ya da tartıştığında da işte “Bu da bizim görevimiz, işte biz de bunu yapmak zorundayız” vesaire; ama tabii biliyorsun ki bazen daha iyi, normal bir gardiyana denk geliyorsun, o aynı aramaya tabii tutmuyor ama bir başkası o aramaya tabii tutuyor. Tamamen keyfi, bireysel uygulamalar yani... (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Kadınların cezaevlerinde daha çok tacize maruz kaldığını, erkek görüşmeciler de dile getirmiştir. Örneğin erkek görüşmecilerden biri şunları söylemiştir:

¹³⁷ Görüşmecinin bu düşüncesi, 1971 yılında Prof. Dr. Philip G. Zimbardo liderliğinde yapılan Stanford Hapishane Deneyi’ni akla getirmektedir. Bir sosyal psikoloji deneyi olan ve “Zimbardo Deneyi” olarak da anılan bu deneyde denekler, gardiyanlar ve mahkûmlar olmak üzere ikiye ayrılarak sahte bir hapishaneye yerleştirilmiştir. İki grubun da rollerini kısa sürede içselleştirmesi sonucunda çeşitli sorunlar yaşanmış ve deney kontrolden çıkmıştır. Altıncı günün sonunda ise deney sonlandırılmıştır. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bk.: “Stanford Prison Experiment”.

Aramalarda falan çok sıkı bir arama yapıyorlardı, taciz diyebileceğimiz noktaya kadar varabiliyordu. En azından bizde yine pek o kadar sıkıntı yaşamıyorduk; ama kadın arkadaşlar, kadın cezaevlerinde o tür sıkıntılar yaşıyorlardı. (Görüşmeci 1, 06.01.2013)

Görüşmeciler taciz sorununun yanı sıra; cezaevi yönetmeliklerinin daha çok erkek tutuklulara ve hükümlülere göre düzenlendiğini, kadınların dikkate alınmadığını belirtmiştir. Bu konuda Görüşmeci 21, şunları dile getirmiştir:

Mesela kadın cezaevinde şöyle bir zorluk yaşıyoruz; giyim, yani kıyafet istek hakları var yani, mesela işte iki kazaktan fazla olamaz, tamam mı? İçeride belirli sınırdaki eşyan olacak. Bu o kadar erkeklere göre düzenlenmiş ki, mesela içeri atkı sokamıyoruz arkadaş, şal sokamıyoruz. Çünkü neden? Kıyafet şeyinde şal diye bir şey yok. Tespih var, şal yok. O kadar saçma ki! Sonra tespih için dilekçe yazdım, dedim ki “Tamam öyleyse madem, tespih istiyorum” diye. Bu sefer de şey diye cevap geldi, işte “Kadın cezaevinde tespih verilmemekte”... E arkadaş yani anlamadık. Mesela cezaevinde lacivert ve yeşil yasak... İşte lacivert gardiyanların kıyafetiyle karıştırılma, kaçma diye; yeşil de askerlerin rengi diye. Dilekçe yazıyoruz, diyoruz ki yav yeşil serbest olsun, cinsiyet farklılığı var yani, kadın cezaevi için yeşilin yasak olması kadar mantıksız bir şey olabilir mi yani? Askerle sen beni nasıl karıştırabilirsin ya? Düşünsene yani... Onun için mücadele ettik, ettik, ettik... Dava açtık, bilmem ne yaptık, bir sürü uğraştık, içeride insanın da vakti bol yani, öyle şeylerle hiç uğraşmaktan kaçmıyorduk yani. Sonunda ben çıkmadan önce, düşün o bir buçuk iki yıla yakın sürelik mücadele sonuç vermişti yani. (...) Yani bir şal için infaz hâkimine gidiyorsun düşünsene, cumhuriyet savcısının karşısına çıkıyorsun, diyorsun ki “şal istiyorum ya...” (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmeci 19 da, kadın olmanın cezaevinde farklı durumlar yaratıp yaratmadığı, kendisi erkek olsaydı cezaevinde yaşayacaklarının daha farklı olacağını düşünüp düşünmediği sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

Tabii. Çünkü... Ya bu hapisanenin kendi koşullarından da... Mesela F tipinde kalan erkek arkadaşlarımla da görüşüyordum, koşulları çok daha farklı, idareyle kurduğu ilişki biçimi veya ne bileyim kadındaki baskı unsurları daha fazla... (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Bu görüşmeciye neden böyle düşündüğü, kadınlar üzerindeki baskı unsurlarının neler olduğu sorulduğunda ise şöyle söylemiştir:

Mesela sohbet bizde iki buçuk saat, F tipinde altı saat... İşte nasıl başka... Aklıma geliyor mu... Kılık kıyafet mesela... Daha... İşte müdürünün, işte hapisane müdürünün seni uyarmaması için, ikaz etmemesi için daha tırnak içinde “edepli” giyinmen gerekiyor. Ama erkeklerde böyle bir durum söz konusu değil. (...) Tabii uyarıyorlar (kadınları), “böyle giyinmeyeceksin” diyorlar. (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Bir başka dikkat çekici nokta, kadın görüşmecilerin cezaevlerinde “sadece kadınlarla” bir arada olmaya, kadın kadına kurdukları ilişkilere, cezaevlerinde birlikte yarattıkları ortama ve kurdukları dayanışmaya büyük önem ve değer atfetmeleridir.

Örneğin Görüşmeci 21, kaldığı cezaevini bir “kadın ütopyası”na benzetmiş, kadınların birbirlerini çok daha iyi anladığını, kadınlarla bir aradayken kadın olmanın bilincine ve gücüne çok daha iyi vardığını ifade etmiştir:

(...) kadın olmanın verdiği şöyle bir olumlu durum var; mesela orada sadece kadınlarla berabersin, tamam mı? Mesela dışarıda bunu hiçbir zaman fark edemezdim herhalde yani. Çünkü içeriye girmemiş kadın arkadaşlarımda da fark edemiyorum. Sadece kadınlarla olmanın verdiği zevkin ne demek olduğunu anlıyorsun yani. Seni asla bir erkeğin anlayamayacağını, tamam mı? Ya bir kadın kadar, istediğin kadar farklı düşüncede, şeyde olsun böyle nasıl söyleyeyim, çok karakter olarak birbirinize çok zıt olun; ama bir kadının seni ne kadar iyi anladığını anlıyorsun yani. Orada yaratılan farklı bir atmosfer var ya, erkeklerin olmadığı zaman... Ya bir kadın ütopyası gibi bir yer orası yani. İki tane gardiyanın haricinde hiç erkek görmüyorsun, o gardiyanları da yani kırk yılda bir görüyorsun. Ve sürekli kadınlarla berabersin, çok böyle, çok naif bir ortam var ya, yani böyle... Mesela birlikte kaldığımız arkadaşlar, işte orada müebbet arkadaşlar, işte ne bileyim aynı dava arkadaşlarımız, işte ne bileyim böyle var ya yani... Çok şey ya... Yani o kadar güzel bir ortam yaratıyorsun ki; diyorsun mesela bir erkek olsa burada, asla böyle bir ortam yaratılmazdı yani. O kadın olmanın bilincine, tamam mı, kadın olmanın gücüne en iyi vardığın yerlerden bir tanesi cezaevi. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmeci 18 de gülererek, cezaevinde kadınlarla bir arada erkek egemen toplumdan soyutlanarak yaşamının “çok büyük bir artı” olduğunu ifade etmiştir:

(...) dışarıda çok böyle ataerkil, erkek egemen bir toplumda yaşıyorsunuz, etrafınızda çok fazla erkek var, zihniyet erkek, yaşam erkek, her şey erkek... Ama cezaevine girdiğiniz zaman yirmi dört tane kadının içindesiniz ve sizin hayatınız hep kadın. Tamam cezaevi faktörü var orada; ama cezaevini çok şey yapmıyorsunuz kendinize, yani cezaevi yönetimini çok baz almıyorsunuz. Dediğim gibi belli arkadaşlar sadece onlarla (cezaevi personeliyle) muhatap olduğu için, yani sırf orada kadınlarla, kadın gibi yaşayabiliyorsunuz. Bence bu da çok büyük bir artı... (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Görüşmeci 22 de, cezaevinde kadınların erkeklerden daha güçlü, daha yaratıcı, daha üretken olduğunu söylemiş ve kadınların birbirlerine daha bağlı olduklarını, mutlu olmayı başarabildiklerini ifade etmiştir:

Kadınlar içeride her zaman daha güçlü, erkeklerden daha güçlü, daha yaratıcı her konuda. Yani daha çok mutlu olabiliyor, hani daha çok mesela ufak şeylerden mutlu olmayı becerebiliyor. Hani kendine bir şeyler yaratabiliyor, sıkılmıyor. Erkekler öyle değil mesela, hani ne bileyim yemek konusunda mesela... Erkeklerle

sorsan orada kaç çeşit yemek yapabilmıştır, bu bir şey mesela... Ama kadınlara sorsan yüz çeşit yemek yapmıştır, o yine karnını doyurur yani, bir şekilde mücadele eder, bulur, o imkânsızlığın içinde yapar. Mesela biz yapıyorduk, kettle'da yemek pişiriyorduk hani, hatta ateş yakığımız bile oldu. Ateşin üstünde yemek pişirdiğimiz bile oldu demlikte. Yani hani diyorum ya, bir şekilde buluyorsun. Ama erkeklere sorsan mesela, "Ya ben üüf... Her gün kavurma yedim, hani kantine yazdım geldi." Ama öyle değil işte hani, senin içeride bulunduğun arkadaşların durumu el vermeyebilir maddi olarak ya da şey olarak. Mesela orada komün yaşıyorsun, her gün kavurma yiyemezsin, her gün hazır yiyemezsin. Ya da gelen yemeği beğenmezsen ne yapacaksın? Biz yemekleri dönüştürüyorduk mesela. Gelen yemekler zaten yenecek gibi değil. Çok yağlı vesaire, işte bezelyeden Rus salatası, pılavdan kısır... Ne bileyim hani, bir sürü şey orada yaratıyorsun. O açıdan hani kadınlar orada hayata daha çok bağlı yani, daha çok üretken, daha güçlü olduğunu düşünüyorum yani bu konuda. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Sadece Görüşmeci 3, kadın olduğu için birlikte tutuklandığı arkadaşlarından ayrı kaldığını, yaşlı Kürt kadınlarla bir arada kaldığı için sıkıldığını; erkeklerin cezaevlerindeki ortamları daha disiplinli ve düzenli olduğu için, onların daha şanslı olduğunu söylemiştir:

Kadınlığım biraz şey için sıkıntı oldu. Grup arkadaşlarımdan ayrıldım, onun dışında pek bir şey yoktu aslında, kadının ayrıca bir şeyi yoktu orada sanki. (...) Cezaevi yaşantısı zaten fark ediyordu. Erkekler biraz daha disiplinli, biraz daha düzenli yaşarken; biz biraz daha rahattık. Kadın zaten, kadınların çoğu zaten anneydi, çok duygusaldılar. Çocukları muamelesi yapıyorlardı böyle bana. Sıkıldığım da oluyordu fazlasıyla o yüzden. Öyle bildiğin Kürdistan'dan teyzeleri falan getirmişler. Mitinglerden, Newroz'dan getirmişler koca koca anneleri... Sıkıcıydı biraz o yüzden. Erkekler şanslıydı, hem birlikteydiler, hem biraz daha düzenli bir ortamdı. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

Görüşmecilerin tutukluluk sürecine ilişkin olarak, cinsiyetleriyle ilgili düşünceleri genel olarak bu şekildedir.

3.4.4.2. Tahliye Sonrasında Ortaya Çıkan Farklılaşmalar

Araştırma kapsamında görüşülen bireylere, tahliye olduktan sonra çevrelerindeki insanların (aile bireyleri, akrabalar, komşular, arkadaşlar vs.) kendilerine karşı nasıl bir yaklaşım sergilediği, tutum ve davranışlarında herhangi bir değişiklik olup olmadığı sorulmuştur. Böylece görüşmecilerin, tahliye olduktan sonraki süreçte yaşadıkları tecrübelerin cinsiyet temelinde nasıl farklılaştığı ve bu farklılıklar hakkındaki düşünceleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kadın görüşmeciler genellikle, tutuklandıkları için haklarında asılsız söylentiler yayıldığını; olumsuz tepkiler yüzünden, aile bireylerinin diğer insanlarla olan sosyal ilişkilerinin zayıfladığını; çeşitli zorluklarla baş başa kaldıklarını ve çevreden baskı gördüklerini; bunun da onlar için yıpratıcı bir süreç olduğunu anlatmışlardır.

Ancak görüşmeciler arasında tutuklandığı için çevresindeki insanlardan olumlu tepkiler alan, hatta “gurur kaynağı” olarak görülen kadınlar da vardır; olumsuz tepkiler alan ve “utanç kaynağı” olarak görülen erkekler de vardır.

Bu sebeple kadınların, erkeklere göre genellikle daha yoğun ve daha farklı türden baskılara ya da olumsuz tepkilere maruz kalabildikleri söylenebilir de; cinsiyetin bu noktada doğrudan ve tek başına belirleyiciliği olduğu söylenemez. Tutuklanan bireylere yönelen olumlu ya da olumsuz tepkiler daha çok, tepki gösterenlerin siyasi düşünceleri ve geçmiş yaşantıları doğrultusunda farklılaşmaktadır.

Ancak görüşmecilere göre, sahip oldukları cinsiyet; kendilerine yönelen olumlu ya da olumsuz tepkilerin yoğunluğunu belirlemekte; tepkilerin şiddetini arttırmakta ya da azaltmaktadır. Örneğin, zaten olumsuz tepki verecek olan bir birey, eğer tutuklanan kadınsa, daha da olumsuz bir yaklaşım sergileyebilmektedir. Tüm bu durumları ortaya koyabilmek için, öncelikle görüşmecilerin tutuklanmalarıyla birlikte ailelerinin neler yaşadığına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Örneğin Görüşmeci 21, tutuklanmasının, annesinin sosyal yaşamına olumsuz şekilde yansıdığını, annesinin arkadaşları ve komşuları tarafından dışlandığını, bunun da onun için ağır ve yıpratıcı bir durum olduğunu ifade etmiştir:

(...) annemin günü vardı mesela, gün arkadaşlarının büyük çoğunluğu tepki gösterdiği için ayrıldı yani. Mesela onun için zor bir durum. Çünkü kadının hayatını şekillendiren şey ilişkiler ve bunlardan, benim yaşadığım bir şey yüzünden, dışında bırakılmak zorunda kalıyor yani. E onun için ağır oldu, birçok insanla ilişkilerini sınırlamış oldular. E o durumda tabii, yıpratıcı etkisi onlar için öyle oldu. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Kadın görüşmeciler genellikle, kendilerinin ve ailelerinin üzerlerindeki çevre baskısının, kadın olmalarından ötürü daha fazla olduğunu düşünmektedir. Örneğin bu görüşmeci, ailesinin kendisine her zaman destek olduğunu; ancak oturdukları mahallenin toplumsal ve kültürel yapısı sebebiyle, mahalledeki insanlar tarafından baskıya ve dışlanmaya

maruz kaldıklarını ifade etmiş ve kendisi eğer erkek olsaydı, ailesinin de daha az zorluk çekeceğini düşündüğünü söylemiştir:

Şimdi oturduğumuz mahalle çok politik bir mahalle değil memlekette. Annemler bayağı baskı yaşadılar yani bu konuda. (...) bilmem kimlerin kızı terörist olmuş, bilmem ne, cezaevine de girmiş... Şimdi toplumda bir kadın algısı var tamam mı? Ben erkek olsaydım ve cezaevine girmiş olsaydım, emin ol ailem bu kadar baskıyla karşılaşmazdı yani. Şimdi sen hem devrimcisin, devlete kafa tutmuşsun; ama aynı zamanda bir kadınsın yani. Bir had bildiriyorlar. Yani sen bir kadın olarak nasıl böyle şeyler yaparsın ya, sen kimsin, nereye gittin sen, ne yaptın böyle... Böyle bir şey var yani. (...) bir dedikodu ağı var tamam mı? (...) Mesela uzun süre memlekete gitmiyorum yani, nerede bu kız? E sonra mesela biri birini duyuyor, yalan yanlış bir haber. Ne bileyim, yani dağa çıktığıma dair haberler mi duymadım, işte uyuşturucudan içeriye girdiğime dair dedikodular mı duymadım, ya böyle şey, herkes kendi kafasından bir şey uyduruyor. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Benzer şekilde Görüşmeci 19 da kadınların sadece tutuklanmasının değil, aktif bir şekilde siyasetle ilgilenmesinin dahi toplum tarafından yadırgandığını ve tepki çektiğini düşünmektedir:

Bir kadının tutuklanması, bir erkeğe göre toplumda daha anormal karşılanan bir durum. Bu gerçi her şeyde öyle yani, belki biz daha çok hani üniversiteliyle muhatap olduğumuzdan çok anormal gelmiyor mesela; bir kadının aktif solculuk yapması bu memlekette anormal karşılanan bir şey. Mesela bir köye gidip derdini anlatırken, erkek muhtemelen daha rahat anlatır. Kadının sözünü çok dinlemezler muhtemelen diye düşünüyorum. Tutuklanmak da bir yerde öyle bir şey hani, daha... Daha anormal karşılanıyor. (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Kadın görüşmeciler ayrıca siyasi bir mücadele içerisinde yer almanın, devlete karşı gelmenin ve bunun bedelini göze almanın kadınlar için çeşitli sebeplerden ötürü daha zor olduğunu; kendilerine yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılarak bunları yapabildiklerindeyse hem devlet tarafından, hem de çevrelerindeki insanlar tarafından daha tehlikeli ve tedirgin edici görüldüklerini ifade etmektedir:

Devletin her dönem şey yaptığı, şu algıyla hareket ettiğini düşünüyorum mesela: Kadınsan daha tehlikelisin. Çünkü yani mesela o kadar çok kadını himaye altında tutmaya çalışan kurum var ki; aile bunlardan biri, toplum bundan biri ve başkaldıran bir kadın, bunların hepsinden sıyrılmış bir kadındır hani... Övündüğüm için falan söylemiyorum, çevresel faktörlerin etkisinin olduğu bir durum ve belki de bir kadının ayaklanması daha zor ve yaşadıklarına dönüp baktığında, hangi sorundan kaynaklanırsa kaynaklasın; ister hani tacize, tecavüze uğramış bir kadın olsun, ister eğitim hakkı elinden alınmış bir kadın olsun, isterse yoksul bir kadın olsun; başkaldırması bir erkeğe göre daha çok kırılmanın yaşanması gereken bir durum diye düşünüyorum. (Görüşmeci 19, 15.02.2013)

Ya dışarıda cezaevine girip çıkmış bir kadın olmanın verdiği, yarattığı izlenimle; cezaevine girip çıkmış bir erkeğin yarattığı izlenim aynı değil. Bu sadece mesela

bizler arasında söylemiyorum. Genel itibariyle toplumsal olarak söylüyorum yani. Mesela ya, düşünsene ya, “Devlete kafa tutmuş bir kadın, bana mı kafa tutmaz!” diye düşünüyorlar. Yani mesela bir kadının nasıl böyle bir şey yapabileceğini çok anlayamıyorlar. Yani buradan da mesela bir şeyin var senin, ne bileyim... Nasıl anlatılır ki yani... Sen kadınsın, bir kadın kimliğini de savunmuş, ne bileyim bir de bir şey için mücadele ediyorsun, bunun için böyle bir şey yaşamayı da göze alıyorsun. Bu insanları biraz tedirgin eden bir şey herhalde, anladığım kadarıyla yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Kadın görüşmecilerden biri, ailesi ve akrabaları tarafından tutuklandığının gizlendiğini; bunun da olumlu bir davranış, hatta bir “iyilik” olarak görülerek yapıldığını ifade etmiştir:

Anneler aslında çok gizlemişler benim tutuklu olduğumu. Yani utandıkları için mi, artık bilmiyorum. Kendilerince bir mantıkları var onların. Çok kimseye söylememişler, sadece tek bir komşumuza söylemişler benim tutuklandığımı. O kadın da gayet olumluydu, yani anlayışla... Pek olumsuz bir yaklaşımı olmadı bana karşı. Ama akrabalarım açısından düşünürsek; yani annemin tarafı (...) biraz daha yurtsever olduğu için çok ciddi tepki göstermedi. Ama kendi taraflarında “Çık çık... Bu kız da gitti, cezaevine girdi...” mantığı birazcık var. Yok demek çok ütöpik olur. Ama babamın tarafı ise direktman... Çok keskin çıkışlar, çok keskin şeyler... Yani mesela benim amcam çok büyük bir marifetmiş gibi “Biz kimseye söylemedik, bakın haberiniz olsun, bak biz size çok büyük iyilik yaptık” mantığıyla gelip bize bunu çok büyük bir şeymiş gibi; bana, benim yüzüme gelip bunu söyleyebildiler. Artık gerisini sen çıkartabilirsin herhalde bundan... (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Bu görüşmeciye, bahsettiği duruma ne tepki verdiği sorulduğunda ise şöyle söylemiştir:

(...) Ben amcamlarla pek fazla hani görüşmediğim için çok... Yani sadece haftıdan bir gülümsedim, iyi halt ettin der gibisinden... (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Görüşmeci 21 de çevresinden gelen olumsuz tepkilere karşı kendisinin ve ailesinin nasıl bir tutum sergilediği sorulduğunda şunları dile getirmiştir:

Valla ben hayatımdan çıkararak cevap verdim yani. Çünkü mesela dostluk bazı şeyleri kapsayabilmeli yani, işin içinde bunlar da olmalı. Hani benim üzüldüğüm şeye üzülme, benim sevdiğim şeye sevinmeyen bir insanla paylaşımın bir yere kadar olur. Bunu cezaevinde daha net gördüm. Ondan dolayı da hayatımdan çıkararak cevap verdim. Anneler de işte daha ilişkileri keserek, işte ne bileyim, böyle daha çevrelerini küçülterek ya da insanları duymamazlıktan gelerek... Öyle bir cevap verdiler, yani bu sürece böyle... (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmeci 22 de, kadın olmanın kesinlikle daha farklı durumlar yarattığını düşündüğünü ifade etmiş ve tutuklandığı için ailesinden aldığı olumsuz tepkilerin dahi kadın olmasıyla ilişkili olduğunu, kadınların verdiği mücadelenin erkeklerinkinden daha zor olduğunu belirtmiştir:

Kesinlikle düşünüyorum. Ya çünkü toplum... Zaten hani yaşadığımız toplum her ne kadar şey olsa da hani, ataerkil bir toplum. Gerçekten erkeklerin hani çok rahat yaşadığı bir toplum... (...) Hani erkekler bir kez mücadele ediyorsa, kadınların iki kez mücadele etmesi gereken bir toplum. (...) Ya direkt mesela, bana bile şu yapıldı yani, hani “Sen birine mi âşkınsın, sevgilin mi var?” Benim kendimin mesela siyasi düşüncem olamaz, hani ben kadını ya, kesin ya bir erkekten etkilenmişimdir, ya birini örnek almışım. Hani bana bile bu şekilde, hani şeyler yapıldı, ne diyeyim ona... İmalarda bulunuldu, yani hani “Acaba sevgilin mi var?” Ya böyle bir şey olabilir mi ya? (...) hani kadınsan düşüncem olamaz, kadınsan tek başına gerçekten bu noktalara gelemezsin, düşünemezsin, mücadele edemezsin gibi bakılıyor. O yüzden yani, kadınların işi daha zor. E bir de daha çok ötekileştiriliyorsun. (...) Yani erkeklerde böyle bir durum yok, hatta ağalar paşalar gibi karşılanan erkekler var yani. O yüzden kadınların diyorum ya, iki kez mücadele etmesi gerekiyor bu konuda. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Görüşmeci 22'nin bu düşüncelerini doğrular biçimde, erkek görüşmecilerden Görüşmeci 8, tutuklandıktan sonra köyde insanların kendisine daha çok saygı duyduğunu, önem verdiğini; bu anlamda tutuklandıktan sonra özgüven kazandığını ifade etmiştir:

(...) biraz daha tutumları hani işte bir saygı duyma durumu daha fazla gerçekleşiyor. Bunu gördüm mesela, eskiden mesela bizim işte köyde ihtiyar heyeti falan oturur. Akrabalar falan otururlar, eskiden hani sürekli işte kapı eşiğinde otururduk, hizmet ederdik, çay doldururduk, yemek hazırlardık vesaire... Giderlerken işte ayakkabılarını verirdik falan... Bu şeyden (tutuklamadan) sonra artık mesela şunu gördüm ben kendimde, çok olağan gördüm, hani doğal gelişti mesela. Oturup mesela o cemaat içerisinde, oturup mesela bir şeyler tartışıyorum. Hani mesela imamla saatlerce tartıştım mesela, anlatabiliyor muyum? O anlamda bir özgüven... Eskiden bir çekimserlik vardı, işte büyük olana karşı işte bir saygı duyma, ona itaat etme, o ne derse onu yapma, babaya karşı aynı şekilde vesaire... O özellikle yalnız cezaevinden sonra, bu ortadan kalktı ve çok olumlu bir şey ve insanlar hani konuşabildiğimi, bir şeyleri savunabildiğimi, belli düşüncelere sahip olduğumu gördükten sonra böyle bir saygı duyma, bir önem verme durumu da gerçekleşti yani. Bu anlamda olumluydu yani... (Görüşmeci 8, Erkek, 25.01.2013)

Benzer şekilde, erkek görüşmecilerden Görüşmeci 14 de, siyasi sebeplerle tutuklanmanın aile arasında “övünülecek bir şey” olduğunu söylemiştir:

(...) aile içerisinde, yani çekirdek ya da geniş aile içerisinde bu durumu olumsuz yorumlayacak hani... Bir insan normal adli suçlamalarda cezaevine girdiği zaman çevresindeki insanlar ondan biraz utanabilir. Bizde böyle bir şey yoktur yani... Daha çok tam tersine biraz övünülen de bir şeydir. (Görüşmeci 14, Erkek, 07.02.2013)

Kadın görüşmecilerden Görüşmeci 22, Görüşmeci 21 ile benzer şekilde, eğer erkek olsaydı tutuklandığı için ailesinden bu kadar olumsuz tepki görmeyeceğini düşündüğünü ifade etmiştir:

Tamam, yine üzümlerdi, yine duygusala bağlarlardı, hani üzümlerdi; ama hani bu kadar değil. “Aaa, bu çocuk düşünüyormuş!” derlerdi. Ama kadınlar için aynı şeyi düşünmüyorlar. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Bu görüşmeciye, tutuklanmasının ailesinin düşüncelerinde herhangi bir değişiklik yaratıp yaratmadığı sorulduğunda şunları söylemiştir:

Ya ben çok zor yollardan geçtim, ya benim için içeride olmak hiçbir şeydi, benim için dışarı çıkmak bir sorundu. Yani ben dışarı çıktığımda ne yapacağım? Ben dışarı çıktığımda nasıl hani ayakta duracağım? Gerçekten kendi benliğimi nasıl koruyacağım? Hani bunun mücadelesini veriyorsun. Yoksa dönüp baktığımda mesela, acaba dışarıdaki bu bir buçuk yıl mı daha zor, yoksa içerideki beş ay mı daha zor? Dışarıdaki bir yıl, bir buçuk yıl daha zordu benim için. Bu süreçte sen eğer yıkılırsan, gerçekten teslim olursan, gerçekten hani onların dediği gibi bir insan olmaya çalışırsan; yani onlar ne derse yapan, işte ya da mesela yaptığın düşüncenin, yaptığın hareketlerin, katıldığın eylemlerin yanlış olduğunu düşünürsen; bu kırılma noktasıdır. Sana güvenleri kalmaz ve sen hani... Artık senin sahip olduğun düşüncelere de saygıları kalmaz. Bu açıdan hani sen ne kadar sağlam durursan, onlar da seni ashında o kadar takdir eder. Her ne kadar öyle görünmese de... Ya ben bu süreçte mesela sağlam kalmaya çalıştım, düşüncelerimden asla taviz vermedim, çünkü ben içeride de taviz vermedim, dışarıda da taviz vermedim, hayatım boyunca da vermeyeceğim yani. Çünkü bu, hani şey süreci değil bu, yeni alışma süreci değil; bu olgunlaşma süreciydi. Benim için “geç”ti. Hani bu açıdan sen ne kadar sağlam durursan, onların da sana saygısı o kadar oluyor yani. Artık bir şey, bir laf söyleme şeyi olmuyor. Artık “ya bu kadın hani bu kadar çok şey yaşadı, hâlâ böyle düşünüyorsa demek ki var bir bildiği” diyorlardır yani. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Görüşmeci 21 de, memleketine gittiğinde yaşlı insanlardan olumsuz tepkiler aldığını, erkek olsaydı bu kadar tepki almayacağını düşündüğünü dile getirmiştir:

(...) memlekete gittiğim zaman mesela, işte bir önceki jenerasyondan, işte ne bileyim böyle daha yaşlı insanlardan falan... Böyle bir tepkiyle karşılaşıyorum. Eminim, yani eminim ki ben erkek olsaydım herhalde şey yapmazdım yani, hani bu kadar tepki... Ya tepki değil de hani, geniş işte böyle çevre çeperden işte memleketteki böyle tanıdıklardan ettiklerden bu tepkiyi almazdım diye düşünüyorum yani. Çünkü mesela erkek olmanın verdiği bir şey var, onların gözünde çok önemli yani... Şimdi bir kadın nasıl böyle bir şey yapar, işte nasıl bir şey için mücadele eder... Bu durum çok anlaşılabilir değil onlar için yani. Hani çünkü bir kadın kimliği için bile mücadele etmek fikri o kadar yabancı ki, tutup bir de bir kadın ol, bir de başka bir şey için mücadele et böyle, bilmem ne yap falan filan... (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Ancak belirtmek gerekir ki, araştırma kapsamında görüşülen erkek bireyler arasında da yakın çevresindeki insanlardan çok olumsuz tepkiler alanlar vardır. Bu durum ise genellikle, tepki gösterenlerin siyasi düşüncelerinden kaynaklanmaktadır.

Örneğin, tahliye olduktan sonra çevresinden gördüğü yaklaşımın çok küçümseyici ve onur kırıcı olduğunu anlatan Görüşmeci 15 (Erkek), kendisine destek veren insanların ise çok az sayıda olduğunu söylemektedir:

İşte küçümseyici davrandılar bazıları. İşte “başkasının oğlu işte gidip savcı oluyor, sen de gidiyorsun terörist oluyorsun” gibisinden... (...) Yok, “adam olmaya gittin, ne olarak geldin” gibisinden... Yani böyle şeyler duyuyorum zaten. Ya... Gerçekten hani (...) cahil insanların böyle egemen olduğu bir yerde, yani bunlar o kadar basit dile getiriliyor ki, sen mesela birisine bunu söylerken yüz bin defa düşünürsün. (...) Ama o, o kadar rahat ki... Gülerek mesela diyor, “başkası savcı oldu, sen de gittin terörist oldun, adam olamadın” diye o kadar rahat söyleniyor ki... Buna karşı sen bir şey söyleyemezsin. Çünkü mantıki hiçbir şey anlatamazsın buna. Ne anlatacaksın ki? (...) Nasıl bir duruş sergileyeceğini bilemiyorsun. Kızarak mı diyeyim, hani sen nasıl bir insansın mı diyeyim, yoksa umursamayayım mı, yoksa açıklamaya mı çalışayım? Ne tepki geliştireceğini bilemiyorsun. Yani çevre çok kötüydü gerçekten, çok çok kötüydü... Yani hiç böyle... Destek olan çok azdı. Geneli böyleydi yani, böyle onur kırıcı... İşte gerçekten teröristmişsin gibi... (Görüşmeci 15, Erkek, 07.02.2013)

Bu görüşmeci ayrıca, kendi köylerinde ve çevre köylerde siyasi sebeplerle tutuklanan ilk kişi olduğunu; tıpkı kadın görüşmecilerde olduğu gibi, kendisi hakkında asılsız söylentiler yayıldığını; hatta isminin köyde, küçük çocukları korkutmak için kullanılan bir “efsane”ye dönüştüğünü ve insanların da kendisinden korktuğunu anlatmaktadır:

Bizim o çevrede ilk tutuklanan, siyasi olarak ilk tutuklanan kişi benim. Ve yani sadece bizim çevre, bizim köyde değil; yani tüm çevre köylerde de bu büyük bir ayıp olarak anlatılmış ve duyulmuş. Öyle bir duyulmuş ki işte yani... Yok işte İstanbul sorumlusu olarak çalışıyormuş, yok işte bombalarla yakalanmış, yok işte polis aracını havaya uçurmuş, yok bilmem ne... İşkenceye girmiş, kırk gündür işkencede, kimse haber alamıyor gibi şeyler söylemişler. Hâlbuki ben 1 Mayıs’a gitmişim, öyle şeyler... Böyle anlatılınca tabii, efsane gibi falan böyle... Ben gittiğimde insanlar korkuyor benden. Çocukları benimle korkuttuklarına şahit oldum yani. “Bak doğru dur, (kendi ismini söylüyor)’i çağırırız” falan diye. O kadar acımasızlardı yani. (...) Hani çocukları korkuturlar ya, “uyu yoksa kediyi çağırırım” falan... Yani düşün, bu kadar acımasızlardı yani. Ama yine başarıyla çıktığımı düşünüyorum yani o... Umursamayarak yani. Ama çok kötüydü yani çevrem... (Görüşmeci 15, Erkek, 07.02.2013)

Görüldüğü gibi cinsiyet, tutuklanan bireylerin sosyal çevrelerindeki insanlardan aldıkları tepkileri şekillendiren tek etken değildir. Erkek görüşmeciler arasında da, çoğunlukla kadınların yaşadığı sorunlarla baş başa kalan ve benzer zorluklar yaşayan bireyler vardır.

Bunların dışında Görüşmeci 21, yaşadıkları şehrin tarihinin de sosyal çevrelerinden gelen tepkilerde belirleyici olduğunu belirtmiş ve şöyle söylemiştir:

Şimdi mesela eğer Kürdistan'ın başka bir yerinde yaşıyor olsaydık, mesela insanların daha bilinçli olduğu, böyle şeylerin daha yaygın olduğu bir yerde yaşıyor olsaydık; tahminimce böyle şeyler yaşamayacaklardı. Ya yine yaşıyorlar, mesela ne bileyim Diyarbakır'da oturan bir arkadaşımın ailesi de böyle şeyler yaşıyor ama benim yaşadığım yerde¹³⁸, diyorum ya mesela insanların büyük çoğunluğu çok büyük baskılar görmüşler, çok apolitikleşmişler yani. Büyük oyunlar oynanmış yerlerden bir tanesi. Öyle olduğu için de, insanlar bu durumdan inanılmaz korkuyorlar yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Bu görüşmeci tüm bunların yanı sıra, cezaevinde uzun süre kadınlarla bir arada yaşadktan sonra, erkeklere yabancılaştığını; eskiden arkadaş çevresinin çoğunlukla erkeklerden oluştuğunu, ancak cezaevinden çıktıktan sonra bu durumun değiştiğini ifade etmiş; kadınların kendi aralarındaki iletişimlerinin daha farklı olduğunu, birbirlerini daha iyi anlayabildiklerini söylemiştir:

Çıktıktan sonra şöyle bir tedirginlik yarattı bende, mesela eskiden çok samimi olduğum erkek arkadaşlarım vardı, evlerine giderdim, kalırdım, gayet rahattım; çıktuktan sonra bir erkek arkadaşımın evine gittim, lavaboya giremedim, o kadar tedirgin oldum ki, inanamazsın yani... Hiç böyle bir şey olabileceğini aklımın ucundan bile geçiremezdim. Ama çok yabancılaşmıştım erkeklere, yani böyle çok garip geliyordu ya, böyle... Böyle çok tedirgin edici geliyor yani. Hâlâ da öyle... Mesela eskiden arkadaşlarımın büyük çoğunluğunu erkekler oluşturuyorsa, şimdi kesinlikle yakın arkadaşlarımın büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturuyor. Çok farklı ya... Yani senin... Sen bir şey söylüyorsun, o hissediyor yani. Böyle farklı bir ortaklık kuruyorsun. Çok değişik bir şey yani... Bir erkek bunu yaşayamaz herhalde. Erkekler arasında böyle bir şey olamaz yani... (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Daha önce “Araştırmanın Güçlükleri ve Sınırlılıkları” bölümünde ifade edildiği gibi, araştırma kapsamında gerçekleştirilen toplam 22 görüşmenin 20'sinde araştırmacı ile görüşmeciler baş başa kalmış; sadece iki görüşmeye, görüşmecilerin birer arkadaşı dinleyici olarak eşlik etmiştir. Bu iki görüşmeden biri, Görüşmeci 17 ile gerçekleştirilmiştir ve arkadaşının kendisini acele ettirmesi sebebiyle, görüşmeci sorulara genellikle kısa cevaplar vermiştir.

Bu görüşmeciye, görüşme esnasında en son sorulan soru da, “Bir kadın olarak, tutuklanmanın farklı bir durumu olduğunu düşünüyor musun?” sorusu olmuştur. Görüşmeci ise bu soruya,

Düşünmüyorum, şu açıdan çok düşünmüyorum. Çünkü ben bir kadın olduğum için tutuklanmadım. Ben Kürt bir öğrenci olduğum için tutuklandığımı düşünüyorum. Tepki gösterdiğim için tutuklandığımı düşünüyorum. Yani bunun çok da kadınla bağlantılı bir şey olduğunu düşünmüyorum. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

¹³⁸ Görüşmecinin memleketi, gizlilik ilkesi gereğince belirtilmeyecektir.

şeklinde cevap vermiştir. Bu noktada araştırmacı, görüşmeciye soruyu yanlış biçimde ifade ettiğini ve sorunun görüşmeci tarafından “Kadın olduğunuz için mi tutuklandığınızı düşünüyorsunuz?” gibi anlaşıldığını düşünmüş ve sorduğu soruyu “Yani sen erkek de olsaydın, yaşayacaklarının ve (bunların) hayatına yansımalarının aynı olacağını mı düşünüyorsun?” şeklinde değiştirmiştir. Görüşmeci ise bu ikinci soruya sadece “Evet” diye cevap vermiştir. Görüşmecinin acelesi olduğu bilindiği için, bu konu üzerine daha fazla gidilmemiş; görüşmeciye son olarak ifade etmek istediği herhangi bir şey olup olmadığı sorulmuştur, görüşmeci ise “Yok ifade etmek istediğim bir şey... Çünkü çok kapsamlı sorulardı zaten.” şeklinde cevap vermiştir. Bu görüşmecinin, görüşmenin sonuna yaklaşıldığı ve acelesi olduğu için kadın olmakla ilgili soruya fazla düşünmeden cevap verdiği tahmin edilmektedir.

Ancak bu görüşmeci, başka bir soruya verdiği cevapta, tutuklandığı için çevresinden çok olumsuz tepki almadığını, çünkü zaten politik bir aileden geldiğini de ifade etmiştir:

Çok böyle olağanüstü kötü bir tepki almadım ben. Çünkü (...) politik bir aileden geliyorum. E tabii insanlar şey diyor, “Keşke biraz daha dikkatli olsaydın da, tutuklanmasaydın” filan; ama benim dikkatli veya dikkatsiz olmamla ilgili bir şey değildi. Beni tutuklamak istediler ve tutukladılar. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Görüşmeci cezaevinde de yirmi dört kişilik koğuşta kaldığı ve yan koğuşlarla iletişimleri iyi olduğu için, cezaevi yönetiminden ve personelinden olumsuz bir yaklaşım görmediğini ifade etmiştir:

(...) yani biz yirmi dört kişiydik. Bir şey olduğunda cezaevi yönetimi bize bir şey yapamayacağını biliyorsunuz. Çünkü yirmi dört kişiyiz ve yan taraftaki koğuşlarla iletişimimiz çok iyiydi. Onun için tepkilerimizi çok daha fazla kalabalık bir şekilde dile getirebiliyorduk. Bu bile cezaevi yönetimi tarafından bilindiği için, bize karşı çok daha naif, kibar bir şekilde yaklaşıyorlardı. Ama F tipinde arkadaşlarımın anlattığı o iğrenç koşullara, o istenmeyen aranmalara filan maruz kalmadım hiçbir zaman. Ve gardiyanlar bize karşı o iğrenççe tutumlarını sergileyemiyorlardı. (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Dolayısıyla görüşmecinin, kadın olmanın tutukluluk sürecinde ve tahliye sonrasında herhangi bir farklı durum yaratmadığını düşünmesi, kendisinin bu türden herhangi bir tecrübesi olmamasından da kaynaklanıyor olabilir.

3.5.4. Üniversite Yönetimleri ve Polis İlişkisi

Foucault (2011d, s. 57) egemenlik ilişkilerini ortaya koymak ve bunların çoklukları, ayrımları, özgüllükleri ya da tersine çevrilebilirlikleri içerisinde değerlendirilmesine olanak tanımanın önemine dikkat çekmekte; iktidar kaynağı olan bir hükümlanlık arayışına girmemek, tersine farklı egemenlik kurucuların nasıl birbirine dayandığını, birbirine göndermede bulunduğunu, kimi durumlarda birbirini güçlendirdiğini ve örtüştüğünü, kimi durumlarda ise birbirini yadsıdığını ya da birbirini geçersiz kılma eğilimini göstermek gerektiğini düşünmektedir.

Foucault (2011d, s. 57), buna somut bir örnek olarak okul ya da belirli bir toplumdaki eğitim aygıtlarının bütününe örnek vermekte; bunları hükümlanlığın devlet birliği gibi bir şeyden doğrudan türetilmemesi gerektiğini; sadece nasıl etkide bulduklarını, nasıl birbirine dayandıklarını, nasıl bir takım global stratejileri, çok çeşitli uyruklaştırma biçimlerinden yola çıkarak (çocuğun yetişkine, çocukların ebeveyne, cahilin bilgene, çırağın ustaya, ailenin yönetime bağımlılığı vb.) belirlediğini görmeye çalışmak gerektiğini; ancak bu şekilde bunların etkili biçimde çözümlenebileceğini söylemektedir.

Foucault (2012, s. 103), biyoiktidarın gelişmesiyle birlikte yasanın gitgide daha fazla bir norm biçiminde işlediğini ve adalet kurumunun, işlevleri özellikle düzenleyici olan bir aygıtlar (tıbbi, yönetsel vb.) evreniyle gittikçe daha çok bütünleştiğini belirtmektedir. Artık iktidar normlar çerçevesinde dağıtımlar yapmaktadır. Yasa silinmemekte, adalet kurumları yok olmamaktadır; ancak normla eklemleşmektedir. Lemke (2013, s. 59) de, biyopolitika söz konusu olduğunda norm kavramının anahtar bir rol oynadığını belirtmektedir. Ona göre biyopolitika “hak”kın giderek daha çok “norm”la yer değiştirdiği bir hareketi işaret etmektedir.

Bu kısımda, üniversitelerdeki iktidar mekanizmalarının işleyişi ve üniversite yönetimlerinin öğrencilerin hak ve özgürlüklerini “norm” çerçevesinde nasıl ele aldığı irdelenecektir. Molu ve diğerlerinin (2013, s. 225, 228) belirttiği gibi, 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ve 2012 tarihli Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği’ndeki çeşitli belirsizliklerden ötürü, üniversite öğrencilerinin ifade ve

örgütlenme özgürlüklerinin sınırları, çoğunlukla üniversite yönetimlerinin takdirine bırakılmıştır. Bu da üniversite öğrencilerinin çeşitli sorunlar yaşamasına yol açmaktadır.

Örneğin öğrencisi olduğu üniversitenin yönetiminin, kendisine dört kez uzaklaştırma cezası verdiğini, altı yedi kez de disiplin soruşturması açtığını söyleyen Görüşmeci 15, araştırmacı kendisine, bunların ne sebeple gerçekleştiğini sorduğunda gülerken diğer öğrencilerin “eğitim hakkına engel olmak”la suçlandığını söylemiştir:

Suçlamalar hep aynıydı ya, işte eğitim hakkına engel olmak öğrencilerin. Slogan atmak falan, okulda atıyorsun ya, işte “diğer öğrencilerin eğitim hakkına engel olmak” diye geçiyor. (...) Ya bazen haklar yarışıyor hani, bir yanda hani şey vardır ya, insanın kendini ifade özgürlüğü, hani slogan da bir ifadedir; bir yandan da eğitim... Gerçekten okul hani eğitimi dikkate alıyorsa, diyelim hani eğitim okul için bu kadar önemli, benim ana dilde eğitim hakkımı niye vermiyor? Ben dilekçe de vermişim okula, değil mi? Gerçekten hani bunu dikkate alan bir okul olsaydı, gerçekten de saygı gösterirdi. Ya okulun umurunda değildi, sadece beni cezalandırmak için mazeret aradığı çok kesin. (...) Slogan atıyordum, benim hakkım diye düşünüyordum. Hani ben bir şeyler düşünüyorsam, bunu duyurmak isterim. (Görüşmeci 15, 07.02.2013)

Bu örnekte de görüldüğü gibi, siyasetle aktif olarak ilgilenmeyip sadece ders dinlemeye üniversiteye giden öğrencinin davranışı “norm” kabul edilmekte ve hak olarak görülmekteyken; üniversite kampüsünde slogan atan, eylem yapan öğrencinin davranışı ise “norm-dışı” sayılmakta ve hak olarak görülmemektedir. Gerçekte hem eğitim almak hem de slogan atmak hak olduğu için, görüşmeci bunu “hakların yarışması” şeklinde ifade etmektedir. Ancak burada açık bir şekilde “norm”, hakkın önüne geçmektedir. Üniversite yönetimlerinin de yönetsel birer aygıt olduğu düşünüldüğünde, görüşmecinin ana dilde eğitim talep etmek ya da kampüste slogan atmak gibi davranışlarının neden hak olarak görülmediği ve bunlardan ötürü cezalandırıldığı anlaşılacaktır.

Garland (Akt. Özkazanç, 2011, s. 109, 110), modernliğin ilk momentinde toplumsal sözleşmeyi bozduğu için dışlanması, kınanması, cezalandırılması gereken bir figür olarak kurulan “suçlu”nun; giderek genişleyen bir denetim aygıtının içine çekilmesi, denetim edilmesi, iyileştirilerek topluma katılması beklenen müdahaleye açık bir özneye dönüştüğünü söylemektedir. Ona göre artık suçlu, tehdit ya da düşman olarak değil, “bize benzeyene kadar sosyalleştirilmesi, iyileştirilmesi gereken biri olarak” kurulur. Türkiye’de tutuklanan üniversite öğrencilerinin yaşadığı tecrübeler göz önüne alındığında, her iki anlayışın da bir arada var olduğunu söylemek mümkündür.

Foucault (2011c, s. 159) da, yaşadığımız toplumda suçun sadece ve esas olarak yasanın ihlal edilmesi değil, norma oranla bir sapma anlamına geldiğini söylemektedir. Bu durumda sapmanın ipuçlarını veren bazı işaretler de (slogan atmak, eylem yapmak, ana dilde eğitim talep etmek vs.) yasaya ya da yönetmeliklere aykırı olmayan eylemlerden ötürü suçlanmaya ve cezalandırılmaya yol açabilmektedir. Eylem yapan öğrenci, denetim aygıtının içerisinde ve “iyileştirilerek” normal topluma katılması beklenen müdahaleye açık bir öznedir.

Burada ayrıca bir hiyerarşi kurulduğunu söylemek mümkündür. Foucault’nun (Akt. Lemke, 2013, s. 63) “birisini ölüme bırakmak, bazı insanlar için ölüm riskini artırma ya da daha basit bir biçimde politik ölüm, sınır dışı etme, dışlama vd.” şeklinde nitelediği “dolaylı öldürme”nin bir anlamda gerçekleştiğini de ifade edebiliriz.

Lemke’nin (2013, s. 63) de dediği gibi “yaşamaya değer olanlar”ın hiyerarşisine olanak sağlanmakta ve bir başkasının yok olmasıyla doğrudan ilişki içindeki birinin sağlığı da konumlandırılmaktadır. Lemke’nin (2013, s. 62, 63) Foucault’dan da aktararak ifade ettiği gibi “yaşaması gereken” ile “ölmesi gereken” arasında ayırıcı bir çizgi kurulmakta; hayatı geliştirmek adına ötekinin kimliği saptanmakta, sınır dışı edilmekte, mücadele edilmektedir. Lemke (2013, s. 59) biyopolitika söz konusu olduğunda, “toplumun normalleştirilmesi”nin, doğal hukuk tarafından belirlenen bir toplumun yerine geçtiğini ifade etmektedir. Yani normalleştirme toplumu, biyopolitiğin tipik bir biçimidir.

Foucault (2011a, s. 282) günümüzde bireyselliğin iktidar tarafından tamamen denetlendiği ve aslında iktidarın kendisi tarafından insanların bireyselleştirildiği kanısındadır ve bireyselleştirmenin asla iktidara karşı durmadığını, onun bir aracı ve sonucu olduğunu düşünmektedir:

Her birimizin bir biyografisi, bir okul dosyasından kimlik kartına, pasaporta kadar, herhangi bir yerde her zaman belgelenen bir geçmişi vardır. Herhangi bir anda her birimiz kim olduğumuzu söyleyebilecek bir yönetim organizması her zaman vardır ve devlet, istediğinde, tüm geçmişimizi bir uçtan diğerine kat edebilir. (Foucault, 2011a, s. 282)

Ona göre, bilgilerin toplanması ve hiyerarşileştirme yoluyla, merdivenin en altında olanlar yukarıda olanlar tarafından denetlenmektedir. Daha önce toplumun “farklı iktidarların yan yana gelmesinden, ilişkisinden, koordinasyonundan, hiyerarşisinden”

(Foucault, 2011c, s. 145) oluştuğunu ifade etmiştik. Görüşmecilerden birinin şu ifadeleri de, bir anlamda, Foucault'nun bu düşüncesinin geçerliliğini ortaya koymaktadır:

(...) rektör zaten bizden sonra, ne zamandı... (...) bir açıklama yapıyordu, (...) hani orada şey diyor, üniversite öğrencileri işte diyor, terör örgütlerinin şeylerine giriyor, ağına düşüyor, bunları engellememiz lazım gibi bazı cümleler söyledi. Biz bunu şeye yorumlamıştık yani, ben daha ilk başta söylemiştim bunu orada arkadaşlara. Böyle bir açıklamayı polisin yaptığı çok belli, yaptırmak istediği, kendince... (...) polisin bir hamlesi olarak görmüştüm. Doğru da görmüşüm; çünkü o açıklamasını, rektörün o açıklamasını, şeye iddianamede yarım sayfa, bir sayfa şeklinde yer alıyor rektörün açıklaması. Ama bizim rektörümüz (hem) ilk seçildiğinde (...), hem de ODTÜ'deki olaylardan sonra Twitter hesabından baktım ben, yine benzer bir açıklama yapmış. "Üniversitemizde şiddet içermemek kaydıyla her türlü düşünce tartışılabilir" şeklinde bir açıklaması var. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Görüşmeciler, üniversite yönetimleri ve polis arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte, üniversite rektörlerinin kendileri aleyhindeki ifadelerinin iddianamelerde olduğu gibi yer alabildiğini söylemekte ve kendileri hakkındaki bu olumsuz açıklamaları rektörlere polisin yaptırdığını düşünmektedirler.

Görüşmeci 2 ayrıca, rektörün emniyet tarafından kendisine söylenen abartılı şeylerden ötürü, işin aslını bilmeden bir açıklama yaptığını düşünmekte; öğrenciler tahliye olduğunda ise rektörün bu duruma dair memnuniyetini ifade ettiğini belirterek; bunu muhtemelen bir "çaresizlik" olarak görmektedir. Ancak yine de rektörün hükümete olan yakınlığına işaret etmekte ve onun açıklamalarını umursamadığını söylemektedir:

(...) rektörün bu şeyi, açıklaması... Yani rektörü hani bence böyle şeyden dolayı... Hani polisin yaptırdığı diyorum ya, bence polis işte emniyetten vesairenden... Zaten kampüs de sivil polis kayıyor. Bazı şeyler söylediler, doğrusu, doğru ya da yanlışıyla; ki çoğunun da abartılı şeyler olduğunu biliyorum. Rektör de bunlara dayanarak bilmeden etmeden bir açıklama yaptı; ama en son tutuksuz yargılandığımızdan sonra da internet sitesinde tutuksuz yargılanmamızla ilgili mutluluk duyduğunu açıklayan bir rektörlük açıklaması gördük. Hani böyle bir çar... bir şeylik vardı yani. (...) Yani rektörün açıkçası açıklama yapması hiç umurumda değil, benim hiç umurumda değil. Çünkü rektörü takmıyorum. (...) Yani hükümete yakınlığıyla bilinen, belki de şeydir, bütün rektörler içerisindeki en yakın rektörlerden biridir yani, öyle söyleyeyim. Rektörün öyle o yüzden şey yaptığını... Rektör çok umurumda değil yani. (Görüşmeci 2, 07.01.2013)

Diğer görüşmeciler de benzer şekilde sık sık, üniversite rektörlerin hükümetle olan ilişkilerine vurgu yapmış ve rektörlerin öğrenci tutuklamalarına dair tutumlarının şaşırtıcı olmadığını söylemiştir:

Okul soruşturma açtı bununla (tutuklamayla) ilgili. Yani soruşturma... Emniyetin bilgisi dâhilinde soruşturma açtı. (...) Rektörlük daha sonra soruşturmayı şey yaptı, kaldırdı. Yani bir emniyete, bir bize göz kırptı yani. Ne onlara böyle “yok” dedi, ne bize “siz kötüsünüz” dedi. İki arada bir derede, bir şeyler yapmaya çalıştı yani. (Görüşmeci 4, 15.01.2013)

Şaşırtıcı değil, AKP rektörü. Tipik liberal AKP rektörü. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

Görüşmeciler ayrıca, üniversite öğrencilerinin hep vize ya da final haftası öncesinde tutuklandığını; bunun da tesadüfen değil, bilinçli bir şekilde gerçekleştiğini düşündüklerini ifade etmişlerdir:

Ben gözaltına alındığım gün, okuldan geliyordum. Öyle... Sınav, final dönemiymi. Finalden çıktım, eve geliyordum. Sonra yolumu kestiler, işte kimlik gösterip gözaltına alındığımı falan söylediler. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

(Cezaevine) ilk girdiğimde final haftasıydı zaten. (Görüşmeci 16, 07.02.2013)

İşte zaten bu son mesela tutuklandığımda okul bana soruşturma açmış, onu da şöyle öğrendim, ben okula şeyde, tutuklanır tutuklanmaz hemen şeye başvurduğum işte, ben vize haftası öncesi tutuklandım ki şey, yani tesadüf değil kesinlikle. Bütün öğrenciler genelde vize ya da final haftası öncesi tutuklanıyorlar ya da gözaltına alınıyorlar zaten. Benim de öyle olmuştu ve ben okula hemen o hafta içerisinde, tutuklandığım hafta içerisinde hemen dilekçe yazdım, işte ben sınavlarıma girmek istiyorum... (...) en azından bu dönemi vermek istiyordum ve okul bana şey cevabı verdi, işte “Bizim böyle bir öğrenciden haberimiz yok, en azından tutuklandığından haberimiz yok”. Ama bana bir buçuk ay sonra şey geldi, soruşturma kâğıdı geldi. (Görüşmeci 7, 25.01.2013)

Görüşmecilerden biri, öğrencisi olduğu bölümde devam zorunluluğu olduğu hâlde, eğer bölümdeki hocalarının kararına bırakılsaydı sınavlarına gidip gelmekte sorun yaşamayacağını düşündüğünü; ancak rektörlük tarafından sınavlara girme talebinin daha en baştan reddedildiğini ifade etmiştir:

Ve hiçbirimize böyle bir hak verilmedi. Yani şeyde de bulduk işte, mesela benim (okuduğum bölüm) bu sene mesela devam zorunluluğu olan bir bölüm oldu. Yani daha öncesinden bilmiyorum, belki teknik olarak devam zorunluluğu var mıydı ama, bunu uygulayan çok da hocamız yoktu yani. Bu konuda eminim ki bölüme bırakılmış olsaydı, sınavlarımıza girerdik. Ama rektörlük direkt ret kararları verdi. (Görüşmeci 22, 07.03.2013)

Bir başka üniversitenin öğrencisi olan görüşmeci de, benzer şekilde, tutukluymken sınavlara girmeyi talep ettiklerini, ancak bu taleplerinin direkt üniversite yönetimi tarafından reddedildiğini anlatmıştır:

Şimdi, cezaevindeyken okula... Sınavlara katılmayı talep ettik. Rektörlüğün 2001’de yanlış hatırlamıyorsam almış olduğu, rektörlüğün veya okul konseyinin tam bilemiyorum şimdi, almış olduğu bir karar gerekçe gösterilerek cezaevinden

sınavlara gelmemize izin verilmedi. Yani Adalet Bakanlığı'na başvurmadan okul reddetti sınavlara katılıp katılmayacağımızı. O yüzden hiçbir sınava katılmadığım için ancak çıktuktan sonra tekrardan okula devam edebildim. (Görüşmecı 14, 07.02.2013)

Burada gizlilik ilkesi gereğince, Görüşmecı 7'nin ifade ettiğı tarihler belirtilmeyecektir; ancak bu görüşmecı gözaltına alındığı tarihten dört gün sonra tutuklandığını, öğrencisi olduğu üniversitenin de tutuklandıktan dört gün sonra kendisine soruşturma açtığını söylemiş; bu konuya dair görüşlerini de şu şekilde ifade etmiştir:

(...) ve soruşturmada şu yazıyordu işte, örgüt üyeliğı, örgüt propagandası vesaire... Tamamen polisin yönlendirmesiyle bir soruşturma açmıştı. (...) Yani okul yönetiminin böyle yapmaması gerektiğini, normal, demokrasinin işler olduğu bir üniversitede ya da işte bilimsel eğitimin var olduğu bir üniversitede bunun olmasını tabii ki doğru bulmuyorum; ama en azından bizim üniversitemiz ya da ülkedeki birçok üniversite, hemen hemen hep bütün üniversiteler böylesi bir yapıya sahip olmadıkları için... Yani herkes iktidara yakın olma çabası içerisinde. İşte polisin vermiş olduğu şeylerle, talimatlarla ters düşmemek istiyorlar ve bunun çerçevesinde yapıyorlar. Çok farklı bir sonuç da beklemiyordum okuldan açıkçası, o yüzden normal karşılıyorum yani okulun böyle yapmasını. (Görüşmecı 7, 25.01.2013)

Görüşmeciler ayrıca sınavlara giremedikleri için derslerinden geri kaldıklarını ve toparlanmakta zorlandıklarını, kendilerine sınavlara girme hakkı verilmediğı için sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir:

(...) ben final dönemi tutuklandım, en azından final sınavlarıma girebileyim diye (üniversiteye) dilekçe yazdım. Bana soruşturma kâğıdı geldi mesela, ona cevaptan önce; önce "Huu sen cezaevine mi geldin, gel önce sana bir soruşturma açtık..." Ondan sonra reddedildiğine dair kâğıt geldi yani. Yani çok aslında... Tabii bu çok önemli, düşün... Yine iyi toparladım, (...) geçen sene mezun olmam gerekiyordu. İşte üç dönem okula geledim mesela, işte üç dönem gelemediğimle geçen bahar döneminde tahliye olduktan sonra, bu dönem işte toparlamaya çalıştım. Ama tabii mesela cezaevinde eğer sınavlara girmiş olsaydık, şimdiye çoktan mezun olmuşum yani. (...) Ben eğer geçen dönem okula gitmemiş olsaydım, ara verseydim; emin ol bırakırdım yani. Çünkü o kadar zor geldi ki yani, emin ol bu bir sene hiç anlatamayacağım kadar zordu benim için. Sürekli mesela ufak tefek sorunlarla uğraştım, sürekli sıkıntı çıktı, çok fazla ders aldım, hâlâ bunlarla uğraşıyorum. Yani... çok... bilmiyorum ya, yani... Sınav hakkı kesinlikle... Madem tutukluyorsun, bari sınav hakkı ver yani. Hani tutukladın amenna... (Görüşmecı 21, 20.02.2013)

Görüşmecilerden biri, okuldaki sınavlara gidebildiğini; ancak yanında silahlı askerler olduğu için, kampüse gittiğinde herkesin kendisini izleyip hakkında "fısır fısır" konuştuğunu, kendisini "sirk hayvanı" gibi hissettiğini, üniversitedeki bazı çalışanların kendisinin arkasından milliyetçi sloganlar attığını, silahlı asker gelmeden kelepçelerin

açılmasını istemeyen hocalar olduğunu, diğer öğrencilerin de bu koşullar sebebiyle kendisinden korktuğunu anlatmıştır:

Okul çalışanları da arkamdan slogan atıyorlardı “Şehitler ölmez, vatan bölünmez!”. (...) Biraz... Sirk hayvanı gibi hissediyordum kendimi. Gelip gelip izleyip fısır fısır konuşup gidiyorlardı. Şey tavrı vardı ama; bu asistanlarda, yakın olduğum, en azından hani birlikte zaman geçirdiğim insanlarda “Ya işte mümkün değil böyle bir şey olması, temiz çocuk, iyi çocuk...” havası vardı. Yine de temkinliydim ama ve ilk defa (...) Fakültesi’nde böyle bir şey oluyormuş. Onun şaşkınlığındaydılar. Ama en, hani hepsinde var, hiçbir şey yoksa alınmaz diyen var. Şey de oluyordu, bir ara asker artık sordu hocaya “Kelepçeleri açayım mı?” diye, “Bekleyin açmayın, silahlı olan gelsin ondan sonra açın...” diye böyle bir korkusu da vardı bazılarının. (...) Korku vardı ister istemez ama şeyle ilgili de olabilir, hani yanımda askerin olmasıyla. Tuvalete giderken bile beş altı askerle gidiyorum, iki tanesi silahlı sürekli duruyorlar, yani sanki ani bir hareket yapsam vuracaklar gibi... Onun tedirginliği ister istemez öğrencilerde de oluyordu. (Görüşmeci 3, 07.01.2013)

Görüşmeci 3 bunları genellikle gülerek anlatmış olsa da, daha önce bahsedildiği gibi bu tür dışlayıcı ve ötekileştirici tutumlardan rahatsız olduğunu ifade eden görüşmeciler de olmuştur.

Bunlardan farklı olarak üniversite ile ilgili herhangi bir sorun yaşamadığını, ders materyallerini edinebildiğini ve sınavlarına girebildiğini; üniversiteyi bitir(e)mezse daha “tehlikeli” bir insan olacağını düşünüldüğünü söyleyen görüşmeciler de olmuştur:

Evet, (ders materyallerini) edinebildim. Onda bir sorun yaşamadım, yok. Çünkü şey istiyorlar, benim üniversitemi bitirmemi istiyorlar, sistemle bağlarımı koparmamamı istediler çünkü. Yani onlar için üniversiteyi okumamam daha kötü... (Görüşmeci 17, 09.02.2013)

Burada baskıcı iktidardan ziyade; Foucault’nun bahsettiği, düzenleyici denetleme ve ayarlama yapan iktidar söz konusudur. Tutuklanan bireyin tahliye olmasıyla, üzerindeki disiplin ve gözetimin yoğunluğu azalacak ve düzenleme ile denetimin yoğunluğu artacaktır. Bu noktadan sonra iktidar yaşam süreçlerine karşı sorumluluk almakta, onları denetlemeye ve dönüştürmeye girişmektedir.

Bunun dışında bazı görüşmeciler üniversite yönetimlerinin kendileriyle ilgilenmediğini, onları cezaevinden çıkartmak için herhangi bir çaba içerisinde olmadığını, hatta tam tersi şekilde -henüz yargılamaları bitmediği ve hüküm giymedikleri hâlde- daha çok sorun yarattığını söylemişlerdir:

Zaten özel ilgilenme bazında bir şey yok. Hani özellikle “Öğrencimi şuradan çıkartayım, öğrencimi haksız aldınız” yönünde bir faaliyet yok. Öbür türlü şöyle bir durum yaşandı misal, biz tutuklandığımızda savcılık, Cumhuriyet Başsavcılığı hazırladığı iddianamenin aynısını okula da gönderdi. Okullara gönderdi, “Bak, şu öğrenciler şu şu şu sebeplerden dolayı tutuklanmışlardır. Gerekli işlemleri yapın” üzerinden bir şey gönderdi. Düşün sen daha tutuklusun, hüküm giymemişsin, savcılık seni suçlu olarak görüyor ve okula gönderiyor seni, gereği yapilsın diye. Okul da bize “Bak savcılıktan böyle bir şey geldi” dedi, o da bize bir yazı gönderdi: “Siz bunun hakkında ne düşünüyorsunuz?” Yani bir nevi bir soruşturma açılmıştı o dönemde. Biz de sağlam bir savunma hazırlayınca okul bir şey yapamadı. (Görüşmeci 11, 06.02.2013)

Ancak Türkiye’de henüz herhangi bir örneği olmasa da, bu durumun daha farklı gelişebildiği üniversiteler de vardır. Örneğin bir dönem sıkça kamuoyunun da gündemine gelen, Fransa’da Lyon 2 Üniversitesi öğrencisi olan Sevil Sevimli, ERASMUS öğrenci değişim programıyla Eskişehir Anadolu Üniversitesi’ne gelmiş, çeşitli suçlamalar sebebiyle Türkiye’de tutuklanmıştır. Öğrencisi olduğu üniversitenin rektörü Jean Luc Mayaud ise, Türkiye’ye gelerek Sevil Sevimli’nin duruşmalarına katılmış, *“Bazen yirmi yaşındaki bir insan dünyayı değiştirmek ister. Biz Sevil’in Fransa’ya dönmesi için destek vermek amacıyla buradayız”* diye açıklama yapmıştır.¹³⁹

Araştırma kapsamında görüşülen bireyler ise, kendi üniversitelerinde genellikle ders materyallerini edinme ve sınavlara girme konusunda çeşitli zorluklar yaşayabildiklerini; bazı hocalarının kendilerine karşı daha ılımlı yaklaştığını, yardımcı olmaya çalıştığını; ancak üniversite yönetimlerinin güçlük yaratabildiğini; bazı durumlarda ise bölüm hocalarının olumsuz bir tutum sergileyebildiğini ifade etmişlerdir:

(...) cezaevinden çıktıktan sonra okula gittim, kendi danışman hocamla konuştum. Hocanın bana söylediği şey, “kesinlikle kimseyle irtibata geçme, kimseye görünmeden dersini bitir, çünkü şu andaki yönetim bu konuda çok katı, çok sert, sana farklı şekilde yönelebilir” şeklinde oldu. Ben de, yani hocanın dediğine uydum. Zaten benim hocam bu konuda duyarlı olan bir insandı, danışman hocam. O şekilde oldu. (Görüşmeci 18, 10.02.2013)

Benim biraz bölümümün avantajıydı yani, (...) okulla ilgili sıkıntı yaşayacağımı düşünüyordum açıkçası. Ama çıkınca mesela, özellikle bazı hocalar o kadar yardımcı oldu ki yani, böyle şaşırđım yani. Ne bileyim hani beklemiyordum. Öyle yani, gerçekten süreci çok kolaylaştıran hocalar oldu. Okulla ilgili mesela çıktıktan sonra çok fikrim değişti yani. Ya ama mesela, benimle aynı süreci yaşamış bir başka arkadaşım başka bir bölümden, korkunç şeyler yaşadı mesela. Yani hocalar böyle yapmadıklarını koymadılar mesela. Dersten geçirmemek için ellerinden geleni yapıyorlar. Hâlâ mezun olamadı, hâlâ uğraşılıyor. Ama ben mesela, çok daha kolaylaştırıcı şeylerle karşılaştım yani. Herkes anlayış gösterdi. Biraz tabii işte bu,

¹³⁹ “Sevil Sevimli’nin yurtdışına çıkış yasağı kaldırılmadı”, 2012.

biraz sosyoloji okuyor olmanın, yani sosyoloji hocalarıyla birlikte olmanın verdiği bir şeydi belki de yani. Çünkü ne bileyim, sonuçta okuduğun bölüm de sana bir sorumluluk yüklüyor yani. (Görüşmeci 21, 20.02.2013)

Görüşmeciler birçok durumda üniversite yönetimlerinin polis uygulamaları çerçevesinde hareket ettiğini belirtmiş, rektörlerin yaptığı açıklamaların haklarındaki iddianamelere yansiyabildiğini, polis fezlekelerine dayanarak öğrencisi oldukları üniversitelerin kendilerine soruşturma açabildiğini anlatmıştır.

Tüm bunlar, Türkiye’de farklı iktidar mekanizmalarının nasıl iç içe geçtiğini ve birlikte işlediğini, tutuklu öğrencilerin tecrübeleri üzerinden göz önüne seren bazı durumlardır.

4. BÖLÜM

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye’deki siyasi tutuklu üniversite öğrencileri konusu gözetim, cezalandırma ve istisna hâli bağlamında değerlendirildiğinde bazı önemli sonuçlara varılmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, tutuklanan bireylerin yaşamlarında Foucault’nun ortaya koyduğu üç farklı iktidar tipinin de (egemenlik, disiplinci iktidar ve biyoiktidar) bir arada işlediğini söylemek mümkündür. Her ne kadar Foucault biyoiktidarı açıklarken, iktidarın olumlu işlevlerine dikkat çekip onun yaşamı korumayı ve çoğaltmayı amaç edindiğini, modern iktidarın artık baskıya ve zora dayanmadığını iddia etse de; gerçekte Agamben’in de belirttiği gibi egemenlik paradigması henüz terk edilmemiştir ve dolayısıyla devlet tartışması bir kenara atılamayacak denli önemlidir. Egemen, istisna hâline, yani hukukun içi ile dışı arasında var olan sınır ilişkisine karar vermekte; gerek gördüğünde düzeni askıya alarak, sistemle bütünleştiremeyeceği bireyleri yasal yollarla bedenen ortadan kaldırmaktadır. Siyasi tutuklu öğrenciler açısından düşünüldüğünde, bu ortadan kaldırma işleminin, cezaevlerine kapatma ve toplumdan dışlama şeklinde gerçekleştiği ifade edilebilir.

Parlamenter demokrasilerle totaliter diktatörlükler arasında keskin bir ayrım yapılamayacağını ifade eden Agamben’e göre egemenlik, çağdaş devletlerin de temel iktidar paradigmasıdır ve hayat ile hukuk arasında bir belirsizlik mntıkası oluşturarak kendini var etmektedir. Bu belirsizlik mntıkasında hukuk kuralı, anlamı olmadığı hâlde yürürlüktedir ve bu sebeple, her şeyin gerçekleşmesi mümkündür.

Neocleous neyin suç olup neyin olmadığını devlet ortaya koyduğu için, hukukun işleyiş biçimlerinin ve polis uygulamalarının da devlet kavramı olmaksızın ele alınamayacağını ifade etmekte; Foucault’nun eksik bıraktığı bu alana işaret ederek devlet tartışmasının önemine vurgu yapmaktadır. Bu noktada Agamben gibi Neocleous da, devlet merkezli iktidar anlayışını terk ederek konunun sorunsallaştırılamayacağına dikkat çekmektedir. Ancak Neocleous, Agamben’den farklı olarak istisna hâlinin sadece hukukun askıya alınmasından ibaret olmadığını, bizzat hukuka içsel bir durum olduğunu da vurgulamaktadır.

Siyasi tutuklu öğrenciler üzerinde gözetim ve cezalandırmanın nasıl ve ne amaçlarla gerçekleştirildiği konusu gerçekten de, Foucault'nun ortaya koyduğu merkezsiz iktidar kavrayışıyla ve Agamben ile Neocleous'un gerekliliğine işaret ettiği devlet tartışmasına girilmeden eksiksiz biçimde anlaşılamaz.

Hızla gelişen teknolojiyle birlikte, Türkiye'de bir "gözetim toplumu" oluşturulmakta, bireylerde yaratılmaya çalışılan korkuyla ve tehdit hissiyle tahakkümü kolaylaştırmak ve iktidarı yaşamın her alanına yaymak amaçlanmaktadır. Polisler de, devletin kendilerine yüklediği "suç yaratma" işlevini birçok durumda istekli bir biçimde yerine getirmekte; hak ihlalleri ortaya çıkarmakta ve devletin -sahip olduğu erki koruma, güçlendirme ve yayma amacıyla- koyduğu kurallar çerçevesinde iş görmektedir. Böylece iktidar en ince noktalara kadar temas edebilmekte, "hukuksuzluk" hukuk aracılığıyla gerçekleşmektedir. Polis artık yasayı uygulamanın değil, yönetmenin bir aracıdır.

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin tamamı kendilerinin suçsuz olduğunu düşünmekte, hukuk karşısında (polise taş atmak gibi) çeşitli suçlar işlemiş olabileceğini ifade eden bireyler de eylemlerini meşru görmekte ve bunun devlet şiddetine karşı bir savunma ya da bir tepki olduğunu dile getirmektedir. Ancak görüşmecilerin büyük çoğunluğu, ifade ve eylemlerinin mevcut hukuk sistemi içerisinde dahi suç olmadığını, yaptıklarının demokratik protestolardan ve herkesin katıldığı yasal eylemler ile etkinliklerden, basın açıklamalarından vs. ibaret olduğunu ısrarla vurgulamıştır.

Haklarında dava açılan bireylerin okudukları kitaplardan, izledikleri filmlere, dinledikleri müziklere kadar çok çeşitli şey, iddianamelerde suç delili olarak yer alabilmektedir. Hatta bu deliller bazen vatandaşların nüfus kayıt örneği, bazen bir toplumsal eylemde çekilmiş fotoğraf, bazen bir meslek örgütünün amblemini taşıyan şemsiye ya da evin mutfağında bulunan bir meyve bıçağı dahi olabilmektedir. Bu noktada Foucault'nun da işaret ettiği gibi, yargılanan, artık sadece suç oluşturan eylemler değil; mevcut toplumsal sisteme karşı gelen, sokaklara ve meydanlara çıkan, düşüncelerini ve taleplerini ortaya koymak için eylem yapan muhalif bireylerin taşıdıkları potansiyeldir. Bu potansiyelin var olduğuna kanaat getirildikten sonra, onu ortadan kaldırmak için çeşitli sebepler yaratılmaya; bu sebepleri geçerli kılmak için de hakikat biçimleri üretilmeye ve dolaşıma sokulmaya çalışılmaktadır.

Tutuklu öğrencilerle ilgili olarak, devlet yetkilileri tarafından kamuoyuna eksik veya yanlış bilgiler verilmekte; tutuklanan öğrencilerin sayıları olduğundan az gösterilmekte veya çoğunlukla yaralama, cinayet, taciz, tecavüz, hırsızlık, gasp, sahtecilik, dolandırıcılık gibi adli suçlardan yargılandıkları iddia edilmektedir. Bu şekilde oluşturulan hakikat söylemleri ile kamuoyunun olası tepkisini bertaraf etmek ya da onu aşındırmak ve zayıflatmak amaçlanmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin gözaltına alınmalarından tahliye olmalarına kadar geçirdikleri süreçte maruz kaldıkları çok sayıda keyfî uygulama ve hak ihlali; bizzat görüşmecilerin de ifade ettiği gibi esasen birer devlet uygulamasıdır. Görüşmecilerin de sıklıkla vurguladığı gibi yasa ve yönetmeliklerle, polislerin ya da cezaevi personelinin keyfî uygulamalarının ve yarattıkları hak ihlallerinin önü açılmaktadır. Bu noktada hukukun, kendisini askıya almak suretiyle kendisini koruduğunu ve tam da bu yüzden “hukukun üstünlüğü” talebinin tek başına yeterli olmadığını söylemek gerekecektir. Zira TMK gibi kapsamı ve sınırları belirsiz, esnek, “suç” ve “suçlu” yaratmaya elverişli kanunlar var olduğu müddetçe; hukukun üstünlüğünü talep etmek, hukuka içsel sorunların yok sayılması anlamına gelecektir. Benzer şekilde yönetmelikler de bireylerin haklarını korumak değil, onları mevcut toplumsal sisteme uyumlu hâle getirmek, iktidara tabi kılmak, ıslah etmek, onlarda rıza yaratmak amacıyla düzenlendiği sürece; neyin hukuka uygun, neyin hukukun dışında olduğu; kimin “masum”, kimin “suçlu” olduğu tartışması çok anlam taşımayacaktır.

Özellikle siyasi tutuklu öğrencilerin gözetimi ve cezalandırılması çerçevesinde ele aldığımızda iktidar, çoğunlukla devlet formunda kendini göstermektedir. Ancak, devlet merkezli bir iktidar kavrayışı ve bu tip bir iktidara yönelecek eleştiriler de tek başına yeterli değildir. Bu anlamda Foucault’nun iktidarın her yerdeliği düşüncesi kesinlikle dikkate alınmalıdır.

Bu araştırma kapsamında görüşülen bireyler; aileleri ve sosyal çevrelerindeki diğer bireyler tarafından öncelikle üniversite öğrenimlerini tamamlamaları ve diplomalarını aldıktan sonra “istediklerini yapmaları” yönünde bazı telkinlere maruz kalabildiklerini veya “kendilerini tehlikeye atmamaları, fazla sivrilmemeleri, başlarına iş açmamaları” yönünde çeşitli nasihatlerle karşılaşabildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bireylere karşı ayrıca, polisler ya da cezaevlerindeki infaz ve koruma memurları da benzer yaklaşımlar

sergileyebilmekte; onları “kandırıldıkları, kullanıldıkları, kendilerine yazık ettikleri” yönündeki bazı yorumlar ile “normalleşme”ye davet edebilmektedirler.

Benzer şekilde, bazı üniversite yönetimleri tutuklanan öğrencilere polis fezlekelerine dayanarak soruşturma açabilmekte, henüz öğrencilerin yargılanmaları tamamlanmadan ve haklarında hüküm verilmeden onlara disiplin cezaları verebilmekteyken; bazı üniversite yönetimleri ise tutuklanan öğrencileri, üniversiteden mezun olamayıp “daha kötü şeyler” yapmaya yönelmemeleri için mezun etmeye çalışmakta, sınavlara girip derslerini vermelerini kolaylaştırmaktadır.

Bu sebeplerle; ne iktidarın sadece baskıcı bir biçimde işlediği, ne de artık baskıcı bir biçimde işlemeyi tamamen terk ettiği söylenebilir. İktidar hem baskı uygulamakta, zor aygıtlarıyla işlemekte, hatta yaşamı tehlikeye sokmakta ve onu ortadan kaldırmaktadır; hem de düzenleyici denetim mekanizmalarıyla işlemekte, yaşam sorumluluğunu üstlenmeye, yaşamı yönlendirmeye, onu biçimlendirmeye, ona yatırım yapmaya, onun üzerinde görel bir kontrol sağlamaya çalışmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, iktidar mekanizmaları tarafından yaşamın her alanı kuşatılmış, gözetim altına alınmış durumdadır. Öyle ki görüşmeciler, telefonlarının dinlendiği ve konuştuklarının ileride suç delili olarak karşılına çıkabileceği düşüncesiyle; yanlış anlaşılmanmaya ve ne kastettiklerini açık ve net biçimde ifade etmeye dahi gayret ettiklerini söylemişlerdir. Benzer biçimde aileleri de çoğunlukla, sürekli gözetim altında olduklarını düşünmenin tedirginliğini yaşamaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin, düşüncelerinin ve eylemlerinin doğruluğuna dair sahip oldukları inançlarının, tutuklandıktan sonra değişip değişmediği ve gözetim ve cezalandırma politikalarının onlarda “uyum gösterme, boyun eğme, ıslah olma, törpülenme” gibi etkiler yaratıp yaratmadığı, onların yaşam pratiklerinden yola çıkılarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, tutuklanmış olmanın hem siyasi düşüncelerinde hem de siyasi eylemlerinde herhangi bir değişiklik yaratıp yaratmadığı kendilerine sorulmuştur.

Görüşmecilerin büyük bir kısmı, maruz kaldıkları gözetim ve cezalandırma uygulamalarına rağmen, siyasi eylemlere ve etkinliklere katılmaya hâlâ devam ettiklerini ve bunların demokratik hakları olduğunu söylemiş; yanlış bir şey yaptıklarını düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Ancak görüşmecilerin bir kısmı ise, yargılanmaları tutuksuz devam ettiği ve davalarının akıbeti belirsiz olduğu için geçici bir süreliğine kendilerini, içinde buldukları siyasi mücadeleden geri çektiklerini, ailelerine karşı çeşitli maddi ve manevi sorumlulukları olduğunu; bu yüzden aslında siyasi düşünceleri tutukluluk süreçleri boyunca daha da olgunlaştığı, pekiştiği ve radikalleştiği hâlde, tahliye olduktan sonra, siyasi eylemlere ve etkinliklere katılma noktasında pasifleşebildiklerini ifade etmişlerdir. Özellikle yoksul olan ve tutuklandıkları süreçte (hem kendileri hem aileleri) çeşitli zorluklar yaşayan bireyler, böyle bir durumun söz konusu olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum, aslında iktidarın başarısıdır. Bireylerin yaşamları ve gelecekleri ipotek altına alınmakta; böylece mevcut düzene yönelik herhangi bir tehdit oluşturmalarının önüne geçilmektedir.

Ancak düşüncelerinin ya da eylemlerinin yanlış olduğuna inanan ya da bunlardan ötürü pişmanlık duyan hiçbir görüşmeci yoktur. Görüşmeciler ayrıca, yaşamlarına yönelik müdahalelerin ve iktidar uygulamalarının olumsuz etkilerini ortadan kaldırabilmek için, geleceğe yönelik bireysel beklentilerini, toplumsal beklentileriyle ve siyasi düşünceleriyle uyumlu olacak biçimde kurguladıklarını; gelecek planlarını toplumcu kaygılarla inşa etmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu, tutuklanan öğrenciler için, iktidarı etkisizleştirecek olan önemli bir direnme yöntemidir. Gelecekte beklenenleri daha iyi bir iş, daha yüksek bir statü, daha çok para vs. olmayan bireyler; iktidarın kendi yaşamları üzerinde yaptırım uygulama kabiliyetini, kısmen de olsa elinden almaktadır. İktidar, kendini tehdit edebilecek tüm eylemleri “maliyetli” hâle getirmeye çalışmakta, bu şekilde kendini var edebilmektedir. Görüşmeciler, beklentilerini daha farklı biçimlerde kurgulayarak iktidarın bu taktiğini işlevsiz kıldıklarını ve bu sayede özgürleştiklerini, geleceklerini kendi kendilerine belirleyebildiklerini ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak görüşülen bireylerin hem cezaevlerinde, hem de cezaevleri dışında, farklı direniş imkânları yaratmaya ve içlerinde buldukları toplumsal ve siyasi mücadeleleri bir şekilde sürdürmeye çalıştıkları ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Genelgesi. (2007). 45/1, 22.01.2007. http://www.adalet.gov.tr/duyurular/genelgeler/genelge_pdf/45-1.pdf.
- Agamben, Giorgio. (2001). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. İsmail Türkmen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Agamben, Giorgio. (2008). *Olağanüstü Hal*. Kemal Atakay (Çev.). İstanbul: Varlık.
- Ağbaba, Veli. (2011, Aralık 8). Tutuklu Bulunan Lise ve Üniversite Öğrencilerine İlişkin Yazılı Soru Önergesi. 7/1797. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-1797s.pdf>.
- Ağbaba, Veli. (2014, Ocak 23). Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi. 2/1972. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-1972.pdf>.
- Aktan, Hamza. (2003, Ekim 21). Ölüm Oruçları: 107 Kişi Öldü, 1 Kişi Eylemde. *Bianet*. <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/25310-olum-oruclari-107-kisi-oldu-1-kisi-eylemde>.
- Alus, E., Karakaş, B. (2012, Aralık 10). Sınava Götürmek İçin 600 Lira İsteniyor!. *Milliyet*. <http://www.milliyet.com.tr/sinava-goturmek-icin-600-lira-istenyor-gun-dem/gundemdetay/10.12.2012/1639498/default.htm>.
- Arslantaş-Toktaş S., Binark M., Dikmen E. Ş., Fidaner I. B., Küzeci E., Özeygen A. (2012). *Türkiye’de Dijital Gözetim: T.C. Kimlik Numarasından E-Kimlik Kartlarına Yurttaşın Sayısal Bedenlenişi*, İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.
- Ata, Ayla Akat. (2013, Eylül 4). Şakran Kadın Cezaevi’nde Mahkumlara Kötü Muamelede Bulunulduğu İddialarına İlişkin Yazılı Soru Önergesi. 7/30794. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-30794s.pdf>.
- Ayata, G., Çağlı, P., Elveriş, İ., Eryılmaz S., Gül, İ. I., Karan, U., Muratoğlu, C., Taboğlu, E., Tokuzoğlu, L. B., Yeşiladalı, B. (2013). *Gezi Parkı Olayları: İnsan*

Hakları Hukuku ve Siyasi Söylem Işığında Bir İnceleme. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Aygün, Hüseyin. (2013, Nisan 29). Tutuklu ve Hükümlülerin Sorunlarına İlişkin Yazılı Soru Önergesi. 7/23255. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-23255s.pdf>.

Aytaç, Ahmet Murat. (2011). *Kitlelerin Ruhu: Siyasal ve Sosyal Kuramda Kalabalık Tahayyülleri*. Ankara: Dipnot.

Bayraktar, Köksal. (1982). *Siyasal Suç*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Benjamin, Walter. (2013). *Pasajlar*. Ahmet Cemal (Çev.) İstanbul: Yapı Kredi.

Beriş, Hamit Emrah. (2006). *Küreselleşme Çağında Egemenlik: Ulusal Egemenliğin Yeni Sınırları*. Ankara: Lotus.

Black, T. R. (2002). *Understanding Social Science Research*. Londra: Sage.

Bonefeld, Werner. (2010). Demokrasi ve Diktatörlük: Devletin Amaç ve Araçları. Akın Sarı (Çev.). *Praksis*, 24, 167-182.

Butler, Judith. (2005). *Kırılğan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücü*. Başak Ertür (Çev.). İstanbul: Metis.

Butler, Judith. (2012). Bedenler ve İktidar, Tekrar. Şeyda Öztürk (Çev.). *Cogito*, 70-71, 275-288.

Can, Barış. (2010). *Türkiye’de Siyasi Mahkumların Kapatılması ve F Tipi Cezaevleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 265355)

Can, H., Can, M. (2011, Haziran 25). Onur’un Anne ve Babası: “Onur Yaser’in Hayatını Çaldılar”. *Bianet*. <http://www.bianet.org/biamag/diger/131015-onur-yaser-in-hayatini-caldilar>.

Canetti, Elias. (2010). *Kitle ve İktidar*. Gülşat Aygen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

- Canpolat, Nesrin. (2005). Bilginin Arkeoloğu: Michel Foucault. Nurdoğan Rigel (Ed.), *Kadife Karanlık* içinde (s. 75-138). İstanbul: Su.
- Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun. (2004). T.C. Resmî Gazete, 5275, 13.12.2004. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5275.html>.
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. <http://www.cte.adalet.gov.tr/#>.
- Cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlüler 2013'te yüzde 6 arttı. (2014, Ocak 15). *Anadolu Ajansı*. <http://www.aa.com.tr/tr/tag/274723--cezaevlerindeki-tutuklu-ve-hukum-lu-ler-2013te-yuzde-6-artti>.
- ÇHD Kasım Ayı Tutuklu Öğrenciler Raporunu Açıkladı (2011, Kasım 4). *Demokratik Gençlik Hareketi*. <http://www.demokratikgenclikhareketi.org/ana-sayfa-arsivi/chd-kasim-ayi-tutuklu-ogrenciler-raporu-nu-acikladi.html>.
- CHP'de deprem!. (2013, Ocak 24). *Habertürk*. <http://www.haberturk.com/polemik/haber/814176-chpde-deprem>.
- Çevik, Kürşat. (2009). *Uluslararası Hukukta Suçluların İadesi ve Siyasi Suç İstisnasının Uluslararası Terörizmle Mücadeledeki Etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 257626)
- Çoban, Barış. (2008). “Gözün İktidarı” Üzerine. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (Ed. ve Çev.), *Panoptikon: Gözün İktidarı* içinde (s. 111-137). İstanbul: Su.
- Danzikyan, Yetvart. (2012, Temmuz 2). Hapisteler... Ortak noktaları: Yoksul, Demokrat, Örgütlü Olmak... *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/yetvart_danzikyan/hapistelerortak_noktalari_yoksul_demokrat_organli_olmak-1092853.
- Dardot, P., Laval, C. (2012). *Dünyanın Yeni Akli: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Deleuze, Gilles. (2001). Denetim Toplulukları Konusunda Bir Ek. Ulus Baker (Çev.). *Birikim*, 142-143, 23-26.

- Deleuze, Gilles. (2013). *Foucault*. Burcu Yalım ve Emre Koyuncu (Çev.). İstanbul: Norgunk.
- Dellaloğlu, Besim F. (2007). *Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum*. İstanbul: Say.
- Deniz, Özgür. (2012, Temmuz 27). *Bianet*. İki Başparmağım. <http://www.bianet.org/bianet/genclik/139963-ozgur-deniz-iki-basparmagim>.
- Erdem, Umut. (2014, Nisan 19). Gezi nedeniyle yurttan atılan öğrenciler için Kılıç'tan gerekçe: İdeolojik ve politik amaçlı gösteriye katılmış olmak. *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi_nedeniyle_yurttan_atilan_ogrenciler_icin_kilictan_gerekceideolojik_ve_politik_amacli_gosteriye_katilmis_olmak-1187487.
- Eren, Mustafa. (2012). “İyileştirme” Kavramı Işığında Kimlik Mücadelesinin Sürdüğü Alan Olarak Hapishaneler. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 322101)
- Ergin, Sadullah. (2012, Nisan 11). 7/1797 Esas No.lu Soru Önergesine İlişkin Cevap. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-1797sgc.pdf>.
- Ergin: Tutuklu öğrenci sayısı 209. (2012, Nisan 20). *ETHA*. <http://www.etha.com.tr/Haber/2012/04/20/guncel/ergin-tutuklu-ogrenci-sayisi-209/>.
- Evin, Mehveş. (2013, Aralık 24). Çağdaş Hukukçular Derneği Avukatları Milliyet'e Konuştu: Hukuk Tersten İşletiliyor!. *Milliyet*. <http://www.milliyet.com.tr/hukuk-tersten-isletiliyor-/gundem/ydetay/1812170/default.htm>.
- Fay, Brian. (2012). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi: Çokkültürlü Bir Yaklaşım*. İsmail Türkmen (Çev.). Ayrıntı: İstanbul.
- Fielding, N., Thomas, H. (2008). Qualitative Interviewing, Nigel Gilbert (Ed.), *Researching Social Life* içinde (s. 245-265). Londra: Sage.
- Ferguson, Kathy E. (2012). Tehlike Söylemleri: Emma Goldman'ı Bulmak. Erkal Ünal (Çev.). *Cogito*, 70-71, 225-257.

- Fontana, A., Frey J. (1994). Interviewing: The Art of Science, N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.), *The Handbook of Qualitative Research* içinde (s. 361-376). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Foucault, Michel. (2011a). *Büyük Kapatılma*. Işık Ergüden ve Ferda Keskin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, Michel. (2011b). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. Işık Ergüden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, Michel. (2011c). *Özne ve İktidar*. Işık Ergüden ve Osman Akınhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, Michel. (2011d). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. Şehsuvar Aktaş (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Foucault, Michel. (2012a). *Cinselliğin Tarihi*. Hülya Uğur Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Ayrıntı
- Foucault, Michel. (2012b). *İktidarın Gözü*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, Michel. (2013a). *Güvenlik, Toprak, Nüfus: Collège de France Dersleri (1977-1978)*. Ferhat Taylan (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Foucault, Michel. (2013b). *Hapishanenin Doğuşu*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge. (Özgün eser 1975 tarihlidir).
- Gambetti, Zeynep. (2012). Foucault'dan Agamben'e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi. *Cogito*, 70-71, 21-38.
- Gezi davasında duruşmasız beraat. (2013, Aralık 13). *Milliyet*. <http://gundem.milliyet.com.tr/gezi-davasinda-durusmasiz-beraat/gundem/detay/1806640/default.htm>.
- Gezi eylemlerine katılmayan tek il. (2013, Kasım 25). *ntvmsnbc*. <http://www.ntvmsnbc.com/id/25481841/>.

- ‘Gezi Parkı direnişçilerinin yarısı polis şiddeti olduğu için eyleme katıldı’. (2013, Haziran 12). *T24*. <http://t24.com.tr/haber/konda-gezi-parki-anketi-cikardi,231889>.
- GITTürkiye, (2012). Akademide Hak İhlalleri Dosyası. <http://istifhane.files.wordpress.com/2012/06/akademikhakihlalleri.pdf>.
- Gülen, Seval. (2010). *Political Crime and Denunciation in the 1950s- Cases for Making Communist Propaganda*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi/Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 348810)
- Güler, Ülkü. (2010). *Türk Ceza Hukukunda Geri Verme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 313102)
- Güven, Sami. (2006). *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri*. Bursa: Ezgi.
- Güven, Sevgi Kesim. (2007). *Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 204429)
- HDK Bileşeni Kurumlar. <http://www.halklarindemokratikkongresi.net/hdk/bilesenler/hdk-bileseni-kurumlar/517>.
- International Human Rights Network of Academies and Scholarly Societies, (2013). *Scientists, Engineers and Medical Doctors in Turkey: A Human Rights Mission*. http://www7.nationalacademies.org/humanrights/xpedio/groups/chrsite/documents/webpage/chr_084217.pdf.
- İçişleri Bakanı'ndan yeni terör tarifleri. (2011, Aralık 26). *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/politika/icisleri_bakanindan_yeni_teror_tarifleri-1073629.
- İdris Naim Şahin'den ilginç açıklama!. (2012, Ağustos 7). *Vatan*. <http://haber.gazetevatan.com/idris-naim-sahinden-ilginc-aciklama/471770/1/gundem>.

- Kaplan, Abuzer. (2012, Ağustos 08). *Bianet*. Olmayan Delillerin Toplanmasını Bekliyoruz. <http://www.bianet.org/bianet/hukuk/140183-abuzer-kaplan-olmayan-delillerin-toplanmasini-bekliyoruz>.
- Kartal, Onur. (2014). Biyoiktidarın Suretleri ve Direnişin Biyopolitikası. *Kampplatz*, 5, 261-282.
- Karlıman, Cumhuriyet. (2012, Ağustos 14). *Bianet*. Devlet Bana “Suç” Arıyor. <http://www.bianet.org/bianet/genclik/140292-cumhuriyet-karliman-devlet-bana-suc-ariyor>.
- Keskin, Ferda. (2011a). Sunuş: Özne ve İktidar. Michel Foucault, *Özne ve İktidar* içinde (s. 11-24). İstanbul: Ayrıntı.
- Keskin, Ferda. (2011b). Sunuş: İktidar, Hakikat ve Entelektüelin Siyasi İşlevi. Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi* içinde (s. 13-28). İstanbul: Ayrıntı.
- Kuray, Zeynep. (2013, Ekim 21). “Bu neyin zulmü, neyin intikamı?”. *Birgün*. <http://birgun.net/haber/bu-neyin-zulmu-neyin-intikami-5522.html>.
- Kümbetoğlu, Belkıs. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam.
- Kürkçü, Ertuğrul. (2013, Aralık 13). Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi. 2/1930. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-1930.pdf>.
- Lemke, Thomas. (2013). *Biyopolitika*. Utku Özmakas (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Lyon, David. (2013). *Gözetim Çalışmaları*. Ali Toprak (Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- Mattelart, Armand. (2012). *Gözetimin Küreselleşmesi: Güvenlileştirme Düzeninin Kökeni*. Onur Gayretli ve Su Elif Karacan (Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- Marx, Gary T. (2005). Surveillance and Society. *The Encyclopedia of Social Theory*. <http://web.mit.edu/gtmarx/www/surandsoc.html>.

- Marx, Karl. (2011). *Louis Bonaparte'in On Sekiz Brumaire'i*. Tanıl Bora (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Mayring, Philipp. (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş: Nitel Düşünce İçin Bir Rehber*. Adnan Gümüş ve M. Sezai Durgun (Çev.). Ankara: BilgeSu.
- "Meçhul Öğrenci Postası". *Bianet*. <http://www.bianet.org/konu/mechul-ogrenci-postasi>.
- Minichiello, V., Aroni, R., Timewell, E., Alexander, L. (1990). *In-Depth Interviewing: Researching People*. Melbourne: Longman Cheshire.
- Molu, B., Gürsel E. D., Kurt G., Dinçer H., Kıvılcım Z. (2013). *Üniversitelerde Disiplin Soruşturmaları: Öğrencilerin İfade ve Örgütlenme Özgürlüğü, AİHS Çerçevesinde Bir Değerlendirme*. İstanbul: On İki Levha. (Kaynağa şuradan ulaşılabilir: <http://universitelerdedisiplinsorusturmaları.blogspot.com>).
- Neilson, Brett. (2013). Kültürel Çalışmalar ve Giorgio Agamben. Onur Kartal (Çev.). Gary Hall ve Clare Birchall (Ed.), *Yeni Kültürel Çalışmalar: Kuramsal Serüvenler* içinde (s. 195-220). İstanbul: Say.
- Neocleous, Mark. (2012). *Güvenlik, Şiddet ve Savaş*. Gül Çorbacıoğlu ve Ersin Embel (Çev.). Ankara: Dipnot.
- Neocleous, Mark. (2013). *Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*. Ahmet Bekmen (Çev.). İstanbul: h2o.
- Neocleous, Mark. (2014). *Devleti Tahayyül Etmek*, Akın Sarı (Çev.). Ankara: NoteBene.
- Neuman, W. Lawrence. (2008). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (Cilt 2). Sedef Özge (Çev.). İstanbul: Yayınodası.
- ODTÜ Rektörlüğünden Polise Kınama. (2012, Aralık 19). *Bianet*. <http://www.bianet.org/bianet/bianet/142942-odtu-rektorlugunden-polise-kinama>.
- Okka, Sevinç. (1997). *İslam Hukuku ve Osmanlı Uygulamasında Devlete İsyân (Bağy) Suçu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler

- Enstitüsü, Konya. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 261286)
- Oksala, Johanna. (2012). Devlet Şiddetinin Yönetimi: Foucault'da Siyasi İktidarın Yönetimsellik Olarak Yeniden Ele Alınması. İmge Oranlı (Çev.). *Cogito*, 70-71, 163-178.
- Onur, Melda. (2013, Temmuz 16). İstanbul'da Bir Apartmanda Polisin Gerçekleştirdiği Aramaya İlişkin Yazılı Soru Önergesi. 7/29343. <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-29343s.pdf>.
- Oranlı, İmge. (2012). Biyo-Politikanın Doğuşu ve Foucaultcu Eleştirisi. *Cogito*, 70-71, 39-51.
- Öğretim Görevlilerinden: "ODTÜ'ye Sahip Çık: Öğrencime Dokunma". (2012, Aralık 25). *Bianet*. <http://www.bianet.org/bianet/ ifade-ozgurlugu/143057-odtuye-sahip-cik-ogrencime->.
- Öğünç, Pınar. (2012, Haziran 15). Ultra Yasadışı Nöroloji Terör Komitesi. *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/pinar_ogunc/ultra_yasadisi_noroloji_teror_komitesi-1091172#.
- Övet, Talha. (2003). *Suçluların Geri Verilmesi ve Siyasi Suç İstisnasının Uluslararası Terörizmle Mücadeledeki Rolü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanı, 126369.
- Özkazanç, Alev. (2011). *Neo-liberal Tezahürler: Vatandaşlık, Suç, Eğitim*. Ankara: Dipnot.
- Özmkas, Utku. (2012). Foucault: *İktidardan Biyoiktidara*. *Cogito*, 70-71, 53-81.
- Parsa, Misagh. (2004). *Devlet, İdeoloji ve Devrim: İran, Nikaragua ve Filipinler Devrimlerinin Karşılaştırmalı Analizi*. Alper Birdal, Nahide Özkan ve Derya Göçer (Çev.). Ankara: İletişim.

- PKK üyeleri: Sakine Cansız, Clara Zetkin, Rosa Luxemburg!. (2014, Ocak 31). *Radikal*.
http://www.radikal.com.tr/turkiye/pkk_uyeleri_sakine_cansiz_clara_zetkin_rosa_luxemburg-1173540.
- Punch, Keith F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan ve Zeynep Akyüz (Çev.). Ankara: Siyasal.
- Ratip, Mehmet (2008, Temmuz 11-14), *Siyasal Alanın Oluşumu: Baker'den Schmitt'e ve Agamben'e Göndermeler*. Ulus Baker Buluşması, Ankara. (Kaynağın metin ve video formatlarına şu bağlantılardan ulaşılabilir: <http://www.korotonomedy.net/kor/index.php?id=26,320,0,0,1,0> ve http://www.korotonomedy.net/UlusBaker2008/pres_mehmetratip.html).
- Read, Jason. (2012). *Homo Economicus'un Bir Soykütüğü: Neoliberalizm ve Öznelliğin Üretimi*. Şeyda Öztürk (Çev.). Cogito, 70-71, 82-95.
- Sadullah Ergin: İnsanları Utandırmadan Çıplak Arıyoruz. (2013, Aralık 2). *Bianet*.
<http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/151733-sadullah-ergin-insanlari-utandirmadan-ciplak-ariyoruz>.
- Sancar, Mithat. (2012). *"Devlet Aklı" Kıskaçında Hukuk Devleti*, İstanbul: İletişim
- Savaş, Coşkun Necmi. (2013). *Suçluların Geri Verilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanı, 353821.
- Sayer, Andrew. (1992). *Method in Social Science: A Realist Approach*, Londra: Routledge.
- Sayılan, Fevziye. (2013). Jack Mezirow ve Dönüştürücü Öğrenme Kuramı. Ahmet Yıldız ve Meral Uysal (Ed.), *Yetişkin Eğitimi* içinde (s. 161-175). İstanbul: Kalkedon.
- Schmitt, Carl. (2010). *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*. A. Emre Zeybekoğlu (Çev.). Ankara: Dost.

- Sevil Sevimli'nin yurtdışına çıkış yasağı kaldırılmadı. (2012, Kasım 19). *Hürriyet*.
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21964989.asp>.
- Söylemez, Ayça. (2013, Aralık 9). DTCF İşgali: “Şiddet Yoktu, Sadece Pankart Astık.”
Bianet. <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/151903-siddet-yoktu-sadece-pankart-astik>.
- Söylemez, Ayça. (2013, Aralık 10). Türkiye’ye “Hayata Dönüş” Mahkumiyeti. *Bianet*.
<http://bianet.org/bianet/insan-haklari/151949-turkiye-ye-hayata-donus-mahkumiyeti>.
- Söylemez, Ayça. (2013, Şubat 15). Tutuklu Avukattan Şikâyet: Doktorun Zor Kullanma Hakkı Yok. *Bianet*. <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/144415-doktorun-zor-kullanma-hakki-yok>.
- Söylemez, Ayça. (2014, Mart 21). ÇHD’li Beş Avukata Tahliye. *Bianet*. <http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/154352-chd-li-bes-avukata-tahliye>.
- Stanford Prison Experiment. (1999-2014). <http://www.prisonexp.org>.
- Stolleis, Michael. (2010). *Yasanın Gözü: Bir Metaforun Tarihi*. Arif Çağlar (Çev.). İstanbul: Kitap.
- Şenbel, Duygu. (2009). *Türk Siyasal Hayatında Siyasal Suçun Cezalandırılmasında Oda Sistemi ve F Tipi Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 241963)
- Şentürk, Burcu. (2012). *İki Tarafta Evlat Acısı*. İstanbul: İletişim
- Taşçılar, Feysel. (2009) Hukukun (Si)yasal Kaynağı Olarak Egemenliğin İki Yüzü. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 47-57.
- Taylan, Ferhat. (2013). Önsöz: Strateji, Norm, Yönetim: 1978 Dersi İçin Bir Güzergâh. Michel Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus: Collège de France Dersleri (1977-1978)* içinde (s. xi-xxvii). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

- Terörle Mücadele Kanunu. (1991). T.C. Resmî Gazete, 3713, 12.04.1991.
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı. (1982 tarihli T.C. Anayasası, Madde 34). <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.uc?p1=34>.
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu. (1983). T.C. Resmî Gazete, 2911, 08.10.1983. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2911.pdf>.
- Tosun, Funda. (2013, Aralık 19). ‘Hayata dönüş’ün tanığı anlatıyor: Ateş yoktu ama yanıyorduk!. *Agos*. <http://www.agos.com.tr/haber.php?seo=hayata-donusun-tanigi-anlatiyor-ates-yoktu-ama-yaniyorduk&haberid=6322>.
- TÖDİ (2012), *Tutuklu Öğrenciler Raporu*, http://istifhane.files.wordpress.com/2012/06/tc3b6di_tutuklu_c3b6c49frenciler_raporu.docx.
- Tuna, Meltem. (2012, Ağustos 10). *Bianet*. Sınav İçin 500 Lira İstediler. <http://www.bianet.org/bianet/diger/140223-meltem-tuna-sinav-icin-500-lira-istediler>.
- Turan, Cemile. (2010). *Suçluların Geri Verilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 277077)
- Türk Dil Kurumu, Kısaltmalar. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=189:Kisaltmalar&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132.
- Türk Tabipleri Birliği. (1994, Aralık). Hekimlerin Yasal Sorumlulukları. <http://www.ttb.org.tr/eweb/adli/1.html>.
- Türkiye’de üniversitesi olmayan il kalmadı. (2012, Aralık 6). <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/turkiyede-universitesi-olmayan-il-kalmadi/34711#1>.
- Ulugöl, Haluk. (1999). *Suçluların Geri Verilmesinde Siyasi Suç Kavramı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanı, 82301.

- Ulutaş, Ahmet. (2010). *Suçluların İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi ve Türkiye*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 271296)
- Yardımcı, Sibel. (2007). Walter Benjamin'le Olağanüstü Haller. Besim Dellaloğlu ve Aslı Odman ile söyleşi. *Cogito*, 52, 10-34.
- Yılmaz, Ejder. (1996). *Hukuk Sözlüğü* (5. Baskı). Ankara: Yetkin.
- Yumurtalı protestoya Yurt-Kur'dan soruşturma. (2011, Ocak 5). *ntvmsnbc*. <http://www.ntvmsnbc.com/id/25167863>.
- Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü, Kanunlar ve Yönetmelikler. <https://www.kyk.gov.tr/tr/Kanunlar-ve-Yonetmelikler/YurtKur/31>.
- Weiss, Robert S. (1995). *Learning from Strangers: The Arts and Method of Qualitative Interview Studies*. New York: The Free.
- Werrett, Simon. (2008). Potemkin ve Panoptikon: Samuel Bentham ve On Sekizinci Yüzyıl Rusyasında Mutlakiyetçi Mimari. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan (Ed. ve Çev.), *Panoptikon: Gözün İktidarı* içinde (s. 87-110). İstanbul: Su.
- Yalım, B., Koyuncu, E. (2013). Çevirmenin Önsözü. Gilles Deleuze, *Foucault* içinde (s. 7-15). İstanbul: Norgunk.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

EK 1: GÖRÜŞME FORMU

- 1) Doğum yılınız:
- 2) Cinsiyetiniz:
- 3) Tutukluyken ve/veya şu anda öğrencisi olduğunuz üniversite ve bölüm:
- 4) Öğreniminiz devam ediyorsa, şu an kaçınıcı sınıftasınız?

	5) Anneniz hakkındaki bilgiler	6) Babanız hakkındaki bilgiler
Doğum yılı
Öğrenim durumu	☐ Okur-yazar değil ☐ İlkokul mezunu ☐ Ortaokul mezunu ☐ Lise mezunu ☐ Üniversite mezunu ☐ Yüksek Lisans/Doktora ☐ Diğer (lütfen belirtiniz):	☐ Okur-yazar değil ☐ İlkokul mezunu ☐ Ortaokul mezunu ☐ Lise mezunu ☐ Üniversite mezunu ☐ Yüksek Lisans/Doktora ☐ Diğer (lütfen belirtiniz):
Mesleği
Şu an çalışıyor mu?	☐ Çalışıyor. ☐ İşsiz ☐ Kendi isteğiyle çalışmıyor. ☐ Emekli ☐ Diğer (lütfen açıklayınız):	☐ Çalışıyor. ☐ İşsiz ☐ Kendi isteğiyle çalışmıyor. ☐ Emekli ☐ Diğer (lütfen açıklayınız):
Etnik kökeni

- 7) Aileniz kimlerden oluşuyor? Ailenizle birlikte oturan yakınlarınız var mı?
- 8) Öğrenim gören kardeşleriniz var mı? Varsa öğrenim durumları nedir?
- 9) Ailenizden kimler herhangi bir işte çalışıyor ve ailenizin aylık toplam geliri ne kadar?
- 10) Kendinizi hangi ekonomik sınıfa ait hissediyorsunuz? (Alt / orta / üst?)

11) Ailenizin oturduğu ev kendinize mi ait? (Kira / lojman / diğer?)

12) Şu anda herhangi bir işte çalışıyorsanız, aşağıdaki sorulara cevap veriniz:

- Ne iş yapıyorsunuz ve ne sebeple çalışıyorsunuz?

- Aylık ne kadar gelir elde ediyorsunuz?

13) Daha önce herhangi bir işte çalıştıysanız, aşağıdaki sorulara cevap veriniz:

- Ne iş yapıyordunuz ve ne sebeple çalışıyordunuz?

- Aylık ne kadar gelir elde ediyordunuz?

14) Tutuklanmadan önce elinize geçen aylık para ne kadardı, şimdi ne kadar?

15) Lütfen aylık gelir kaynağınızı belirtiniz:

<u>Aylık gelir kaynağınız</u>	<u>Tutuklanmadan önce</u>	<u>Şimdi</u>
Ailemin verdiği harçlık
Devlet bursu
Özel burs (Lütfen belirtiniz):
Öğrenim kredisi
Çalışıp kazandığım para
Diğer (Lütfen belirtiniz):

16) Lütfen yaşadığımız yeri belirtiniz:

<u>Yaşadığımız yer</u>	<u>Tutuklanmadan önce</u>	<u>Şimdi</u>
Ailemle birlikte
Arkadaşlarımla evde
Yurtta
Kendi başıma evde
Akrabalarımla
(Yakınlık düzeyinizi belirtiniz):
Diğer (Lütfen belirtiniz):

- 17) Tutuklanıp serbest bırakıldıktan sonra yaşadığınız yerin ve/veya gelir kaynağınızın değişmesinin sebebi nedir?
- 18) Tutuklanmanızdan önce aileniz nerede yaşıyordu? Şimdi nerede yaşıyor?
- 19) İlgi alanlarınız nelerdir, boş vakitlerinizi nasıl geçiriyorsunuz?
- 20) Hangi gazeteleri okuyorsunuz, hangi televizyon kanallarını izliyorsunuz? Neden?
- 21) Ne tür müzik dinliyor, ne tür kitaplar okuyorsunuz?
- 22) Etnik kimliğiniz nedir? Kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?
- 23) Sizce etnik kimliğiniz devlet ve toplum tarafından nasıl görülmektedir? Bu konudaki düşünceleriniz neler?
- 24) Siyasi görüşünüzü nasıl tanımlıyorsunuz?
- 25) Ailenizdeki diğer bireylerin siyasi görüşleri neler?
- 26) Aileniz siz tutuklanana kadar, siyasi düşüncelerinizden ve eylemlerinizi haberdar mıydı?
- 27) Siyasetle ilgilenmeye nasıl başladınız?
- 28) Desteklediğiniz bir siyasi parti var mı? Varsa belirtiniz.
- 29) Üniversite içinde ve dışında ne tür siyasi eylemlerde, etkinliklerde bulunuyorsunuz? Anlatınız.
- 30) Gözaltına alınmanızdan serbest bırakılmanıza kadar geçen zamanda, herhangi bir siyasi eylemde ve/veya talepte bulundunuz mu?
- 31) Ana diliniz nedir, hangi dilleri biliyorsunuz?
- 32) Ana diliniz Türkçe değilse, lütfen aşağıdaki soruları cevaplayınız:

- Ana dilinizi nasıl öğrendiniz? Bu dilde konuşmayı, okumayı ve yazmayı biliyor musunuz?

- Türkçeyi nasıl öğrendiniz?

- Ana dilinizi hangi ortamlarda, kimlerle konuşmayı tercih ediyorsunuz?

- Ana dilinizde konuşmayı tercih etmediğiniz durumlar oluyor mu?

33) Ana dilde eğitim, ana dilde sağlık gibi konulara dair düşünceleriniz nelerdir? Devlet kurumlarında (okul, hastane, adliye vs.) ana dilde hizmet verilmesini destekliyor musunuz?

34) Üyesi olduğunuz bir sendika, dernek, vakıf, siyasi parti vs. var mı? Varsa belirtiniz. (Cevabınız hayırsa 35. soruyu, evetse 36. soruyu cevaplamadan geçiniz.)

35) Siz tutuklanmadan önce, aileniz üyeliğinizden haberdar mıydı?

Cevabınız evetse, aileniz üyeliğiniz hakkında ne düşünüyordunuz? Üyeliğinizi destekliyor muydu?

Cevabınız hayırsa, ailenizin neden bilgisi yoktu? Bilgisi olsaydı sizce ne düşünürdünüz?

36) Üyesi olduğunuz bir sendika, dernek, vakıf, siyasi parti vs. olsaydı, ailenizi bu durumdan haberdar eder miydiniz? Neden?

37) Ne kadar süre tutuklu kaldınız? Bu süreyi önceden tahmin ediyor muydunuz?

38) Gözaltına alınmanız nasıl gerçekleşti? Anlatınız.

39) Hakkınızdaki suçlamalar ve suç delilleri nelerdi?

40) Suç işlediğinizi düşünüyor musunuz?

41) Siz ne için gözetim altına alındığınızı ve/veya tutuklandığınızı düşünüyorsunuz?

- 42) Suç işlemediğiniz hâlde tutuklandığınızı düşünüyorsanız, durumunuzun düzeltilmesi için -siz ya da aileniz, yakınlarınız- herhangi bir girişimde buldunuz mu? (Devlet kurumlarıyla, çeşitli derneklerle, gönüllü oluşumlarla, gazetecilerle iletişim kurmak gibi...)
- 43) Tutuklanmadan önce, gözaltına alınma ya da tutuklanma ihtimalinizin olabileceğini düşünüyor muydunuz? Neden?
- 44) Gözaltına alınma ya da tutuklanma ihtimali; bireysel yaşantınızda, günlük davranışlarınızda veya siyasi eylemlerinizde herhangi bir değişiklik yaratıyor muydu? Bu ihtimali nasıl anlamlandırıyordunuz, duygu ve düşünceleriniz nelerdi?
- 45) Yargılanmanız tutuksuz devam ediyorsa; bu durum bireysel yaşantınızda, günlük davranışlarınızda veya siyasi eylemlerinizde herhangi bir değişiklik yaratıyor mu?
- 46) Cezaevi koşulları nasıldı, yapmakla yükümlü olduğunuz etkinlikler nelerdi? Anlatınız.
- 47) Bu etkinlikler hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- 48) Cezaevinde boş zamanlarınızı neler yaparak geçiriyordunuz?
- 49) Cezaevine girdikten sonraki süreç sizde herhangi bir değişiklik yarattı mı? Tutuklanmadan önceki hâlinizle bugünkü hâlinizi kıyasladığımızda, düşüncelerinizde herhangi bir farklılaşma görüyor musunuz? Sizce bunun sebepleri nelerdir?
- 50) Tutuklanmak sizin için ne anlam ifade ediyor? Tutuklu kaldığımız dönemi hayatınızın akışı içerisinde nereye koyuyorsunuz, nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 51) Tutuklanmanız ailenizde ve yakın çevrenizde (akraba, arkadaş, komşu vs.) nasıl karşılandı? Onların hayatlarında herhangi bir değişiklik oldu mu?

- 52) Siz cezaevinden çıktıktan sonra; ailenizin veya yakın çevrenizin size yönelik tutumlarında, düşünce ve davranışlarında olumlu ya da olumsuz herhangi bir değişiklik oldu mu? Açıklayınız.
- 53) Daha önceden tutuklanma, gözaltı, soruşturma, okuldan uzaklaştırma gibi tecrübeler yaşamış mıydınız? Eğer yaşadıysanız, hakkınızdaki suçlamalar nelerdi ve bu durumlara yönelik düşünceleriniz neler?
- 54) Ailenizde veya yakın çevrenizde benzer tecrübelere (tutuklanma, gözaltı, soruşturma, okuldan uzaklaştırma vs.) sahip kişiler var mı? (Cevabınız hayırsa, 55. soruyu cevaplamadan geçiniz.)
- 55) Kimler (yakınlık ilişkinizi belirtiniz) ve haklarındaki suçlamalar nelerdi?
- 56) Gözaltına alınmanızdan serbest bırakıldığınız tarihe kadar herhangi bir hak ihlaline uğradınız mı? Keyfi uygulamalarla karşılaştınız mı? Açıklayınız.
- 57) Tutuklu bulunduğunuz süre boyunca ders materyallerinizi edinebildiniz mi, sınavlarınıza girebildiniz mi? Açıklayınız.
- 58) Tutuklu bulunduğunuz süre boyunca, öğrencisi olduğunuz kurumun ve çalışanlarının, tutukluluk hâlinize yönelik yaklaşımları nasıldı? Siz cezaevinden çıktıktan sonra, yaklaşımları nasıl oldu?
- 59) Cezaevindeyken dışarıdaki yakınlarınızla, arkadaşlarınızla vs. sorunsuz bir şekilde iletişim kurabiliyor muydunuz? Nasıl haberleşiyordunuz?
- 60) Aynı cezaevinde sizinle birlikte tutuklu olan arkadaşlarınız, yakınlarınız vs. var mıydı? Onlarla görüşebiliyor muydunuz? Haftalık 10 saat görüşme hakkından yararlanabiliyor muydunuz?
- 61) Emniyette, mahkeme ve savcılık sorgulamasında size hangi sorular yöneltildi?
- 62) Emniyette ve cezaevinde görevlilerin size yönelik tutumları nasıldı, nasıl muamele görüyordunuz?

- 63) Sizce sizin veya yakınlarınızın gözetim (ortam veya telefon dinlemesi, internet iletişiminin denetimi, teknik takip vs.) altında olma ihtimaliniz var mı? Açıklayınız.
- 64) Gözetim altında olma ihtimali ifadelerinizi veya davranışlarınızı kısıtlamanıza yol açıyor mu? Bu ihtimale karşı herhangi bir önlem alıyor musunuz?
- 65) Çok sayıda öğrencinin cezaevinde olmasını açıklıyorsunuz, konuyla ilgili düşünceleriniz nelerdir?
- 66) Sizce bugün Türkiye’de düşünce ve ifade özgürlüğü var mıdır? Açıklayınız.
- 67) Sizce Türkiye’nin en önemli siyasi sorunları nelerdir? Bu sorunları neden önemli görüyorsunuz? Açıklayınız.
- 68) Geleceğe yönelik bireysel ve toplumsal beklentileriniz nelerdir? Bu beklentilerinizin gerçekleşeceğini düşünüyor musunuz? Açıklayınız.
- 69) Sizce tutuklanmak, beklentilerinizin gerçekleşmesi önünde bir engel oluşturuyor mu? Açıklayınız.
- 70) İfade etmek istediğiniz başka bir konu var mı?